

Imanis metula es

Herjaukset Pompejin seinäkirjoituksissa

Mikko Joonas Vanhala
Pro gradu -tutkielma
Latinalainen filologia
Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Humanistinen tiedekunta
Turun yliopisto
Toukokuu 2019

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Kieli- ja käännöstieteiden laitos / Humanistinen tiedekunta

VANHALA, MIKKO JOONAS: *Imanis metula es* – Herjaukset Pompejin seinäkirjoituksissa

Pro gradu -tutkielma, 96 s., 45 liites.

Latinalainen filologia

Toukokuu 2019

Pompejin seinäkirjoitusten joukossa on säilynyt paljon loukkaavia kirjoituksia eli invektiivejä. Aiemmissa tutkimuksissa on tarkasteltu lähinnä seksuaalisia invektiivejä, mutta seinäkirjoituksissa esiintyy myös monia muita loukkaavia aiheita. Tämän tutkielman aineistona on noin 300 seinäkirjoitusta, jotka voidaan tulkita loukkaaviksi. Tarkastelen niiden sisällön, muodon ja kontekstin valossa, minkälaisia loukkauksia Pompejissa kirjoiteltiin, miksi tietyt aiheet olivat erityisen suosittuja, ketkä invektiivejä kirjoittivat, keitä niillä herjattiin, mihin niitä kirjoitettiin ja mikä motivoi kirjoittamaan tällaisia viestejä. Invektiivit heijastelevat Pompejin asukkaiden asenteita ja heidän välistä vuorovaikutustaan, ja niiden tutkiminen tarkentaa käsitystämme Pompejissa harjoitetusta seinäkirjoittelusta.

Invektiivien tarkastelu osoittaa, että seksuaaliset aiheet olivat suosituimpia loukkauksia, ennen kaikkea oraaliseksiin liittyvät ilmaukset. Toistuvia teemoja ovat myös ulkonäkö, eritteet, prostituutio, politiikka, varkaat ja eläimet. Loukkaukset liittyvät usein normeista poikkeavaan seksuaaliseen käyttäytymiseen, seksiaktien ja eritteiden saastaisuuteen sekä häpeällisinä pidettyihin fyysisiin ominaisuuksiin ja luonteenpiirteisiin. Huomionarvoista on, että seinäkirjoituksissa ei esiinny eräitä kirjallisissa lähteissä suosittuja aiheita kuten ammattiin tai syntyperään liittyviä loukkauksia.

Invektiivien kirjoittajat ja kohteet olivat pääasiassa ala- tai keskiluokkaisia miehiä. Naisia mainitaan etenkin loukkausten kohteina. Invektiivejä kirjoitettiin eniten yksityistalojen sisätiloihin, erityisesti peristyyleihin, mikä viittaa siihen, että monet kirjoittajista olivat talojen asukkaita, ja että invektiivien kirjoittelu oli sallittua tällaisessakin kontekstissa. Invektiivejä kirjoitettiin myös julkisiin rakennuksiin, ulkoseinille ja hautoihin. Eräissä paikoissa korostuvat tietyt aiheet ja invektiivien muodot, mikä viittaa siihen, että seinille kirjoittelu oli erilaista eri paikoissa ja konteksteissa. Invektiiveillä oli tapana kertyä tiettyihin paikkoihin, mikä osoittaa, että invektiivit syntyivät vuorovaikutuksessa fyysisen ympäristönsä ja aiempien seinäkirjoitusten kanssa. Toisten loukkaaminen ei ollut invektiivien kirjoittajien ainoa motiivi, vaan invektiivien avulla haluttiin osallistua seinillä käytävään keskusteluun.

Asiasanat: Pompeji, seinäkirjoitukset, graffitot, invektiivi, herjaus

Sisällysluettelo

1	Johdanto	1
1.1	Herjaukset Pompejin seinillä.....	1
1.2	Tutkimuksen tavoite, aineisto ja metodi	2
1.3	Aiempi tutkimus	4
1.4	Pompejin seinäkirjoitukset	6
1.5	Loukkaus roomalaisessa perinteessä	9
2	Invektiivien aiheet ja loukkaavat ilmaukset.....	11
2.1	Oraaliseksi.....	11
2.2	Muut seksiaktit.....	22
2.3	<i>Cinaedus</i>	27
2.4	Sukupuolielimet.....	30
2.5	Ulkonäkö ja keho	34
2.6	Prostituutio	38
2.7	Eritteet ja sairaudet.....	43
2.8	Politiikka	46
2.9	Varkaat	49
2.10	Eläimet.....	51
2.11	Muut loukkaavat seinäkirjoitukset	52
2.12	Yhteenvedo invektiivien aiheista	58
3	Invektiivien muoto ja konteksti.....	60
3.1	Nimet: ketkä herjasivat keitä?.....	60
3.2	Kirjallinen muoto ja tyyli	65
3.3	Ulkoiset piirteet ja näkyvyys.....	68
3.4	Invektiivien sijainti	71
3.5	Vuorovaikutusta	78
4	Yhteenvedo	82
	Lähdeluettelo	85
	Liite 1: Invektiiveiksi tulkittavia seinäkirjoituksia	97
	Liite 2: Invektiivien kohteina mainitut henkilöt	134
	Liite 3: Invektiivien sijainti (taulukko)	137
	Liite 4: Invektiivien sijainti Pompejin kartalla	141

1 Johdanto

1.1 Herjaukset Pompejin seinillä

Pompejissa ja sen ympäristössä on Vesuviuksen vuoden 79 jaa. purkauksen johdosta säilynyt poikkeuksellisen paljon seinäkirjoituksia. Pompejista on dokumentoitu tuhansia kirjoituksia mitä moninaisimmista aiheista: nimiä, tervehdyksiä, rakkaudentunnustuksia, vitsejä, runoja ja vaalimainoksia. Joukossa on myös paljon seinäkirjoituksia, joiden pääasiallinen tarkoitus näyttää olleen toisten herjaaminen. Yksi suosittu paikka herjausten kirjoitteluun oli Pompejin basilika, jonka sisäseinältä on löydetty muun muassa seuraavanlaisia herjauksia: *Narcissus felator maximus* 'Narcissus on kovin kullinimijä', *Phileros spado* 'Phileros munaton', *Lucilia ex corpore lucrum faciebat* 'Lucilia hankki tienestiä ruumiillaan', *Oppi emboliari fur furuncule* 'Oppius, senkin rattopoika, varas, pieni näpistelijä'.¹ Vastaavia kirjoituksia on löydetty ympäri Pompejia, niin yksityistaloista, julkisista rakennuksista kuin talojen ulkoseiniltä.²

Pompejissa säilyneet seinäkirjoitukset ovat erityislaatuinen aineisto, koska niiden avulla on mahdollista tavoittaa sellaisten ihmisten ääniä ja ajatuksia, jotka eivät muissa lähteissä pääse esille. Seinäkirjoitukset kertovat siitä, miten Pompejin asukkaiden kirjallinen ilmaisu erosi meille tutummasta roomalaista yläluokkaa edustavasta kirjallisuudesta. Ne ovat merkkejä vuorovaikutuksesta kirjoittajien välillä, sillä seinäkirjoitukset usein innoittivat muita kommentoimaan ja lisäämään seinille omia kirjoituksiaan, minkä vuoksi antiikin seinäkirjoituksia toisinaan verrataan nykyajan sosiaaliseen mediaan. Viime aikoina onkin korostettu seinille kirjoittelun sosiaalista luonnetta. Seinäkirjoitukset ovat lisäksi jälkiä ihmisten toiminnasta kaupunkiympäristössä. Niiden sijainti ja fyysinen konteksti kertovat niiden kirjoittajista ja seinäkirjoittelun kulttuurista Pompejissa.

Pompejin invektiivit ovat tähän mennessä saaneet melko vähän huomiota osakseen lukuun ottamatta seksuaalisia aiheita, joita on tutkittu jonkin verran. Tämä johtuu ehkä invektiivien yksinkertaisesta muodosta ja niiden usein alatyylisestä sisällöstä. Invektiivit ovat kuitenkin kiinnostava aineisto juuri epätavallisen sisältönsä vuoksi. Vastaavia teemoja esiintyy kirjallisissa lähteissä vain epigrammirunoilijoilla ja satiirikoilla kuten Catulluksella, Martialiksella ja Juvenaliksella. Suurin osa invektiiveistä perustuu seksuaalisiin ilmauksiin, mutta myös monia muita aiheita käytettiin loukkauksina. Invektiivit heijastelevat Pompejin asukkaiden asenteita ja heidän välistä vuorovaikutustaan. Niiden tutkiminen tarkentaa käsitystämme Pompejissa harjoitetusta seinäkirjoittelusta ja voi avata uusia näkökulmia Pompejin seinäkirjoitusten tutkimukseen.

¹ CIL IV 1825a, 1826, 1948, 1949. Graffitot kirjoitettu basilikan (VIII 1,1) pohjoiselle sisäseinälle.

² Tutkielman otsikossa mainittu *imani metula es* 'Olet valtava mulkku' (7089) oli kirjoitettu ulkoseinälle oven V 7,7 vasemmalle puolelle.

1.2 Tutkimuksen tavoite, aineisto ja metodi

Pompejin seinäkirjoituksissa esiintyviä herjauksia ei aiemmin ole tutkittu koko invektiivaineiston näkökulmasta, ainoastaan yksittäisten aiheiden kuten seksuaalisten invektiivien osalta. Myöskään invektiivien sijaintia ja muuta kontekstia ei ole tutkittu koko aineiston näkökulmasta. Sen vuoksi tarkastelen tässä tutkielmassa koko Pompejin invektiivaineistoa ja analysoin invektiivejä sekä aiheiden että kontekstin kannalta. Tutkimuksen ensimmäinen tavoite on koota invektiivejä mahdollisimman kattavasti eri julkaisuista ja tutkimuskirjallisuudesta. Tämän jälkeen analysoin invektiivit aiheiden ja kontekstin näkökulmasta. Tämän analyysin pohjalta esittelen invektiivien aiheet ja niissä käytetyt loukkaavat ilmaukset. Aiheita tarkastelemalla selvitän, mitkä aiheet olivat erityisen suosittuja ja miksi. Kiinnostavaa on myös nähdä, puuttuuko aineistosta aihepiirejä, joita siellä voisi esimerkiksi kirjallisten lähteiden perusteella olettaa esiintyvän. Aiheiden lisäksi tavoitteena on invektiivien sisällön, muodon ja kontekstin pohjalta tarkastella, mitä ne kertovat seinäkirjoittelusta Pompejissa: Ketkä invektiivejä kirjoittelivat? Keitä niillä herjattiin? Missä invektiivien kirjoittelua erityisesti harrastettiin? Mikä motivoi invektiivien kirjoittajia kirjoittamaan tällaisia viestejä?

Tässä tutkielmassa keskityn vain Pompejista löytyneisiin seinäkirjoituksiin, jotta aineisto ja sen sosiaalinen konteksti on selkeästi rajattu.³ Tätä tutkielmaa varten olen koonnut noin 300 seinäkirjoitusta käsittävän aineiston (liite 1). Aineistoon sisältyy ensisijassa sellaisia invektiivejä, jotka kohdistuvat tiettyyn henkilöön tai ihmisryhmään.⁴ Olen luokitellut invektiivit aiheiden ja ilmausten perusteella ja esittelen suosituimmat aiheet omissa alaluvuissaan. Invektiiveiksi sopivien ilmausten tunnistamisessa olen käyttänyt apuna aiemmissa tutkimuksissa esille nostettuja herjauksia. Joitain selkeästi negatiivisia ilmauksia kuten *cunnilingus*, *fellator* ja *cinaedus* on helppo tunnistaa invektiiveiksi. Monia loukkaaviksi tarkoitettuja ilmauksia jää kuitenkin välttämättä tarkastelun ulkopuolelle. Lilja on todennut, että tavallisesti neutraalit tai positiiviset ilmaukset voivat sopivassa kontekstissa toimia loukkauksina.⁵ Opelt puolestaan korostaa sitä, että loukkaajan intentio usein määrittelee ilmauksen loukkaavuuden.⁶ Emme yleensä tiedä missä tarkoituksessa seinäkirjoitukset kirjoitettiin. Tämän vuoksi ironisia tai sarkastisia ilmauksia on vaikeaa tai mahdotonta tunnistaa.⁷ Myös lukijan oma tulkinta vaikutti siihen, mitkä

³ Pompeji ja Herculaneum erosivat toisistaan muun muassa kaupunkien koon ja asukasluvun sekä seinäkirjoitusten määrän ja sisältöjen osalta (vrt. Solin 1973a; Wallace-Hadrill 2011a, 287–305).

⁴ Olen jättänyt aineiston ulkopuolelle eräät rajatapaukset kuten uhkaukset ja pahan onnen toivotukset. Uhkausten pääasiallinen motiivi ei näytä olleen niiden kohteiden julkinen häpäiseminen. Uhkauksia ovat esim. graffitot 1329, 2183, 8628, 8645, 10243ab, 10243h ja 10243j.

⁵ Lilja 1965, 12–16.

⁶ Opelt 1965, 17–18.

⁷ Yksi mahdollinen esimerkki ironiasta seinäkirjoituksessa on 7248a *Papilio v(ir) b(onus)*, jossa ilmoitusten kirjoittana (*scriptor*) tunnettu Papilio saa poliittiselle kandidaatille sopivia attribuutteja; vrt. Panciera 2001, 78–79. Lohmann (2017, 352–353) pitää mahdollisena, että osa gladiaattori Celadukseen liittyvistä imartelevista graffitoista (esim. 4289, 4342, 4345, 4356, 4397) on hänen kollegojensa laatimia vitsejä. Myös graffitoissa 1379, 1380, 1382(?), 1384, 1385 mahdollisiin

seinäkirjoitukset ymmärrettiin loukkauksiksi. Milnor arvelee, että monien seinäkirjoitusten merkitys jäi epäselväksi jopa aikalaislukijoille.⁸

Joidenkin seinäkirjoitusten tulkitseminen invektiiveiksi riippuu invektiivin määritelmästä. Tässä tutkielmassa käytän hyvin laveaa invektiivin määritelmää ja tulkitseminen invektiiveiksi kaikki sellaiset seinäkirjoitukset, joiden voidaan olettaa tahraneen kohteensa maineen.⁹ Invektiivejä eivät tämän määritelmän mukaan siis ole pelkästään suoraan invektiivin kohteena olevan henkilön persoonaan ja moraaliin kohdistuvat loukkaukset. Myös sellaiset kirjoitukset, jotka pyrkivät epäsuorasti, esimerkiksi kontekstin tai muiden henkilöiden kautta, vaikuttamaan herjauksen kohteena olevan henkilön maineeseen, voidaan tulkita invektiiveiksi. Tällaisia ovat esimerkiksi vaalimainokset, joissa Marcus Cerrinius Vatiaa kannattavat ediiiksi *dormientes universi* 'kaikki (poliittisesti) unessa olevat', *furunculi* 'pikkuvarkaat' ja *seri bibi* 'myöhään juopottelevat'.¹⁰ Yksittäin luettuina ne eivät vaikuta kovin vakavilta loukkauksilta, mutta yhdessä niiden voidaan katsoa vaikuttavan negatiivisesti Marcus Cerrinius Vatian maineeseen. Invektiivin määritelmään liitetään usein myös se, että herjauksen tulee tapahtua julkisesti tai jossain sosiaalisessa kontekstissa. Seinäkirjoitukset tarkoitettiin muiden luettaviksi, joten niitä voidaan lähtökohtaisesti pitää julkisina, vaikka niiden sijainnista ja näkyvyydestä riippui, miten moni kunkin kirjoituksen näki.¹¹

Seinäkirjoitusten sijainti on otettava huomioon, sillä se vaikuttaa invektiivien tulkintaan.¹² Seksuaaliset graffitot eivät vaikuta yhtä vakavilta loukkauksilta ilotalossa kuin Pompejin basilikan seinällä. Myös samojen aiheiden tai henkilöiden mainitseminen samassa paikassa voi vaikuttaa tulkintaan kuten Marcus Cerrinius Vatiaan liittyvien vaalimainosten tapauksessa. Toisaalta seinäkirjoitukset voidaan nähdä materiaalisina artefakteina, jotka kertovat Pompejin asukkaiden toiminnasta, motiiveista ja vuorovaikutuksesta. Tämä näkökulma korostuu erityisesti luvussa 3, jossa käsittelen invektiivien muotoa ja kontekstia.

Monien seinäkirjoitusten tulkintaa vaikeuttaa niiden klassisesta latinasta poikkeava oikeinkirjoitus ja syntaksi sekä usein hyvin epäselvä käsiala. Monet seinäkirjoitukset kirjoitettiin eräänlaisella kursiivilla, jossa useat kirjaimet muistuttavat toisiaan.¹³ Erityisesti on huomattava yleinen tapa kirjoittaa e-kirjain kahdella pystyviivalla. Tätä merkintätapaa käytetään myös moderneissa editioissa.¹⁴ Tämän tutkielman lainauksissa käytän luettavuuden vuoksi yleensä tavallisia latinalaisia

prostituoituihin (talo VI 11,5.15.16 toimi ehkä ilotalona; vrt. McGinn 2004, 276) liittyvä epiteetti *augustianus/a* vaikuttaa ironiselta, mutta sen merkitys tässä yhteydessä jää epäselväksi.

⁸ Milnor 2014, 277.

⁹ Määritelmä perustuu roomalaisten käsityksiin julkisesta loukkauksesta, mistä tarkemmin luvussa 1.5. Conley (2010, 2) määrittelee loukkauksen seuraavasti: "[insult] is an expression of a severely negative opinion of a person or group in order to subvert their positive self-regard and esteem".

¹⁰ CIL IV 575, 576, 581.

¹¹ Vrt. Milnor 2014, 126.

¹² Yksittäisten invektiivien sijaintitiedot mainitaan liitteissä 1 ja 3, ja paikat, joihin invektiivejä kirjoitettiin, näkyvät kartalla liitteessä 4.

¹³ Yhteenvedo seinäkirjoitusten kirjainten muodoista kts. CIL IV *tabula* I.

¹⁴ Esimerkiksi graffito 1388 TIMIILII FIILATRIS = *Timele felatris*.

aakkosia, ellei kirjainten tulkinta ole epävarma. Lainatessani seinäkirjoituksia en korjaa esimerkiksi ääntenmuutoksista johtuvia ortografisia poikkeavuuksia klassisen latinan mukaisiksi.¹⁵ Mainitsen analyysin yhteydessä seinäkirjoitusten tulkintaan mahdollisesti vaikuttavat seikat. Useiden seinäkirjoitusten kohdalla noudatan *CIL*:n tulkinnoista eroavia lukutapoja.¹⁶ Epävarmoissa tapauksissa olen pyrkinyt tarkistamaan seinäkirjoitusten lukutavan valokuvista tai viivapiirroksista, mikäli sellaisia on käytettävissä.¹⁷ Tekstien editoinnissa käytettyjen kriittisten merkkien selitykset löytyvät liitteestä 1.

Tässä tutkielmassa käytän termejä *dipinto* ja *graffito* niiden kapeammassa merkityksessä viitattaessani seinäkirjoitusten eri alalajeihin *CIL*:n jaottelun mukaan.¹⁸ Seinäkirjoitusten numerot viittaavat *CIL*:n neljälukuisen osaan. Numeron perässä oleva merkintä (?) tarkoittaa, että seinäkirjoituksen lukutapa on epävarma. Seinäkirjoitusten käännökset ovat omiani, ellei toisin mainita.¹⁹

1.3 Aiempi tutkimus

Pompejin seinäkirjoituksia on julkaistu ja tutkittu yli kahdensadan vuoden ajan ja alan tutkimuskirjallisuus on laaja. Tämän tutkielman kannalta keskeisimpiä ovat Pompejin invektiivejä ja niissä esiintyviä aihepiirejä sekä Pompejin seinäkirjoitusten sosiaalista kontekstia käsittelevät tutkimukset.

Suurin osa Pompejin invektiiveistä perustuu seksuaalisiin ilmauksiin. Keskeinen lähde on James Adamsin *The Latin Sexual Vocabulary*.²⁰ Toinen alan perusteos on Amy Richlinin *The Garden of Priapus: Sexuality and Aggression in Roman Humor*, jossa hän käsittelee laajasti roomalaisten huumoria ja seksuaalisuuteen liittyviä invektiivejä. Richlinin mukaan huumorissa ja aggression ilmauksissa on yleensä kyse vallankäytöstä, jonka taustalla vaikuttaa jokin sosiaalinen hierarkia.²¹ Matthew Panciera puolestaan vertailee väitöskirjassaan *Sexual Practice and Invective in Martial and Pompeian Inscriptions* seksuaalisia invektiivejä pompejilaisissa piirtokirjoituksissa ja Martialiksen epigrammeissa. Panciera analysoi muutamia keskeisiä seksuaalisen kanssakäymisen muotoja, ja näkee selkeitä eroja siinä, miten vahvoja kielteisiä assosiaatioita näihin eri seksiaakteihin

¹⁵ Solinin (1973b, 262) mukaan esimerkiksi seinäkirjoituksissa esiintyviä muotoja *felare* ja *felator* ei tulisi editioissa korjata kriittisin merkein klassisiksi *fel(l)are* ja *fel(l)ator*, kun kyseessä ei ole selkeä kirjoitusvirhe, vaan ääntenmuutoksesta johtuva oikeinkirjoituksen muuttuminen.

¹⁶ Vrt. liite 1. Usein erot ovat pieniä, mutta voivat vaikuttaa seinäkirjoitusten tulkintoihin.

¹⁷ *CIL* sisältää joitain viivapiirroksia, mutta ei läheskään kaikista seinäkirjoituksista. Varone ja Stefani (2009) ovat julkaisseet kuvat säilyneistä *dipinto*ista ja Varone (2012) *graffito*ista. Langner (2001) on julkaissut kuvat useista Pompejin *graffitopiirroksista*.

¹⁸ Hiilellä kirjoitetuista teksteistä osa luetaan *CIL*:ssä *dipinto*ihin ja osa *graffito*ihin, mikä aiheuttaa toisinaan sekaannusta. Joitain seinäkirjoituksia on kirjoitettu myös muilla materiaaleilla kuten liidulla (esim. 763).

¹⁹ Pompejin seinäkirjoituksia ei ole julkaistu suomenkielisinä käännöksinä, joten olen hakenut käännöksilleni mallia muunkielisistä julkaisuista. Olen käyttänyt apuna myös Polkusen (2000, 308–312) Martialiksen runoja varten laatimaa latina-suomi-seksisanastoa.

²⁰ Adams 1982.

²¹ Richlin 1992.

liittyi invektiivien aiheina.²² Seinäkirjoitusten seksuaalisia aiheita käsittelee myös Antonio Varone teoksessaan *Erotica Pompeiana: Love Inscriptions on the Walls of Pompeii*.²³ Craig Williams tarkastelee roomalaisten seksuaalisuutta kirjassaan *Roman Homosexuality* ja Pompejin graffitoja erikseen kyseisen kirjan liitteessä sekä artikkelissaan *Sexual Themes in Greek and Latin graffiti*.²⁴ Sarah Levin-Richardson ja Deborah Kamen käsittelevät useissa artikkeleissaan roomalaisten seksuaalisuuteen liittyviä käsityksiä Pompejin seinäkirjoitusten valossa.²⁵ John Clarke puolestaan tarkastelee roomalaista seksuaalisuutta visuaalisen taiteen näkökulmasta.²⁶

Muita invektiivien aiheita on tutkittu vähemmän. Ilona Opelt on koonnut latinankielisiä haukkumasanoja ja Saara Lilja komediassa käytettyjä loukkauksia.²⁷ Sarah Levin-Richardson tarkastelee ulosteisiin ja prostituoituihin liittyviä graffitoja ja näkee näissä useita herjaavia piirteitä.²⁸ Tärkeitä ovat myös Thomas McGinnin ja Antonio Varonen prostituutioon liittyvät tutkimukset, erityisesti tulkittaessa seinäkirjoituksia ilotalojen kontekstissa.²⁹ Graffitopiirrosten osalta olennainen perusteos on Martin Langnerin *Antike Graffitizeichnungen: Motive, Gestaltung und Bedeutung*.³⁰ Karikatyyreja ja pilakuvia käsittelevät myös Pedro Paulo Funari, John Clarke ja Simone Voegtle.³¹ Useimpia muita tämän tutkielman aineistoon sisältyviä invektiivien aiheita ja ilmauksia on tutkittu hyvin vähän tai ei lainkaan.

Seinäkirjoitusten kirjallista kontekstia ovat käsitelleet muun muassa Marcello Gigante ja Kristina Milnor.³² Peter Kruschwitz on julkaissut useita artikkeleita Pompejin graffitoista ja niiden sosiaalisesta kontekstista.³³ Rebecca Benefiel on tutkinut seinäkirjoituksia kommunikaation välineenä. Hän on korostaa erityisesti niiden dialogisuutta eli sitä, että seinäkirjoitukset syntyivät vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa ja innoittivat muita lisäämään seinille omia kirjoituksiaan.³⁴ Kattavin esitys graffitoista sosiaalisena ilmiönä on Polly Lohmannin väitöskirja *Graffiti als Interaktionsform: geritzte Inschriften in den Wohnhäusern Pompejis*. Lohmann tarkastelee graffitojen kirjoittajien välistä vuorovaikutusta muun muassa fyysisen kontekstin ja nimien valossa, ja pohtii, ketkä graffitoja kirjoittivat, missä, miksi ja miten.³⁵ Lohmannin havainnot ovat tärkeitä erityisesti tämän tutkielman luvussa 3, jossa käsittelen invektiivien muotoa ja kontekstia.

²² Panciera 2001.

²³ Varone 2002.

²⁴ Williams 2010; 2014.

²⁵ Levin-Richardson 2011; 2013, Kamen & Levin-Richardson 2015a; 2015b.

²⁶ Clarke 1998; 2007; 2014.

²⁷ Opelt 1965, Lilja 1965.

²⁸ Levin-Richardson 2015a; 2015b.

²⁹ McGinn 2002; 2004; 2009; Varone 2003.

³⁰ Langner 2001.

³¹ Funari 1993; Clarke 2007; Voegtle 2012.

³² Gigante 1979; Milnor 2014.

³³ Kruschwitz 2010; 2014a; 2014b; Kruschwitz & Halla-aho 2007; Kruschwitz & Felice 2012.

³⁴ Benefiel 2010; 2011; 2013.

³⁵ Lohmann 2017.

1.4 Pompejin seinäkirjoitukset

Roomalaisaikaisia seinäkirjoituksia on säilynyt eri puolilla Välimerä³⁶, mutta Pompejissa ja sen ympäristössä niitä on säilynyt poikkeuksellisen paljon. Pompejista on löydetty yli 3000 maalattua ja yli 6500 kaiverrettua seinäkirjoitusta ja piirrosta.³⁷ Uusia löydetään jatkuvasti kaivausten ja uusien kartoitusten yhteydessä.³⁸ Suurin osa Pompejin seinäkirjoituksista on julkaistu sarjan *Corpus inscriptionum Latinarum* (CIL) neljännessä osassa vuosina 1871–2011.³⁹ Monet seinäkirjoituksista ovat säilyneet huonosti tai kokonaan hävinneet, joten julkaisut, viivapiirrokset ja valokuvat ovat usein ainoat käytettävissä olevat lähteet. Julkaisu- ja piirrostyön kohdalla on oltava kriittinen, sillä seinäkirjoitusten dokumentointi on usein ollut puutteellista.⁴⁰ Varhaisissa kaivausraporteissa ja editioissa ei aina ole esimerkiksi tarkkoja sijaintitietoja tai tietoja seinäkirjoitusten koosta ja kirjoituskorkeudesta.

Vaalimainoksista monet pystytään ajoittamaan suhteellisen tarkasti niissä mainittujen ehdokkaiden avulla, mutta graffitojen ajoittaminen on yleensä vaikeaa. Arkeologinen aineisto kuten talon rakennus- ja korjausvaiheet tai seinämaalauksen tyyli voivat antaa viitteitä seinäkirjoitusten iästä.⁴¹ Useimpien graffitojen arvellaan olevan peräisin Pompejin tuhoa 79 jaa. edeltäviltä vuosilta.⁴² Muutamissa graffitoissa on kuitenkin säilynyt konsulivuosisilukuja aina vuodesta 78 eaa. lähtien, joten meille säilyneet graffitot ovat voineet syntyä pitkän ajan kuluessa.⁴³

³⁶ Esim. Roomasta (Solin & Itkonen-Kaila 1966, Castrén & Lilius 1970), Ostiasta (Della Corte & Ciprotti 1961) ja itäisen Välimeren kaupungeista (Baird & Taylor 2011; Benefiel & Keegan 2016).

³⁷ Arviot seinäkirjoitusten määrästä vaihtelevat laskutavasta riippuen ja perustuvat yleensä editioiden tapaan numeroida seinäkirjoitukset. Eeva-Maria Viitasen (henk.koht. tiedonanto 15.5.2019) mukaan maalattuja on löydetty Pompejin muurien sisältä hieman yli 3200, graffitoja noin 5880 ja piirroksia hieman yli 800. Lohmannin (2017, 117) mukaan CIL:ssä on julkaistu noin 5600 graffitoa. Benefiel (2013, 66) laskee seinäkirjoituksia olevan yhteensä yli 13 000.

³⁸ Esimerkiksi vuoden 2018 kaivauksissa löydettiin hiilellä kirjoitettu graffito, joka eräiden tutkijoiden mukaan vahvistaa käsitystä siitä, että Vesuviuksen purkaus tapahtui lokakuussa eikä elokuussa 79 jaa.; vrt. <<https://www.bbc.com/news/world-europe-45874858>> (luettu 14.5.2019). Löytöä ovat analysoineet muun muassa Eeva-Maria Viitanen ja Samuli Simelius: <<http://khelidon.fi/2018/11/01/ajottamisen-vaikeudesta-tuhoutuiko-pompeji-elokuun-vai-lokakuun-24-paivana-79-jaa/>> (luettu 14.5.2019).

³⁹ CIL:n editiot käsittävät vain vuoteen 1956 mennessä löydettyt seinäkirjoitukset. Uutta graffitoja käsittelevää lisäosaa odotetaan julkaistavaksi lähiaikoina. Olen kiitollinen Heikki Solinille, joka tarjosi käyttöni tämän lisäosan vedoksen (CIL IV suppl. 4,2). Myöhemmissä kaivauksissa löytyneitä seinäkirjoituksia on julkaistu mm. seuraavissa tutkimuksissa: Giordano 1966, Giordano 1974, Solin 1975, Giordano & Casale 1991, Varone 2000, Benefiel 2010, Varone 2016. Langner (2001, CD-ROM-tietokanta) on lisäksi julkaissut noin 800 graffitopiirrosta Pompejista.

⁴⁰ Useat tutkijat ovat kritisoineet muun muassa CIL IV:n kolmatta, Matteo Della Corten kokoamaa lisäosaa (CIL IV suppl. 3,1–4); vrt. Solin 1973b; Mouritsen 1988, 23–25. Wallace-Hadrill (2011b, 402–403) kuitenkin toteaa Della Corten olleen huolellinen dokumentoidessaan seinäkirjoituksia.

⁴¹ Säilyneiden graffitojen täytyy olla nuorempia kuin niiden kirjoitusalusina käytetyt seinät ja seinämaalaukset. Esim. Lupanarin VII 12,18 seinämaalaukset oli luultavasti maalattu uudelleen vuonna 72 jaa., joten on todennäköistä, että siellä säilyneet graffitot ovat tätä myöhemmältä ajalta; vrt. Clarke 1998, 199; McGinn 2009, 620, viite 57.

⁴² Vrt. Solin 1984, 281; McGinn 2004, 296.

⁴³ Konsulivuosisiluku esim. graffitoissa 1842 (78 eaa.), 2450 (3 eaa.) ja 4182 (60 jaa.). Graffitojen ajoittamisesta tarkemmin kts. Milnor 2014, 15–20.

Maalatut seinäkirjoitukset olivat todennäköisesti ammatikseen ilmoituksia maalanneiden kirjoittajien (*scriptores*) tekemiä.⁴⁴ Graffitojen kirjoittajista suurinta osaa ei tunneta. Graffitoja on perinteisesti pidetty alempien sosiaaliluokkien edustajien tuotoksina niiden sisällön, vaihtelevan oikeinkirjoituksen ja usein varsin karkean ulkoasun vuoksi. Monet tutkijat ovat kuitenkin korostaneet muun muassa koulutettujen nuorten ja aikuisten, naisten sekä lasten roolia graffitojen kirjoittajina.⁴⁵ Kruschwitzin ja Halla-ahon mukaan graffitojen kirjoittajia yhdisti sosiaaliluokan sijasta ennemminkin ikä; seinille kirjoittelivat pojat ja tytöt sekä nuoret miehet ja naiset sosiaaliluokasta riippumatta.⁴⁶ Kirjoittajien ikää on kuitenkin vaikea arvioida. On lisäksi selvää, että suurin osa graffitoista oli miesten kirjoittamia.⁴⁷ Joukossa on kuitenkin myös naisten kirjoittamia graffitoja.⁴⁸

On vaikea sanoa, kuinka monet Pompejin asukkaista osallistuivat graffitojen kirjoitteluun, koska emme tunne kaupungin tarkkaa asukaslukua, kirjoitustaitoisten osuutta emmekä graffitojen alkuperäistä määrää ja syntyhistoriaa. Arviot kaupungin asukasluvusta vaihtelevat 8000 ja 20000 välillä.⁴⁹ Harrisin mukaan alle 30% keisariajan roomalaisista oli luku- ja kirjoitustaitoisia.⁵⁰ Monella Pompejin yhteiskunnan osa-alueella kirjalliset viestit olivat kuitenkin arkipäiväisiä ja jonkinlainen lukutaito välttämätöntä.⁵¹ Monet tutkijat ovat myös huomauttaneet, että yksinkertaisten graffitojen kirjoittamiseen riitti varsin alkeellinen kirjoitustaito.⁵² Suhteessa tähän potentiaalisten graffitojen kirjoittajien joukkoon vaikuttaa graffitojen määrä (n. 6500) vähäiseltä, erityisesti jos graffitojen oletetaan syntyneen pitkän ajan kuluessa.⁵³ Graffitoissa esiintyvien nimien perusteella vaikuttaa lisäksi siltä, että monet kirjoittajat kirjoittivat useita graffitoja.⁵⁴ Todennäköisesti siis vain pieni osa Pompejin asukkaista kirjoitti graffitoja.

Yksittäisten graffitojen kirjoittajien motiiveja on vaikea tavoittaa, mutta tutkimalla kirjoituksia laajemmin voidaan löytää toistuvia piirteitä. Lohmann näkee

⁴⁴ Tästä ammattiryhmästä kts. Franklin 1980, 24–26; Baratta 2016.

⁴⁵ Benefiel (2010, 68–69) korostaa monien graffitojen olevan kirjallisesti taidokkaita runoja. Naisten osallistumisesta graffitojen kirjoittamiseen kts. Woeckener 2002, Benefiel 2011, Levin-Richardson 2013. Lasten laatimista graffitoista kts. Huntley 2011.

⁴⁶ Kruschwitz & Halla-aho 2007, 35–38; vrt. Kruschwitz 2010, 218. Kruschwitz ja Felice (2012) esittävät, että Pompejin nuoriso olisi käyttänyt selvästi omaleimaista kieltä. Esimerkkinä he mainitsevat johtimella *-biliter* muodostetut ilmaukset kuten *fratrabilater* (659, 8227), *irrumabiliter* (1931), *inclinabiliter* (3034c, 5406), *ceventinabiliter* (4126, 5406) ja *arrurabiliter* (4126).

⁴⁷ Naisista oletettavasti vain pieni osa oli kirjoitustaitoisia. Myös suurin osa graffitoissa esiintyvistä nimistä on miesten nimiä; vrt. Lohmann 2017, 344–345.

⁴⁸ Buonopanen (2009, 245) arvion mukaan noin 4% Pompejin graffitoista oli naisten kirjoittamia. Kts. myös alaviite 45.

⁴⁹ Vrt. Jongman 1988, 108–112; Franklin 1991, 79.

⁵⁰ Harris 1989, 259; vrt. Wallace-Hadrill 2011b, 402, joka huomauttaa, että lukutaidon voidaan olettaa olleen korkeampi kaupunkilaisväestön keskuudessa.

⁵¹ Vrt. Franklin 1991, 97–98, jonka mukaan kirjoitus- ja lukutaito oli yleinen myös alemmissa yhteiskuntaluokissa; Wallace-Hadrill 2011b, 404–410.

⁵² Esim. Milnor 2014, 165; Lohmann 2017, 100.

⁵³ Näin tulkitsee mm. Lohmann (2017, 100–101). Harris (1989, 264) arvioi, että useat tuhannet Pompejin asukkaista olivat jossain määrin kirjoitustaitoisia.

⁵⁴ Vrt. Lohmann 2017, 101 ja 365–366.

yhtenä motiivina yksinkertaisesti halun jättää jäljen itsestään.⁵⁵ Benefiel ja Keegan puolestaan korostavat seinäkirjoitusten välistä vuoropuhelua.⁵⁶ Monet graffitot ovat syntyneet reaktioina aikaisempiin viesteihin ja halusta osallistua seinillä käytävään keskusteluun.⁵⁷ Myös oman kirjoitustaidon osoittaminen on saattanut olla motiivina.⁵⁸ Joillakin graffitoilla toisaalta näyttää olleen selkeän käytännöllinen tarkoitus kuten lukumäärien kirjaaminen kaupankäynnin yhteydessä tai kirjoitus-harjoitukset aakkosten muodossa.⁵⁹ Monelle graffitojen piirtäminen seiniin on voinut olla silkkaa ajanvietettä, mistä hyvänä esimerkkinä ovat Pompejin suuren teatterin käytävän monet piirrookset, jotka ehkä ovat syntyneet ihmisten jonottaessa sisään tai ulos teatterista.⁶⁰

Pompejin graffitoja verrataan usein nykyaikaisiin vessakirjoituksiin, mutta suurin osa niistä on löydetty muualta kuin käymälöistä.⁶¹ Graffitoja kirjoitettiin runsaasti julkisiin rakennuksiin kuten Pompejin basilikan sisäseiniin ja Palaestran pylväisiin. Suurin osa on kuitenkin dokumentoitu yksityistalojen sisältä. DiBiasie on todennut, että yksityistaloissa suosituimpia paikkoja kirjoittaa graffitoja olivat tilat, joissa ihmiset eniten oleskelivat ja liikkuivat kuten atriumit ja peristyyli. Graffitoja kirjoitettiin näissä tiloissa yleensä kaikkein näkyvimmille paikoille.⁶²

Graffitojen kertyminen näkyville paikoille yksityistaloissa herättää kysymyksen siitä, miten hyväksyttyä seinille kirjoittaminen Pompejissa oli. Kruschwitz arvelee, että seinille kirjoittamista pidettiin ainakin jossain määrin vandalismina, mutta kirjoitteluun oli vaikea puuttua.⁶³ Benefiel ja Lohmann taas arvelevat graffitojen olleen hyväksytty kommunikaation väline.⁶⁴ Se että graffitoja on säilynyt niin paljon, osoittaa, etteivät talojen omistajat kokeneet tarpeelliseksi heti maalata kirjoituksia piiloon. Graffitot eivät olleet kovin näkyviä eivätkä yleensä rikkoneet seinämaalausten kuva-aiheita. Graffitojen laatijoiden motiivina ei näytä olleen seinien sotkeminen vaan kiinnostus kirjoittamiseen ja lukemiseen.⁶⁵ Helttula huomauttaa, että joidenkin kirjallisten lähteiden mukaan seinäkirjoitusten lukemista pidettiin jopa niiden kirjoittamista paheksuttavampana.⁶⁶

⁵⁵ Lohmann 2017, 365–366.

⁵⁶ Benefiel 2010, 2011; Keegan 2011. Vrt. DiBiasie 2015, 311.

⁵⁷ Vrt. Benefiel 2010, 66, 89; Lohmann 2017, 361.

⁵⁸ Wallace-Hadrill (2011b, 410) mainitsee esimerkkinä orjat, joille kirjoitustaito saattoi mahdollistaa vapautumisen ja sosiaalisen nousun. Tällöin kirjoitustaito oli merkinä sosiaalisesta statuksesta.

⁵⁹ Benefiel (2013, 70–72) tosin huomauttaa, että useat seinille kirjoitetuista aakkosista eivät ehkä ole lasten harjoituksia vaan aikuisten omaksi ja muiden huviksi laatimia taidonnäytteitä.

⁶⁰ Pompejista on myös löytynyt monia sanaleikkejä ja arvoituksia, jotka Benefielin (2013, 78) mukaan osoittavat, että seinille kirjoiteltiin toisinaan pelkästään hovin vuoksi.

⁶¹ Vrt. Jansen 2011, 173–175.

⁶² DiBiasie 2015, 311–312. Vastaavia havaintoja ovat tehneet myös Benefiel (2010, 69–74; 2011, 30) ja Lohmann (2017, 362–363).

⁶³ Kruschwitz 2010, 218.

⁶⁴ Benefiel 2010, 89; 2011, 38–41; Lohmann 2017, 359–360. Vrt. Milnor 2014, 53, joka arvelee julkisen tilan olleen sopiva paikka tuoda esille omaa identiteettiään.

⁶⁵ Vrt. Benefiel 2013, 67.

⁶⁶ Helttula 1994, 146. Helttula mainitsee esimerkkinä Plutarkhoksen (*De Cur.* 520 d–e), joka pitää seinäkirjoituksia turhanpäiväisinä ja niiden lukemista häpeällisenä, koska tällainen uteliaisuus vieraiden ihmisten asioihin ei kuulunut hyviin tapoihin ja osoitti itsehillinnän puutetta.

1.5 Loukkaus roomalaisessa perinteessä

Ennen varsinaista analyysiä on vielä syytä käsitellä lyhyesti loukkausta roomalaisen lain ja sosiaalisten normien näkökulmasta. Tämä vaikuttaa invektiivin määritelmään ja invektiivien tunnistamiseen seinäkirjoituksista.

Roomalaisessa laissa loukkauksen käsite *iniuria* mainittiin jo kahdentoista taulun laissa. Käsitteellä viitattiin alun perin toisen ihmisen fyysiseen loukkamiseen, mutta myöhemmin sitä käytettiin myös kunnianloukkauksista.⁶⁷ Zimmermannin mukaan *iniurian* olennaiset tunnusmerkit olivat piittaamattomuus toisesta henkilöstä sekä toimiminen vastoin yleistä moraalia ja tietoisessa loukkaamistarkoituksessa. Rangaistuksena *iniuriasta* oli sopivaksi katsottu sakko sekä *infamia*.⁶⁸ *Infamia* tarkoitti sekä maineen että tiettyjen juridisten oikeuksien menetystä.⁶⁹ Cicero mainitsee, että eräistä häpeää aiheuttavista loukkauksista kuten pilkkalauluista määrättiin kahdentoista taulun laissa jopa kuolemanrangaistus.⁷⁰

Julkinen herjaaminen sai monenlaisia muotoja. Richlin nostaa esille erityisesti graffitot, juoruamisen, poliittiset pilkkakirjoitukset ja muut julkiset epäsuosion osoitukset sekä retorisen invektiivin. Näissä toistuivat usein samat teemat kuten miesten haukkuminen naismaisiksi tai passiivisiksi homoseksuaaleiksi, naisten siveetön käytös, sekä syytökset inestistä tai muusta seksuaalisesta moraalitytomuudesta.⁷¹ Hartnett käsittelee loukkauksen käsitettä urbaanissa kontekstissa, erityisesti Pompejissa, Herculaneumissa ja Roomassa, ja korostaa sitä, miten tärkeää roomalaisille oli säilyttää hyvä maineensa. Henkilön maine saattoi tahraantua jo siitä, että muut aiheuttivat häiriötä hänen kotinsa ulkopuolella, tai siitä, että hänet nähtiin kadulla huonomaineisen henkilön seurassa. Erityisen vaarallisia henkilön maineelle Hartnettin mukaan olivat julkiset loukkaukset kuten pilkkarunot ja -laulut tai tämän herjaaminen kasvotusten.⁷² Roomalaiset pyrkivät kaikin keinoin säilyttämään maineensa tahrattomana, koska maineen menetyksellä oli sekä sosiaalisia että juridisia seurauksia.⁷³

Edellä mainitut esimerkit, erityisesti kunnianloukkauksen juridinen rangaistavuus, osoittavat, miten vakavasti loukkauksiin suhtauduttiin, ja että niitä pidettiin merkittävänä uhkana roomalaisen miehen tai naisen sosiaaliselle statukselle. Yläluokkaisten henkilöiden maineelle loukkaukset olivat oletettavasti suurempi uhka kuin esimerkiksi prostituoiduille, joita roomalaisen lain mukaan

⁶⁷ Vrt. Zimmermann 1996, 1050–1053.

⁶⁸ Zimmermann 1996, 1059–1062.

⁶⁹ *Infamian* merkityksestä tarkemmin kts. Richlin 1993, 555–561 ja Edwards 1997, 69–76.

⁷⁰ Cic. Rep. 4,12: *nostrae contra duodecim tabulae cum perpaucae res capite sanxissent, in his hanc quoque sancientiam putaverunt, si quis occentavisset sive carmen condidisset, quod infamiam faceret flagitiumve alteri.*

⁷¹ Richlin 1992, 81–104, 212–213.

⁷² Hartnett 2017, 98–111.

⁷³ Vrt. Bond 2016, 7.

ammattinsa puolesta muutenkin koski *infamia* ja siihen liittyvä häpeä.⁷⁴ Loukkaus saattoi saada hyvin erilaisia muotoja, ja seinäkirjoitukset kuuluivat niistä tavallisiin. Seinäkirjoitusten loukkaavuuteen vaikutti sekä invektiivin muoto ja näkyvyys että kohteen sosiaalinen status. Invektiiveiksi voidaan kuitenkin tulkita hyvin monenlaiset kirjoitukset, jotka vahingoittivat kohteena olevan henkilön mainetta.

⁷⁴ Prostituoitujen ja muiden ammattiryhmien *infamia*-statuksesta kts. esim. Levin-Richardson 2015b; Bond 2016, *passim*.

2 Invektiivien aiheet ja loukkaavat ilmaukset

Edellä kuvatun invektiivin määritelmän perusteella Pompejin seinäkirjoituksista noin 300 voidaan tulkita loukkaaviksi. Invektiiveissä kiinnitetään huomiota muun muassa normeista poikkeavaan seksuaaliseen käyttäytymiseen, häpeällisiksi koettuihin ruumiintoimintoihin ja ihmisten ulkonäköön, tai haukutaan loukkausten kohteita esimerkiksi prostituoiduiksi, varkaiksi ja eläimiksi. Esittelen tässä luvussa keskeisimmät invektiivien aiheet ja esimerkkejä loukkaavista seinäkirjoituksista. Ensimmäiseksi tarkastelen suosituimpia seksuaalisia loukkauksia kuten oraaliseksiä ja muita seksiakteja sekä miesten haukkumista cinaeduksiksi. Oraaliseksiin liittyviä invektiivejä on yli 100 ja muita seksuaalisia loukkauksia useita kymmeniä. Seuraavaksi vuorossa ovat sukupuolielimiin ja ulkonäköön liittyvät loukkaukset, joita on muutamia kymmeniä, ja tämän jälkeen hieman harvinaisemmat aihepiirit kuten eritteet ja sairaudet, prostituutio, politiikka, varkaat ja eläimet. Viimeisenä käsittelen muita loukkaavia seinäkirjoituksia, jotka eivät sovi mihinkään edellä mainituista kategorioista. Luvun lopussa nostan vielä esille yleisiä huomioita invektiiveissä esiintyvistä aiheista ja niiden määristä.

2.1 Oraaliseksi

Fellaatioon ja kunnilingukseen⁷⁵ liittyvät ilmaukset olivat yleisin invektiivien aihe Pompejissa. Pancieran mukaan yhteensä 119 seinäkirjoituksessa viitataan fellaatioon ja 33 seinäkirjoituksessa kunnilingukseen.⁷⁶ Suosituimpia oraaliseksiin viitattavia käsitteitä olivat miehen sukupuolielimen imemistä tarkoittava *fellare* ja miehen tai naisen sukupuolielinten nuolemista tarkoittava *lingere*. Näiden lisäksi on yksittäisiä invektiivejä, joissa oraaliseksiin viitataan esimerkiksi verbeillä *irrumare*, *devorare* ja *exmuccare*, sekä joitain kuvallisia viittauksia fellaatioon. Näistä suurin osa voidaan tulkita invektiiveiksi. Panciera on verrannut oraali-, anaali- ja vaginaaliseen seksiin liittyviä invektiivejä ja todennut oraaliseksiin olleen näistä voimakkain ja loukkaavin invektiivien kategoria.⁷⁷ Richlinin mukaan oraaliseksiin suosio invektiivien aiheena johtui käsityksistä suun saastumisesta kontaktissa sukupuolielimiin ja eritteisiin. Suun epäpuhtauteen ja oraaliseksiin liittyvät aiheet olivat vahvimpia latinankielisiä herjauksia.⁷⁸

Roomalaisten käsitykset erilaisista seksuaalisista rooleista eivät perustuneet ensi sijassa sukupuoleen vaan seksin osapuolten toimintaan penetroivana osapuolena tai penetraation kohteena. Roomalaisen miehen ainoa hyväksytty rooli seksissä oli olla penetroivana eli aktiivisena osapuolena. Williamsin mukaan tämä asetelma liittyi sosiaaliseen hierarkiaan, jossa mies dominoi ja penetraation kohde

⁷⁵ Käytän tässä tutkielmassa naisen sukupuolielinten nuolemisesta suomeksi termiä 'kunnilingus' erotuksena latinan sanasta *cunnilingus*, joka tarkoittaa kunnilingusta harjoittavaa henkilöä.

⁷⁶ Panciera 2001, 75 ja 93.

⁷⁷ Panciera 2001, 72–73, 112–113 ja 245–247.

⁷⁸ Richlin 1992, 26–27; vrt. Kamen & Levin-Richardson 2015b, 452.

on alistetussa asemassa.⁷⁹ Partnerin sukupuolella ei ollut väliä, mutta kyseessä ei saanut olla vapaasyntyinen nainen tai mies.⁸⁰ Naisen normatiivinen rooli puolestaan oli olla penetraation kohteena vaginaalisessa seksissä.⁸¹ Näistä rooleista poikkeaminen rikkoi sosiaalisia normeja ja katsottiin häpeälliseksi. Kamen ja Levin-Richardson korostavat sitä, että penetraation kohteena oleva henkilö ei aina ollut vain passiivinen vastaanottaja, vaan saattoi olla aktiivinen osallistuja. Esimerkiksi henkilö, jota kuvataan sanalla *fellator*, on itse halukas ja aktiivinen toimija. Myös aktiivissa oleva verbi ja objektin puuttuminen korostavat henkilön omaa aktiivisuutta. Henkilön oma halu ja aktiivisuus tekivät herjauksista erityisen vahvoja.⁸² Roomalaiset käyttivät eri verbejä kuvaamaan penetroivan osapuolen ja penetraation kohteen toimintaa. Esimerkiksi verbillä *fellare* kuvataan oraalisessa penetraation kohteena olevan henkilön toimintaa, verbillä *irrumare* penetroivan osapuolen toimintaa eli oraaliseksiin pakottamista.⁸³ Myös silloin, kun kyse oli naisen sukupuolielinten nuolemista, katsottiin nuolemista harjoittavan miehen olevan penetraation kohteena.⁸⁴ Saastuminen oraaliseksiin kautta koski penetraation kohteena olevaa henkilöä, ei penetroivaa osapuolta. Oraaliseksiin passiivisena osapuolena olemiseen liittyi näin ollen erityisen vahva stigma.⁸⁵

Fellaatiolla herjataan sekä miehiä että naisia.⁸⁶ Joissain tapauksissa tosin ei tiedetä, onko kyse miehestä vai naisesta.⁸⁷ Kunnilingukseen liittyvät invektiivit sen

⁷⁹ Williams 2010, 18.

⁸⁰ Vrt. Williams 2010, 19, 103–104.

⁸¹ Vrt. Parker 1997, 48–50, 55–56; Levin-Richardson 2013, 327–328.

⁸² Miehistä kts. Kamen & Levin-Richardson 2015b, 452–456; naisista kts. Kamen & Levin-Richardson 2015a, 239–243.

⁸³ *ThLL s.v. fello*, 2; *irrumo*; vrt. Williams 2010, 178–179.

⁸⁴ Vrt. Parker 1997, 51–52.

⁸⁵ Vrt. Richlin 1992, 26–27.

⁸⁶ Miehiä: Lemnius 1253, Genialis 1666, Victor 1708, Philocalus 1776(?), [Lu]crio(?) 1784, Cosmus 1825, Narcissus 1825a, Phoebus 1850, Astus 1851, *filius* 1852a, Rustius 2004, Ismenus 2169–2170, Satur 2400, Philetus 2402(?), Verecundus 3103, Primigenius 3144, *fellator* 3494h, Secundus 3968, [Lu]cius(?) 3995, Lucius Albucius 4156, *fellator* 4209, *felator* 4548, Ampliatus(?) 4580, Luci[us?] 4652, Berytius 4862, Coresus 4997, Ptolemaeus 5278, Gaius Cossutius 5396, Iarinus 7243, Spuncles 7497, *fellator* 8400, Valentinus 8413, Regulus 8461, Ianuarius 8512, Martialis 8841, Secundus 9027, Epaphroditus 10073c, Iulius 10132, Promus 10222, Caesonius Felix 10232a, Passerinus (Varone 2000, nro 29).

Naisia: Secunda 1381, Thymele 1388, Nymphe 1389, Thymele 1390(?), Veneria 1391, Itonusia (Dionysia?) 1425, Salvia 1427, Amaryllis 1510, Rufilla 1651, Lahis 1969, Libanis 2028, Fortunata 2259(?), Fortuna(ta?) 2266(?), Myrtale 2268, Myrtis 2273, Fortunata 2275, [- -]nice(?) 2278, Myrtis 2292, Tyria 2319e,l,p(?), Ion[is?] 2391, Ionis 2402–2403, Rufa 2421, Sabina 4185, Ecidia (Decidia?) 4192, Methe 4434, Euplia 5048(?), Sophe 5095, Phyllis 7057, [Ro?]mula 8185, Nais(?) 8307(?), Severa 8329, Ianuaria 8361, Camidia 8449, Ianuaria 8465b, Felicula 8711a, Pyralis 8959, Secundilla 9228, Fortunata 10005, Valeria 10033a, Aspasia 10129, Hedone 10233, Romula (Benefiel 2010, nro 18(?) ja 31).

Nainen tai mies: Secund[us/a] 1284, Restit[utus/a] 1631, Callistus(m.)/Calliste(f.) 1854, Felix 1869, 3200, 5408, Ver(?) 2266(?), Pyris 4158.

⁸⁷ Muutamissa seinäkirjoituksissa nimestä puuttuu pääte, joka kertoisi sukupuolen, esim. 1284 Secund[us/a] ja 1631 Restit[utus/a]. Eräitä nimiä kuten Felix käytettiin sekä miesten että naisten niminä. Kajannon (1965b, 26) mukaan Felix tosin esiintyy harvoin naisen nimenä, vain 46 tapauksessa yhteensä yli 3700:stä. Tämän perusteella ei kuitenkaan voida sulkea pois sitä vaihtoehtoa, että esim. graffitoissa 1869, 3200 ja 5408 kyseessä olisi nainen.

sijaan kohdistuvat yksinomaan miehiin. Naisten välisestä seksistä on antiikin lähteissä hyvin vähän mainintoja, eikä siitä löydy viitteitä myöskään invektiiveistä Pompejin seinillä. Oraaliseksi oli luultavasti herjana tehokkaampi miehiä kuin naisia kohtaan, sillä miehen katsottiin alistuvan naiselle kuuluvaan rooliin. Kunnilingus oli vielä fellaatiotakin poikkeavampi seksuaalinen akti, koska siinä sekä mies että nainen omaksuivat normista poikkeavan roolin. Naisen ajateltiin penetroivan miestä, jolloin seksuaaliset roolit kääntyivät täysin pääläelleen.⁸⁸

Muutamissa oraaliseksiin viittaavissa seinäkirjoituksissa mainitaan hinta.⁸⁹ Nämä saattavat olla prostituoitujen mainoksia, mikä tarkoittaisi, että niitä ei kirjoitettu herjaamistarkoituksessa. Toisaalta on mahdollista, että kyseessä on invektiivi, jossa loukkausta haluttiin vahvistaa antamalla ymmärtää, että henkilö harjoittaa prostituutiota. Vaikka kyseessä olisi todellinen mainos, oli niiden sisältö häpeällinen, erityisesti jos niissä viitattiin oraaliseksiin. Prostituutiosta ja mainoksista tarkemmin luvussa 2.6.

Usein on vaikea sanoa, kuinka kirjaimellisesti oraaliseksiin tai muihin seksiakteihin liittyvät herjaukset tulisi ymmärtää. Williams toteaa, että esimerkiksi ilmausta *fellator* ei aina tarkoitettu kirjaimellisesti tulkittavaksi.⁹⁰ Kuitenkin riippumatta siitä, perustuvatko oraaliseksiin viittaavat seinäkirjoitukset tosiasioihin, leimaavat ne niissä mainitut henkilöt oraaliseksiä aktiivisesti ja omasta halustaan harjoittaviksi. Samalla he ottavat sen osapuolen roolin, joka saastuttaa itsensä kontaktissa sukupuolielimiin. Tällaista epätavallisena pidettyä seksuaalista käyttäytymistä korostaa Pompejin basilikasta (VIII 1,1) löytynyt graffito 1884 *qui verpam vissit quid cenasse illum putes* 'Joka pieraisee kyrvän, mitä luulet hänen syöneen ruoaksi?'. Subjektina on henkilö, joka alistuu penetraation kohteeksi ja verbi *cenasse* kuvaa henkilön halukkuutta myös suuseksiin. Normeista poikkeava seksuaalinen käyttäytyminen oli yleinen vitsien ja herjojen aihe Pompejissa.

Fellare ja cunnum/mentulam lingere

Verbi *fellare* ja sen johdoksia esiintyy yli 80 seinäkirjoituksessa⁹¹, verbi *lingere* ja sen johdoksia yli 40 seinäkirjoituksessa⁹². Adamsin mukaan alkujaan mitä tahansa ime-

⁸⁸ Vrt. Parker 1997, 51–53.

⁸⁹ Esim. 1383 (vrt. Solin *CIL* IV suppl. 4,2), 1969, 2028, 3999, 5048(?), 5408, 8185, 8939, 8940.

⁹⁰ Williams 2014, 500.

⁹¹ *Fellare*: 1284, 1427, 1517, 1623, 1631, 1651, 1840, 1850, 1851(?), 1852a, 1869, 1969, 2004, 2028, 2259(?), 2266(?), 2268, 2273, 2275, 2278, 2319l(?), 2391, 2402, 2403, 2421, 3144, 3200, 4158, 4185, 4434, 4652, 4997, 5048(?), 5095, 5396, 5408, 6862, 7057, 7103, 7243, 7497, 8124, 8160, 8185, 8230, 8307(?), 8329, 8361, 8413, 8449, 8461, 8465b, 8711a, 8841, 8959, 10030, 10033a, 10233; Benefiel 2010, nrot 18(?) ja 31.

Fellator: 1253, 1666, 1708, 1784, 1825, 1825a, 2169, 2170, 2400, 3494h, 3968, 3995, 4156, 4209, 4548, 4580, 4862, 5396(?), 8400, 9027, 10073c, 10222; Varone 2000, nro 29.

Fellatrix: 1388, 1389, 1390(?), 1510, 2292, 4192, 9228.

⁹² *Lingere* ilman kohdetta: 1484, 8335, 10197 (*elingere*).

Cunnum lingere: 763, 1255, 1383, 1425, 1578, 1652a(?), 2081, 2257, 2400, 3925, 3999, 4264, 4304 (tai *cunnilingus*), 4641 (tai *cunnilingus*), 4995 (tai *cunnilingus*), 5178, 5193, 5267, 8380 (tai *cunnilingus*), 8419b, 8698, 8843, 8877, 8898, 8939, 8940, 10150; Giordano & Casale 1991, nro 109.

mistä tarkoittanutta verbiä *fellare* käytetään säilyneissä lähteissä useimmiten seksuaalisessa merkityksessä. Kirjallisuudessa sitä käyttivät ainoastaan epigrammirunoilijat kuten Catullus ja Martialis.⁹³ Nuolemista tarkoittava *lingere* ei itsessään ollut hävytön ilmaus, mutta sitä käytettiin usein viitattaessa oraaliseksiin. Adamsin mukaan *lingere* ei ollut verbin *fellare* synonyymi, vaan *lingere*-verbiä käytettiin silloin, kun haluttiin tarkentaa, mikä ruumiinosa suuseksin kohteena oli.⁹⁴ *Lingere*-verbin kohteena *cunnus* 'vittu' on yleisempi kuin *mentula* 'kulli'; kerran kohteena on *culus* 'peräaukko, perse'.⁹⁵

Useiden seinäkirjoitusten kohdalla on epävarmaa viittaavatko ne oraaliseksiin, koska ne ovat säilyneet huonosti tai niitä ei kirjoitettu loppuun asti.⁹⁶ Monessa tapauksessa on kuitenkin todennäköistä, että nimen jälkeen kirjoitettu *fel* tai *cun* viittaa ilmauksiin *fellare* tai *cunnum lingere* ja sana *mentula(m)* ilmaukseen *mentulam lingere*.⁹⁷ Kontekstiin liittyvät seikat puoltavat useassa tapauksessa tätä tulkintaa. Fellaatioon viittaavat luultavasti ainakin 1390 *Timele f(ellat/ellatrix?)* 'Thymele imee kullia/(on) kullinimijätär', 1851 *Astus fe(llat?)* 'Astus imee kullia', 2004 *Rustius fel(lat?)* 'Rustius imee kullia'⁹⁸, 7497 *Omullus ama[t?] Spuncles [- - -] fel(lat?) scribit Asciola cum Geminio cui pu[- - -]IIII* 'Homullus rakastaa, Spuncles imee kullia; tämän kirjoitti Asciola yhdessä Geminuksen kanssa, jolle...', 8461 *R(e)gulus fel(lat?)* 'Regulus imee kullia', 8465b *Ianuarie fe(llat?) M* 'Ianuarie imee tuhansia'⁹⁹.¹⁰⁰ Graffito 1851 oli kirjoitettu fellaatiota esittävän kuvan ja graffiton 1850 *Phoebus fellat* yläpuolelle, joten myös 1851 luultavasti viittaa fellaatioon. Graffitoissa 2004, 8461 ja 7497 sanan alku *fel* on luontevinta täydentää *fel(lat)* tai *fel(lator)*.¹⁰¹ Ianuarian ja Thymelen kerrotaan harjoittavan fellaatiota myös muissa graffitoissa.¹⁰² Levin-Richardsonin mukaan naisen nimi yhdistettynä verbiin *fellare* oli niin yleinen, että

Cunnilingus: 139, 549a, 1331, 4304 (tai *cunnum lingere*), 4641 (tai *cunnum lingere*), 4699 (*cunnuligeter*), 4995 (tai *cunnum lingere*), 5263, 5365, 8380 (tai *cunnum lingere*).

Mentulam lingere: 760 (*oblingere, elingere*), 1381 (*[mentu]la(m)?*), 1425(?), 1441, 1776(?), 1878, 2400, 3103, 4246, 5278, 8512.

Lingere + falloksen kuva: 10129, 10132.

Lingere + miespuolinen kohde (= *mentula*): 10041d.

Culum lingere: 4954.

⁹³ Adams 1982, 130–131.

⁹⁴ Adams 1982, 135.

⁹⁵ Vrt. alaviite 92.

⁹⁶ Vrt. alaviitteet 91 ja 92.

⁹⁷ *Fel-* voisi olla myös *fel(iciter)* tai *fel(ix)* (vrt. CIL IV s. 758). Tervehdyksen *feliciter* yhteydessä nimi on yleensä datiiivissa ja *felix* on useimmiten *cognomen* (vrt. CIL IV s. 749, 758). Muita *cun*-alkuisia sanoja kuin *cunnum* ja siihen liittyviä johdoksia ei mainita CIL IV:n indekseissä lukuunottamatta yhtä *cunctorum* (vrt. CIL IV s. 757). Muodot *fellas* ja *lingis* ovat mahdollisia muotojen *fellat* ja *lingit* sijasta mutta harvinaisempia ja edellyttäisivät yleensä, että nimi on vokatiivissa.

⁹⁸ Zangemeisterin (CIL IV 2004), Varonen (2012, 343) ja Solinin (CIL IV suppl. 4,2) mukaan jälkimmäinen sana on kirjoitettu eri käsialalla. Se voi siis olla toisen kirjoittajan tekemä lisäys.

⁹⁹ Numeromerkinnän tulkinnasta kts. Varone 2002, 71 alaviite 99.

¹⁰⁰ Miesten kohdalla sanan *fel-* voi täydentää myös *fel(lator)*.

¹⁰¹ Vrt. alaviite 97. Graffitojen 8461 ja 7497 tapauksissa tulkintaa puoltaa se, että graffitot oli kirjoitettu mahdollisten ilotalojen yhteyteen (vrt. McGinn 2002, 39, nrot 8 ja 9).

¹⁰² Ianuarie harjoittaa fellaatiota graffitossa 8361. Ei tosin ole varmaa, onko kyseessä sama Ianuarie. Thymelee kutsutaan *fellatrixiksi* samalla seinällä (VII 11,15–16) graffitossa 1388.

vajaastikin kirjoitettu verbi oli helppo ymmärtää.¹⁰³ Tämä pätee luultavasti myös miehiin, sillä miehiä herjattiin fellaatiolla yhtä lailla kuin naisia.¹⁰⁴ Graffitossa *Romula viros mile trec[en]tos (fellat?)* 'Romula imee(?) tuhansia miehiä'¹⁰⁵ on luultavasti kyse fellaatiosta. Toinen graffito samalla seinällä kertoo Romulan harjoittavan fellaatiota kaikkialla.¹⁰⁶ *Lingere*-verbiin viittaavat todennäköisesti graffitot 4641 *Erastus cun(num lingit?)* 'Erastus nuolee vittua'¹⁰⁷, 8843 *Priscus extalio cunn(un lingit?)* 'Priscus nuolee Extaliuksen(?) vittua', *C(aius) H(e)l(v)ius cunnum [lingi?]s* 'Gaius Helvius nuolee vittua'¹⁰⁸, ja ehkä myös 1776 *Pilocalus mentu[ll]a(m lingit?)* 'Philocalus nuolee kullia'¹⁰⁹.

Tavallisimmassa muodossa nimeltä mainitun henkilön väitettiin imevän kullia tai nuolevan kullia tai vittua: 2275 *Fortunata fellat*, 8413 *Valentine felas*, 2081 *Colepius pater cunnu(m) linget* ja 3103 *Verecundus [- - -] mentla(m) ling(it)*. Kahdessa graffitossa sana *mentula* on korvattu falloksen kuvalla: 10129 *lige ((mentula ad sin. versa))* *Aspasia* 'Nuole kullia, Aspasia' ja 10132 *Iuli ((mentula ad sin. versa)) lingis Pacatus* 'Iulius, nuolet kullia. Pacatus (kirjoitti tämän).'¹¹⁰ Yleisiä ovat myös näistä verbeistä johdetut tekijännimet *fellator* 'kullinimijä', *fellatrix* 'kullinimijätär' ja *cunnilingus* 'vitunnuolija'; esimerkiksi 1389 *Nympe felatrix*, 1708 *Victor fellator* ja 1331 *Martialis cunuligus*. Sanan *fellator* käyttöä loukkauksena arkisessa tilanteessa kuvaa baarin VI 14,36 seinälle maalattu sarjakuvamainen fresko. Neljännessä kuvassa kaksi miestä riitelee noppapelin tuloksesta ja he käyvät lyhyen keskustelun: *noxsi, a me tria, eco fui* 'Senkin huijari! Minä heitin kolmosen, minä voitin.', *or(o) te fellator, eco fui* 'Kuules nyt, kullinimijä! Minä voitin.' (3494gh).¹¹¹

Eräissä seinäkirjoituksissa invektiivi on käskyn muodossa kuten edellä mainitussa graffitossa 10129 ja esimerkiksi graffitoissa 1869 *Felix fela* 'Felix, ime kullia'¹¹², 4954 *Fortunate linge culu[m]* 'Fortunatus, nuole persettä!' ja 5396 *C(ai) Cossuti fela ima va(le)* 'Gaius Cossutius, ime alapäätä(?). Voi hyvin'¹¹³.¹¹⁴ Imperatiivi voidaan tulkita aggression ja alistamisen merkiksi ja muistuttaa oraalisestiin pakottamisesta *irrumare*-verbin tapaan. Varonen mukaan myös indikatiivia *lingis* käytettiin joskus imperatiivin tavoin kuten graffitossa 8512 *Ianuari ligis [m]entula(m)*

¹⁰³ Levin-Richardson 2013, 329–330.

¹⁰⁴ Vrt. alaviite 86.

¹⁰⁵ Benefiel 2010, nro 18.

¹⁰⁶ Benefiel 2010, nro 31: [*Romula*] *cum suo hic fellat et ubique*. Kirjoitettu talon VII 16,17 peristyylin pohjoisseinälle.

¹⁰⁷ Mau (CIL IV 4641): "ERASTVS CVN(num lingit)". Solin (CIL IV suppl. 4,2) yhtyy Maun tulkintaan, samoin Varone (2002, 83 alaviite 129).

¹⁰⁸ Giordano & Casale 1991, nro 109.

¹⁰⁹ Toinen mahdollinen tulkinta on *Pilocalus mentula (est)* 'Philocalus on mulkku'.

¹¹⁰ Solinin (1968, 123) mukaan *Iuli* on luontevinta tulkita vokatiiviksi ja *Pacatus* (*scripsit*) allekirjoitukseksi. Baldi (1964, 797–798) puolestaan tulkitsee sanan *Iuli* genetiiviksi ja *Pacatus* vokatiivina käytetyksi nominatiiviksi. Nom. käytöstä vok. sijaan kts. Väänänen 1966, 115.

¹¹¹ Vrt. Clackson 2016, 71 ja 78–82. Kuva: Varone & Stefani 2009, 330 ja 334.

¹¹² Solinin (2017, 270) mukaan lopusta ei ole hävinnyt mitään, joten kyseessä on imperatiivi.

¹¹³ Adamsin (1982, 47) mukaan *ima* viittaa miehen sukupuolielimiin.

¹¹⁴ *Fellare* tai *lingere* imperatiivissa: 760, 1381, 1441, 1578, 1869, 1878, 2400, 3925, 4434(?), 4954, 4995(?), 4997(?), 5267(?), 5278(?), 5396, 8335, 8380(?), 8465b(?), 8843(?), 8898, 10129, 10197.

‘Ianuarius, nuole(t) kullia!’.¹¹⁵ Useisiin henkilöihin kohdistuu ilmeisen sarkastisia kehotuksia olla nuolematta vittua: 3925 *Saturnine cunnum lingere noli* ‘Saturninus, älä nuole vittua’, 8898 *Tiopilus canis cunnu(m) lingere noli puellis in muro* ‘Theophilus, senkin koira, älä nuole tyttöjen vittuja muurin varjossa’¹¹⁶, 2400 *Satur noli cunnum lingere extra porta(m) set intra porta(m) rogat te Arpogra ut sibi lingas mentula(m) at fellator quid* ‘Satyr, älä nuole vittua portin ulkopuolella vaan sisäpuolella; Harpocras pyytää, että imisit hänen kulliaan. Ja kullinimijä mitä...’¹¹⁷. Monessa seinäkirjoituksessa on kuitenkin epäselvää, onko kyseessä imperatiivi, erityisesti *fellare*-verbin kohdalla. Jäljellä oleva *fella* on voinut alun perin tarkoittaa pidempää muotoa kuten *fellat* tai *fellator*, erityisesti jos seinä on vaurioitunut sanan lopussa.¹¹⁸

Williamsin mukaan myös nimettömiä kirjoituksia voidaan tulkita aggression ilmauksiksi.¹¹⁹ Nimetön viesti saattoi kohdistua esimerkiksi lukijaan tai liittyä kommenttina toiseen seinäkirjoitukseen. Tekijännimi *fellator* esiintyy yksinään muutamissa graffitoissa.¹²⁰ Graffiton 4209 *fellator* kanssa samalle seinälle oli kirjoitettu nimiä ja ainakin kaksi muuta invektiiviä, joten 4209 oli selvästi myös tarkoitettu herjaukseksi.¹²¹ Myös graffiton 4548 *felator* kanssa lähellä ovea VI 14,39 oli useita nimiä, joihin herjaus saattoi liittyä.¹²² Selkeästi lukijaan kohdistuva herja oli graffito 8400 *move te fellator* ‘Häivy kullinimijä’. Lukijaan kohdistuviksi voidaan tulkita myös useat nimettömät käskyt kuten graffitot 1441 *me me mentula(m) linge* ‘Nuole ku-ku-kullia’¹²³ ja 1578 *lin[gle] Laidi cun[n]um* ‘Nuole Laisin vittua’ sekä dipinto 760 *oblige ment[u]lla[m] mentlam elinges [- - -] destillatio me tenet* ‘Nuole kullia, kullia nuolet ... minulta tulee kohta’¹²⁴.¹²⁵ Muutamat ensimmäisessä persoonassa kirjoitetut invektiivit kohdistuivat lukijaan, erityisesti jos se luettiin ääneen muiden

¹¹⁵ Varone 2002, 139 alaviite 235. Muita Varonen mainitsemia esimerkkejä ovat 3103, 5278 ja 10132.

¹¹⁶ Vrt. Solin 1968, 117, joka korjaa Della Corten (CIL IV 8898) tulkintaa: *Popilus, (ut) canis cunnu(m) linge(s)* (pro *lingis*) *Reno* (pro *Rheno?* an *Renio?*), *munlis* (fortasse pro *mingis?*) *in muro*.

¹¹⁷ Canali ja Cavallo (1991, 124–125) näkevät portin kuvainnollisena viittauksena naisen anatomiaan ja tulkitsevat graffiton tekniseksi ohjeeksi siitä, miten suuseksiä tulisi harjoittaa.

¹¹⁸ Pääteen puuttumisen selittää usein kirjoitustilan loppuminen kesken, mutta joskus syynä voi olla oikeinkirjoituksen muuttuminen tai foneettinen muutos; vrt. Väänänen 1966, 70–71, 77–81.

¹¹⁹ Williams 2010, 295. Williams tosin mainitsee esimerkkeinä kaksi graffitoa, 1802 ja 1784, joista ensimmäisessä on selkeästi nimi mainittu ja jälkimmäisessäkin osa nimestä jäljellä.

¹²⁰ Esim. 4209, 4548. Panciera (2001, 75 alaviite 2) ja Varone (2002, 139 alaviite 237) tulkitsevat myös graffiton 4681 *plator* tarkoittavan *fellatoria*. Kajanto (1965a, 459) lukee kuitenkin *Plator* ja toteaa sen illyrialaiseksi nimeksi, minkä Solin (CIL IV suppl. 4,2) vahvistaa.

¹²¹ Graffito 4209 oli kirjoitettu talon V 2,i exedran seinälle. Samalla seinällä mm. 4201 ja 4206.

¹²² Oven VI 14,39 vasemmalla puolella graffitot 4547–4554, joissa mm. nimet *Ma(r)tialis*, *Proculus* ja *Onesimus*.

¹²³ Tavu *me* voi ehkä olla persoonapronominin akkusatiivi, mutta kohteena oleva henkilö ilmaistiin useimmiten dativilla (vrt. Solin 1968, 117). Graffiton jonkin osan toistuminen on tavallista, erityisesti pylväissä; vrt. 1437, 1674, 3146, 4082, 5096, 8128, 8134, 8067, 8068, 8580c, 8785, 8877; Lohmann 2017, 191–192. Graffito 1441 oli kirjoitettu talon VI 11,9.10 peristyylin pylväiseen.

¹²⁴ Käännös noudattelee Varonen (2002, 120–121) tulkintaa. Varonen mukaan prefiksi *ob-* kuvaa yleensä lähestymistä ja *e-* etääntymistä, jolloin verbien *oblingere* ja *elingere* voidaan tulkita kuvaavan fellaation teknistä suoritusta, jonka lopputuloksena on siemensyöksy. Itse näkisin myös alun kiasmin *oblige ment[u]lla[m] mentlam elinges* vahvistavan tätä mielikuvaa liikkeestä. Ilmauksesta *destillatio me tenet* tarkemmin luvussa 2.7.

¹²⁵ Lukijaan kohdistuvia invektiivejä ovat ehkä myös 1840 ja 1878. Benefiel (2013, 74–75) tulkitsee graffiton 1878 sanat *mentula est* arvoituksen (*zetema*) ratkaisuksi, jonka kirjoittaja paljastaa.

kuullen. Tällaisia ovat esimerkiksi graffiton 8230 loppuosa *qui leco fello sugat qui legit* ‘Minä joka luen, imen kullia. Se imee, joka lukee.’ ja 10041d *Piramo cotttdie linguo* ‘Nuolen joka päivä Pyramuksen kullia’ sekä lukutavasta riippuen 8124 *lena(?) Cosconia felo Utied(ium) Allatum* ‘Lenas(?) Cosconia, imen Uttiedius Allatuksen kullia’¹²⁶. Lukijaan kohdistuva sanaleikki on graffito 6862 *testis ego sum [- - -] felatur* ‘Olen todistaja/kives, (täällä) imetään’. Myös seinäkirjoitusten kirjoittajat saavat osansa herjauksista kuten graffitossa 1623 *et qui scripit felat* ‘Ja se joka kirjoittaa imee kullia’.

Muutamissa seinäkirjoituksissa invektiiviä vahvistaa jokin attribuutti: 1825 *Cosmus Equitiaes magnus cinaedus et fellator est suris apertis* ‘Cosmus Equitian orja on suuri *cinaedus* ja kullinimijä jalat levällään’¹²⁷, 1825a *Narcissus felator maximus* ‘Narcissus on kaikkein suurin kullinimijä’, 9027 *Secundus felator rarus* ‘Secundus on harvinaislaatuinen kullinimijä’. Varone näkee näissä kilvoittelua parhaan imijän tittelistä.¹²⁸ Kaksi ensimmäiseksi mainittua löytyi samalta seinältä Pompejin basilikasta ja saattoivat olla osa tällaista keskustelua.¹²⁹ Suurimmaksi tai harvinaislaatuiseksi kullinimijäksi nimittämistä tuskin kuitenkaan oli kirjoitettu positii-visessa mielessä. Invektiiviä voitiin vahvistaa myös adverbillä.¹³⁰ Romulan väitettään harrastavan fellaatiota kaikkialla: *[Romula] cum suo hic fellat et ubique*.¹³¹ Graffitossa 1383 Isidorus nuolee vittua paremmin kuin kukaan muu: *Isidorum a(ssibus) III Demo[- - -] optime cunu lincet [- - -]* ‘Demo... Isidorusta kolmesta assista. Hän nuolee vittua mitä taitavimmin’.¹³² Tämä graffito voi tosin olla prostituoidun mainos eikä invektiivi. Graffitot 2273 *Murtis bene felas* ‘Myrtis imet hyvin’ ja 2421 *Rufa ita vale quare bene fellas* ‘Rufa, voi hyvin, sillä imet hyvin’ näyttävät kehuilta. Williams kuitenkin huomauttaa, että myös tällaiset viestit on voitu tulkita

¹²⁶ Teksti Solinin (1968, 108–111) mukaan. Della Corten (CIL IV 8124) tulkinta on hyvin epäselvä.

¹²⁷ Graffiton toisen sanan *Equitiaes* lukutavasta on esitetty erilaisia tulkintoja. Solinin (CIL IV suppl. 4,2) mukaan siinä lukee selvästi *EQVITIAES* kuten Zangemeister arveli (CIL IV addenda s. 212). Tästä huolimatta esimerkiksi Adams (1982, 166) ja Krenkel (2006, 220) lukevat *equitaes* ja tulkitsevat sen tarkoittavan sanaa *eques*. Nimi *Equitia* tunnetaan Pompejista graffiton 1825 lisäksi yhdestä vahataulusta (CIL IV 3340,43) ja kahdesta amforasta (CIL IV 9259). *Equiti*usten suvusta kts. Castrén 1975, 165. Genetiivin päätteestä *-aes* kts. Väänänen 1966, 83.

¹²⁸ Varone 2002, 140.

¹²⁹ 1825a oli kirjoitettu aivan graffiton 1825 vasemmalle puolelle. Nimi *Narcissus* (1825b) toistuu myös graffiton 1825 oikealla puolella.

¹³⁰ Tekstissä mainittujen lisäksi myös graffitoissa 2257 ja 2266 esiintyy eräiden tutkijoiden mukaan adverbbeja. Levin-Richardson (2011, 59, 69) ja Williams (2014, 502) tulkitsevat graffiton 2257 toisen sanan adverbiksi *plane*. Varone (2003, 196) lukee *Froto Plani lingit cunnum* ja tulkitsee toisen sanan datiiviksi kreikkalaisesta naisen nimestä *Plane* tai mahdollisesti miehen nimestä *Planis*, joka tosin ei esiinny muissa lähteissä. Solin (CIL IV suppl. 4,2) ehdottaa Zangemeisterin viivapiirroksen (CIL IV tabula XXXVII 39) perusteella lukutavaksi *Fro<n>to Planc(i) (servus)*. Graffitossa 2266 Kamen ja Levin-Richardson (2015a, 241) tulkitsevat ensimmäisen sanan adverbiksi *ver[e?]*. Krenkel (2006) lukee *VERos = viros*. Varone (2003, 201 ja 206–207) arvelee kyseessä olevan naisen nimi *Ver*, samoin Panciera (2001, 76 alaviite 7). Solin (CIL IV suppl. 4,2) toteaa, että sanan *ver* perässä oli muita kirjaimia, mutta ei osaa viivapiirroksen (CIL IV tabula XXXVII 41) perusteella sanoa mitä. Nimeä *Ver* ei Solinin mukaan tunneta muista lähteistä. Kajanto (1965b) ei myöskään tunne tätä nimeä. Solin myös lukee graffitossa 2266 *felas* sijasta *felixs*, jolloin graffito ei liittyisi fellaatioon lainkaan.

¹³¹ Benefiel 2010, nro 31. Adverbin *ubique* käytöstä seinäkirjoituksissa kts. Kruschwitz 2014a, 9–10.

¹³² Teksti Solinin (CIL IV suppl. 4,2) mukaan.

herjauksiksi.¹³³ Selkeästi moittiva sävy sen sijaan on graffitossa 4185 *Sabina felas no(n) belle faces* 'Sabina imet kullia, et tee kivasti/et tee sitä hyvin'.

Oraaliseksin toinen osapuoli mainitaan eräissä invektiiveissä. Herjaus ei kuitenkaan yleensä kohdistu penetroivaan osapuoleen. Kohteen mainitseminen saattoi vaikuttaa siihen, kuinka häpeällisenä invektiivi koettiin, erityisesti jos henkilöiden kerrottiin omaksuvan normeista poikkeavia seksuaalisia rooleja.

Nainen mainitaan nimeltä kahdessa kunnilingukseen liittyvässä graffitossa¹³⁴: 4264 *Iucundus cunum lingit Rusticae* 'Iucundus nuolee Rustican vittua' ja 1578 *lin[g]e Laidi cun[n]um* 'Nuole Laisin vittua'. *Rustica* voi tarkoittaa nimen sijasta maalaisnaista, mikä Pancieran mukaan ehkä vahvistaa herjausta.¹³⁵ *Lais* taas saattoi olla prostituoitu.¹³⁶ Mies mainitaan *lingere*-verbin kohteena ainakin edellä mainitussa graffitossa 10041d sekä graffitossa 1381 *Secunda lice Iucundo(?) [mentu?]la(m?)* 'Secunda, nuole Iucunduksen kullia'.¹³⁷ Viittauksia fellaation penetroivaan osapuoleen on muutamia, esimerkiksi graffito 1472 *Salvia felat Antiocu(m) luscu(m)* 'Salvia imee yksisilmäisen Antiochuksen kullia' ja 8124 *lena(?) Cosconia felo Utiedum Allatum* 'Lenas(?) Cosconia, imen Uttiedius Allatuksen kullia'.¹³⁸ Keitä Myrtale imee graffitossa 2268 *Myrtale Cassacos fellas*, on epäselvää.¹³⁹ Partnerien lukumäärä varmasti kuitenkin tekee herjauksesta vahvemman. Myös graffitossa 5095 molemmat osapuolet on nähtävästi mainittu, vaikka teksti on monelta osin epäselvä: *Sope amat Asum(?) cuno abt fela(t) nonuli videre si vider[- -]ilius mell[i]u faceret cinede belle facere [- -]* 'Sophe rakastaa Asusta(?). Hänellä on vittu, hän imee kullia...'.¹⁴⁰

¹³³ Williams 2014, 500: "Others, superficially complimentary, can also be read as acts of exposure – (e.g., CIL 4.2273 about Myrtis; 4.2421 about Rufa; 4.9027 about Secundus)".

¹³⁴ Solin (CIL IV suppl. 4,2) arvelee, että myös graffitossa 3144 [- -] *Pri[si]miginius fellat* mainitaan nainen. Nimen loppuun kirjainten -VS päälle on kirjoitettu -*All*, jolloin nimi voidaan lukea myös *Primigeniae*, ja koko graffito ymmärtää *Primigenius Primigeniae fellat* (= *cunnum lingit*). Toinen vaihtoehto Solinin mukaan on, että ensimmäisellä rivillä kyseessä oli tervehdys *Primigenius Primigeniae*. Varone (2003, 196) lukee graffitossa 2257 naisen nimen *Plane*, mutta Solin (CIL IV suppl. 4,2) lukee eri tavalla. Graffitosta tarkemmin alaviitteessä 130.

¹³⁵ Panciera 2001, 94 alaviite 65.

¹³⁶ Vrt. McGinn 2004, 299; CIL IV 1969 *Lahis felat a(ssibus) II*.

¹³⁷ Myös graffitossa 10132 ehkä mainitaan kohteena oleva mies, jos Pacatus tulkitaan tekijäksi ja Iuliuksen penis nuoleminen kohteeksi; mutta kts. alaviite 110. Graffitossa 8843 on epäselvää, onko sana *extalio* nimi ja viittaako se Priscukseen vai nuoleminen kohteeseen. Kajanto (1965a, 455) tulkitsee sen varauksella nimeksi *Extalium* ja Krenkel (2006, 229) puolestaan nimeksi *Extalius*. Tällöin kyse olisi nuoleminen kohteesta. Herjaus kohdistuisi Priscuksen lisäksi *Extaliukseen*, joka leimataan naismaiseksi mieheksi. Väänänen (1966) taas arvelee, että kyseessä on *Priscusta* kuvaava attribuutti, joka tarkoittaisi samaa kuin *pathicus*. Sana *extalio* ei esiinny muualla.

¹³⁸ Graffito 2402 *Ionis cun Fileto hic fellat* mainitsee ehkä fellaation kohteen, mutta tulkinta on epävarma. Luultavasti tässä on kyse kahdesta henkilöstä, jotka yhdessä tarjoavat fellaatiota (vrt. Levin-Richardson 2013, 330). Väänänen (1966, 85) liittää yhteen graffitot 7057 *Fyllis fellat* ja 7058 *Silvestrum*. Solinin (1968, 117) mukaan oraaliseksin kohteena oleva henkilö ilmaistaan yleensä datiivilla (vrt. 1381, 1391, 1578, 2400, 4264, 8898, 10041d, 10233), mutta akkusatiivissa kohde on ainakin graffitoissa 1472, 8124 ja 8841.

¹³⁹ Kajanto (1965a, 458) tulkitsee *Cassacos* kelttiläisperäiseksi nimeksi, mutta nimeä ei näytä löytyvän muista lähteistä kuin graffitoista 2268 ja 2271. Krenkel (2006, 227) sen sijaan lukee *vassatos* ja kääntää "Myrtale, you suck well hung men".

¹⁴⁰ *cuno* = *cunnum*, *abt* = *habet*. Graffiton loppuosa on niin epäselvä, että siitä on mahdotonta tehdä järkevää käännöstä. Myös alun tulkinta on epävarma.

Miesten välisestä seksistä on kyse graffitossa 8841 *Martialis fellas Proculum* 'Martialis, imet Proculuksen kullia'.¹⁴¹ Keitä tai mitä Berytius imee graffitossa 4862 *Berutius felator et mames it prethri* on epäselvää.¹⁴²

Graffitossa 10233 useiden henkilöiden mainitseminen ja heidän keskinäiset suhteensa voivat vaikuttaa olennaisesti invektiivin tulkintaan: *[H]ygino s(alutem) Edone Piladi fellat* 'Tervehdys Hyginukselle, Hedone imee Pyladeen kullia'. Jos Hyginus ja Pylades kilpailivat Hedonen suosioista tai palveluista, saattoi invektiivi olla kohdistettu ennemmin Hyginusta kuin Hedonea vastaan, vaikka Hedone oli se, joka tarjosi fellaatiota. Mielikuva kilpailevista miehistä vahvistuu, jos kyseessä on tunnettu pantomiimikko Pylades kuten Levin-Richardson arvelee.¹⁴³

Herjauksen kirjoittaja mainitaan joissain seinäkirjoituksissa kuten dipintossa 7497 *scribit Asciola cum Gemino*; mahdollisesti myös dipintossa 7243 *L(ucio) Aelo Magno feliciter Astylus (scripsit?) Iarine fellas*¹⁴⁴, graffitossa 8698 *Vettius cunum liget Optatus* ja aiemmin mainitussa graffitossa 10132.¹⁴⁵ Viestin lähettäjä mainitaan graffitoissa 1253 *Iustus Lemnio* ja 2400 *rogat te Arpogra ut sibi lingas mentula(m)* 'Harpocras pyytää, että imisit hänen kulliaan'. Allekirjoitus tekee invektiivistä selvästi henkilökohtaisemman ja suoremman kuin anonymi viesti. Näissäkin tapauksissa on toki mahdollista, että joku muu on kirjoittanut seinäkirjoitukset niissä mainittujen henkilöiden nimissä.

Seinäkirjoituksissa mainittujen henkilöiden sosiaalinen status ja kirjoitusten löytökonteksti vaikuttavat usein invektiivien tulkintaan ja vahvuuteen. Esimerkiksi ilotalon seinällä kirjoitettu seksuaalinen graffito ei varmastikaan aiheuttanut yhtä suurta häpeää, kuin jos yläluokkaista henkilöä herjattiin samalla tavalla julkisella paikalla. Useat oraaliseksiin viittaavat seinäkirjoitukset on löydetty Pompejin suuren ilotalon Lupanarin (VII 12,18) seiniltä. Näissä kirjoituksissa toistuvat myös useiden prostituoiduiksi tulkittujen naisten nimet.¹⁴⁶ Tällaisia ovat esimerkiksi Fortunatasta ja Myrtiksestä kertovat graffitot 2275 *Fortunata fellat*, 2273 *Murtis bene felas* ja 2292 *Murtis felatris*. Panciera on sitä mieltä, että Lupanarin graffitoja ei tule tulkita invektiiveiksi, mutta Levin-Richardson katsoo, että jopa prostituoidulle oli häpeällistä olla penetraation kohteena, ja että prostituoituihin kohdistuvat

¹⁴¹ Tämän graffiton mahdollisesta poliittisesta merkityksestä tarkemmin luvussa 2.8.

¹⁴² Mau (*CIL* IV 4862) lukee viimeisen sanan *plethri*, Zangemeister (*ibid.*) *prethri*. Mommsen (*ibid.*) arvelee kirjoittajan tarkoittaneen "et mames (pro mammae) et plectri (i.e. mentulae)". Tämän tulkinnan mukaan imemisen kohteina olisivat ruumiinosat, eivät nimeltä mainitut henkilöt. Solin (*CIL* IV suppl. 4,2) pitää Mommsenin tulkintaa epätodennäköisenä, ja arvelee, että kyse voisi olla erisnimistä. Nimi Mama esiintyi Vähässä-Aasiassa, mutta Prethr(i)us on epäselvä.

¹⁴³ Levin-Richardson 2013, 330. Näyttelijät olivat suosittuja rakastajia ja saattoivat toimia myös prostituoituina (vrt. Kamen & Levin-Richardson 2015b, 279). Varone (2002, 117) tulkitsee miehet kilpakosijoiksi. Hän ei viittaa näyttelijä Pyladekseen, vaan kääntää nimen 'Pylas'. Pyladeesta kts. Leppin 1992, 284–285, näyttelijöistä yleisesti kts. Franklin 1987.

¹⁴⁴ Panciera (2001, 78–80) arvelee, että kyse on kahdesta ammattikirjoittajasta (*scriptores*), Astyluksesta ja Iarinuksesta, jotka ehkä kilpailivat toimeksiannoista keskenään. Tästä ammattiryhmästä tarkemmin kts. Baratta 2016.

¹⁴⁵ Myös graffitossa 3995 [- - -] *cius felator hies C Iulius* on ehkä allekirjoitus.

¹⁴⁶ Prostitutioon liittyvistä invektiiveistä tarkemmin luvussa 2.6.

herjaukset vahvistivat heidän alistettua asemaansa.¹⁴⁷ Suuri osa Lupanarin seinille kirjoitetuista graffitoista on miesten kehuskelua seksuaalisilla suorituksillaan eikä niitä selvästikään tarkoitettu loukkauksiksi.¹⁴⁸ Sen sijaan graffitot, joissa mainitaan yksinomaan henkilö, joka on penetraation kohteena vaikuttavat herjaavilta, vaikka kyse olisikin prostituoidusta. Riippui myös lukijan tulkinnasta, miten häpeällisinä hän tällaisia viestejä piti. Sitä vastoin sellaiset seinäkirjoitukset kuin Pompejin basilikan seinälle kirjoitettu fellaation kuvalla varustettu graffito 1850 *Phoebus fellat* ((*hominis facies cum phallo*)) 'Phoebus imee kullia' oli varmasti tarkoitettu invektiiveiksi. Basilikan seinille ja muihin julkisiin rakennuksiin kirjoitettiin runsaasti seksuaalisia ja herjaavia kirjoituksia. Suosituimpia paikkoja invektiivien kirjoittamiseen olivat kuitenkin yksityistalot, joiden kontekstissa oraaliseksiin liittyvät invektiivit vaikuttavat erityisen loukkaavilta. Invektiivien sijainnista tarkemmin luvussa 3.4.

Muita oraaliseksiin viittaavia ilmauksia

Verbiä *irrumare* ja sen johdoksia esiintyy seinäkirjoituksissa noin kymmenen kertaa.¹⁴⁹ Richlin on todennut, että oraallinen raiskaus, jota *irrumare* ilmaisee, on yksi pahimmista herjauksista.¹⁵⁰ Pompejin seinäkirjoituksissa sitä ei kuitenkaan yleensä käytetä invektiivinä, koska näissä mainitaan tavallisesti vain *irrumare*-verbin subjekti tai *irrumator*, joka toimii oraaliseksin penetroivana osapuolena eikä saastuta itseään.¹⁵¹ Vain yhdessä graffitossa on mainittu *irrumare*-verbin kohde: 10232a *L(ucius) Habonius sauciat irrumat Caesum Felic(e)m* 'Lucius Abonius haavoittaa ja nussii Caesonius Felixiä suuhun'.¹⁵² Oraaliseen raiskaamiseen viittaa luultavasti myös partisiippi *percisa* graffitoissa 2319e *Turia perk(isa)*, 2319l *Tyria lasfe* *Τυρια λασφη* *Tyria percisa* *Τυρια περκισα* *Aephaproditus* ja 2319p *Turia percisa*. Adamsin mukaan verbi *percido* viittaa yleensä anaaliseksiin.¹⁵³ Graffiton 2319l sanat *lasfe* ja *λασφη* tarkoittavat luultavasti samaa kuin *felas*, joten tässä yhteydessä *percisa* näyttäisi viittaavan oraaliseksiin.¹⁵⁴ Tyriaa suorastaan isketään suuhun.

Verbillä *exmuccare* fellaatioon viitataan graffitossa 1391 *Veneria Maximo mentla(m) exmuccaut per vindemiam tota(m) et relinque(t) putr(em) ventre(m) mucei os plenu(m)* 'Veneria nuoli puhtaaksi Maximuksen kullin koko viininkorjuun ajan ja

¹⁴⁷ Panciera 2001, 82; Levin-Richardson 2011, 71–73.

¹⁴⁸ Vrt. Panciera 2001, 208–209; Levin-Richardson 2011.

¹⁴⁹ *Irrumare* ja johdoksia: 1473, 1529, 1931, 2277, 4547, 8790b(?), 10030, 10197, 10232a.

¹⁵⁰ Richlin 1992, 27.

¹⁵¹ Vrt. Panciera 2001, 89.

¹⁵² Toinen mahdollinen on 1473 *Martialis vos irumas[se] ro[go?]*, mutta sen merkitys on epäselvä (vrt. Panciera 2001, 89 alaviite 47).

¹⁵³ Adams 1982, 146–147, joka tosin huomauttaa Tyrian tapauksen osoittavan, ettei verbiä *percido* käytetty ainoastaan anaaliseksistä.

¹⁵⁴ Solin (*CIL* IV suppl. 4,2) arvelee kirjoittajan vaihtaneen sanan *felas* tavujen järjestystä, mistä syntyivät sanat *lasfe* ja *λασφη*. Latinaalaisten ja kreikkalaisten kirjaimien vaihtelu tukee tätä tulkintaa. Vastaavaa kirjoituksella ja kielellä leikittelyä esiintyy monissa graffitoissa; vrt. Milnor 2014, 25–26; Lohmann 2017, 82 ja 277.

jättää vatsansa saastaiseksi ja suunsa täyteen limaa'.¹⁵⁵ *Exmuccare* ei esiinny muual-
la, mutta sen merkitys on kontekstin perusteella selvä. Se on johdettu limaa
tarkoittavasta sanasta *mucus*, joka myös mainitaan graffitossa.¹⁵⁶ Herjausta korostaa
moni seikka: Veneria harrastaa fellaatiota pitkän ajan ja saastuttaa sekä vatsansa
että suunsa siemennesteellä.¹⁵⁷

Adamsin mukaan monia syömistä tarkoittavia ilmauksia käytettiin vertaus-
kuvina fellaatiosta.¹⁵⁸ Tällainen on esimerkiksi verbi *devorare* graffitossa 1854
Calliste devora 'Callistus/Calliste, niele!'. Tämä verbi ei tiettävästi esiinny muualla
viittaamassa fellaatioon. Imperatiivi tuo invektiiviin uhkaavan sävyn ja muistuttaa
oraaliseksiin pakottamisesta. Fellaatioon viitataan sanaleikin muodossa ehkä myös
graffiton 2360 viimeisellä rivillä: *ursi me comedant et ego verpa(m) qui lego* 'Syökööt
karhut minut ja minä kyrvän, joka luen (tämän)'.¹⁵⁹ Pancieran mukaan lukija huija-
taan tässä julistamaan itsensä penetraation kohteeksi.¹⁶⁰ Graffitossa 1884 fellaatioon
viitataan verbillä *cenare*: *qui verpam vissit quid cenasse illum putes* 'Joka pieraisee
kyrvän, mitä luulet hänen syöneen?' Vitsillä halutaan ilmeisesti korostaa sitä, että
anaaliseksiin alistuvat henkilöt olivat usein halukkaita harrastamaan myös oraali-
seksiä. Muutamissa seinäkirjoituksissa viitataan janoisuuteen, mutta ei ole varmaa,
tarkoitetaanko näillä fellaatiota.¹⁶¹ Della Corte arvelee, että verbiä *sitire* käytetään
eroottisessa merkityksessä graffitossa 8785 *[N]arcisus Narcisus sitien hac Narcisus*
sitiens hac 'Narcissus, Narcissus janoissaan täällä, Narcissus janoissaan täällä'.¹⁶²
Tätä tulkintaa tukee ehkä graffito 1825a, jossa erästä Narcissusta herjataan
fellaatiolla – mikäli kyseessä on sama Narcissus.¹⁶³

Graffitossa 8380, jossa Onesimusta herjataan muun muassa *cunnilingukseksi* ja
samaistetaan sanalla *xurikilla* naisen sukupuolielimiin, on omaperäinen viittaus
fellaatioon: *Onesime ((phallus)) xurikilla dos ((phallus)) labe Onesimus Onesimi*
qunnulici e[- - -?] 'Onesimus, senkin panoaukko, ota (fallos) ja anna. Onesimus,
Onesimus vitunnuolijan...' ¹⁶⁴ Sanoista *dos* ja *labe* on esitetty eri tulkintoja.¹⁶⁵ Varone
tarjoaa niistä uskottavimman: kyse on latinalaisin kirjaimin kirjoitetuista kreikan
imperatiiveista *δός* ja *λαβέ*.¹⁶⁶ Ne kuvaavat nähtävästi fellaation fyysistä suoritusta.

¹⁵⁵ Teksti Solinin (*CIL* IV suppl. 4,2) mukaan.

¹⁵⁶ *ThlL* s.v. *exmucco*. Adams (1982, 209) vertaa puhdistamista tarkoittavaan verbiin *emundare*.

¹⁵⁷ Eritteistä tarkemmin luvussa 2.7.

¹⁵⁸ Adams 1982, 138–141.

¹⁵⁹ Vrt. Adams 1982, 129; Panciera 2001, 77. Courtney (1995, 301) tulkitsee toisin.

¹⁶⁰ Vrt. Panciera 2001, 77.

¹⁶¹ Esim. 89, 1819, 2374, 3014, 3685, 8475(?), 8785. Adams (1982) ei mainitse juomiseen liittyviä
metaforia.

¹⁶² Della Corte (*CIL* IV 8785).

¹⁶³ Graffitojen sijainti ei viittaa samaan henkilöön. Graffito 8785 oli kirjoitettu Palaestran (II 7,1–10)
pylvääseen ja 1825a basilikan (VIII 1,1) seinälle.

¹⁶⁴ Teksti Varonen (2012, 77) mukaan. Sanan *xurikilla* merkityksestä tarkemmin luvussa 2.4.

¹⁶⁵ Della Corte (*CIL* IV 8380) lukee "(Phallus est) dos labii (tui)" eli '(fallos on) lahja huulillesi', mitä
tulkintaa myös Panciera (2001, 96–97), Krenkel (2006, 229) ja Williams (2010, 432 alaviite 66)
noudattelevat. Väänänen (1966, 67) arvelee sanan *labe* tarkoittavan samaa kuin *lambe* tai *lambit*.

¹⁶⁶ Varone 2012, 77. Varone viittaa muihin saman huoneen (I 10,8 *cubiculum*) seinille kirjoitettuihin
graffitoihin, joissa latinalaiset ja kreikkalaiset kirjaimet ja sanat sekoittuvat; esim. 8384 ja 8387.

Fellaatioon viittaavat myös kuvalliset graffitot, joissa ihmishahmon suuta kohti osoittaa fallos.¹⁶⁷ Jos kuvaan ei liity nimettyä kohdetta, on niitä kuitenkin vaikea tulkita loukkauksiksi. Graffitoon 4926 NOI AMV ((*caput hominis, phallus directus versus os capitis illius*)) AMOI on saattanut liittyä nimi, mutta jäljellä olevia kirjaimia on vaikea tulkita. Joidenkin graffitojen yhteydessä falloksen tai fellaation kuva vahvistaa tekstissä mainittua viestiä kuten graffitoissa 1850 *Phoebus felat* ((*hominis facies cum phallo*)) 'Phoebus imee kullia', 5278 *ling[- - -] mentula(m) Ptolomaeus* ((*phallus*)) 'Nuole kullia, Ptolemaeus', 8959 [- - -] *Pyrallis felat* ((*homo(?) in lectulo recumbens, quem alter ab alto ad perpendiculum fere pendens fellat*)) 'Pyrallis imee kullia' ja 9228 *Secundilla felatrix* ((*sub phallo*)) 'Secundilla on kullinimijätär'.¹⁶⁸ Graffiton 10005 *Fortunata* viereen piirretty kuva viittaa selkeästi fellaatioon. Ihmishahmon suu on auki ja suuta kohti osoittaa fallos.¹⁶⁹ Pelkkä fallos tekstin yhteydessä ei välttämättä viittaa fellaatioon.¹⁷⁰

2.2 Muut seksiaktit

Pompejin seinäkirjoituksissa esiintyy oraaliseksin lisäksi paljon muitakin seksiin liittyviä ilmauksia. Näihin perustuvat invektiivit ovat kuitenkin huomattavasti harvinaisempia kuin oraaliseksiin liittyvät herjaukset. Tätä selittää ehkä se, että muita seksiakteja kuten vaginaalista ja anaaliseksiä ei pidetty yhtä häpeällisinä kuin oraaliseksiä, jossa suun saastuminen aiheutti häpeää penetraation lisäksi.¹⁷¹ Kaikki seksiin liittyvät seinäkirjoitukset eivät myöskään ole invektiivejä. Esimerkiksi miehen ja naisen välistä yhdyntää merkitsevää verbiä *futuere* ei yleensä käytetä negatiivisessa merkityksessä vaan seksuaalisilla ansioilla kehuskeluun. Pancieran mukaan *futuere*-verbillä ilmaistaan miehen ja naisen normatiivista seksuaalista käyttäytymistä, eikä sitä yleensä käytetty invektiivinä.¹⁷² Joissain vaginaaliseen seksiin liittyvissä graffitoissa on kuitenkin mahdollista nähdä herjaava sävy. Anaaliyhdyntää merkitsevä verbi *pedicare* sitä vastoin toimi loukkauksena yhdynnän passiivista osapuolta kohtaan.

Verbiä *futuere* ja sen johdoksia esiintyy yli 60 graffitossa.¹⁷³ Näistä suurin osa ei ole invektiivejä, vaan tavallisimmassa muodossaan ne kertovat nimeltä mainitun miehen harrastaneen seksiä: 2195 *Hermeros hic futuit* 'Hermeros nussi täällä', 2242 *Epagathus fututor* 'Epagathus nussija'. Joskus graffito sisältää tarkempaa tietoa siitä, miten tai kenen kanssa seksiä harrastettiin: 2185 *Phoebus unguentarius optume futuit*

¹⁶⁷ Esim. 1517, 1850, 4926, 8959, 10005, ehkä myös 1666.

¹⁶⁸ Graffiton 1850 valokuva: Varone 2012, 363; graffiton 8959 viivapiirros: Varone 2012, 444. Muista ei ole säilynyt piirrosta tai valokuvaa.

¹⁶⁹ Viivapiirros: CIL IV 10005; Langner 2001, nro 292. Valokuva: Varone 2012, 57.

¹⁷⁰ Falloksen eri merkityksistä tarkemmin luvussa 2.4.

¹⁷¹ Vrt. Richlin 1992, 27; Williams 2010, 221–222.

¹⁷² Panciera 2001, 217 ja 245–247.

¹⁷³ Pancieran (2001, 205) mukaan 65 seinäkirjoituksissa Pompejissa esiintyy viittauksia miehen ja naisen väliseen yhdyntään. Seksiaktiin viitataan mm. sanoilla *futuere*, *fututor*, *futurix*, *perfututor*, *difutuere*, *calare* ja *βινεῖν*.

'Phoebus hajustekauppias nussi täällä erinomaisesti', 2193 *Arphocras hic cum Drauca bene futuit denario* 'Harpocras nussi täällä hyvin Draucan kanssa denaarista', 2288 *Synethus Faustillam futuit obiqe rite* 'Synethus pani Faustillaa kunnolla kaikkialla'. Edellä mainitut graffitot ovat löytyneet Lupanarin (VII 12,18) seiniltä. Ne ovat siis luultavasti ilotalon asiakkaiden jälkeensä jättämiä merkintöjä.¹⁷⁴ Seksin aktiivisena osapuolena oleminen ei ollut roomalaiselle miehelle häpeällistä. Tällaisen normien mukaisen seksuaalisen roolin esille tuominen vaikuttaa ennemminkin kerskailulta.¹⁷⁵ Sen sijaan graffitoissa 5187 ja 8715b miehen seksuaalinen suorituskyyky asetetaan kyseenalaiseksi: *Messius hic nihil futuit* 'Messius ei pannut täällä yhtään mitään', *Iucudus male cala(t)* 'Iucundus panee huonosti'¹⁷⁶.

Muutamissa graffitoissa kiinnitetään huomiota *futuere*-verbin kohteena olevaan naiseen: 2200 *Felicia(m) ego hic futue* 'Minä nussin täällä Feliculaa'¹⁷⁷, 2203 *futui mula(m) hic* 'Nussin täällä Mulaa/huoraa'¹⁷⁸ ja 8171 *Nicopolis fu[tu]li te ego et Proculus et Fructus Holconi* 'Nicopolis, minä nussin sinua, samoin Proculus ja Fructus Holconiuksen (orja(t)?)'.¹⁷⁹ Levin-Richardson huomauttaa, että penetraation kohteena olemiseen liittyi aina häpeää, vaikka se oli naisen normatiivinen rooli.¹⁸⁰ Jopa Lupanarin seksuaalisissa graffitoissa voidaan nähdä halu loukata niissä mainittuja naisia. Muissa konteksteissa tämän tyyppinen kirjoittelu oli varmasti vielä loukkaavampaa. Erityisesti jos kohteena oli yläluokkainen nainen, jonka siveys ja aviollinen uskollisuus olisi joutunut kyseenalaiseksi, seinäkirjoituksen voi nähdä invektiivinä. Tällainen saattaa olla graffito 8620, jos Solinin tulkinta sen lukutavasta pitää paikkansa: *Eumacia fu[tu]ler[is] va(le)* 'Eumacia, sinua pannaan. Voi hyvin!'.¹⁸¹ Pompejista tunnetaan Eumachia, joka toimi papittarena ja rakennutti suuren julkisen rakennuksen Pompejin forumille.¹⁸²

Muutamat graffitot näyttävät korostavan naisten omaa aktiivisuutta seksissä. Tekijännimen *fututor* feminiininen vastine *fututrix* esiintyy graffitoissa 2204 *μολα φουτουτρις* 'Mula/huora nussijatar'¹⁸³ ja 4196 *Meroe fututrix* 'Meroe nussijatar'.¹⁸⁴ Näissä tuodaan esiin naisen omaa halua ja aktiivisuutta, mikä ei kuulunut naisen perinteiseen seksuaaliseen rooliin.¹⁸⁵ Näistä graffitoista on vaikea sanoa, onko

¹⁷⁴ Tällaisia seinäkirjoituksia on käytetty yhtenä kriteerinä ilotalojen tunnistamisessa, vrt. Wallace-Hadrill 1995, 52; McGinn 2002, 8–10.

¹⁷⁵ Vrt. Levin-Richardson 2011, 62–67.

¹⁷⁶ Verbistä *c(h)alare* kts. Adams 1982, 173, jonka mukaan se on synonyymi verbille *futuere*.

¹⁷⁷ Vrt. graffito 2199 *Felicia ego f* samalla seinällä.

¹⁷⁸ Sana *mula* on tulkittu erisnimeksi *Mula* (esim. *CIL* IV 2203; Kajanto 1965a, 455; Levin-Richardson 2011, 63) tai viittaukseksi prostituoituun (vrt. Solin 2008, 66).

¹⁷⁹ Muita graffitoja, joissa nainen *futuere*-verbin objektina: 1516, 1517, 2175, 2193, 2199(?), 2217, 2288, 5213, 8442, 8620 (vrt. Solin 1968, 114–115), 8897.

¹⁸⁰ Levin-Richardson 2011, 71–73.

¹⁸¹ Solin 1968, 114–115. Della Corte (*CIL* IV 8620) lukee *Eucapa puer va(le)*; vrt. Varone 2012, 143.

¹⁸² *CIL* X 810–813. Castrénin (1975, 165–166) mukaan *Eumachii* oli vanha campanialainen suku. Eumachiasta ja *sacerdos publican* virasta kts. Savunen 1997, 129–135.

¹⁸³ *Mula* voi nimen sijasta olla prostituoitua tarkoittava *mula*, kts. alaviite 178.

¹⁸⁴ Graffitossa 4195 *Meroe fu* oli luultavasti myös tarkoitus lukea *Meroe fututrix*. *Fututrix* ehkä myös graffitossa 4381 [- - -]rix *salve* XIIDXII.

¹⁸⁵ Vrt. Levin-Richardson 2011, 61–62, 72–73.

kyseessä naisten itsensä kirjoittama kehu vai jonkun toisen laatima loukkaus, jolla haluttiin kiinnittää huomiota naisten sopimattomaan seksuaaliseen haluun. Opelt tulkitsee ilmauksen *fututrix* loukkaavaksi.¹⁸⁶ Graffito 2204 kirjoitettiin Lupanarin seinälle ja 4196 talon V 2,i peristyyliin, josta on löytynyt runsaasti alatyylisiä ja seksiin liittyviä graffitoja.¹⁸⁷ On mahdollista, että molemmissa on kyseessä naisen itsensä kirjoittama kerskaus miesten kirjoittamien graffitojen mallin mukaan.¹⁸⁸ Jos kyseessä olisikin jonkun muun kirjoittama loukkaus, se olisi melko lievä verrattuna esimerkiksi oraaliseksiin liittyviin invektiiveihin. Pompejin graffitoissa on viitteitä siitä, että jotkut naiset halusivat tuoda esille osallisuuttaan seksiin kuten graffitossa 2217 *fututa sum hic* 'Minua nussittiin täällä'.¹⁸⁹ Funari arvelee, että *fututio* saattoi toimia apotropaisena symbolina tuomassa hyvää onnea ja mainitsee yhtenä esimerkkinä juuri graffiton 2217.¹⁹⁰

Panciera pitää graffitoa 1574 herjauksena siinä mainittua aviomiestä Eulalusta kohtaan: *Eulale bene valeas cum Vera tua coniuge et bene futue eam et [- - -] M[- - -]*. Panciera tulkitsee sanan *futue* perfektimuodoksi *futui*, jolloin kirjoittaja haluaa kertoa harrasteensa seksiä Eulaluksen vaimon kanssa. Invektiivi kohdistuisi näin sekä uskottomaan vaimoon että aviomieheen, jolle tämä on häpeäksi.¹⁹¹ Useimmat tutkijat kuitenkin tulkitsevat sanan *futue* imperatiiviksi, jolloin kyse on tervehdyksestä ja avio-onnen toivotuksesta.¹⁹² Näin tulkittuna graffito tarkoittaisi 'Eulalus, voi hyvin vaimosi Veran kanssa ja nussi häntä hyvin ja...'.¹⁹³

Graffitossa 8897 mainitaan kolme henkilöä, jotka kaikki ovat olleet seksin passiivisina osapuolina: *Nyphe fututa Amomus fututa Perennis fututu(s)* 'Nymphe nussittu, Amomus nussittu, Perennis nussittu'. Heistä ensimmäinen on nainen ja kaksi jälkimmäistä miehiä. Huomionarvoista on ensinnäkin se, että miesten kerrotaan olleen seksin passiivisina osapuolina. Toiseksi nimeen Amomus liittyvä parti-siippi on feminiinissä. Joko kyseessä on kirjoitusvirhe tai kirjoittaja on halunnut kyseenalaistaa Amomuksen miehisyyden sen lisäksi, että tämä alistuu passiiviseen rooliin seksissä. Varone arvelee graffiton olevan lista graffiton kirjoittajan seksuaalisista partnereista.¹⁹³

Anaaliseksiin perustuvia herjauksia on Pompejin seinäkirjoituksissa melko vähän. *Pedicare*-verbiä ja muita anaaliseksiin viittaavia ilmauksia esiintyy noin 20 graffitossa.¹⁹⁴ Näistä suunnilleen puolet voidaan tulkita invektiiveiksi. Panciera on

¹⁸⁶ Opelt 1965, 122.

¹⁸⁷ 2204 kirjoitettu ilotalon VII 12,18 *cellan f* seinälle, 4196 talon V 2,i peristyylin pylvääseen.

¹⁸⁸ Buonopane (2009, 240) pitää näitä naisten itsensä kirjoittamina ja tulkitsee naiset *tribadeiksi*.

¹⁸⁹ Kirjoitettu Lupanarin VII 12,18 *cellan f* seinälle, joten luultavasti prostituoidun kirjoittama.

¹⁹⁰ Funari 1995, 11–13. Apotropaisella tarkoitetaan pahoja henkiä karkottavaa symbolia tai voimaa.

¹⁹¹ Panciera 2001, 206–207. Muodosta *futue* = *futui* kts. Väänänen 1966, 23.

¹⁹² Vrt. Diehl 1930, 29; Canali & Cavallo 1991, 172–173; Varone 2002, 164; Solin (*CIL* IV suppl. 4,2).

¹⁹³ Varone 2002, 65–66: "list of the names of his victims".

¹⁹⁴ *Pedicare*: 1691, 1798(?), 1882, 1925a, 2048, 2194, 2197(?), 2210, 2254, 2319b, 2332(?), 2360, 2375, 2389, 2420, 2442b, 2447, 3932, 4008, 4523, 8805; *πυγίζω*: 2425, 3202, 3994 (vrt. Solin *CIL* IV suppl. 4,2), 10090. *Futuere* esiintyy muutamissa seinäkirjoituksissa (2188, 2247, 2265, 8897) maskuliinisen objektin kanssa, jolloin se merkitsee anaaliyhdyntää, mutta näistä vain aiemmin mainittu 8897 on invektiivi. Panciera (2001, 175 alaviite 144) katsoo *futuere*-verbin objekteiksi myös *cum*-

todennut, että anaaliseksi on Pompejin seinäkirjoituksissa lähes yksinomaan miesten välistä.¹⁹⁵ Samoin kuin oraaliseksissä, myös anaaliseksissä passiivisen osapuolen rooli oli vapaasyntyiselle miehelle sopimaton. Tekijännimet *pedico* ja *pedicator* esiintyvät muutamissa graffitoissa, mutta ne eivät ole loukkaavia termejä, sillä ne kuvaavat seksin aktiivista osapuolta.¹⁹⁶

Graffitossa 2375 herjataan erästä Ampliatusta: *Ampliate Icarus te pedicat Salvius scripsit* 'Ampliatius, Icarus panee sinua. Salvius kirjoitti tämän'. Herjausta korosti tekstin yhteyteen piirretty pilakuva.¹⁹⁷ Tämä Ampliatius saattoi olla toinen talon I 4,5 omistajista, Lucius Popidius Ampliatius.¹⁹⁸ DiBiasien mukaan graffito oli tarkoitettu ennen kaikkea talon asukkaiden luettavaksi, koska se oli kirjoitettu talon käymälän seinälle, jota vieraat tuskin käyttivät.¹⁹⁹ Pompejin suuren teatterin sisääntulokäytävän seinille oli kirjoitettu useita anaaliseksiin viittaavia graffitoja.²⁰⁰ Näistä kaksi vaikuttaa invektiiveiltä: 2420 *Astus hic pedicatur* 'Astusta pannaan täällä perseeseen' ja 2442b *pedico Verillu(m)* 'Panen Beryllusta perseeseen'.²⁰¹ Muissa ei mainita penetraation kohdetta. Lupanarista löytynyt graffito 2254 on selvä invektiivi: ((*phalli figura*)) *ratio mi cum ponis Batacare te pidicaro* 'Kun suoritat minulle maksun, Batacarus, nussin sinua perseeseen'.²⁰² Falloksen kuva korostaa penetraatiota.²⁰³ Levin-Richardson huomauttaa, että Batacaruksen on täytynyt olla asiakkaana ilotalossa, mikä vahvistaa mielikuvaa hänen poikkeavasta seksuaalisesta käyttäytymisestään.²⁰⁴ Pyramusta herjataan graffitossa 10090, joka on kreikkalaisin kirjaimin kirjoitettua latinaa: *Πετρωνι Πυραμω πηδικας* 'Petronius, panet Pyramusta perseeseen'. Tarkoituksena on ehkä samalla kertaa kehua Petroniuksen roolia aktin aktiivisena osapuolena ja herjata penetraation kohteeksi alistettua Pyramusta. Seksin molempien osapuolten mainitseminen korostaa tätä vastakainasettelua.

Seksin molemmat osapuolet mainitaan myös graffitossa 2319b, mutta on epäselvää kumpi mainituista henkilöistä on penetraation kohteena: *Vesbinus cinedus Utialio* (= *Vitalio*) *pedicavit*. Joko *Vitalio* tulkitaan vajaasti kirjoitetuksi akkusatiiviksi

prepositiofraasit graffitoissa 3935, 3938 ja 3942, mutta on epäselvää, tarkoittaako *cum*, että nämä henkilöt harrastivat seksiä toistensa kanssa. Anaaliseksiin viitataan ehkä myös ilmauksilla *cevere* (vrt. Panciera 2001, 175 alaviite 144).

¹⁹⁵ Panciera 2001, 185.

¹⁹⁶ *Pedico* graffitoissa 2194, 2389, 2447, *pedicator* graffitossa 4008.

¹⁹⁷ *CIL* IV 2375: "hominis caput cum naso ingenti male delineatum". Piirroksista ei ole säilynyt kuvaa.

¹⁹⁸ DiBiasien (2015, 254–255) mukaan talon I 4,5 omistivat vapautetut Lucius Popidius Secundus ja Lucius Popidius Ampliatius; vrt. Della Corte 1954, 208–213. Franklin (1986, 326) näkee graffitot 2173, 2177, 2369 ja 2375 Ikaruksen ja Salviuksen välisenä herjausten sarjana, mutta tämä on pelkkää spekulatiota, etenkin jos Varonen (2012, 340) lukutapa graffitosta 2173 pitää paikkansa.

¹⁹⁹ DiBiasie 2015, 258.

²⁰⁰ 2420, 2425, 2442b, 2447, 3202.

²⁰¹ Lukutavat Solinin (*CIL* IV suppl. 4,2) mukaan.

²⁰² Varone (2003, 205–206 alaviite 45) ehdottaa viimeisen sanan lukutavaksi *p[e]dicabo*, mikä ei kuitenkaan olennaisesti muuta graffiton merkitystä.

²⁰³ Viivapiirros: *CIL* IV *tabula* XXXVI 1.

²⁰⁴ Levin-Richardson 2011, 68–69.

Vitalio(nem) tai *Vitalio(m)*, jolloin herjaus kohdistuu Vitalioon, tai lauseeseen täytyy täydentää akkusatiiviobjekti *Vitalio (te) pedicavit*, jolloin herjauksen kohteena on Vesbinus.²⁰⁵ Attribuutti *cinaedus* viittaa yleensä seksin passiiviseen osapuoleen ja toimii itsessäänkin loukkauksena. Tämän perusteella olisi luontevaa olettaa Vesbinuksen olevan invektiivin kohde. Ei kuitenkaan ole täysin poissuljettua, että loukkaus kohdistuikin Vitalioon. Siinä tapauksessa *cinaedus* alistuminen olisi erityisen vakava loukkaus.

Graffitossa 2360, jonka alkuosa toistuu graffitossa 4008, lukija asetetaan kuvitteellisen penetraation kohteeksi:

amat qui scribet pedicatur qui leget qui opscultat prurit paticus est qui praeterit ursi
me comedant et ego verpa(m?) qui lego

‘Se rakastaa, joka kirjoittaa. Sitä pannaan perseeseen, joka lukee. Se himoitsee, joka kuuntelee. Se on *pathicus*, joka kulkee ohi. Syökööt karhut minut ja minä kyrvän, joka luen.’

Kirjoittaja itse ottaa aktiivisen osapuolen roolin (*amat qui scribet*). Näin graffiton teksti kuvitteellisella tavalla toimii penetraation välineenä.²⁰⁶ Graffito ehkä heijastelee käsityksiä siitä, että graffitojen lukemista pidettiin paheksuttavana.²⁰⁷ Lukija on penetraation kohteena ehkä myös graffitossa 1798 [*pedi?*]*catus qui(?) legit* ‘Sitä pannaan perseeseen, joka lukee’.

Graffiton 8805 kirjoittaja kertoo erikoisesta tilanteesta: *VII idus sep[tem]bres Q(uintus) Postumius rogavit A(ulum) Attium pedicarim*.²⁰⁸ Graffito on syntaktisesti vaillinainen, mutta tarkoittaa ilmeisesti ‘Seitsemäntenä päivänä ennen syyskuun *idusta* (9. syyskuuta) Quintus Postumius pyysi, että panisin Aulus Attiusta perseeseen’.²⁰⁹ Varonen mukaan loppuosa tulisi ymmärtää ”...Quintus Postumius pyysi Aulus Attiusta panemaan minua perseeseen”, mutta tämä tulkinta ei vaikuta mahdolliselta verbin *pedicarim* (= *pediracem*) huomioon ottaen.²¹⁰ Päiväyksen ja kolmannen osapuolen mainitseminen on poikkeuksellista, ja kiinnittää lukijan huomion muihin seikkoihin kuin herjauksen kohteena olevaan Aulus Attiukseen. Ehkä tarkoitus on yllättää lukija, joka vasta lauseen lopussa huomaa, että kyseessä on invektiivi.

Pompejin basilikan seinälle oli kirjoitettu graffito 1882 *accensum qui pedicat urit mentulam* ‘Se joka panee *accensusta* perseeseen, polttaa kullinsa’. Panciera

²⁰⁵ Vrt. Panciera 2001, 182–183, jonka mukaan *Vitalio* tulisi lukea akkusatiivina *Vitalio(nem)*, ja Taylor (1997, 353), jonka mukaan kyse on foneettisesti kirjoitetusta akkusatiivista *Vitalio(m)*. Varone (2002, 137) täydentää akkusatiiviobjektin (*te*). *Vitalio* voi myös olla datiivi nimestä *Vitalius*, mutta tavallisesti *pedicare*-verbin objekti ilmaistaan akkusatiivilla. Datiivi esiintyy *pedicare*-verbin yhteydessä vain graffitossa 10090. Lisäksi nimi *Vitalio* esiintyy graffitossa 2319e.

²⁰⁶ Näin tulkitsee mm. Milnor (2014, 74–75).

²⁰⁷ Vrt. Plut. *De Curios*. 520 d–e. Plutarkhoksen mukaan graffitoissa kirjoitetaan turhanpäiväisistä asioista ja niiden lukeminen osoittaa uteliaisuutta asioihin, jotka eivät lukijalle kuulu.

²⁰⁸ *pedicarim* = *pediracem*.

²⁰⁹ Täydennettävä joko *rogavit Aulum Attium (ut) pedicarim* tai *rogavit (ut) Aulum Attium pedicarim*.

²¹⁰ Varone 2002, 135–136. Panciera (2001, 177 alaviite 147) tulkitsee Aulus Attiuksen penetraation kohteeksi.

tulkitsee sanan *accensum* erisnimeksi, mutta ei ole viitteitä siitä, että sitä käytettiin *cognomenina*.²¹¹ Luultavasti kyseessä on sanan monimerkityksisyyteen perustuva sanaleikki.²¹² *Accensus* voi tarkoittaa roomalaisen virkamiehen apulaista tai henkilöä, joka kärsii tulehduksesta esimerkiksi sairauden seurauksena.²¹³ Vitsi ei siis kohdistu tiettyyn henkilöön – ellei joku toiminut *accensuksena* – vaan yleisesti niihin, jotka harrastavat anaaliseksiä. Herjaus näyttäisi kohdistuvan enemmän henkilöön, johon viitataan sanalla *accensus*, kuin siihen, joka polttaa kullinsa.

Kuten edellä mainituista esimerkeistä käy ilmi, *futuere*-verbillä ja muilla vaginaaliseen seksiin viittaavilla ilmauksilla voi tietyssä kontekstissa olla herjaava sävy siitä huolimatta, että kyse on normatiivisesta seksuaalisesta käyttäytymisestä. Useimmiten tällaiset seinäkirjoitukset oli kuitenkin tarkoitettu seksuaalisilla ansioilla kehuskeluksi. Anaaliseksiin liittyvät seinäkirjoitukset taas ovat useimmiten invektiivejä.

2.3 *Cinaedus*

Läheisesti yhteen seksiaktien kanssa kuuluu invektiiveissä usein esiintyvä *cinaedus*, jonka ajateltiin vapaaehtoisesti alistuvan anaaliseksiä penetraation kohteeksi. Sana *cinaedus* on lainattu kreikasta, samoin sen synonyymi *pathicus*. *Cinaedus* tarkoitti kreikassa tanssijaa tai miespuolista prostituoitua.²¹⁴ Latinassa sanaa *cinaedus* käytettiin miehistä, jotka harjoittivat prostituutiota tai muuten osoittivat normeista poikkeavaa seksuaalista käyttäytymistä.²¹⁵ Williams toteaa, että tällaisiin miehiin liitettiin myös monia muita negatiivisia assosiaatioita kuten miehisyyden puute ja korostuneet naiselliset piirteet sekä yleinen taipumus paheisiin. Useimmiten *cinaeduksista* puhuttaessa kuitenkin korostui näiden rooli penetraation kohteena.²¹⁶ Kamenin ja Levin-Richardsonin mukaan *cinaeduksesta* teki erityisen häpeällisen se, että tämä halusi vapaaehtoisesti penetraation kohteeksi ja osoitti tätä halua monella tavalla.²¹⁷ Monet roomalaiset kirjailijat mainitsevat *cinaeduksia* viihdyttäjinä kuten tanssijoina tai prostituoituina.²¹⁸ Herjauksen aiheena sana *cinaedus* esiintyy erityisesti Catulluksella ja Martialiksella sekä graffitoissa.²¹⁹ Sanaa *pathicus* käytettiin latinassa henkilöstä, joka halusi olla penetraation kohteena.²²⁰ Sanoja *cinaedus* ja *pathicus* on vaikea kääntää, koska ne kuvaavat sellaisia

²¹¹ Panciera 2001, 177 alaviite 149. Panciera väittää, että nimi *Accensus* esiintyy roomalaisissa piirtokirjoituksissa, mutta *EDCS* (haulla Roma: 'accens') tuntee vain piirtokirjoituksia, joissa *accensus* esiintyy virkanimenä.

²¹² Vrt. Solin 2017, 266; Milnor 2014, 178, jonka mielestä graffito muistuttaa sananlaskua.

²¹³ *ThlL s.v. accendo, accenseo*. Varone (2002, 122) arvelee, että graffito saattaa viitata sukupuolitautiin.

²¹⁴ *LSJ s.v. κίναδος*.

²¹⁵ *ThlL s.v. cinaedus*.

²¹⁶ Williams 2010, 193–194.

²¹⁷ Kamen & Levin-Richardson 2015b, 453–456.

²¹⁸ Esim. Plin. *Epist.* 9,17; Suet. *Aug.* 68; Apul. *Met.* 8,26.

²¹⁹ Vrt. Williams 2010, 193–197.

²²⁰ *ThlL s.v. pathicus*. Vrt. Kamen & Levin-Richardson 2015b, 453–455.

seksuaalisia ja sosiaalisia rooleja, joille ei löydy suoria vastineita muista kielistä. Käännettäessä myös välttämättä hukkuu jotain näiden sanojen monista merkityksistä. Jätän muiden tutkijoiden tavoin nämä sanat kääntämättä.²²¹

Sana *cinaedus* mainitaan Pompejin seinäkirjoituksissa yli 30 kertaa.²²² Useimmat näistä seinäkirjoituksista ovat invektiivejä, joissa nimeltä mainittua henkilöä haukutaan cinaedukseksi, esimerkiksi 2409 *Genialis cinede*, 3114 *Vesbinus cinedus* ja 4917 *Albanus cinaedus est*. Useimmiten mainitaan vain *cognomen* mutta graffitossa 8531 käytetään *praenomenia* ja *nomenia*: *M(arcus) Titinius cinaedxs*.²²³ Ehkä tällä korostettiin sitä, että herjan kohteena oli vapaasyntyinen tai vapautettu henkilö, jolle cinaeduksen rooli oli häpeällisempi kuin esimerkiksi orjalle. Graffitossa 10098c on ehkä herjauksen lisäksi allekirjoitus: *Pacuianus cinedus C(aius) Caecina A[d]metu(s)* 'Pacuvianus on *cinaedus*. Gaius Caecina Admetus (kirjoitti?)'.

Useimmissa cinaeduksiin liittyvissä graffitoissa ei mainita erikseen, minkälaista paheellista toimintaa he harrastivat. Ilmeisesti sana *cinaedus* oli niin vahva ja merkitykseltään selvä loukkaus, että tätä ei ollut tarvetta tähdentää.²²⁴ Kahdessa graffitossa kuitenkin mainitaan cinaedukseen liittyvä seksiakti. Graffitossa 1825 *cinaedus* on myös *fellator*: *Cosmus Equitiaes magnus cinaedus et fellator est suris apertis* 'Cosmus Equitian orja on suuri *cinaedus* ja kullinimijä jalat levällään'. Richlinin mukaan roomalaisessa huumorissa cinaeduksiin liitettiin usein taipumus myös oraaliseksiin, mikä tästä graffitosta käy selvästi ilmi.²²⁵ Graffitossa 2319b *cinaedus* on osallisena anaaliseksiä: *Vesbinus cinedus Utialio (= Vitalio) pedicavit* 'Vesbinus *cinaedus*, Vitalio pani sinua perseeseen'.²²⁶ Tämä oli cinaeduksen tyypillinen rooli, mikä ei kuitenkaan vähennä sen häpeällisyyttä.

Loukkausta korostetaan toisinaan attribuutilla kuten graffitossa 5001 *Crescens publicus cinaedus* 'Crescens on julkinen *cinaedus*'.²²⁷ Graffitossa 4206 on yhdistetty toinen halventava attribuutti sanaan *cinaedus*: *Helene cina(edus) vetusc(ulus)* 'Helenus, senkin vanha *cinaedus*'.²²⁸ Muutamiin graffitoihin liittyy genetiivi-attribuutti, jolla ehkä haluttiin korostaa kohteen asemaa orjana tai sitä, että hän on jonkun omistama *cinaedus*: 1772 *Secundus Cararii cinedus*, 1802 *Antiocus Ligati*

²²¹ Kääntämättä jättävät esim. Adams 1982; Panciera 2001; Kamen & Levin-Richardson 2015b. Englanniksi on käytetty muun muassa sellaisia käännöksiä kuin 'faggot', 'passive homosexual' ja 'pathic'. Eng. käännösten puutteista kts. Richlin 1993, 531 ja erityisesti Williams 2015. Polkunen (2000, 308) ehdottaa suomenkielisiksi käännöksiksi 'passiivihomo', 'peppupuoli' ja 'etumies'.

²²² 1485a, 1772, 1775(?), 1802, 1825, 2312, 2319b, 2332, 2334, 2338, 2409, 3079, 3114, 4082, 4201, 4206, 4602, 4703, 4917, 5001, 5064, 5095, 5156, 5268, 8146, 8531, 10006, 10043, 10078a(?), 10086b, 10098c, 10143, Varone 2000, nro 28.

²²³ Titiniusten suku tunnetaan Pompejista muutamista graffitoista (1807, 1867, 1932, 1945; vrt. Castrén 1975, 230) ja yhdestä vahataulusta (AE 1978, nro 124), jossa mainitaan tuomarina toiminut Aulus Titinius Maior.

²²⁴ Martialiksen epigrammit ovat kiinnostava vertailukohta tässä suhteessa, sillä Martialiksella *cinaedus* esiintyy harvoin ainoana loukkauksena kuten Panciera (2001, 156) on todennut.

²²⁵ Richlin 1992, 27.

²²⁶ Edellä (s. 25) on todettu, että Vesbinus oli luultavasti tässä penetraation kohteena.

²²⁷ Attribuutti ehkä myös graffitossa 10078a *supreme ci[naede?]*, jonka tulkinta tosin on epävarma.

²²⁸ Teksti ja tulkinta Solinin (CIL IV suppl. 4,2) mukaan.

cinaedus, 1825 *Cosmus Equitiaes magnus cinaedus et fellator est suris apertis*.²²⁹ Tämä saattoi olla joko todellisen asiantilan toteaminen tai vahvistaa herjausta, mikäli kohde ei todellisuudessa ollut orja. Graffitossa 5064 *solus Mus cineidus est* korostetaan siinä mainitun henkilön olevan ainut *cinaedus*. Edellä mainitussa graffitossa 1825 yhdistyy useita eri attribuutteja, minkä vuoksi se erottuu selvästi muista vastaavista invektiiveistä. *Cosmus* on *magnus cinaedus, fellator*, Equitian orja ja vieläpä 'jalat levällään' eli nähtävästi valmiina seksiin.²³⁰ Tämä invektiivi oli kaiken lisäksi kirjoitettu kookkailla kirjaimilla Pompejin basilikan seinälle.²³¹

Graffitoissa 1485a, 8146 ja 10006 ei mainita *cinaedusta* nimeltä. Ne tarkoitettiin ehkä lukijaan kohdistuviksi loukkauksiksi tai kommentteiksi muihin lähellä oleviin graffitoihin. Graffiton 1485a kanssa samalla seinällä mainitaan Phronimus (1484) ja Ampliatus (1485). Kyseessä on kapea seinä kahden oven välissä, joten on todennäköistä, että graffitot olivat lähekkäin ja liittyivät toisiinsa.²³² Graffito 8146 puolestaan oli kirjoitettu nimen Marcus Epidius Sabinus (8144) alapuolelle.²³³ *Cinaedus*-graffitot on ehkä lisätty loukkaustarkoituksessa näihin nimiin. Talon I 9,5 peristyylin seinällä olleen obsidiaanipeilin ympärille oli kirjoitettu useita graffitoja ja invektiivejä, näiden joukossa oli myös graffito 10006. Tämä *cinaedus*-graffito oli kirjoitettu Eupliaa herjaavan graffiton 10004 alapuolelle eikä luultavasti liity Eupliaan. DiBiasie arvelee obsidiaanipeilin houkutelleen kirjoittajia lisäämään hävyttömyyksiä sen ympärille.²³⁴ Ehkä graffitolla 10006 haluttiin herjata niitä, joilla oli tapana katsella itseään tästä peilistä tai lukea sen ympärille kirjoitettuja viestejä.

Useiden *cinaeduksiin* liittyvien graffitojen tulkinta on epävarma. Graffitosta 1775 *Pilocalus [- - -]nedus Pilo* on CIL:ssä esitetty eri lukutapoja. Zangemeister toteaa: "non videtur esse posse CiNIIDVS".²³⁵ Graffiton 1775 alapuolelle kirjoitetun graffiton 3079 Zangemeister kuitenkin täydentää muotoon *P[i]llocalus [cin]edus* ja toteaa, että se on kirjoitettu samalla käsialalla kuin 1775. Jos tämä tulkinta pitää paikkansa, on todennäköistä, että myös graffitossa 1775 oli kyse *cinaeduksesta*. Samalla seinällä on kolmaskin samalla käsialalla kirjoitettu graffito, jossa *Philocalus* mainitaan seksuaalisessa kontekstissa.²³⁶ Vaikuttaa selvältä, että näiden graffitojen oli tarkoitus herjata *Philocalusta*. Graffiton 10078a *supreme ci[- - -] a(ssibus) IIII salve*

²²⁹ Genetiivi voidaan tulkita attribuutiksi sanalle *cinaedus* tai lukemalla genetiivin jälkeen *servus*: esim. *Secundus Cararii (servus) cinedus (est)*. Graffitossa 1802 nimi tulisi luultavasti lukea *Ligari* eikä *Ligati*; vrt. Solin CIL IV suppl. 4,2. Graffitosta 1825 tarkemmin edellä s. 17 ja alaviite 127.

²³⁰ Nimi *Equitia* mainitaan Pompejista löytyneessä vahataulussa (CIL IV 3340,43) ja kahdessa amforassa (CIL IV 9529,1–2). *Cosmuksen* oletetaan olleen hänen orjansa (vrt. Panciera 2001, 183).

²³¹ Graffito kirjoitettu 3–8 cm korkuisin kirjaimin.

²³² Graffitot kirjoitettu ulkoseinälle ovien VI 13,2–3 väliin. CIL ei kerro, kuinka lähellä toisiaan graffitot olivat.

²³³ Graffitot kirjoitettu ulkoseinälle oven I 7,7 oikealle puolelle. Samalla seinällä mainitaan myös *Cornelius Sabinus* (8149) ja *Sabinus* (8150).

²³⁴ DiBiasie 2015, 195.

²³⁵ Zangemeister CIL IV addenda s. 212.

²³⁶ 1776 *Pilocalus mentu[l]la*.

conu tulkinta on erityisen epävarma. Vaikka se täydennettäisiin sanalla *cinaedus*, jää epäselväksi, ketä graffitossa herjataan.²³⁷

Sana *pathicus* esiintyy vain edellä mainituissa graffitoissa 2360 ja 4008²³⁸: *pathicus est qui praeterit* 'Hän, joka kulkee ohi, on *pathicus*'. Näissä graffitoissa seinälle kirjoitettu teksti toimii penetraation välineenä. Herjaus kohdistuu jopa ohikulkijaan, jonka väitetään olevan halukas alistumaan seksin passiiviseksi osapuoleksi. Tämä toimii kuitenkin niin abstraktilla tasolla, että sen on vaikea kuvitella loukanneen ketään tai ainakaan vahingoittaneen kenenkään mainetta.

Normeista poikkeavaan seksuaaliseen rooliin saatettiin viitata myös kutsuamalla miestä naiselliseksi kuten graffitossa 7065 *aedilem Proculam* [[CR]] *cunctorum turba probavit hoc pudor ingenuus postulat et pietas* 'Procula hyväksyttiin koko joukon tuella ediiliksi. Tätä synnynnäinen siveys ja velvollisuudentunto nyt vaativat.'²³⁹ Lommatzsch tulkitsee tämän loukkaukseksi Proculusta kohtaan, joka samaistettiin *pathicukseen*.²⁴⁰ Glycoa puolestaan nimitetään naisprostituoiduksi graffitossa 4001 *Glyco halicaria*.²⁴¹

Talon IX 3,5 peristyylin sivuhuoneen seinille oli kirjoitettu kolme graffitoa, jotka osoittavat *cinaedukseen* liittyvien invektiivien olleen erityisen suosittuja tiettyissä paikoissa tai konteksteissa: 2332 *Lata*[- - -]TR *Lattario*(?) *cina*[e]do *Lata*[-]us *cinaedus quem ego peto pygandi lassus* [- - -]SS[- - -] 'Lata... Lattarius(?)-*cinaedukselle*, *Lata*[-]us on *cinaedus*, jota minä jahtaan halukkaana panemaan'²⁴², 2334 *Ianuarius cinedus* 'Ianuarius on *cinaedus*' ja 2338 *Restitutus cinedus* 'Restitutus on *cinaedus*'.²⁴³ Ehkä yksi graffito innoitti muita lisäämään vastaavia herjauksia samaan paikkaan.

Cinaedus-graffitojen sijainnissa huomiota herättävää on se, että niitä ei näytä esiintyvän ilotaloissa, vaikka *cinaedukset* yhdistettiin usein prostituutioon.²⁴⁴ Useimmat *cinaedus*-graffitot kirjoitettiin yksityistalojen ja julkisten rakennusten seinille ja kadunvarsille. Tämä viittaa siihen, että sanaa *cinaedus* ei Pompejissa käytetty loukkauksena todellisia prostituoituja kohtaan. Tämä termi olikin varmasti vahvempi loukkaus sellaista henkilöä kohtaan, joka ei todellisuudessa ollut taipuvainen *cinaeduksen* rooliin.

2.4 Sukupuolielimet

Miehen sukupuolielimiä tarkoittavia käsitteitä kuten *verpa* ja *mentula* käytettiin usein invektiivien aiheena, naisen sukupuolielimiä harvemmin. *Panciera* arvelee,

²³⁷ Panciera (2001, 182 alaviitteet 165–166) pitää sanaa *supreme* erisnimenä, mutta tätä nimeä ei esiinny muissa lähteissä (vrt. Kajanto 1965b, joka ei tunne tätä nimeä; EDCS haulla 'suprem').

²³⁸ Kts. edellä s. 26. Väänänen (1966, 96) tulkitsee sanan *extalio* graffitossa 8843 synonyymiksi sanalle *pathicus*. Graffiton 8843 tulkinnasta tarkemmin kts. alaviite 137.

²³⁹ Tästä graffitosta tarkemmin luvussa 2.8.

²⁴⁰ CLE III, 74. Eräät tutkijat arvelevat, että kyseessä on kirjoitusvirhe, esim. Mau (CIL IV 7065): "Proculam pro Proculum errore scriptum esse puto".

²⁴¹ Graffitosta tarkemmin luvussa 2.6.

²⁴² Teksti Varonen (2012, 426) ehdottamin korjauksin.

²⁴³ Kirjoitettu talon IX 3,5 peristyylin pohjoissivulla olevan sivuhuoneen seinille.

²⁴⁴ *Cinaeduksista* prostituoituina kts. Richlin 1992, 92.

että henkilön nimittely sanoilla *mentula* tai *verpa* ei ollut Rooman kaltaisessa fallosentrisessä yhteiskunnassa kovin loukkaavaa.²⁴⁵ On kuitenkin selvää, että sukupuolieliimiin liitettiin monenlaisia negatiivisia merkityksiä. *Mentula* oli tavallisin ja karkein latinankielinen nimitys penikselle ja sen käyttöä vältettiin esimerkiksi roomalaisessa kirjallisuudessa.²⁴⁶ *Verpa* puolestaan merkitsi ympärileikattua tai erektiossa olevaa penistä.²⁴⁷ Sen lisäksi, että sukupuolieliimiin viittaavat käsitteet itsessään olivat hävyttömiä, niihin saattoi liittyä muita paheksuttavia merkityksiä. Adams mainitsee esimerkiksi, että sanoilla *cunnus*, *verpa* ja *mentula* saatettiin viitata prostituoituihin *pars pro toto*.²⁴⁸ Tekstuaalisten graffitojen lisäksi Pompejin seinille piirrettiin paljon falloksia, joilla saattoi olla monia merkityksiä.²⁴⁹ Joissain tapauksissa ne voidaan tulkita aggression merkeiksi. Naisen sukupuolieliimiä kuvaavia piirroksia ei ole Pompejista löytynyt.²⁵⁰

Miehen sukupuolieliimiä käytetään herjauksen aiheena esimerkiksi graffitoissa 1363 *Antus ψωλή* 'Anthus on kyrpä'²⁵¹, 4876 *Regulo feliciter quia verpa est ((phallus))* 'Regulukselle terveisiä, sillä hän on yksi kyrpä', jossa herjausta korostaa lisäksi falloksen kuva, ja 7089 *imanis metula es* 'Olet valtava mulkku'.²⁵² Kahdessa graffitossa mainitaan Natalis, josta käytetään nimitystä *verpus* tai *verpa*: 1375 *Ole Natalis verpe cunnerici(?)* 'Olus Natalis Cunnericius(?)', senkin kyrpä...²⁵³, 1655 *Hysocryse puer Natalis verpa te salutat* 'Nuori Isochrysus, kyrpä-Natalis tervehtii sinua'.²⁵⁴ Panciera arvelee, että graffitoissa leikitellään Natalikselle annetulla lisänimellä.²⁵⁵ Graffitossa 1700 käytetään ehkä herjauksena sanaa *sopio*, joka luultavasti tarkoittaa penistä: *diced nobis Sineros et sopio ut merdas edatis [q]ui scripseras sopionis* 'Syneros ja kyrpä sanovat meille: syökää paskaa. Sinä joka olit kirjoittanut, olet kyrpä/kyrvän oma'.²⁵⁶ Kolme viimeistä sanaa on kirjoitettu eri käsialalla kuin muu teksti. Franklin katsoo tämän lisäyksen kohdistuvan graffiton alkuosan kirjoittajaan.²⁵⁷ Näin tulkittuna Synerosta haukuttaisiin *sopioksi*. Graffiton 8617 tulkinta on

²⁴⁵ Panciera 2001, 87 alaviite 40.

²⁴⁶ Vrt. *ThLL* s.v. *mentula*; Adams 1982, 9–10.

²⁴⁷ Vrt. *OLD* s.v. *verpa*; Adams 1982, 13.

²⁴⁸ Adams 1983, 322.

²⁴⁹ Falloksia mm. seinäkirjoituksissa 543, 1666, 2181, 2254, 2342, 2346, 3056, 4160, 4322, 4498, 4756, 4787, 4876, 5278, 8344, 8346, 8353, 8371 (vrt. Varone 2012, 76), 8380, 8486ab, 8501b, 8617, 8741, 8933, 9228, 10005, 10129, 10132. Karikatyyrihahmon nenänä fallos: 7248b, Benefiel 2010 nro 26.

²⁵⁰ Vrt. Langner 2001, 32 ja alaviite 166. Langner mainitsee vaginaa esittäviä piirroksia Britanniaasta, Alexandriasta ja Roomasta.

²⁵¹ *Antus* ja *ψωλή* kirjoitettu eri käsialoilla, joten kyseessä on ehkä nimeen tehty lisäys.

²⁵² Lisäksi mm. 2415 ja 8931. Graffitoissa 1776 *Pilocalus mentula* ja 2360 *et ego verpa qui lego Philocalusta* ja lukijaa ehkä kutsutaan kyrväksi, mutta ne voidaan tulkita myös fellaation ilmauksiksi; vrt. edellä s. 15 ja 21.

²⁵³ Teksti Maun (*CIL* IV *addenda* s. 463) ja Solinin (*CIL* IV suppl. 4,2) ehdottamin korjauksin.

²⁵⁴ Kajannon (1965a, 459) mukaan *Verpus* voi olla cognomen, mutta Adams (1982, 13) tulkitsee nämä invektiiveiksi. Panciera (2001, 87 alaviite 40) kritisoi Adamsin tulkintaa.

²⁵⁵ Panciera 2001, 87–88.

²⁵⁶ Sanan *sopio* tulkinnasta kts. Adams 1982, 64–65. Vrt. Catull. 37, 9–10: *namque totius vobis frontem tabernae sopionibus scribam*. Levin-Richardson (2015a, 234) tulkitsee sanan nimeksi (tai ainakin lempinimeksi) *Sopio* ja kääntää ”Dick”.

²⁵⁷ Franklin 1986, 326.

epävarma sekä tekstin vaikealukuisuuden että sen epäselvän sisällön vuoksi. Jos Varonen lukutapa *P(ubli) Propesi cuntus, verpa que istuc leges, non es fidenter scripto(r) ((phallus))* ‘Publius Propesius, senkin mela; olet kyrpä, joka tämän luet...’ pitää paikkansa, haukutaan tässä sekä Publius Propesiusta että graffiton lukijaa miehen sukupuolielimiin viittaavilla sanoilla *contus* ‘riuku, mela, keihäs’ ja *verpa*.²⁵⁸

Naisen sukupuolielimiä käytetään herjauksen aiheena vain parissa graffitossa. Graffitossa 10078a nimetöntä henkilöä tervehditään sanalla *cunnus*, mikäli tulkinta pitää paikkansa: *supreme ci[- -] a(ssibus) IIII salve conu*.²⁵⁹ Graffitossa 8380 Onesimuksesta käytetään nimitystä *xurikilla*, jota ei esiinny muissa latinankielisissä lähteissä: *Onesime ((phallus)) xurikilla dos ((phallus)) labe Onesimus Onesimi qunnulici e[- -?]* ‘Onesimus, senkin panoaukko, ota ((fallos)) ja anna. Onesimus, Onesimus vitunnuolijan...’²⁶⁰ Sana *xurikilla* on useimmiten tulkittu synonyymiksi sanalle *mentula*, mutta sanan alkuperää on ollut vaikea selittää.²⁶¹ Varone esittää uskottavimman tulkinnan, ja katsoo sanan *xurikilla* (= *suricilla*) diminutiiviseksi johdokseksi sanasta *sorex* ‘hiiri’ ja tarkoittavan samaa kuin *cunnus*.²⁶² Edellä mainitun graffiton 1375 neljännellä rivillä Panciera lukee *cunneris* eli *cunnus eris* ‘olet yksi vittu’, mutta tämä lukutapa on hyvin epävarma.²⁶³ Mau tulkitsee rivin *CVNNERICI* ja arvelee, että kyseessä on keksitty erisnimi.²⁶⁴ Nimi voisi olla johdos sanasta *cunnus* ja tarkoitettu Natalista pilkkaavaksi lisänimeksi.

Fallosta käytettiin usein hedelmällisyyden ja hyvän onnen symbolina sekä apotropaisena merkinä karkottamassa pahoja voimia.²⁶⁵ Tämä selittää esimerkiksi monet talojen seiniin kaiverretut falloksen kuvat ja falloksilla koristetut esineet kuten amuletit ja tuulikellot, joita on löytynyt runsaasti Pompejista. Seinäkirjoituksen yhteyteen piirretty falloksen kuva saattoi myös edustaa näitä positiivisia merkityksiä. Esimerkiksi graffiton 2010 *Rete va(le) ((phallus))* ‘Retus, voi hyvin’ yhteydessä fallos luultavasti on hyvän onnen symboli. Toisaalta falloksilla saatettiin myös ilmaista aggressiota ja viitata erilaisiin seksiaakteihin.²⁶⁶ Usein on kuitenkin vaikea sanoa, mikä falloksen merkitys on. Fallos esiintyy monesti esimerkiksi pelkän erisnimen yhteydessä, jolloin se on voitu tulkita yhtä lailla

²⁵⁸ Teksti Varonen (2012, 142) mukaan. Sanasta *contus* kts. Adams 1982, 17 ja 23. Viivapiirros: *CIL* IV 8617.

²⁵⁹ Solin (1973b, 276) pitää Della Corten lukutapaa epävarmana. Adams (1981, 263; 1982, 116) tulkitsee *conu* sanaksi *cunnus*. Graffiton alun tulkinnasta tarkemmin kts. edellä s. 29.

²⁶⁰ Sanojen *dos* ja *labe* tulkinnasta kts. edellä s. 21.

²⁶¹ Vrt. Della Corte *CIL* IV 8380; Adams 1982, 65. Svennung (1960, 973) arvelee, että tekstissä olisi lukenut *aurikilla* (= *auricilla*), mutta tämä sopii huonosti yhteen graffiton muun sisällön kanssa.

²⁶² Varone 2012, 77. Varone vertaa sanaa *suricilla* tämän päivän Napolin murteessa käytettyihin sanoihin ‘*suricillo*’ ja ‘*suricella*’.

²⁶³ Panciera 2001, 88. Zangemeister (*CIL* IV 1375) lukee *CVNNHSRSICI*, Mommsen (*ibid.*) *CVNNIIRIS*, Mau (*CIL* IV *addenda* s. 463) *CVNNERICI*. Vrt. viivapiirros: *CIL* IV *tabula* XXVIII 1.

²⁶⁴ Mau *CIL* IV *addenda* s. 463. Maun mukaan sanan *CVNNERICI* päällä näkyvät S-kirjaimet eivät kuulu kyseiseen sanaan.

²⁶⁵ Vrt. Funari 1995; Varone 2012, 87–91; Clarke 2007, 69–73; Clarke 2014, 524–525.

²⁶⁶ Vrt. Richlin 1992, 83; Levin-Richardson 2011, 69.

hyvän onnen tai aggression ilmaukseksi.²⁶⁷ Joissain piirroksissa falloksen kärjestä valuu spermaa, mikä luultavasti korostaa falloksen alatyylistä merkitystä.²⁶⁸ Näin on esimerkiksi graffiton 4160 ((*phallus*)) *pastil[-li]* tapauksessa. Myös konteksti antaa viitteitä falloksen merkityksestä. Graffito 4160 oli kirjoitettu talon V 2,i peristyyliin yhdessä useiden seksuaalisten invektiivien kanssa, joten fallos ehkä viittaa penetraatioon.²⁶⁹ On kuitenkin epäselvää, onko kyseinen henkilö penetraation kohteena vai onko kyse hänen falloksestaan, joka uhkaa muita penetraatiolla. Myös nimestä on eri tulkintoja.²⁷⁰ Ilotalon kontekstissa puolestaan graffito 2181 *Iarinus* ((*phallus*)) voidaan nähdä miehisenä kehuskeluna.²⁷¹ Muutamissa seinäkirjoituksissa fallosta käytetään selvästi korostamaan vihamielistä viestiä, vaikka kyse ei olekaan varsinaisesta loukkauksesta: 4498 *Thyas noli amare Fortunatum* ((*phallus*)) *vale* ‘Thyas, älä rakasta Fortunatusta. Voi hyvin!’²⁷², 10243h *C(aio) Raro male eveniat* ((*phallus*)) ‘Käyköön Gaius Rarukselle huonosti’. Fallos korostaa seksuaalista ja loukkaavaa viestiä esimerkiksi edellä mainitussa graffitossa 4876 ja graffitossa 5278 *ling[- -] mentula(m) Ptolomaeus* ((*phallus*)) ‘Ime(t) kullia Ptolemaeus’. Ihmishahmon suuta kohti osoittava fallos ilmaisee usein fellaatiota kuten aiemmin on todettu.²⁷³ Falloksen kuva saattoi myös korvata sanan *mentula* kuten edellä mainituissa graffitoissa 10129 ja 10132.²⁷⁴ Näin on myös graffitossa 4756 ((*phallus*)) *Q(uinti?) habiat Clymene* ‘Clymene saakoon Quintuksen(?) kullin’.²⁷⁵ Falloksen kuva yhdistettynä nimeen datiivissa kuten graffitoissa 8346 *Ιουκουνδω* ((*phallus ad sin. delineatus*)) ja 8501b *Paridi* ((*phallus*)) viittaa ehkä penetraatioon, mutta on mahdotonta sanoa, mitä seksiä näissä tarkoitetaan. Useissa piirroksissa mieshahmolla on suuri elin tai kasvokuvissa nenän tilalla fallos.

Sukupuolielimiin liittyvissä invektiiveissä korostuvat miehen sukupuolielimet. Richlinin mukaan naisen sukupuolielimiä pidettiin erityisen vastenmielisinä, joten on hieman yllättävää, ettei niitä käytetty useammin invektiivien aiheena.²⁷⁶ Tämä johtuu luultavasti roomalaisen yhteiskunnan mieskeskeisyydestä. Sitäkin enemmän herättävät huomiota ne invektiivit, joissa loukkauksen kohdetta haukutaan naisen sukupuolielimiin liittyvillä käsitteillä.

²⁶⁷ Fallos erisnimen yhteydessä esim. 543, 2181, 2342, 2346, 3056, 4160, 4322, 4787, 8371 (vrt. Varone 2012, 76), 8486a, 8501b, 8741, 8933.

²⁶⁸ Esim. taloon V 2,i piirretyt falloksset, joista Lohmann (2017, Kat. Nr. F6 ja F16) on julkaissut kuvat, sekä graffitot 8380 (viivapiirros: Varone 2012, 77) ja 10129 (viivapiirros: Langner 2001, 32), ja suuren teatterin käytävän seinälle piirretty ihmishahmo (vrt. Langner 2001, nro. 1263).

²⁶⁹ Peristyyliissä mm. 4185, 4192, 4195, 4196, 4201, 4206, 4209. Lisäksi atriumissa 4156 ja peristyyliin johtavassa käytävässä 4158.

²⁷⁰ Williams (2010, 299) ehdottaa *Pastil[li]*?, Lohmann (2017, 394) lukee *Fasti*, Solin (CIL IV suppl. 4,2) ehdottaa *fasti[d]i(t?)*.

²⁷¹ Levin-Richardson 2011, 62: ”– the name Iarinus has been written together with an inscribed phallus, turning the graffito into a visual representation of *Iarinus hic futuit*.” Graffito kirjoitettu Lupanarin VII 12,18 *cellan* f seinälle.

²⁷² Viivapiirros: CIL IV 4498. Nimi Thyas voi olla miehen tai naisen nimi; vrt. Solin 1982, 313.

²⁷³ Kts. edellä s. 22.

²⁷⁴ Kts. edellä s. 15.

²⁷⁵ Viivapiirros: CIL IV 4756.

²⁷⁶ Richlin 1992, 26.

2.5 Ulkonäkö ja keho

Ihmisten ulkoiseen olemukseen kiinnitettiin huomiota eräissä seinäkirjoituksissa. Osa näistä liittyy ulkonäköön ja osa muihin fyysisiin ominaisuuksiin. Tähän kategoriaan kuuluu tekstuaalisten graffitojen lisäksi monia pilapiirroksia. Fyysisten piirteiden kuten kaljuuden tai nenän muodon ajateltiin heijastelevan ihmisen luonteenpiirteitä.²⁷⁷ Ulkonäköön liittyvät herjaukset saivat sen vuoksi usein myös muita negatiivisia merkityksiä.

Monissa kehoon liittyvissä herjauksissa on vahva seksuaalinen sävy niin kuin graffitoissa 10004 *Eupla laxa landicosa* 'Euplialla on löysä vittu ja iso klitoris' ja 1388a *Timele extaliosa* 'Timelellä on iso/löysä perse'. Molemmissa annetaan ymmärtää naisten harrastaneen seksiä niin paljon, että heidän alapäänsä oli kärsinyt siitä. Sana *landicosa* on johdettu klitorista tarkoittavasta sanasta *landica*.²⁷⁸ *Extaliosa* on ilmeisesti johdos peräsuolta tarkoittavasta sanasta *extalis*.²⁷⁹ Kumpakaan johdosta, *landicosa* tai *extaliosa*, ei esiinny muissa lähteissä.

Miehiä kutsutaan muutamissa graffitoissa munattomiksi tai kaljuiksi. Graffitot 1826 ja 1827 oli kirjoitettu Pompejin basilikan seinälle yhdessä ityfallista miestä esittävän kuvan kanssa: *Phileros spado* 'Phileros (on) munaton', *plane spado* 'ilmiselvästi munaton'.²⁸⁰ *Spado* voi tarkoittaa impotenttia tai kastroitua henkilöä.²⁸¹ Tässä sillä haluttiin ehkä viestiä Phileroksen fyysisen olemuksen lisäksi hänen seksuaalista kyvyttömyyttään. Kuva tuo viestiin ironisen sävyn ja korostaa Phileroksen vajavuutta.²⁸² Graffitossa 1816 *Epaphra glaber es* Epaphraa haukutaan kaljuksi tai karvattomaksi. Kaljuus oli epätoivottu piirre miehessä ja yleinen pilkan aihe.²⁸³ Toisaalta *glaber* saattoi tarkoittaa myös nuorta miespuolista orjaa, joka oli vielä karvaton tai ajellut itsensä karvattomaksi, ja joka usein toimi prostituoituna.²⁸⁴ Richlinin mukaan karvojen ajelua pidettiin merkinä naismaisuudesta ja homo-seksuaalisuudesta.²⁸⁵ Graffitossa 5148 *Romulus cal^vos* on yhdistetty nokkelasti kaksi attribuuttia, *calos* ja *calvus*, lisäämällä sanan *calos* yläpuolelle pieni v-kirjain. *Calos* saattoi viitata prostituutioon.²⁸⁶ Sana *calvus* taas tarkoittaa kaljua.

Pompejin seinille piirretyistä kuvista on edellä käsitelty muun muassa fellaatioon viittaavia piirroksia ja fallosten kuvia.²⁸⁷ Näiden loukkaavuus ei liity

²⁷⁷ Vrt. Clarke 2007, 44–49.

²⁷⁸ *ThlL s.v. landicosus*. Sana *landica* esiintyy kirjallisuudessa vain *Carmina Priapeassa* ja joissain lääketieteellisissä teksteissä; vrt. *ThlL s.v. landica*.

²⁷⁹ *ThlL s.v. extaliosa*.

²⁸⁰ Solin (CIL IV suppl. 4,2) arvelee graffiton 1827 liittyvän kommenttina graffitoon 1826 ja vieressä olevaan ihmishahmoon, jolla on suuri penis.

²⁸¹ *OLD s.v. spado*.

²⁸² Valokuva: Varone 2012, 354. Graffito 1826 hahmon yläpuolella, graffito 1827 oikealla puolella.

²⁸³ Vrt. Clarke 2007, 45–46. Suetoniuksen (*Iul.* 45) tarina Caesarin kaljuuntumisesta kuvaa tätä asennetta.

²⁸⁴ *ThlL s.v. glaber* I,B,2.

²⁸⁵ Richlin 1992, 4.

²⁸⁶ Käsitteestä *calos* tarkemmin luvussa 2.6.

²⁸⁷ Fellaatioon viittaavia piirroksia ovat mm. 1517, 1666, 1850, 4926, 8959.

kuvatun hahmon ulkonäköön vaan piirroksen seksuaaliseen merkitykseen. Näiden lisäksi Pompejista on löytynyt paljon piirroksia, joissa huomio kiinnittyy nimenomaan niiden kuvalliseen ilmaisuun ja hahmojen erikoisiin piirteisiin.²⁸⁸ Langnerin mukaan Pompejista ei löydy varsinaisia karikatyyreja sanan modernissa merkityksessä, eli piirroksia, joista voisi tunnistaa todellisten henkilöiden karrikoituja piirteitä.²⁸⁹ Clarke kuitenkin huomauttaa, että piirroksen ei välttämättä tarvitse esittää henkilön todellisia piirteitä ollakseen loukkaava, vaan on mahdollista tunnistaa piirteitä, joita roomalaiset pitivät negatiivisina ja naurettavina.²⁹⁰ Voegtlen mukaan piirroksen yhteyteen kirjoitettu nimi kertoo lukijalle, että piirros on karrikoitu versio sen esikuvasta.²⁹¹

Tavallisimpia ovat sivuprofiilissa kuvatut ihmisen päät, joissa huomio kiinnittyy kasvoihin; muutamissa piirroksissa ihmishahmo on kuvattu kokonaan.²⁹² Loukkaavina voidaan pitää sellaisia piirroksia, joihin liittyy nimi ja negatiivisina pidettyjä piirteitä. Funari tulkitsee tällaisiksi piirteiksi esimerkiksi kaljuuden, huolittelemattomat hiukset, korostetut kulmakarvat, ohuet huulet, pullean nenän ja pienen leuan. Näihin ulkoisiin piirteisiin liitettiin hänen mukaansa sellaisia mielikuvia kuin seniiliys, huolimattomuus, naismaisuus ja fyysinen heikkous, jotka viittasivat voimattomuuteen ja auktoriteetin puutteeseen. Jotkin piirteet kuten parta tai korvat saattoivat saada erilaisia merkityksiä eri yhteyksissä.²⁹³ Sen sijaan positiivisina pidettiin esimerkiksi vahvaa leukaa sekä suoraa ja kotkamaista nenää, jotka viittasivat voimaan ja auktoriteettiin.²⁹⁴ Useiden piirrosten tulkintaa vaikeuttaa se, että niistä ei ole säilynyt viivapiirrosta tai valokuvaa vaan ainoastaan ediittorin sanallinen kuvaus.²⁹⁵ Joissain tapauksissa kuvauksesta käy selväksi, että kyseessä oli pilapiirros, mutta sen loukkaavuutta on mahdotonta arvioida näkemättä kuvaa.

Nimeltä tunnistettavia piirroksia on monia ja mainitsen tässä vain muutamia esimerkkejä.²⁹⁶ Graffitoon 3102 *Volasena* ((*mulieris caput*)) liittyvä piirros on hyvin karrikoitu: hahmolla ei ole muita kasvonpiirteitä kuin valtava nenä, suuret huulet ja ehkä jonkinlainen hiuslaite; lisäksi hänellä on poikkeuksellisen pitkä kaula.²⁹⁷ Zangemeister tulkitsee piirroshahmon naiseksi, mutta nimi Volasenna on miehen

²⁸⁸ Graffitopilapiirroksista tarkemmin kts. Langner 2001, 34–40; Funari 1993; Clarke 2007, 44–49.

²⁸⁹ Langner 2001, 36–40.

²⁹⁰ Clarke 2007, 44–45.

²⁹¹ Voegtle 2012, 115.

²⁹² Kasvokuvia esim. 1810, 2014, 2375, 2419, 2423 (kuva liittyy luultavasti graffitoon 2419), 3102, 3204, 3936, 7248b, 7464, 8185, 9003, 9008b, 9013, 9154, 9226, 10008, 10037d, 10205, 10222, 10239, Benefiel 2010 nro 26. Ihmishahmoja esim. 1826, 4566, 10035.

²⁹³ Funari 1993, 137–139. Clarke (2007, 44–45 ja 249–250 alaviitteet 53 ja 60) kritisoi Funarin tulkintoja osin puutteellisiksi ja toisaalta liian pitkälle meneviksi. Funarin teoria antaa kuitenkin osviittaa siitä, minkälaisia piirteitä roomalaiset pitivät naurettavina.

²⁹⁴ Vrt. Funari 1993, 138–139; Clarke 2007, 46

²⁹⁵ Esim. 2014, 2375, 3936, 7248b.

²⁹⁶ Tekstissä mainittujen lisäksi mm. 2419/2423, 7464, 10035 ja 10037d. Langnerin (2001, 43 alaviite 247) mukaan graffiton 2423 yhteydessä mainittu piirros ei liity tähän graffitoon, vaan ehkä graffitoon 2419.

²⁹⁷ Viivapiirros: *CIL IV tabula XLIX 24*.

nimi.²⁹⁸ Joko piirros esittää miestä tai Volasenna on haluttu esittää muiden erikoisten piirteiden lisäksi naismaisena. Graffitossa 3204 *Nasso Fadius* ((*hominis facies*)) miehellä on monia huvittavia piirteitä kuten harottava tukka, ohuet huulet ja suuret silmät.²⁹⁹ Piirroksessa 9226 *Rufus est* ((*caput viri vetuli et calvi ad sin. conversum, laureatum quasi imperatoris*)) Rufuksen hahmolla on kalju pää, suuri nenä mutta muuten pienet kasvopiirteet.³⁰⁰ Lisäksi hänellä on päässään laakeriseppele, jolla häntä ehkä verrataan ironisesti keisariin. Clarke tosin näkee piirroksen ennemmin humoristisena kuin loukkaavana.³⁰¹ Graffitoon 10008 *Amaranthco sal(utem) sal(utem)* liittyy kaksi kasvokuvaa, mutta näistä luultavasti vain lähempänä tekstiä oleva oli tarkoitettu Amaranthuksen kuvaksi. Amaranthuksen hahmolla on suuri nenä, ohut harottava tukka ja pienet silmät.³⁰² Langner katsoo, että tämän hampaattomuus on myös yksi vanhuuteen viittaava piirre.³⁰³ Graffitoon 10205 *D(ecius) Mus* liittyvällä hahmolla on erikoiset kasvopiirteet, jotka saavat hänet näyttämään vanhalta ja elottomalta.³⁰⁴

Eräissä seinäkirjoituksissa pilapiirros vahvistaa tekstin herjaavaa viestiä. Graffiton 10222 *Promus felator* teksti on kirjoitettu hyvin karikatyyrimäisen miehen pään sisälle.³⁰⁵ Myös graffiton 2375 herjausta korosti pilakuva: ((*hominis caput cum naso ingenti male delineatum*)) *Ampliate Icarus te pedicat Salvius scripsit 'Ampliatu, Icarus panee sinua perseeseen. Salvius kirjoitti tämän'*. Tästä piirroksesta ei kuitenkaan ole säilynyt jäljennöstä. Graffito 8185 ei välttämättä ole tekstin osalta invektiivi, mutta siihen liittyy piirros, joka ilmeisesti kuvaa Fortunataa: *[Ro?]mu[la] fella(t) a(ssibus) II IITORI Fortunata a(eris) a(ssibus) II ((herma muliebris prospiciens)) '[Ro?]mula imee kullia kahdesta assista, Fortunata kahdesta assista'*.³⁰⁶

Muutamit piirrokset saavat seksuaalisia sävyjä niihin sisällytetyistä falloksista. Kokonainen ihmishahmo, jolla on suuri fallos, liittyy edellä mainittuihin graffitoihin 1826 ja 1827 sekä graffitoon 4566 *Felicio tomintare*.³⁰⁷ Edellisessä tapauksessa kuva korostaa herjausta munattomaksi haukuttua Philerosta kohtaan. Jälkimmäisessä taas itse piirros näyttää muodostavan loukkauksen. Funari tosin tulkitsee

²⁹⁸ Vrt. Solin (*CIL* IV suppl. 4,2), joka huomauttaa miehen nimestä ja on sitä mieltä, että päästä koristavia viivoja ei pidä tulkita naisen hunnuksi. Naiseksi Volasen tulkitsivat mm. Castrén (1975, 244) ja Langner (2001, 37).

²⁹⁹ Viivapiirros: Langner 2001, nro 204. Langner (2001, 35) arvelee, että kuva esittää nyrkkeilijää.

³⁰⁰ Viivapiirros: *CIL* IV 9226; valokuva: Varone 2012, 453. Eri tulkinnoista kts. Funari 1993, 141 ja Clarke 2007, 45–47.

³⁰¹ Clarke 2007, 45–47.

³⁰² Viivapiirros: *CIL* IV 10008.

³⁰³ Langner 2001, 36 (nro 250).

³⁰⁴ Viivapiirros: *CIL* IV 10205; Langner 2001, nro 259. Valokuva: Varone 2012, 317. Vrt. Funari 1993, 141, joka näkee piirroksessa sekä negatiivisia että positiivisia piirteitä.

³⁰⁵ Viivapiirros: *CIL* IV 10222; Langner 2001, nro 294.

³⁰⁶ Viivapiirros: *CIL* IV 8185. Teksti on oma tulkintani viivapiirrosten ja ehdotettujen lukutapojen pohjalta. Prostituoitujen mainoksista tarkemmin luvussa 2.6.

³⁰⁷ Valokuva graffitoihin 1826 ja 1827 liittyvästä piirroksista: Varone 2012, 354. Viivapiirros graffitosta 4566: *CIL* IV 4566. Verbin *tomintare* merkitys on epäselvä. Funari (1995, 11) arvelee sen liittyvän paisumiseen (*tumeo*) tai vääntämiseen (*torqueo*).

falloksen graffiton 4566 yhteydessä apotropaiseksi symboliksi.³⁰⁸ Parissa kasvo-
kuvassa hahmon nenä on piirretty falloksen muotoon, mikä tekee pilapiirroksista
erityisen naurettavan. Tällaisia ovat graffitot *Primo(genes?)* ((male head with
phallus for nose)) *Rufus*³⁰⁹ ja 7248b *Astylus* ((*facies ad sin. conversa, a cuius naso
mentula pendet*))³¹⁰.

Monista piirroksista on vaikea sanoa, tarkoitettiinko ne loukkaaviksi vai ei.
Esimerkiksi graffito 1810 *Peregrinus* ((*hominis caput coronatum*)) on Langnerin
mukaan pilapiirros.³¹¹ Mieshahmolla on kuitenkin sekä negatiivisia että positiivisia
piirteitä, jos noudatetaan Funarin laatimia kriteerejä. Kaljuus on huvittava piirre,
mutta vahva nenä ja leuka puolestaan viittaavat auktoriteettiin.³¹² Samoin graf-
fitosta 9008b *sum Max(imus)* ((*virī caput ad sin. conversum*)) on erilaisia tulkintoja.
Clarke pitää piirrosta selvän karrikointuna, kun taas Funari näkee siinä pääasiassa
positiivisia auktoriteettiin viittaavia piirteitä.³¹³ Liioitellut piirteet eivät välttämättä
merkitse sitä, että piirrokset olisi tarkoitettu loukkaaviksi.

Piirrosten tulkinnan lisäksi useissa tapauksissa on epäselvää, ketä piirrokset
esittävät. Graffitossa 9008b nimi voisi olla myös jokin muu Max-alkuinen nimi.
Pompejista ei tosin tunneta muita tällaisia nimiä kuin Maximus ja Maxima, joten
nimen tulkinta on melko varma.³¹⁴ Sama tilanne on graffitossa 9003 *Fort(unatus)*
((*hominis aegri caput ad sin. conversum*)), joka oli kaiverrettu samaan pylvääseen kuin
9008b.³¹⁵ Luultavasti kyseessä on Fortunatus, jonka nimi mainitaan saman peris-
tyylin seinällä graffitossa 9014.³¹⁶ Kirjoittajat ilmeisesti olettivat, että nimet olivat
lukijoille selviä pelkän alkuosan perusteella. Kuten 9008b ei myöskään 9003 ole
täysin selvästi loukkaava pilapiirros. Mieshahmo ei ole kalju ja hänellä on hyvin
vahva, vaikkakin melko suuri nenä. Sekä piirroksen että nimen osalta epävarma on
graffiton 10239 tulkinta: [*Sat*]yr va(le) ((*virī caput*)).³¹⁷ Teksti on tervehdyksen
muodossa, mikä luo viestiin positiivisen sävyn. Toisaalta hahmo on kalju ja vanhan
näköinen. Langnerin mukaan piirros ehkä jäljittelee hautaveistosta.³¹⁸ Lisäksi on
epäselvää, kenestä on kyse, koska nimestä on säilynyt vain kaksi viimeistä kirjain-

³⁰⁸ Funari 1995, 11.

³⁰⁹ Benefiel 2010, nro 25–27, jolla myös viivapiirros (s. 78). Benefielin (2010, 77) mukaan on
mahdotonta sanoa, miten kuva ja nimet *Primo(genes)* ja *Rufus* liittyvät toisiinsa, mutta hän
arvelee, että nimi *Rufus* oli lisätty kuvaan myöhemmin.

³¹⁰ Astylukseen liittyvästä piirroksista ei ole tietääkseni säilynyt jäljennöstä.

³¹¹ Langner 2001, 38; viivapiirros: *CIL IV tabula X 8*; valokuva: Varone 2012, 349. Langner pohtii,
voisiko kuva olla karikatyyri keisari Domitianuksesta, mutta tätä ei ole mahdollista todistaa.

³¹² Vrt. Funari 1993, 138–142.

³¹³ Clarke 2007, 48; Funari 1993, 141–144; viivapiirros: *CIL IV 9008b*. Lohmann (2017, 285) arvelee,
että teksti oli kirjoitettu ensin ja piirros lisätty myöhemmin.

³¹⁴ *EDCS* haulla 'max'.

³¹⁵ Graffitot kirjoitettu talon VII 6,7 peristyyliin, itäisen pylväskäytävän toiseen pylvääseen
pohjoisesta. Millä perusteella Della Corte (*CIL IV 9003*) tulkitsee, että mieshahmo on *aeger* 'sairas,
heikko, surullinen', ei ole selvää. Viivapiirros: Varone 2012, 306.

³¹⁶ Pompejista ei myöskään tunneta muita Fort-alkuisia miehen nimiä (vrt. *EDCS* haulla Pompei:
'fort').

³¹⁷ Viivapiirros: *CIL IV 10239*; Langner 2001, nro 205.

³¹⁸ Langner 2001, 35.

ta.³¹⁹ Todennäköisesti graffitossa 10239 ei ole kyse pilapiirroksesta. Kahden piirroksen kohdalla on epävarmaa liittyvätkö kuva ja teksti yhteen. Graffitoissa 9013 ja 9154 teksti ja kuva ovat osittain päällekkäin, mikä on epätavallista ja viittaa ehkä siihen, että tekstiä ei ollut tarkoitettu piirrokseen liittyväksi kuvatekstiksi.³²⁰ Graffitoon 9013 *Albanus IV pra* liittyvä kuva ei myöskään näytä pilapiirrokselta.³²¹ Sen sijaan graffiton 9154 ((*virī facies ad d. conversa*)) *P(ubli) Lucci Corinti Restus P(ubli) l(ibertus) Com[- -]* kanssa päällekkäin oleva kuva on karrikoidumpi kulmikkaine ja liioiteltuine piirteineen.³²² Ehkä tekstin kirjoittaja on halunnut yhdistää Publius Luccius Corinthuksen nimen jälkikäteen huvittavana pitämäänsä piirrokseen.

2.6 Prostituutio

Monia Pompejin seksuaalisia aiheita käsittelevistä seinäkirjoituksista liitetään prostituutioon. Niiden avulla on pyritty muun muassa tunnistamaan henkilöitä, jotka toimivat prostituoituina, ja paikkoja, joissa prostituutiota harjoitettiin.³²³ Prostituutio oli kiinteä osa roomalaista yhteiskuntaa, mutta prostituoidut olivat silti halveksittuja ja heitä koski lakisääteinen *infamia*.³²⁴ Edwardsin mukaan prostituutio edusti häpeällisintä kuviteltavissa olevaa elintapaa roomalaiselle naiselle.³²⁵ Pompejista tunnetaan myös monia miesprostituoituja, joille tämä ammatti oli varmasti yhtä häpeällinen. Tavallisimpia prostituoiduista käytettyjä termejä kuten *scortum* ja *meretrix* ei Pompejin seinäkirjoituksissa esiinny.³²⁶ Sen sijaan seinäkirjoituksissa käytetään esimerkiksi sellaisia ilmauksia kuin *emboliarius*, *alicaria*, *calos*, *verna* ja *mula*, jotka voidaan tulkita viittauksiksi prostituoituihin. Muutamat prostituoituihin liittyvät seinäkirjoitukset ovat selkeästi invektiivejä, mutta monet ovat tulkinnanvaraisia. Jotkin niistä voivat olla esimerkiksi prostituoitujen itsensä tai heidän omistajiensa laatimia mainoksia.

³¹⁹ Nimi Satyr on mahdollinen sillä se esiintyy graffitossa 2049 ja ehkä graffitoissa 2137 ja 9957b, Satur puolestaan graffitoissa 2400, 5254 ja ehkä graffitoissa 3100a ja 8750. Muita -yr-loppuisia nimiä ei Pompejista tunneta.

³²⁰ Langnerin (2001, 34–) mukaan kuvateksti on yleensä piirroksen yläpuolella ja suhteessa piirroksen kokoon, eikä hän tunne yhtään tapausta, jossa kuvateksti leikkaisi siihen liittyvää piirrosta.

³²¹ Viivapiirros: Varone 2012, 306.

³²² Viivapiirros: Varone 2012, 459.

³²³ Prostituoituista ja paikoista, joissa prostituutiota Pompejissa harjoitettiin kts. McGinn 2002 2004; Varone 2003; 2005; DeFelice 2001; 2007. Prostituoitujen ja ilotalojen määrästä Pompejissa kiistellään edelleen. La Torre (1988, *non vidi*, viitattu teoksessa Varone 2002, 144–145) listaa 34 ilotaloa, joista 18 tähän tarkoitukseen rakennettuja, 9 prostituoitujen huoneita (*cella meretricia*) ja 7 yksityistalojen yhteydessä toimivaa. Wallace-Hadrill (1995, 51–53) hyväksyy ilotaloiksi vain Lupanarin VII 12,18 ja 9 prostituoidun huonetta. McGinn (2004, 267–290) puolestaan listaa 41 paikkaa, joissa prostituutiota ehkä harjoitettiin. Vrt. Varone 2002, 144–145 ja Laurence 2007, 86–87.

³²⁴ Vrt. Edwards 1997, 66–67.

³²⁵ Edwards 1997, 82.

³²⁶ Prostituoituja tarkoittavista latinankielisistä termeistä kts. Adams 1983.

Yksi selkeä invektiivi on Pompejin basilikan seinälle kirjoitettu graffito 1948 *Lucilia ex corpore lucrum faciebat* 'Lucilia hankki tienestiä ruumiillaan'.³²⁷ Prostituoituksi väitetty Lucilia oli nimestä päätellen vapaasyntyinen tai vapautettu.³²⁸ Prostitutuioon viittaava herjaus olisi loukannut erityisen pahasti vapaasyntyistä roomalaista naista, jolle siveys (*pudicitia*) oli keskeinen hyve.³²⁹ Laurencen mukaan prostituoitu oli roomalaisen matroonan vastakohta, koska prostituoitu ei täyttänyt roomalaisen naisen ihannetta.³³⁰ Oppiusta, joka myös on joko vapaasyntyinen tai vapautettu, herjataan samoin basilikan seinällä: 1949 *Oppi emboliari fur furuncule* 'Oppius, senkin rattopoika, varas, pieni näpistelijä'. *Emboliarius/a* tarkoitti alun perin tanssijaa, joka esiintyi teatterissa näytösten väliajalla.³³¹ Graffitossa 1949 se on ilmiselvä loukkaus ja johti ehkä ajatukset prostitutuioon. Tanssijat ja näyttelijät kuuluivat *infames*-ammatteihin ja samaistettiin usein prostituoituihin.³³²

Yhdessä graffitossa käytetään sanaa *alicaria*, jolla tarkoitettiin myllyjen ja leipomoiden läheisyydessä työskennellyttä prostituoitua³³³: 4001 *Glyco halicaria* 'Glyco on myllyhuora'.³³⁴ Graffito oli kirjoitettu leipomon sivuhuoneen seinälle, jossa oli myös graffito 3999 *Glyco cunnum lingit a(ssibus) II* 'Glyco nuolee vittua kahdesta assistista'.³³⁵ Glyco oli ehkä prostituoitu, mutta Panciera arvelee graffiton silti olleen loukkaus, koska miehestä käytetään feminiinistä muoto *alicaria* eikä maskuliinista muotoa *alicarius*. Lisäksi vitunnuolemista käytettiin pääasiassa invektiivinä. Pancieran mukaan Glyco leimataan näissä graffitoissa naispuoliseksi prostituoituksi.³³⁶ Jos Glyco ei todellisuudessa ollut prostituoitu, on kyseessä erityisen moniulotteinen loukkaus. Ilmauksen *alicaria* käyttäminen leipomon yhteydessä olisi tässä tapauksessa myös hyvin nokkela sanavalinta.

Ilmaus *calos* yhdistettiin *infames*-ammatteihin kuten näyttelijöihin ja ehkä myös prostituoituihin. *Calos* tulee kreikan kaunistavasta adjektiivista *καλός* tai adverbistä *καλῶς*.³³⁷ Levin-Richardsonin mukaan *calos* ilmaisee Pompejin graffitoissa seksuaalisesti haluttavaa henkilöä ja sitä käytettiin useimmiten näyttelijöistä ja prostituoituista.³³⁸ Se esiintyy noin 20 graffitossa, useimmiten liitettynä

³²⁷ Varone (2002, 153) huomauttaa ilmeisestä painovirheestä *CIL*:n sivulla 213 ja korjaa nimeksi *Lucilia*. Alun perin Zangemeister (*CIL* IV 1948) luki *Lucilla*.

³²⁸ Pompejista tunnetusta Luciliusten suvusta kts. Castrén 1975, 185.

³²⁹ Vrt. Kaster 1997, 9–10; Levin-Richardson 2011, 72–73.

³³⁰ Laurence 2007, 83–85.

³³¹ *ThIL* s.v. *emboliarius*.

³³² Vrt. Edwards 1997, 66–67, 81.

³³³ *ThIL* s.v. *alicarius*; vrt. Panciera 2007, 304–305.

³³⁴ Glyco on miehen nimi (vrt. Solin 1982, 875), vaikka McGinn (2004, 295–302) tulkitsee sen virheellisesti naisen nimeksi, kenties feminiinisen attribuutin *alicaria* vuoksi.

³³⁵ Graffitot 3999 ja 4001 oli kirjoitettu leipomon I 3,27 *cellan* seinälle.

³³⁶ Panciera 2007. Samaa tulkintaa ehdottaa myös Solin (2013, 337) yhtenä vaihtoehtona. Adamsin (1983, 336–337) mukaan *alicaria* ei tarkoita graffitossa 4001 prostituoitua vaan naispuolista viljanmyyjää ('female dealer in *alica*'), koska konteksti ei lainkaan viittaa prostitutuioon. Adams kuitenkin sivuuttaa graffiton 3999, joka selvästi viittaa prostitutuioon.

³³⁷ *ThIL* s.v. *calos*.

³³⁸ Levin-Richardson 2015b, 274–282.

erisnimeen.³³⁹ Solinin mukaan *calos* tulee useimmissa tapauksissa tulkita adverbiksi.³⁴⁰ Adverbinä se toimi bravo-huudon kaltaisena kehuna, erityisesti liitettyinä tunnettuihin näyttelijöihin kuten Paris, Actius Anicetus ja Castrensis.³⁴¹ Jos sana *calos* yhdistettiin *infames*-ammatteihin, on sen käyttämistä muista ihmisistä voitu pitää loukkaavana. Esimerkiksi seinäkirjoitukset 652 *calos Victor ubique* 'Thana Victor kaikkialla', 4725 *Romulus calos* 'Thana Romulus', 5138 *calos Probe* 'Thana Probus/Proba'³⁴² ja muut vastaavat graffitot on voitu tulkita herjauksiksi.³⁴³

Myös ilmaukset *mula* ja *verna* saattoivat viitata prostituoituihin, mutta näitä käsitteitä ei ilmeisesti käytetty loukkauksina. Sana *mula* esiintyy Lupanarin seinille kirjoitetuissa graffitoissa 2203 *futui mula(m) hic* 'Nussin täällä Mulaa/huoraa' ja 2204 *μολα φουτουρις* 'Mula/huora nussijatar'.³⁴⁴ Viittaus prostituutioon ei tällaisessa kontekstissa ole yllättävä. Sana *verna* esiintyy useissa seinäkirjoituksissa, joissa mainitaan hinta, mikä viittaa siihen, että sanaa käytettiin seksuaalisia palveluita mainostettaessa.³⁴⁵ Näistä useimmat eivät vaikuta invektiiveiltä vaan todellisilta mainoksilta. Sana *verna* tarkoitti kotona syntynyttä orjaa, ja sillä ehkä viitattiin prostituoituihin, jotka tarjosivat palveluitaan omistajansa talon yhteydessä.³⁴⁶ Yksi mahdollinen invektiivi, jossa mainitaan *verna*, on graffito 4699 *Isidorus verna Putiolanus cunnuliggeter* 'Isidorus kotisyntyinen orja Puteolista on vitunnuolija'.³⁴⁷ Loukkaus ei kuitenkaan perustu niinkään ilmaukseen *verna* kuin *cunnuliggeter*, joka luultavasti on synonyymi sanalle *cunnilingus*.³⁴⁸

Monet aiemmin mainitut seksiin liittyvät käsitteet kuten *fellare* ja *futuere* ja erityisesti naisia tarkoittavat tekijännimet *fellatrix* ja *fututrix* varmasti liitettiin prostituoituihin, mikä vahvistaa niiden negatiivista sävyä.³⁴⁹ Sen sijaan kunnilingus ei liittynyt yhtä selkeästi prostituutioon, vaan toimi pääasiassa herjauksena miehiä

³³⁹ Mm. 652, 1256, 1283, 1285, 1286, 1294, 1309, 1679, 2150, 2179, 2180, 2301, 3069, 4567, 4725, 5018, 5136, 5138, 5148, 9146h.

³⁴⁰ Solin (CIL IV suppl. 4,2).

³⁴¹ Esim. graffitoissa 1294(?), 2150, 2179, 2180, 4567, 5018. Kyseisistä näyttelijöistä kts. Franklin 1987; Leppin 1992, 191–194 ja 272–275.

³⁴² Solinin (CIL IV suppl. 4,2) mukaan kyse voi olla joko nimestä Probus vokatiivissa tai Proba datiivissa (*Prob(a)e*).

³⁴³ Mainittujen lisäksi mm. 1256, 1283, 1286, 2150, 2179, 2180, 4567, 5018, 5136, 5148.

³⁴⁴ Näistä graffitoista tarkemmin edellä luvussa 2.2.

³⁴⁵ Esim. 3964(?), 4023, 4025, 4592 (vrt. Solin CIL IV suppl. 4,2), 4593, 5105, 5203, 5204, 5206, 5345. *Verna* + nimi myös esim. 4512, 5175, 10098b (vrt. Varone 2012, 101), AE 2000 nro 328. Mainoksissa esiintyy usein myös ilmaus *moribus bellis*, esim. 2202, 4024, 4025, 4592, 5127 ja Varone 2000, nro 40. Varonen (2002, 144) mukaan tämä ilmaus näyttää olleen prostituoitujen merkki, myös miesten.

³⁴⁶ Pompejista on löydetty useita yksityistalojen yhteyteen rakennettuja prostituoitujen huoneita (*cella meretricia*); vrt. McGinn 2004, 291–294. Lohmann (2017, 349) arvelee, että nimitys *verna* oli eräänlainen laadun tae, ja että jotkut asiakkaat ehkä suosivat tällaisia prostituoituja.

³⁴⁷ Invektiivinä pitää mm. Varone (2002, 81). Panciera (2001, 110–111) puolestaan tulkitsee graffiton 4699 prostituoidun mainokseksi.

³⁴⁸ Sana *cunnuliggeter* on todennäköisesti kreikan johtimella *-τηρ* muodostettu tekijännimi (vrt. Panciera 2001, 110–111; Solin CIL IV suppl. 4,2).

³⁴⁹ *Futuere*- ja *fellare*-tyyppisiä graffitoja kirjoitettiin erityisen paljon Lupanarin VII 12,18 seinille. Monissa graffitoissa mainitaan näiden ilmausten yhteydessä myös hinta, vrt. alaviite 357.

kohtaan.³⁵⁰ Yksi poikkeus on graffito 10150, jossa ilmauksella *cunnum lingere* ilmeisesti viitataan prostituutioon:

[cum] de[c]loxi octies tibi superat ut (h)abeas sedecies coponium fecisti cretaria fecisti salsamentaria fecisti pistorium fecisti agricola fuisti aere minutaria fecisti propola fuisti laguncularia nunc facis si cunnu(m) linxse{e}ris consummaris omnia

‘Olet mennyt vararikkoon kahdeksan kertaa, mutta kykenet vielä kuuteentoista. Olet toiminut majatalonpitäjänä, valmistanut keramiikkaa, työskennellyt kalakauppiaana, leipurina, ja maanviljelijänä, valmistanut pronssiesineitä, toiminut kauppiaana. Nyt valmistat purkkeja. Jos nuolisit vittua, olisit kokeillut kaikkea.’

Herjauksen kohteena oli ehkä Popidius, jonka kerrotaan myös graffitossa 10152b menneen vararikkoon kahdeksan kertaa.³⁵¹

Kunnilingusta tarjotaan hinnasta graffitoissa 3999, 8939 ja 8940, mutta nämä voidaan tulkita invektiiveiksi mainosten sijasta.³⁵² Graffito 3999 oli luultavasti invektiivi kuten edellä on todettu. Graffitot 8939 ja 8940 oli selvästi tarkoitettu invektiiveiksi. Molemmissa mainitaan Maritimus, jota herjataan kunnilinguksen lisäksi mainitsemalla, että hän ottaa vastaan myös kokemattomia asiakkaita: *Maritimus cunnu(m) linget a(ssibus) II II virgines ammittet percanus aliqua POIG* (8939) ‘Maritimus nuolee vittua neljän assin hinnasta, ottaa vastaan neitsyitä. Menkäämme jollekin portille(?)’.³⁵³ Graffito 8940 toistaa graffiton 8939 ensimmäisen rivin. Pancieran mukaan maininta neitsyistä ja graffiton muu konteksti osoittavat, että kyseessä on invektiivi eikä prostituoidun mainos.³⁵⁴

Jos graffitot 3999, 8939 ja 8940 katsotaan invektiiveiksi ja oletetaan, että Glyco ja Maritimus eivät olleet prostituoituja, täytyy niissä mainitut hinnat tulkita yrityksiksi leimata heidät sellaisiksi.³⁵⁵ Näin saattaa olla myös muiden hintoja sisältävien graffitojen kohdalla, joista Williams on todennut: “A graffito announcing that someone can be had for a certain price may indeed be the advertisement it purports to be, but it might be a joking or malevolent act of exposure aimed at someone who is not actually a prostitute – –.”³⁵⁶ Pompejin seiniltä on löytynyt kymmeniä graffitoja, joissa seksuaalisia palveluita tai prostituoituja mainostettiin tietystä hinnasta.³⁵⁷ Hintoja sisältäviä kirjoituksia on arvioitava tapauskohtaisesti

³⁵⁰ Kts. luku 2.1. Kunnilinguksen yhteydessä mainitaan hinta vain graffitoissa 3999, 8939 ja 8940, joista kaikki voidaan tulkita invektiiveiksi eikä mainoksiksi.

³⁵¹ Näin tulkitsee Baldi (1964, 796–797). 10152b: *Popidi expectate octies decoxstis*. Molemmat graffitot oli kirjoitettu ulkoseinälle oven II 4,10 vasemmalle puolelle lähelle toisiaan.

³⁵² Mainokselta näyttää myös 1383, mutta tämän graffiton merkitys on epäselvä.

³⁵³ Krenkel (1997, 553) huomauttaa graffitoihin 8939 ja 8940 liittyen, että *ammittit* voi tulla myös muodosta *absmittit*, mikä tarkoittaisi, että Maritimus käännyttää neitsyet pois. Samoin hän tarjoaa hinnalle kaksi eri tulkintaa: joko palvelun hinta on neljä assia, tai kyseessä on kaksi eri hintaa ja kahdesta assista lisää Maritimus ottaa vastaan tai lähettää pois neitsyitä.

³⁵⁴ Panciera 2001, 100–101.

³⁵⁵ Nimet Glyco ja Maritimus eivät esiinny muualla prostituution kontekstissa. Heidät on tulkittu prostituoiduiksi näiden graffitojen perusteella (esim. McGinn 2004, 298; Williams 2014, 503).

³⁵⁶ Williams 2014, 494.

³⁵⁷ Yhteenveto kaupalliseen seksiin liittyvistä graffitoista kts. Williams 2014, 501–503. Seksuaalinen viesti + hinta esim. 1383 (vrt. Solin *CIL* IV suppl. 4,2), 1751, 1784(?), 1969, 2028, 3999, 5048(?), 5408,

ottaen huomioon erityisesti niiden sijainnin.³⁵⁸ Mainosten olettaisi sijaitsevan sellaisissa paikoissa, joista mahdollisten asiakkaiden oli helppo huomata ne. Noin puolet mainoksilta vaikuttavista seinäkirjoituksista olikin kirjoitettu talojen ulkoseinille katujen varsille, useat niistä mahdollisten ilotalojen tai prostituoitujen huoneiden (*cella meretricia*) lähelle.³⁵⁹ Monia oli kuitenkin kirjoitettu myös yksityistalojen sisätiloihin, mikä herättää kysymyksen siitä, ovatko ne todellisia mainoksia vai invektiivejä. Joissain yksityistaloissa ehkä harjoitettiin prostituutiota, jolloin seinäkirjoitukset esimerkiksi sisäänkäyntien seinillä voivat olla todellisia mainoksia.³⁶⁰ Sen sijaan talojen sisempiin osiin kirjoitetut mainokset herättävät epäilyksiä niiden aitoudesta.³⁶¹ Pelkän sijainnin perusteella ei kuitenkaan voida sulkea pois sitä mahdollisuutta, että kyseessä on todellinen mainos.³⁶² Invektiiveiksi tulisi nähdäkseni tulkita vain sellaiset mainoksilta näyttävät seinäkirjoitukset, joissa muut sisällölliset tai kontekstiin liittyvät seikat viittaavat herjaukseen, kuten edellä mainitut graffitot 3999, 8939 ja 8940, joissa vitunnuoleminen toimii yhtenä invektiivin merkinä. Graffito 3999 oli lisäksi kirjoitettu leipomon I 3,27 sivuhuoneen (*cella*) peräseinälle. Williams tosin huomauttaa, että seinäkirjoituksen tulkitseminen joko mainokseksi tai invektiiviksi ei tarvitse sulkea toista tulkintaa kokonaan pois.³⁶³ Todellinenkin mainos kertoi siitä, että siinä mainittu henkilö oli prostituoitu, jonka ammattiin välttämättä kuului maineen menetys ja häpeä. McGinn huomauttaa myös, että joissain kirjoituksissa esiintyvät erityisen alhaiset hinnat oli ehkä tarkoitettu prostituoitujen halventamiseksi.³⁶⁴

Prostituutioon liittyvistä seinäkirjoituksista vain muutamat näyttävät olevan varmuudella invektiiveiksi tarkoitettuja. Vaikka osa mainoksista myös tulkittaisiin herjauksiksi, kirjoiteltiin prostituoiduista hyvin harvoin negatiiviseen sävyyn Pompejin seinillä. Myöskään muihin *infames*-ammatteihin kuten näyttelijöihin ja gladiaattoreihin liittyviä loukkauksia ei Pompejin seiniltä juurikaan löydy.

8160, 8185, 8483, 8939, 8940, 10078a. Henkilöön liittyvä hinta mainittu myös esim. 2193, 2450, 4023, 4024, 4025, 4150, 4277(?), 4439, 4441, 4592, 4593, 4690, 4882b(?), 5105, 5127, 5203, 5204, 5206, 5338a, 5345, 5372, 7068, 7339, 7764, 8034, 8197, 8224, 8248(?), 8357b, 8454, 8465a, 8511, 8812, 10119, 10218(?); Varone 2000, nrot 26 ja 40 (= AE 2000 nrot 302 ja 310).

³⁵⁸ Ilotalon tai *cella meretrician* yhteydessä tai tunnettuihin prostituoituihin liittyvä kirjoitus luultavasti on mainos. Tässä tosin on kehäpäätelmän riski, sillä prostituoituja on useimmiten tunnistettu juuri prostituutioon viittavien seinäkirjoitusten perusteella, samoin ilotaloja.

³⁵⁹ Ulkoseinillä esim. 1383 (vrt. Solin *CIL* IV suppl. 4,2), 1751, 2028, 4025, 4439, 4441, 4699, 5105, 5127, 5203, 5204, 5206, 5345, 7068, 7764, 8034, 8160, 8224, 8454, 8465a, 8465b(?), 8511, 8939, 8940; Varone 2000, nrot 26 ja 40. Mahdollisten ilotalojen läheisyydessä esim. 1383 (vrt. Solin *CIL* IV suppl. 4,2), 4259, 4439, 4441, 5105, 5127, 8454 (vrt. McGinn 2004, 267–290, kohteet 8, 11, 14 ja 36; 291–294, kohteet 7 ja 8).

³⁶⁰ Esim. talo VI 15,1, jonka sisäänkäynnissä graffitot 4592, 4593; talo I 10,11, jonka sisäänkäynnissä 8394; talo V 1,15, jonka sisäänkäynnissä 4023–4025; talo I 10,3, jonka sisäänkäynnissä 7339.

³⁶¹ Yksityistalojen sivuhuoneissa (*cella*, *cubiculum*, *membrum*) esim. 1307(?), 4277(?), 5372, 10078a; yksityistalojen puutarhoissa (*peristylum*, *porticus*) esim. 4150, 5048, 5338a, 8160, 8357b.

³⁶² DiBiasie (2015, 73–77) esimerkiksi olettaa, että peristyyliit olivat varsin avoimia myös vieraille.

³⁶³ Williams 2014, 503.

³⁶⁴ McGinn 2004, 17, 43. Lista hinnoista ja graffitoista: McGinn 2004, 42. Yleisin seinäkirjoituksissa mainittu hinta on 2 assia, alhaisin 1 as (5408) ja korkein 27 assia (8812).

2.7 Eritteet ja sairaudet

Pompejin seinäkirjoituksissa esiintyy useita ilmauksia, jotka viittaavat eritteisiin, kuten *cacare*, *mingere*, *merda*, *destillatio* ja *copia*. Useimmat näistä eivät itsessään ole loukkaavia käsitteitä. Varonen mukaan ulostamiseen suhtauduttiin antiikin Roomassa hyvin avoimesti.³⁶⁵ Levin-Richardson on kuitenkin todennut, että ulostamiseen liittyvillä seinäkirjoituksilla saatettiin luoda loukkaavia mielikuvia kiinnittämällä huomiota kiusallisiin ruumiintoimintoihin ja saastaisuuteen sekä liittämällä miesten ruumiiseen naisellisia piirteitä. Yksi näiden seinäkirjoitusten tarkoitus oli loukata ja häpäistä niiden kohde.³⁶⁶ Jansenin mukaan roomalaisille ruumiintoimintojen kontrolloiminen oli hyve.³⁶⁷ Eritteet ovat implisiittisesti läsnä myös seksuaalisissa ilmauksissa, erityisesti oraaliseksissä, jonka saastuttava vaikutus liittyi juuri eritteisiin. Kaikki eritteisiin liittyvät seinäkirjoitukset eivät olleet invektiivejä. Esimerkiksi useat *cacator cave malum* -tyyppiset kirjoitukset ovat varoituksia tai uhkauksia, joilla nähtävästi pyrittiin muistuttamaan sopimattomasta käytöksestä ja pitämään katuja siisteinä.³⁶⁸ Käsitteet *lutum* ja *destillatio* saattoivat viitata sairauksiin, joiden merkkinä eritteitä pidettiin. Sairauksiin viitattiin seinäkirjoituksissa myös muilla tavoilla. Jotkin seinäkirjoitukset saattoivat viitata sukupuolitauteihin. Usein sairauden ajateltiin johtuvan paheellisista tavoista kuten normeista poikkeavasta seksuaalisesta käyttäytymisestä. Sairaudet olivat merkki saastumisesta ja sairaiden koskettamista vältettiin, koska saastaisuuden ajateltiin tarttuvan kosketuksen kautta.³⁶⁹

Ulostamista käytettiin loukkauksena useissa graffitoissa. Virtsaamiseen liittyviä invektiivejä sen sijaan ei Pompejista ole löytynyt. Verbi *cacare* esiintyy muun muassa graffitoissa 2075 *Felixs cacas* 'Felix, sinä kakkaat', 3146 *Secundus hicacat hi[- -]at hic cacat* 'Secundus kakkaa täällä, kakkaa täällä, kakkaa täällä', 5244 *Marthae hoc trichilinium est nam in trichilino cacat* 'Tämä on Marthan ruokasali, sillä hän kakkaa tässä ruokasalissa', 10070 *Lesbiane cacas scribit qui valuit* 'Lesbianus, sinä kakkaat. Tämän kirjoittaa se, joka jo suoriutui siitä'.³⁷⁰³⁷¹ Graffiton 10070 kanssa samalle ulkoseinälle kirjoitettu nimi *CaCanpanius* (10071b) on ehkä kakkaamiseen

³⁶⁵ Varone 2016, 119: "Defecation in the ancient Roman world was a fact that, being inherently tied to the human body and the physical dimension, was treated with no reluctance whatsoever."

³⁶⁶ Vrt. Levin-Richardson 2015a, 239. Levin-Richardson kiinnittää analyysissään huomiota erityisesti roomalaisten käsityksiin ruumiintoiminnoista, saastaisuudesta, häpeällisistä seksiakteista ja ihmisten henkilökohtaisista rajoista.

³⁶⁷ Jansen 2011, 166.

³⁶⁸ Vrt. Levin-Richardson 2015a, 231–234; Varone 2016, 122–125. Tällaisia varoituksia ovat mm. 3782, 3832, 4586, 5438, 6641, 7038, 7714, 7715, 7716, 8899.

³⁶⁹ Vrt. Lennon 2013, 31,

³⁷⁰ Teksti Varonen (2012, 88) mukaan. Della Corte (CIL IV 10070): *Lesbiane cacas scribisque [sa]lute(m)*.

³⁷¹ Myös graffitossa 4156 ehkä mainitaan *cacator*, jos noudatetaan Solinin (CIL IV suppl. 4,2) ehdottamaa lukutapaa *Lucio Albucio cacato(ri)*. Solinin mukaan viimeinen sana on kuitenkin mahdollista lukea myös *felato(ri)*.

viittaava väännös nimestä Canpanus, joka myös esiintyy tällä seinällä.³⁷² Vastaava loukkaus oli ehkä myös 2125 *Rome cum Fructo Rom[le cacat?]ris*, mutta sen lukutapa on epävarma. Levin-Richardson näkee kaikki edellä mainitut graffitot mahdollisina loukkauksina. Myös Fructus graffitossa 2125 saattoi hänen mukaansa olla loukkauksen kohteena yhdessä Romen kanssa.³⁷³ Ulosteeseen viitataan myös graffitossa 1700 *diced nobis Sineros et sopio ut merdas edatis* 'Syneros ja kyrpä sanovat meille: syökää paskaa', jossa ehkä on kyse peniksen nuolemisesta puhtaaksi.

Edellä mainituista graffitoista vain 3146 ja 5244 oli kirjoitettu käymälöiden seinille.³⁷⁴ Graffiton 3146 viesti on varsin ymmärrettävä käymälän kontekstissa. Sen sijaan käymälän kutsuminen *tricliniumiksi* graffitossa 5244 osoittaa viestin olevan ironinen. Herjausta korostaa se, että 5244 oli kirjoitettu suurilla kirjaimilla koko käymälän seinän leveydelle. Ulosteeseen liittyvien graffitojen kirjoittelu muualle kuin käymälöihin, esimerkiksi julkisille paikoille ja tiloihin, joissa kakkailu ei kuulunut asiaan, tekee niistä huomiota herättävämpiä ja vahvistaa niiden loukkaavaa viestiä. Graffito 2075 oli esimerkiksi kirjoitettu kaupan VII 1,3 seinälle ja 2125 Stabiaen kylpylän sisäänkäynnin VII 1,51 seinälle. Käymälässä asioiminen mainitaan myös graffitossa 2416, jota käsittelen tarkemmin luvussa 2.9.

Muita eritteisiin liittyviä ilmauksia Pompejin seinäkirjoituksissa ovat esimerkiksi *destillatio*, *destillator*, *lutus*, *mucus* ja *copia*. Näistä seinäkirjoituksista monien tulkinta on epävarma, mutta muutamat niistä vaikuttavat invektiiveiltä.

Kahdessa seinäkirjoituksessa esiintyy lause *destillatio me tenet*: 760 *oblige ment[u]lla[m] mentlam elinges [- - -] destillatio me tenet tenet* 'Nuole kullia, kullia nuolet ... minulta tulee kohta'³⁷⁵ ja 8918 *destilato me tenet*. Vuotoon viittaava sana *destillatio* tarkoitti yleensä tautia, johon liittyi esimerkiksi liman tai muiden ruumiinnesteiden eritystä.³⁷⁶ Lause voidaan nähdä herjana, jossa lukija huijataan toteamaan, että hän kärsii *destillatiosta*. Sanan merkityksestä näiden seinäkirjoitusten kontekstissa on kuitenkin useita tulkintoja. Jotkut ovat halunneet tulkita *destillation* tippuriksi, mutta Suderin mukaan tautia ei voida tunnistaa.³⁷⁷ Sairauden sijasta merkitykseksi on ehdotettu myös kuukautisvuotoa ja siemensyöksyä.³⁷⁸ Dipintossa 760, jonka muu sisältö viittaa oraaliseksiin, *destillatio* tuskin tarkoittaa sairautta. Suder arvelee, että sillä viitataan kiihottumisesta johtuvaan liman eritykseen peniksestä juuri ennen siemensyöksyä.³⁷⁹ Jos *destillatio* liittyy oraaliseksin penetroivaan osapuoleen, ei merkitys ehkä olekaan herjaava. Graffitossa 8760 mainitaan tekijännimi *destillator*: 8760 *Anthus Cosini destlator* 'Anthus Cossinuksen orja(?), vuotaja'. Jos myös sanan *destillator* katsotaan viittaavan siemensyöksyyn, ei tässäkään luulta-

³⁷² 10071a. Graffitot oli kirjoitettu talon I 13,9 ulkoseinälle.

³⁷³ Levin-Richardson 2015a, viitteet 32, 34 ja 39.

³⁷⁴ 3146 kirjoitettu talon VII 2,6 käymälän seinällä, 5244 talon IX 8,a (=IX 8,6) käymälän seinälle.

³⁷⁵ Vrt. Varone 2002, 120–121. Alkuosan tulkinnasta tarkemmin kts. alaviite 124.

³⁷⁶ *ThlL s.v. destillatio*: "nomen morbi". *OLD s.v. destillatio*: "rheum, catarrh".

³⁷⁷ Suder 1994. Tippuria ehdottaa mm. Krenkel 2006, 226.

³⁷⁸ Kuukautisvuodosta kts. Canali & Cavallo 1991, 166–167 (huom. väärä *CIL*-viittaus), siemensyöksystä kts. Varone 2002, 120–121 ja Panciera 2001, 92–93.

³⁷⁹ Suder 1994, 164. Vrt. Varone 2002, 120–121.

vasti ole kyse invektiivistä.³⁸⁰ Toisaalta eritteisiin ja ruumiintoimintoihin viittaminen saatettiin kokea kiusallisena, erityisesti jos viesti kohdistui satunnaiseen lukijaan, joka ei todellisuudessa ollut osallisena seksiaktissa.

Siemensyöksyyn viittaa luultavasti myös sana *copia*, joka mainitaan kahdessa graffitossa: 4304 *Servilius amat nec illi sit copia, Servili cunnulinge* 'Servilius on rakastunut, mutta toivon, ettei häneltä tule. Servilius senkin vitunnuolija/nuole vittua.' 10234 *Amo te Facilis fac mi copia* 'Rakastan sinua Facilis, anna minulle lasti'. Viittaus vitunnuolemiseen tekee graffitosta 4304 selvän invektiivin. Lisäksi sen kirjoittaja toivoo, ettei Servilius saa seksuaalista tyydytystä. Graffito 10234 sen sijaan ei vaikuta loukkaukselta Facilista kohtaan, ellei mainintaa siemensyöksystä pidetty häpeällisenä muiden eritteiden tavoin. Siemennesteen nielemiseen viitataan graffitossa 1391: *Veneria Maximo mentla(m) exmuccaut per vindemiam tota(m) et relinque(t) putr(em) ventre(m) mucei os plenu(m)* 'Veneria nuoli puhtaaksi Maximuksen kullin koko viininkorjuun ajan ja jättää vatsansa saastaiseksi ja suunsa täyteen limaa'.³⁸¹ Tästä käy ilmi se, miten fellaatio juuri eritteiden kautta saastuttaa Venerian. Muutamissa fellaatioon liittyvissä graffitoissa fallospiiirroksesta lähtevä spermavana ehkä myös korostaa oraaliseksi saastuttavaa vaikutusta.³⁸²

Likaa tarkoittava sana *lutus* (= *lutum*) esiintyy graffitossa 1516, jonka sävy on selkeästi herjaava: *hic ego nu[nc] flutui formosa(m) fo[r]ma puella(m) laudata(m) a multis set lutus intus {e}erat* 'Täällä minä juuri nussin kaunisvartaloista tyttöä. Monet häntä ylistivät, mutta hänen sisällään oli likaa.' Minkälaista likaa *lutus* tässä yhteydessä tarkoittaa on epäselvää, mutta se oli selvästi tarkoitettu loukkaukseksi tyttöä kohtaan. Varone esimerkiksi arvelee, että kyseessä on jokin sairaus, Levin-Richardson puolestaan, että kyse on anaaliseksiä ja *lutus* tarkoittaa ulostetta.³⁸³ Graffiton 1516 läheltä löytyi toinen graffito (1517), joka toistaa osittain ensimmäisen heksametrisäkeen: *hic [ego] nuc futue formosam fo[rt]e puellam morbus qu[-]le[- -]lis form[o]sam facie[m]* 'Täällä minä nussin ehkä kaunista tyttöä. Sairaus ... kauniit kasvot...' Graffitojen runomitta ja sisältö viittaavat siihen, että kirjoittaja ehkä jäljitteli muualla näkemäänsä mallia.³⁸⁴ Tämä ei kuitenkaan tarkoita, ettei graffitoja olisi kirjoitettu loukkaamistarkoituksessa.³⁸⁵

Sairauksiin viitataan myös graffitoissa 1820 ja 1882: *Chie opto tibi ut refricent se ficus tuae ut peius ustulentur quam ustulatae sunt* 'Chius, toivon että peräpukamasi tulehtuvat uudestaan niin että ne kipeytyvät pahemmin kuin aiemmin', *accensum qui pedicat urit mentulam* 'Se joka panee *accensusta* perseeseen, polttaa kullinsa'. Molemmissa tapauksissa sairaus näyttää olevan seurausta anaaliseksiä.³⁸⁶

³⁸⁰ Vrt. Varone 2002, 121.

³⁸¹ Teksti Solinin (CIL IV suppl. 4,2) mukaan.

³⁸² Esim. 8380, 9228, 10129.

³⁸³ Varone 2002, 119–120; Levin-Richardson 2015a, 235. Muista tulkinnoista kts. Spal 2016, 113–122.

³⁸⁴ Vrt. Courtney 1995, 98–101 nrot 94a–e.

³⁸⁵ Milnorin (2014, *passim*) mukaan graffitojen kirjoittajille oli tyypillistä soveltaa muualta tuttuja muotoja uuteen kontekstiin.

³⁸⁶ Peräpukamien (*ficus*) ajateltiin johtuvan liiallisesta anaaliseksiä; vrt. Adams 1981, 246–247.

Graffitossa 1820 herjauksen kohteena oleva Chius ei ehkä ole todellinen henkilö, sillä nimi Chius viittaa Khioksen saareen, joka oli tunnettu viikunoistaan (lat. *figus*). Graffiton voi siis tulkita leikittelyksi nimeen Chius ja sanaan *figus* liittyvillä merkityksillä.³⁸⁷ Toisaalta nimi Chius mainitaan samalle seinälle kirjoitetussa graffitossa 1852, joka myös vaikuttaa invektiiviltä.³⁸⁸ Luontevampi tulkinta on nähdä Chius todellisena henkilönä, jonka nimi on innoittanut hyvin luovan herjauksen graffiton 1820 muodossa.

2.8 Poliitiikka

Pompejissa säilyneiden vaalimainosten perusteella voisi kuvitella, että Pompejin asukkaat olisivat ottaneet myös graffitoissa kantaa paikallisiin asioihin. Myös kirjallisissa lähteissä kerrotaan poliittisten graffitojen olleen suosittuja niin Roomassa kuin provinseissakin.³⁸⁹ Pompejissa on kuitenkin säilynyt hyvin vähän politiikkaan liittyvää seinäkirjoittelua vaalimainoksia lukuun ottamatta.³⁹⁰ Muutamia seinäkirjoituksia voidaan tulkita politiikkaan ja vallanpitäjiin liittyviksi herjauksiksi.

Poliittiselta invektiiviltä vaikuttaa elegisen distikonin muotoon kirjoitettu graffito 7065 *aedilem Proculam* [[CR]] *cunctorum turba probavit hoc pudor ingenuus postulat et pietas* 'Procula hyväksyttiin koko väkijoukon tuella ediliksi. Tätä synnynnäinen siveys ja velvollisuudentunto nyt vaativat.' Mau pitää muotoa *Proculam* kirjoitusvirheenä, mutta useat tutkijat ovat tulkinneet Proculan viittaavan miespuoliseen Proculukseen.³⁹¹ Lommatzsch arvelee, että Proculusta herjataan tällä ilmauksella passiiviseksi homoseksuaaliksi.³⁹² Milnor kiinnittää huomiota sanavalintoihin ja graffiton vaalimainoksia jäljittelevään tyyliin, jotka osoittavat graffiton olevan ironinen ja pyrkivän kyseenalaistamaan Proculuksen miehisyyden.³⁹³ Ei kuitenkaan ole tietoa siitä, ketä Proculusta graffitolla herjattiin, sillä Pompejista tunnetaan useita poliittisiin virkoihin pyrkineitä Proculuksia.³⁹⁴ Riippumatta Proculan identiteetistä, voidaan graffitoa 7065 pitää kannanottona paikalliseen politiikkaan. Ehkä sillä haluttiin ilmaista tyytymättömyyttä muihin ehdokkaisiin ja

³⁸⁷ Vrt. Courtney 1995, 302; Spal 2016, 135–136.

³⁸⁸ 1820 ja 1882 oli kirjoitettu Pompejin basilikan VIII 1,1 pohjoisseinälle. Graffitosta 1852 tarkemmin luvussa 2.11.

³⁸⁹ Vrt. Milnor 2014, 97–98.

³⁹⁰ Vrt. Lohmann 2017, 356: "Politik in den pompejanischen Graffiti so gut wie gar keine (erkennbare) Rolle spielten".

³⁹¹ Mau *CIL* IV 7065.

³⁹² Lommatzsch (*CLE* III, 74): "nisi errore scriptum est, maligne dictum de pathico". Lommatzsch antaa ymmärtää, että kyseessä olisi Publius Paquius Proculus. Myös Helttula (1994, 158) arvelee, että kyseessä on tarkoituksellinen lapsus, jolla haluttiin viitata naisellisuuteen tai homoseksuaalisuuteen.

³⁹³ Milnor 2014, 116–118.

³⁹⁴ Mm. Publius Gavius Proculus, Publius Paquius Proculus, Sextus Pompeius Proculus ja Quintus Postumius Proculus; vrt. Mouritsen 1988, 126–159.

herjata heitä kannattamalla naispuolista henkilöä ediiliksi heidän sijastaan.³⁹⁵ Nimi Proculus mainitaan herjaavassa kontekstissa myös graffitossa 8841 *Martialis fellas Proculum* 'Martialis, imet Proculuksen kullia'.³⁹⁶ Tämä graffito saattaa viitata saman talon seinällä vaalimainoksessa mainittuun Publius Paquius Proculukseen.³⁹⁷ Eräs Martialis puolestaan mainitaan samalla seinällä kannattajan (*rogator*) roolissa.³⁹⁸ Ehkä kyseessä on poliittisesti väritynyt herja sekä Martialista että Paquius Proculusta kohtaan.

Julkiseen elämään liittyvältä kannanotolta vaikuttaa Pompejin basilikan sisäseinälle kirjoitettu graffito 1939³⁹⁹:

[[- -]] fu{e}ere quondam 'Virei' opulentissumi non ideo tenerunt in manu sceptrum pro mutunio itidem quod tu factitas cottidie in manu penem tenes

'(Pompejissa?) eli muinoin mitä mahtavin Viriusten (Vibiusten?) suku. Niinpä/siitä huolimatta he eivät pitäneet kädessään valtikkaa peniksen sijasta/tavoin, niin kuin sinulla on tapana tehdä joka päivä pitäessäsi penistä kädessäsi.'

Graffiton lukutavasta ja merkityksestä on esitetty erilaisia tulkintoja, erityisesti ilmaukseen *sceptrum pro mutunio* liittyen.⁴⁰⁰ Joko graffitolla herjataan vaikutusvaltaista pompejilaista sukua, jolla oli valtikan sijasta tapana pidellä kädessään penistä, tai herjaus kohdistuu puhuteltuun henkilöön, jonka väitetään masturboivan jatkuvasti. Tulkinnat eivät välttämättä ole toisensa poissulkevia. Tulkinnat eroavat myös sen suhteen, oliko kyseessä Vibiusten vai Viriusten suku.⁴⁰¹ Vibiukset olivat yksi vaikutusvaltaisimmista pompejilaisista suvuista, jonka jäsenistä monet olivat ehdolla kaupungin ylimpiin virkoihin.⁴⁰² Heidän herjaamisensa vaikuttaisi ymmärrettävämmältä kuin vähemmän tunnetun Viriusten suvun.

Muutamissa vaalimainoksissa huomio kiinnittyy ehdokkaiden kyseenalaiseen kannattajakuntaan. Erityisen kiinnostavia ovat Marcus Cerrinius Vatiaan liittyvät mainokset 575 *Vatiam aed(ilem) rogant Macerio dormientes universi cum [- - -]* 'Vatiaa kannattavat ediiliksi Macerio ja kaikki uneliaat...', 576 *Vatiam aed(ilem) furunculi rog(ant)* 'Pikkuvarkaat kannattavat Vatiaa ediiliksi', 581 *M(arcum) Cerrinium Vatiam aed(ilem) o(ro) v(os) f(aciatis) seri bibi universi rogant scr(ipsit) Florus cum Fructo* 'Pyydän, että valitsette Marcus Cerrinius Vatian ediiliksi. Häntä

³⁹⁵ Korttelin V 6 eteläseinälle oli kirjoitettu monia ediiliksi pyrkineiden vaalimainoksia, mm. 6650, 6651, 7033, 7035, 7036; samoin viereisessä korttelissa V 7 mm. mainokset 7039, 7041, 7042, 7043, 7044, 7048, 7049, 7050, 7051, 7054, 7045, 7046, 7053. Helttulan (1994, 158) mukaan myös graffitossa 5424 *Popam aed(ilem) oro vos [- - -] XXI? Salpio* mainittaisiin naispuolinen ehdokas (*pupa*), mutta todennäköisesti kyseessä on joko miehen nimi Popa tai sana *popa* (m.); vrt. Solin *CIL* IV suppl. 4,2.

³⁹⁶ Kirjoitettu talon III 3,6 oven oikealle puolelle.

³⁹⁷ Paquius Proculus vaalimainoksessa 7661 talon III 3,6 itäisellä ulkoseinällä.

³⁹⁸ Martialis vaalimainoksessa 7666 talon III 3,6 itäisellä ulkoseinällä.

³⁹⁹ Sana *Virii* kirjoitettu ensimmäisen rivin yläpuolelle; *tenes* = *tenens*.

⁴⁰⁰ Vrt. *CIL* IV 1939 ja *addenda* s. 213, 465, 704; Varone 2002, 93; Kruschwitz 2004, 46; Keegan 2014, 264–265; Milnor 2014, 124–126.

⁴⁰¹ Zangemeisterin (*CIL* IV 1939) mukaan nimi on luettavissa *Virei* tai *Vibei*, mutta runomittaan sopii paremmin *Vibei*. Tätä lukutapaa useimmat tutkijat noudattavat. Solin (*CIL* IV suppl. 4,2) ja Varone (2012, 390) lukevat kuitenkin *VIRIII*. Vibiuksista ja Viriuksista kts. Castrén 1975, 240–242.

⁴⁰² Vrt. Castrén 1975, 240–241.

kannattavat kaikki myöhään juopottelevat. Tämän kirjoitti Florus yhdessä Fructuksen kanssa.’, 234 *M(arcum) Cerrinium Vatiā aed(ilem) o(ro vos) f(aciatis) scr(ipsit) issus dignus est* ‘Pyydän, että valitsette Marcus Cerrinius Vatiān ediliksi. Hän itse kirjoitti tämän. Hän on viran arvoinen.’, 246 *M(arcum) C(errinium) V(atiam) v(irim) b(onum) aed(ilem) o(ro) v(os) f(aciatis) Colepius rog(at) secario(?)* ‘Pyydän, että valitsette Marcus Cerrinius Vatiān, hyvän miehen, ediliksi. Colepius kannattaa häntä ja murhaajat(?)’. Kolme ensimmäistä oli kirjoitettu lähelle toisiaan korttelin VII 2 eteläseinälle. Ensimmäisessä Vatiāa kannattavat *dormientes universi* ‘kaikki (poliittisesti) uneliaat’⁴⁰³, toisessa *furunculi* ‘pikkuvarkaat’ ja kolmannessa *seri bibi* ‘myöhään juo-pottelevat’. Dipintossa 234 hänen itsensä väitetään maalanneen kyseisen mainok-sen, vaikka kandidaatin oli kiellettyä osallistua kampanjointiin.⁴⁰⁴ Vatiāa kannat-tavat ehkä myös *sicarii* ‘murhaajat’ dipintossa 246.⁴⁰⁵ Yksittäin nämä mainokset vaikuttavat melko harmittomilta, mutta yhdessä ne saavat mustamaalaus-kampanjan sävyjä. Helttula tosin huomauttaa, että ehdokkaat eivät näytä pahas-tuneen tällaisista mainoksista, koska niitä ei maalattu piiloon.⁴⁰⁶

Muita epätavallisia kannattajaryhmiä ovat esimerkiksi *latruncularii* ‘lautapelinpelaajat’ (7851), *aliari* (= *aleari*?) ‘nopanpelaajat’ (3485)⁴⁰⁷, *pilicrepi* ‘pallonpelaajat’ (1147), *propin facientes* ‘maljan kohottajat’ (7787)⁴⁰⁸, *codati* (7240), joka ehkä viittaa miehen sukupuolielimeen (*cauda*)⁴⁰⁹, *paridiani* ‘Pariksen kannat-tajat’ (7919)⁴¹⁰ ja *drapetae omnes* ‘kaikki paenneet orjat’ (7389). Castrén arvelee, että tällaiset ryhmät olivat hetken mielijohteesta ja huumorimielessä muodostettuja, mutta että niiden harrastama mainonta ei aina ollut toivottua.⁴¹¹ Invektiiveiksi näiden ryhmien laatimia vaalimainoksia on kuitenkin vaikea luokitella tuntematta tarkemmin niiden alkuperäistä tarkoitusta ja kontekstia.

Suoria keisareihin kohdistuvia invektiivejä ei Pompejista löydy, mutta eräissä seinäkirjoituksissa on epäsuoria viittauksia hallitsijoihin. Joskus kontekstista voidaan päätellä invektiivien liittyvän keisariin kuten Marcus Lucretiuksen talon (IX 3,5) *cinaedus*-graffitojen tapauksessa. Talon peristyyliin oli kirjoitettu useita

⁴⁰³ Opelt (1965, 126 alaviite 3) arvelee, että sana *dormiens* voisi tarkoittaa murto-varkaita. Hän vertaa mm. Platuksen sanaan *dormitator* ja dipintossa 576 mainittuun *furunculi*. Helttula (1994, 156) tulkitsee: “those who did not vote”. Verbi *dormire* myös dipintoissa 822, 2974, 2993t, 3718, 7464, 7517, 7578, 7614, 7650, 7794. Ilmaus viittaa luultavasti poliittiseen passiivisuuteen; vrt. *ThLL s.v. dormio*, II,A,1.

⁴⁰⁴ Vrt. Kruschwitz 2014b, 261 alaviite 51; Franklin 1980, 25. Sanan *issus* tulkinnasta kts. Väänänen 1966, 65–66. Baratta (2016, 101) tulkitsee erisnimeksi *Issus*, mutta nimeä ei tunneta muista lähteistä.

⁴⁰⁵ Vrt. Helttula 1994, 156. Eri tulkinnoista kts. *CIL* IV s. 1193.

⁴⁰⁶ Helttula 1994, 157. Kannattajien nimien peittämistä ilmeisesti tapahtui. Hartnett (2017, 105–106) mainitsee esimerkkinä tästä Gaius Iulius Polybiukseen liittyvän vaalimainoksen 7864, josta nimi Zmyrina oli maalattu piiloon.

⁴⁰⁷ *Aliari* voi tarkoittaa myös valkosipunmyyjiä; vrt. Castrén 1975, 116.

⁴⁰⁸ Helttula (1994, 156–157) tulkitsee *propin facientes* ‘drinking buddies’, Franklin (1980, 29 viite 16) puolestaan *propin(qui)*. Vrt. *ThLL s.v. propin*: “potio, quae ante cenam fieri solebat”.

⁴⁰⁹ Helttula (1994, 157) tulkitsee *codati* johdokseksi sanasta *cauda* “another word for the male organ”. Adamsin (1982, 37) mukaan tosin sanaa *cauda* ei käytetty latinassa peniksen vastineena.

⁴¹⁰ Vrt. 8885, 8888abc. Paris oli näyttelijä, joka vieraili Pompejissa (Franklin 1987, 96, 103–104).

⁴¹¹ Castrén 1975, 116. Hartnett (2017, 157) lisää ei-toivottujen kannatajien joukkoon myös erät naiset, joiden nimiä oli maalattu piiloon esim. dipintoissa 7841 ja 7864.

graffitoja, joissa Loarin tulkinnan mukaan mainittiin keisari Neroon liittyviä cinaeduksia: 2333 *Ianuarius [Neronis]*⁴¹², 2334 *Ianuarius cinedus*, 2335 *Restitutus Neronis*, 2337 *Quater Ner[- -]*, 2338 *Restitutus cinedus*.⁴¹³ Loar pääättelee, että *cinaedus*-graffitot 2334 ja 2338 oli kirjoitettu Neroon liittyvien graffitoiden jälkeen. Hänen mukaansa hyökkäykset Ianuariusta ja Restitutusta vastaan voidaan tulkita Neron itsensä haukkumiseksi cinaedukseksi.⁴¹⁴ Näiden lisäksi muutamat pilapiirroksiset saattavat viitata keisareihin. Della Corten mukaan graffito 9226 *Rufus est ((caput viri vetuli et calvi ad sin. conversum, laureatum quasi imperatoris))* tulisi ymmärtää *Rufus est (imperator)*, ja että piirroksella halutaan kuvata Rufus keisareiden seuraajana (*successor Caesarum*).⁴¹⁵ Funari tulkitsee piirroksen kritiikiksi vallanpitäjiä kohtaan.⁴¹⁶ Langner huomauttaa kuitenkin, että seppelettä ei tarvitse tulkita viittaukseksi keisariin, sillä niitä käytettiin myös esimerkiksi uskonnollisissa toimituksissa ja yksityisissä juhlissa. Hän pohtii toisaalta, voisiko graffitossa 1810 *Peregrinus ((hominis caput coronatum))* nähdä keisari Domitianuksen piirteitä, ja mainitsee seppeleen yhtenä keisariin mahdollisesti viittaavana yksityiskohtana.⁴¹⁷ Seppelä ja toogaa muistuttava vaate ovat voineet yhdistää piirroksiset katsojan mielessä keisareihin, mutta varsinaisista keisareihin kohdistuvista invektiiveistä ei ole kyse, koska keisareiden nimiä ei mainita. Yhtään keisarin nimellä varustettua pilapiirrosta ei Pompejista tunneta.⁴¹⁸

2.9 Varkaat

Pompejin seinäkirjoituksissa on useita mainintoja varkaista ja varastamisesta. Eräässä ilmoituksessa luvataan palkkio sille, joka palauttaa varastetun pronssi-uurnan tai ottaa varkaan kiinni.⁴¹⁹ Muutamissa kirjoituksissa puolestaan on varoituksia varkaille.⁴²⁰ Monissa seinäkirjoituksista nimeltä mainittua henkilöä kutsutaan varkaaksi. On kuitenkin mahdotonta tietää, olivatko varkaiksi haukutut henkilöt todella syyllistyneet varastamiseen. Erilaiset rikollisia tarkoittavat käsitteet olivat suosittuja loukkauksia esimerkiksi roomalaisessa komediassa eivätkä usein-

⁴¹² Zangemeisterin (*CIL* IV 2333) mukaan sana *Neronis* näkyi erittäin heikosti. Loar (2018, 413 alaviite 12) tulkitsee viivapiirroksen perusteella *NIIRON[I]S*.

⁴¹³ 2333 ja 2334 oli kirjoitettu allekkain peristyylin koillisnurkassa olevaan pylvääseen. 2335, 2337 ja 2338 oli kirjoitettu allekkain viereisen huoneen pohjoisseinälle.

⁴¹⁴ Loar 2018, 413–417.

⁴¹⁵ Della Corte (*CIL* IV 9226); viivapiirros: *CIL* IV 9226; valokuva: Varone 2012, 453.

⁴¹⁶ Funari 1993, 143.

⁴¹⁷ Langner 2001, 38–39; viivapiirros: *CIL* IV *tabula* X 8; valokuva: Varone 2012, 349.

⁴¹⁸ DiBiasie (2015, 282) arvelee, että graffito 2014 *Vespasius ((hominis facies))* saattaisi liittyä keisari Vespasianukseen, samoin Solin (*CIL* IV suppl. 4,2). Kuvasta ei kuitenkaan ole säilynyt jäljennöstä, joten on mahdotonta sanoa, onko kyseessä pilapiirros.

⁴¹⁹ *CIL* IV 64. Seinäkirjoitus on ilmeisesti tasavallan ajalta (vrt. Cooley & Cooley 2014, 263; *CIL* IV 1871, 1).

⁴²⁰ Esim. 6253 *fur cave malu(m)*; 6701 *fur cave si q*; *CIL* X 8067,6b [*f*ur cave [*m*]alum // fur cav(e) malu(m)] (Pompejista löytynyt lyijypaino). Varkaat mainitaan myös graffitossa 4278 *fures faras (=foras) frugi intro* 'varkaat ulos, kunnialliset sisään'.

kaan viittaneet todellisiin rikoksiin.⁴²¹ Monet seikat viittaavat siihen, että Pompejin seinäkirjoituksissakaan ei ole kyse oikeista varkaista, vaan kyse on nimenomaan herjauksista.

Varkaista käytetään Pompejin seinäkirjoituksissa kahta ilmausta, *fur* ja siitä johdettua diminutiivia *furunculus*.⁴²² Useimmissa seinäkirjoituksissa todetaan yksinkertaisesti nimeltä mainitun henkilön olevan varas, esimerkiksi 1949 *Oppi emboliari fur furuncule* 'Oppius, senkin rattopoika, varas, pieni näpistelijä'⁴²³, 4776 *Labicula fur est* 'Labicula on varas'⁴²⁴. Sekä näiden seinäkirjoitusten lyhyys että niiden muu konteksti viittaavat siihen, että kyse ei ole todellisista varkaista. Yhdessä herjauksessa ei mainita muita varkauteen liittyviä olosuhteita, kuten mitä varastettiin tai keneltä. Suurin osa varkaisiin liittyvistä herjauksista oli kirjoitettu yksityistalojen peristyylien pylväisiin.⁴²⁵ Peristyyli olivat erityisen suosittuja paikkoja seinäkirjoitteluun ja niistä on löydetty myös paljon invektiivejä.⁴²⁶ Esimerkiksi graffitot 4764 *P(ubli) Erari fur es* 'Publius Aerarius, olet varas'⁴²⁷ ja edellä mainittu 4776 oli kirjoitettu talon VII 7,5 peristyylin pylväisiin, joihin oli ikuistettu myös useita muita invektiivejä.⁴²⁸ Edellä mainittu graffito 1949 oli kirjoitettu Pompejin basilikan sisäseinälle, joka myös oli suosittu paikka kirjoitella invektiivejä.⁴²⁹ Vaikuttaa siis siltä, että ilmauksia *fur* ja *furunculus* käytettiin useimmiten puhtaasti herjausmielessä.

Varkaksi kutsuttujen henkilöiden nimet ovat kiinnostavia. Useissa varkaisiin liittyvissä seinäkirjoituksissa henkilöitä ei puhutella *cognomeneilla* vaan *praenomeneilla* tai *nomeneilla* kuten edellä mainituissa graffitoissa 1949 ja 4764.⁴³⁰ Tällä haluttiin ehkä korostaa sitä, että he olivat vapaasyntyisiä tai vapautettuja. Useamman nimen mainitseminen viittaa siihen, että kirjoittaja halusi laajemman lukijakunnan kuin vain mainitun henkilön lähipiirin tunnistavan tämän, mikä luultavasti vahvisti loukkausta. Graffitossa 3990 hyvin poikkeuksellisesti mainitaan henkilön koko nimi: *L(ucius) Staius O (=mulieris) l(ibertus) Philadelpus fur est* 'Lucius Staius naisen vapautettu Philadelphus on varas'. Tämä saa loukkauksen kuulostamaan

⁴²¹ Vrt. Lilja 1965, 57.

⁴²² *Fur*: 64, 1707, 1715, 1949, 3089, 3150(?), 3990, 4278, 4764, 4776, 4993(?), 5110, 6253, 6701, 8306b(?). *Furunculus*: 576, 1319(?), 1715, 1949.

⁴²³ Ilmauksesta *emboliarius* tarkemmin luvussa 2.6.

⁴²⁴ Solinin (*CIL* IV suppl. 4,2) mukaan nimi on *Labicula*, kun taas Mau (*CIL* IV 4776) lukee *Ladicula*.

⁴²⁵ Peristyylien pylväissä 1715, 3990, 4764, 4776, 5110; puutarhaan johtavassa käytävässä (*andron*) 4993; ulkoseinissä: 1707, 3150; julkisissa rakennuksissa: 1949, 3089.

⁴²⁶ Esim. talon V 5,i peristyyli ja *exedra*, joissa graffitot 4159–4211 ja runsaasti invektiivejä, ja talon VII 7,5 peristyyli, jossa graffitot 4713–4785 ja useita invektiivejä. Yhteenveto seinäkirjoittelusta peristyyliissä ja yksityistalojen muissa tiloissa kts. DiBiasie 2015, 309–319.

⁴²⁷ Teksti Solinin (*CIL* IV suppl. 4,2) mukaan. Mau (*CIL* IV 4764) lukee *Perari fur es*. Solinin (2014, 102) mukaan nimeä *Perarius* ei esiinny muissa lähteissä. Olisi hyvin nokkelaa herjata varkaaksi *Aerariusta*, jonka nimi ehkä juontuu kuparia ja rahaa tarkoittavasta sanasta *aes* ja on sukua sanalle *aerarium* 'valtionkassa'. Tästä huomiosta kiitokset professori Jyri Vaahteralle.

⁴²⁸ Talon VII 7,5 peristyylin pylväissä myös invektiiveiksi tulkittavat graffitot 4725, 4756 ja 4765.

⁴²⁹ Basilikassa VIII 1,1 seinäkirjoitukset 1780–1952, joiden joukossa yli 20 invektiiviä; vrt. liite 1.

⁴³⁰ Ehkä myös graffitossa 3089 mainitaan *nomen* *Capr(asius/a?)*, mutta graffiton tulkinta on epävarma. Luultavasti sanan *fur* edellä mainittiin nimi. Pompejin seinäkirjoituksissa yleisin *Capr*-alkuinen nimi on *Caprasius*, joka mainitaan vaalimainoksissa yli 40 kertaa (*EDCS* haulla 'caprasiu').

erityisen vakavalta. Nimistä voidaan päätellä myös henkilön sukupuoli. Naista herjataan varkaaksi ainakin edellä mainitussa graffitossa 4776. Toinen mahdollinen on graffito 1707, jossa näyttää lukevan *Auctae(?) fur*. Graffito on mahdollista lukea myös nominatiivina *Aucta*, jolloin graffiton voisi tulkita 'Aucta (on) varas'.⁴³¹

Kahdessa graffitossa *fur* tai *furunculus* esiintyy ainoana sanana. Nämä oli ehkä tarkoitettu lukijaan kohdistuviksi loukkauksiksi. Korttelin IX 2 lounaiskulmaan oli kirjoitettu graffito 3150 *fures* ja talon VII 1,40 peristyyliin graffito 1715 *furuncule*. Graffito 1715 saattoi tosin liittyä sen yläpuolelle lisättyyn nimeen Montanus (1716). Ennen nimen lisäämistä *furuncule* toimi ehkä talon asukkaisiin kohdistuvana loukkauksena.

Varastamiseen saattaa liittyä myös graffito 2416 *Miccio ciocio [t]u [t]uo patri cacanti confregisti peram, Miccionis statum cosiderate* 'Miccio, neuvottelija(?), sinä tuhosit isäsi kukkaron sillä aikaa, kun hän oli kakalla. Miettikää Miccion tilanetta.'⁴³² Sillä, että Miccion isä oli rikoksen hetkellä kakalla, haluttiin ehkä korostaa Miccion rikoksen vakavuutta ja poikkeuksellisia olosuhteita.⁴³³ Rikollisuuteen viittaa myös sana *noxius*, joka esiintyy sarjakuvafreskossa majatalon VI 14,36 seinällä: *noxsi, a me tria, eco fui* 'Senkin huijari! Minä heitin kolmosen, minä voitin.' (3494g).⁴³⁴ Ilmauksella herjattiin noppapelin pelaajaa pelin tuloksesta kehkeytyneen riidan aikana, joten se oli selvästi pelkkä loukkaus eikä tarkoita, että pelaaja oikeasti olisi ollut rikollinen.

2.10 Eläimet

Muutamissa Pompejin seinäkirjoituksissa ja piirroksissa ihmisiä verrataan eläimiin. Kaikki näistä eivät ole invektiivejä, esimerkiksi 4118 *Cresces fullonibus et ululae suae sal(utem). Ulula est ((avis))* 'Crescens tervehtii kankaanvanuttajia ja pöllöään. Se on pöllö'.⁴³⁵ Pöllö (*ulula*) oli Minervan ja kankaanvanuttajien ammattikunnan pyhä lintu.⁴³⁶ Jotkin eläimet sen sijaan viittasivat negatiivisiin ominaisuuksiin ja toimivat herjaavina vertauskuvina.⁴³⁷

Kahdessa graffitossa ihmisiä kutsutaan koiriksi: 8898 *Tiopilus canis cunnu(m) lingere noli puellis in muro* 'Theophilus, senkin koira, älä nuole tyttöjen vittuja muurin suojassa'⁴³⁸, 10093c *Brutus canis est* 'Brutus on koira'⁴³⁹. Vaikka koira oli

⁴³¹ Nimen *Aucta* lopussa on viivoja, jotka näyttävät muodostavan ligatuureja, mutta voivat myös olla ylimääräisiä; vrt. *CIL* IV *tabula* XXXIII 19.

⁴³² Graffiton yksityiskohdista, erityisesti koskien sanaa *ciocio*, on erilaisia tulkintoja; vrt. Solin *CIL* IV suppl. 4,2.

⁴³³ Vrt. Levin-Richardson 2015a, 230.

⁴³⁴ Vrt. *OLD* s.v. *noxius*. Dipintosta 3494gh tarkemmin edellä s. 15.

⁴³⁵ *Ulula est* on ilmeisesti lisätty selitykseksi lintua esittävään piirrookseen; vrt. Lohmann 2017, 286–287 ja 354.

⁴³⁶ Vrt. Milnor 2014, 248.

⁴³⁷ Eläimet olivat suosittuja loukkauksia komediassa, esim. *asinus*, *belua*, *bestia*, *canis*, *fera*, *leo*, *lupa*, *mula* ja *simia*; vrt. Lilja 1965, 30–35 ja 101–117.

⁴³⁸ Teksti Solinin (1968, 115–118) mukaan. Della Corte (*CIL* IV 8898): *Popilus, (ut) canis / cunnu(m) linge(s) (pro lingis) Reno (pro Rheno? an Renio?), / munlis (fortasse pro mingis?) in muro*.

suosittu lemmikki, siihen liitettiin monia negatiivisia ominaisuuksia ja sanaa *canis* käytettiin loukkauksena.⁴⁴⁰ Graffitossa 8898 loukkauksen kärki tuntuu olevan seksuaalisessa viestissä, jota viittaus koiraan vahvistaa. Mielikuva koirasta syntyy myös graffitosta 5120 *Glycera mordax* 'Glycera puree'.⁴⁴¹ Graffitossa 2013 Nicerate-nimistä naista haukutaan pieneksi siaksi: *Niycherate vana succula que amas Felicione(m) et at porta(m) deduces illuc tantu(m) in mente abeto* 'Nicerate, senkin turhamainen pikku sika/huora, joka rakastat Feliciota ja viet hänet portille. Pidä mielessäsi vain...'.⁴⁴² Puhveliksi haukutaan ehkä Geminusta graffitossa 2080 *Gemine bubale*. Bubalus voi tosin olla myös *cognomen*.⁴⁴³ Sana *bubalus* ei esiinny muissa Pompejin piirtokirjoituksissa. Seinäkirjoituksissa mainitaan joitain eläimistä johdettuja nimiä kuten Ululitremulus 'Pöllöä pelkäävä' (7963) ja Cynisculus 'Koiranpentu/koiranperse' (3784). Näistä on kuitenkin vaikea sanoa, ovatko ne todellisia vai keksittyjä nimiä, ja miten loukkaaviksi ne oli tarkoitettu, jos ne olivat keksittyjä.⁴⁴⁴

Eläimet olivat yleinen aihe graffitopiirroksissa, mutta vain parin piirroksen yhteydessä mainitaan nimi, jolloin kyseessä saattaisi olla pilapiirros. Pompejin basilikan seinälle kirjoitettuun graffitoon 1790 *Salvillus ((pavonis figura))* liittyy riikinkukon kuva, joka ehkä oli tarkoitettu pilakuvaksi Salvilluksesta.⁴⁴⁵ Riikinkukko tosin ei vaikuta kovin negatiiviselta vertauskuvalta, sillä se oli Junon pyhä lintu, paitsi jos sillä haluttiin viitata Salvilluksen naisellisiin piirteisiin. Opelt pitää graffitoa 3443 *Rodinus ((suis figura))* karikatyyrinä, mutta Langnerin mukaan sian kuva ei liity kyseiseen nimeen.⁴⁴⁶ Kummastakaan piirroksesta ei ole säilynyt jäljennöstä, joten on mahdotonta sanoa, miten loukkaavia kuvat olivat tai kuinka läheisesti ne liittyivät niiden yhteydessä mainittuihin nimiin.

2.11 Muut loukkaavat seinäkirjoitukset

Pompejin seinäkirjoituksissa esiintyy paljon loukkaavia ilmauksia, joita on vaikea ryhmitellä yhteen edellä mainittujen teemojen tapaan. Useimmat näistä ilmauksista esiintyvät seinäkirjoituksissa vain yhden kerran, joten ne eivät muodosta selkeää kokonaisuutta. Tyypillistä monille niistä on kuitenkin jonkinlainen vähättelevä tai

⁴³⁹ Teksti Solinin (1973b, 275–276) mukaan. Della Corte (CIL IV 10093c): *Drusus pernis (= pernix) est.*

⁴⁴⁰ *ThlL s.v. canis: "II translate: A contumeliose de hominibus (imago sumitur maxime de latrandi, mordendi, sim. libidine)".* Vrt. Lilja 1965, 33; Lennon 2013, 49.

⁴⁴¹ Ellei kyseessä ole *cognomen* Mordax kuten piirtokirjoituksessa CIL IX 4011: *L(ucius) Marcius L(uci) f(ilius) / Fab(ia) / Mordax*. Cicero (*De orat.* 2,59,240) mainitsee sanan *mordax* loukkauksena.

⁴⁴² Solin (CIL IV suppl. 4,2) tulkitsee ilmauksen *illuc tantu(m)* tarkoittavan *solum illum*.

⁴⁴³ Vrt. Solin 1982, 1045. Solin (CIL IV suppl. 4,2) ei myöskään pidä sanaa *bubalus* herjaavana. Solin arvelee, että kyseessä on *cognomen*, jolla puhutellaan Geminuksen lisäksi toista miestä.

⁴⁴⁴ Milnor (2014, 248–249) katsoo nimen Ululitremulus olevan todellinen *cognomen*, mutta Kajannon (1965a, 455) mukaan se saattaa olla satunnainen lempinimi ("an occasional nickname?"). Helttula (1994, 152 ja alaviite 31) tulkitsee nimen Cynisculus yhdistelmäksi kreikan sanasta κύων, κυνός 'koira' ja latinan sanasta *culus* 'anus', Kajanto (1965a) taas latinalaiseksi diminutiiviksi kreikan sanasta κυνίσκος 'koiranpentu'.

⁴⁴⁵ Vrt. Opelt 1965, 124; Langner 2001, 115 alaviite 730.

⁴⁴⁶ Opelt 1965, 124; Langner 2001, 37 alaviite 204.

halveksuva asenne loukkauksen kohdetta kohtaan. Ihmisiä haukutaan esimerkiksi kelvottomiksi, inhottaviksi, tyhjäätoimittajiksi tai muuten vähäarvoisiksi.

Käsite *nequam* esiintyy useissa seinäkirjoituksissa. Se voi tarkoittaa joko käyttökeltvotonta asiaa tai moraalisesti keltvotonta henkilöä.⁴⁴⁷ Richlinin mukaan sanaa *nequam* ja muita vastaavia termejä käytettiin toisinaan seksuaalisina eufemismeina viittaamassa erityisen perversseihin seksiakteihin.⁴⁴⁸ Richlinin mainitsemat esimerkit ovat kirjallisuudesta, jossa eufemismien merkitys ilmenee kontekstista. Pompejin seinäkirjoitusten kohdalla kontekstia on vaikeampi arvioida. Useimmiten seinäkirjoituksissa esiintyy erisnimi yhdistettynä ilmaukseen *nequam* kuten graffitoissa 8322k *Somene nequam* 'Somene on keltvoton'⁴⁴⁹ ja 10013 *Sope nequam* 'Sophe on keltvoton'. Graffitossa 4833 herjausta korostetaan superlatiivilla: *Nype Crispiniani necuisma* 'Nympe Crispinuksen orjatar(?) on mitä keltvottomin'⁴⁵⁰. Myös graffitossa 6864 herjaus kohdistuu orjaan: *optume maxime Iupiter dom(in)us omnipotes Acratus servo nequa(m)*. Maun mukaan *servo nequa* tulee lukea *servus nequam*, jolloin graffito tarkoittaa 'Paras ja suurin Jupiter, herra kaikkivaltias; Acratus-orja on keltvoton'.⁴⁵¹ Graffitossa 4831, joka oli kirjoitettu samalle seinälle kuin edellä mainittu 4833, keltvottomaksi haukutaan Syrusta: *qui scripsit Syrus nequa(m)* 'Syrus, joka kirjoitti (tämän), on keltvoton'. Toinen mahdollinen tulkinta on, että *Syrus* ei ole erisnimi vaan tarkoittaa syyrialaista ja graffito tulisi ymmärtää 'Hän, joka kirjoitti (tämän), on keltvoton syyrialainen'.⁴⁵² Siinä tapauksessa kyseessä olisi ainoa etnisyyteen viittaava invektiivi Pompejin seinäkirjoituksissa. Sanaa *nequam* käytetään herjana ehkä myös graffitoissa 8999 ja 10200, mutta näiden tulkinta on epävarma. Graffitossa 8999 *mare neq(uam)* ei ole varmaa, onko *mare* erisnimi.⁴⁵³ Graffiton 10200 lukutavasta on eri tulkintoja. Della Corte lukee *[N]ecua Iulius*, kun taas Varone tulkitsee *secu(m) Iulius*, jolloin kyseessä ei olisi invektiivi.⁴⁵⁴

Ilmaukset *herniosus* ja *invidiosus* esiintyvät muutamissa seinäkirjoituksissa.⁴⁵⁵ Vaalimainoksen 3421 lopussa haukutaan Faustusta: *Fauste [e]rniöse*.⁴⁵⁶ *Herniosus* tarkoittaa yleensä henkilöä, jolla on tyrä.⁴⁵⁷ Della Corten ja Väänäsen mukaan *herniose* tarkoittaa tässä yhteydessä herjauksena samaa kuin *invidiose* 'inhoa/

⁴⁴⁷ OLD s.v. *nequam*.

⁴⁴⁸ Richlin 1992, 27–28.

⁴⁴⁹ Somene voi olla mies tai nainen. Solin (1973b, 269) huomauttaa, että nimi tunnetaan vain Pompejista. Muualta tunnetaan miehen nimi Σωμένης, jonka feminiinisen vastineen olettaisi päättyvän -ης. Lohmann (2017, 220) tulkitsee sen naisen nimeksi, mutta ei selitä miksi.

⁴⁵⁰ Teksti Solinin (CIL IV suppl. 4,2) mukaan. Mau (CIL IV 4833): *Ny(m)p(h)e Crispini anc(il)la ne(q)uis(si)ma*.

⁴⁵¹ Mau CIL IV 6864.

⁴⁵² Vrt. Kruschwitz 2014b, 255 alaviite 30, joka mainitsee myös muita mahdollisia tulkintoja.

⁴⁵³ Nimeä Mare ei löydy Solinilta (1982) eikä Kajannolta (1965b).

⁴⁵⁴ Varone 2012, 227: "Legi SIICV. Litteram A in fine non vidi. Fuitne pro SIICVM scriptum?" Solin (2014, 99) toteaa että seinällä ei varmasti lue *[n]equa(m)*, mutta ei myöskään tarjoa muuta tulkintaa.

⁴⁵⁵ Tekstissä mainittujen esimerkkien lisäksi *invidiosus* myös dipintossa 3775, jonka lopussa varoitus vaalimainosten tärvelijöille: *invidiose qui deles aegrotas*.

⁴⁵⁶ Vrt. CIL IV addenda s. 1355. Mau (CIL IV 3421) lukee 3. rivin *FAVSTE PRNIOSE*.

⁴⁵⁷ ThIL s.v. *herniosus*; vrt. OLD s.v. *hirneus* (= *hirneacus*).

paheksuntaa herättävä'.⁴⁵⁸ Adjektiiviin *herniosus* kreikankielinen vastine *κηλότης* esiintyy graffitossa 9148, jossa sitä selvästi käytetään loukkauksena: [- - -] *οἷς οὗτος κηλήτα μέγας* '...tuo suuri inhotus'.

Adjektiivi *invidiosus* ja useita muita loukkaavia ilmauksia esiintyy kuuluisassa dialogissa Severuksen ja Successuksen välillä⁴⁵⁹:

Successus textor amat Coponiaes ancilla(m) nomine Hiredem quae quidem illum non curat sed illa comiseretur scribit rivalis vale (8259)

'Successus, kutoja, rakastaa Coponian orjatarta nimeltään Iris, joka kuitenkin ei välitä hänestä vaan säälii häntä. Tämän kirjoitti hänen kilpailijansa. Voi hyvin!'

invidiose quia rumperes se[ct]are noli formonsiorem et qui est homo pravessimus et bellus (8259)

'Sinä kateellinen, joka pakahdut kateudesta. Älä ala uhittelemaan sinua komeammalle ja mitä viekkaimmalle ja kauniille miehelle.'

dixi scripsi amas Hiredem qua [t]e non curat S[u]a Successo ut su[p]r[a] [- - -] S[- - -] Severus (8258)

'Olen sen sanonut ja kirjoittanut. Sinä rakastat Iristä, joka ei välitä sinusta ... Successukselle kuten edellä ... Severus.'

Ensimmäisessä ja kolmannessa osassa Severus haluaa tuoda julki käsityksensä Successuksesta, joka ei ollut edes baarineidon rakkauden arvoinen. Successus vastaa haukkumalla Severusta ja korostamalla omaa miehisyyttään. Tässä yhteydessä *invidiosus* luultavasti viittaa Severuksen kateuteen, jonka Successus oletti Severuksen motiiviksi, mutta ilmaus toimii myös haukkumasanana.⁴⁶⁰ Varone huomauttaa myös tervehdyksen *vale* ilmeisen herjaavasta sävystä.⁴⁶¹ Graffitot oli kirjoitettu baarin I 10,3 oven molemmin puolin, joten on todennäköistä, että henkilöt ovat todellisia ja asioineet kyseisessä baarissa. Severus valitsi paikan ehkä juuri siksi, että muut baarin asiakkaat, jotka tunsivat Successuksen, lukisivat pilkkakirjoituksen.⁴⁶² Tämä dialogi on pituutensa ja yksityiskohtaisuutensa puolesta ainutlaatuinen Pompejin seinäkirjoitusten joukossa.

Iris ei ollut ainoa nainen, jonka välinpitämättömyydestä tai inhosta miehiä kohtaan seinäkirjoituksissa kerrotaan. Sama ilmaus *non curatur* esiintyy myös dipintossa 7679 *Marcellus Praenestinam amat et non curatur* 'Marcellus rakastaa

⁴⁵⁸ Della Corte 1954, 80–81; Väänänen 1966, 98; vrt. *ThLL s.v. invidiosus* I,B: "fere i.q. odiosus".

⁴⁵⁹ Graffitojen tekstit Varonen (2002, 113–114) mukaan. Varonen ehdottama korjaus *se[ct]are* on epävarma. Della Corte (*CIL* IV 8259) lukee *sedare*, mutta ehdottaa korjauksiksi *insectari* tai *secare*. Solinin (2014, 96) mukaan *Coponia* on erisnimi. Näin tulkitsee myös Opelt (1965, 47). Tutkijoiden tulkinnat ja käännökset eroavat yksityiskohdissa jonkin verran toisistaan (esim. Varone 2002, 113–114; Benefiel 2010, 66–67; Cooley & Cooley 2014, 109; Kruschwitz 2014b, 269–270; Hartnett 2017, 105), mutta graffitojen sisältö on kokonaisuutena selvä.

⁴⁶⁰ Vrt. *ThLL s.v. invidiosus* II: "invidiosus est, qui ipse invidet".

⁴⁶¹ Varone 2002, 114 alaviite 182.

⁴⁶² Graffitot oli kirjoitettu vain n. 2–3 mm korkuisin kirjaimin, mutta ainakin Successus itse huomasi Severuksen kirjoituksen ja reagoi siihen omalla vastauksellaan.

Praenestinaa, mutta tämä ei välitä hänestä'. Tämä ei kuitenkaan vaikuta loukkaukselta samalla tavoin kuin Severuksen kirjoittama viesti Successukselle, jossa loukkausta korostetaan monin erilaisin sanakääntein. Graffitossa 1593 kerrotaan Liviasta ja Alexandroksesta: *[L]ivia A[le]xandro salute(m) si vales non multu(m) curo s[- -]icite[- -]deo* 'Livia tervehtii Alexandrosta. Jos voit hyvin, en kovin paljon välitä siitä. Jos...' ⁴⁶³ Graffito on huonosti säilynyt ja sen loppuosasta on erilaisia tulkintoja. Zangemeister ehdottaa korjausta *s[il] perieris gau]deo* 'Jos kuolet, iloitsen', joka tosin ei sovi yhteen jäljellä olevien kirjainten kanssa. ⁴⁶⁴ Varone mainitsee tulkinnan *s[il] fellicite[er] oldeo* 'Jos olet onnellinen (toisen naisen kanssa), inhoan sinua.' ⁴⁶⁵ Graffiton viesti on joka tapauksessa selvä: Livia ei välitä Alexandroksesta. Myös graffitossa 3117 mainitaan nainen, joka ei välitä miehestä: *Serena Isidorum fastidit* 'Serena inhoaa Isidorusta'. Kyseessä saattaa olla sama Isidorus, jonka kerrottiin tarjoavan seksuaalisia palveluita seinäkirjoituksissa parin korttelin päässä. ⁴⁶⁶ Miesten oletetaan kirjoittaneen suurimman osan Pompejin seinäkirjoituksista, joten on huomionarvoista, että näin monissa invektiiveissä herjaajana mainitaan nainen. On mahdollista, että joku muu oli kirjoittanut nämä seinäkirjoitukset naisten nimissä, mutta ei ole poissuljettua, että naiset itse olisivat voineet ne kirjoittaa. ⁴⁶⁷ Woeckenerin mukaan myös jotkut alempiluokkaiset koulut-tamattomat naiset osasivat kirjoittaa graffitoja. ⁴⁶⁸

Naisen kirjoittamaksi on usein tulkittu myös graffito 1881 Pompejin basilikan seinällä: *Virgula Tertio suo indecens es* 'Virgula Tertiukselleen: olet hävytön'. Solin kuitenkin huomauttaa, että Virgula esiintyy *cognomenina* lähes yksinomaan miehillä. ⁴⁶⁹ Adjektiivi *indecens* esiintyy Pompejin kontekstissa vain tässä graffitossa, joten sen tarkkaa merkitystä on vaikea päätellä; sillä voi olla seksuaalisia konnotaatioita. ⁴⁷⁰ Herjausta lieventää pronomini *suo*, joka viittaa Virgulan ja Tertiuksen läheisiin väleihin.

Naiset olivat itse loukkausten kohteina useissa seinäkirjoituksissa. Graffitossa 10119 haukutaan Lite-nimistä naista: *Lite es dypundi, Lite aeris a(ssis)* 'Litus/Lite(?), olet kahden assin arvoinen. Litus/Lite(?), olet vain yhden assin arvoinen'. ⁴⁷¹ Hinta *aeris a(ssis)* muistuttaa prostituoitujen mainoksia, mutta muu sisältö tai konteksti ei viittaa prostituutioon. Luultavasti Liteä haluttiin vain muuten haukkua arvot-tomaksi. Graffiton 9945 monet yksityiskohdat ovat epäselviä, mutta se vaikuttaa

⁴⁶³ Teksti on oma tulkintani viivapiirroksen (*CIL IV tabula XV 9*) pohjalta.

⁴⁶⁴ Zangemeister *CIL IV addenda* s. 209.

⁴⁶⁵ Varone 2002, 51–52 alaviite 63.

⁴⁶⁶ 3117 oli kirjoitettu korttelin VII 2 pohjoiselle ulkoseinälle ovien 17 ja 18 väliin. Graffitot 1383, 4441 ja 4699 oli kirjoitettu kortteleiden VI 11 ja VI 15 ulkoseinille.

⁴⁶⁷ Vrt. Williams 2014, 503–505, joka mainitsee useita esimerkkejä, joissa kyseessä voi olla toisen nimiin laitettu seinäkirjoitus. Hän käyttää ilmiöstä termiä 'ventriloquism'.

⁴⁶⁸ Woeckener 2002, 75.

⁴⁶⁹ Solin (*CIL IV suppl.* 4,2); vrt. Kajanto 1965b, 337. Nimi Virgula myös graffitoissa 1788, 1805 ja 1946, jotka kaikki oli kirjoitettu Pompejin basilikan seinille.

⁴⁷⁰ Vrt. Richlin 1992, 27–28; *ThIL s.v. indecens*.

⁴⁷¹ Varone (1990, 31) tulkitsee nimen vokatiiviksi miehen nimestä *Litus*, mutta Solinin (2014, 97) mukaan *Lite* on todennäköisemmin naisen kuin miehen nimi.

invektiiviltä: *Erotaria vetula selotia*. Solin toteaa, että nimi ei voi olla *Erotaria*, vaan kenties *Erotarin*.⁴⁷² Baldin mukaan *selotia* tulee sanasta *zelotypus* 'kateellinen'.⁴⁷³ Näin ollen graffito tarkoittaisi 'Erotarin, senkin kateellinen vanha akka'.

Ilmaus *nugas* esiintyy graffitoissa 1467 *nugas es 'olet arvoton'*, 5279 *tu mortus es tu nugas es* 'Sinä olet kuollut, sinä olet arvoton' ja 5282, joka toistaa graffiton 5279 samalla seinällä. Muoto *nugas* tarkoittaa Solinin mukaan samaa kuin *nugax*.⁴⁷⁴ Puhuteltua henkilöä kutsutaan arvottomaksi tai epäpäteväksi.⁴⁷⁵ Hieman samaan sävyyn sähläriksi tai tyhjäntoimittajaksi haukuttiin myös Ephebusta graffitossa 4765 *Aephebe ardalio es 'Ephebus, olet oikea sähläri'*.⁴⁷⁶ Epäpätevyyteen tai taitamattomuuteen viitattiin ehkä myös graffitossa 1926 *Epaphra pilicrepus non est* 'Epaphra ei ole mikään pallonpelaaja', joka oli ikuistettu Pompejin basilikan seinälle. Voi myös olla, että graffitossa vain todetaan, ettei Epaphra sillä kertaa toiminut pelaajana vaan jossain muussa tehtävässä pelin aikana.⁴⁷⁷ Tätä graffitoa tuskin voidaan tulkita invektiiviksi. Ainoa selkeästi tyhmyyteen viittaava herjaus Pompejin seinillä on graffito 2409a *Stronnius nil [-]scit* 'Stronnius ei tiedä mitään'.

Adjektiivia *mortuus* käytettiin ehkä herjauksena edellä mainituissa graffitoissa 5279 ja 5282 sekä dipintossa 7355 *Sporus omo mortus* 'Sporus on kuollut mies'. Cèbe katsoo sanan *mortuus* toimivan näissä tapauksissa herjauksena, jolla kyseenalaistetaan tai kielletään kohteen ihmisyyttä.⁴⁷⁸ Kuolemaan viittaa ehkä myös graffito 2177 *Ikarus Θ 'Ikarus (kuollut)'*.⁴⁷⁹ Niin kutsuttu *theta nigrum* esiintyy hautapiirtokirjoituksissa ja papyruksissa nimien yhteydessä merkitsemässä kuolutta henkilöä.⁴⁸⁰ Tämä Ikaruksen näennäinen kuolinilmoitus oli luultavasti herjaustarkoituksessa kirjoitettu, varsinkin kun se oli kirjoitettu Lupanarin seinälle, jossa tällainen ilmoitus ei muuten sovi kontekstiin.⁴⁸¹ Graffitossa 1852 lasketaan leikkiä Chiuksen kustannuksella: *Pyrrhus Chio conlegae sal(utem) moleste fero quod audivi te mortuom itaqe val(e)* 'Pyrrhus lähettää terveisiä kollegalleen Chiukselle.

⁴⁷² Solin 1973b, 268.

⁴⁷³ Baldi 1982, 98; vrt. *OLD s.v. zelotypus*.

⁴⁷⁴ Solin *CIL IV suppl.* 4,2. Solinin mukaan akkusatiivia *nugas* alettiin aluksi käyttää nominatiivin tavoin ja myöhemmin se muuttui taipumattomaksi.

⁴⁷⁵ *OLD s.v. nugas*: "worthless stuff, trash; *nugax*: incompetent, bungling".

⁴⁷⁶ Vrt. *ThLL s.v. ardalio*; Phaedr. 2,5,1: "multa agendo nil agens".

⁴⁷⁷ Kyseessä oli ilmeisesti roomalainen pallopeli *trigon*, johon liittyvät luultavasti myös graffitot 1905 ja 1936. Epaphra mainitaan myös graffitossa 1936 pallopelin kontekstissa. Vrt. Benefiel 2008.

⁴⁷⁸ Cèbe 1962, 531. Cèbe vertaa mm. Ciceron ja Gracchuksen puheisiin, joissa *mortuus* hänen mukaansa esiintyy herjauksena. Myös Opelt (1965, 27) mainitsee adjektiivin *mortuus* haukkumasanana. Solin (1968, 124) huomauttaa Cèben kirjallisten esimerkkien puutteista ja siitä, että 7355 voidaan tulkita myös toisin, mutta ei kiistä sitä, etteikö *mortuus* voisi toimia haukkumasanana. Solin lisää Cèben esimerkkeihin Petron. 45,11 ja Mart. 3,23,2.

⁴⁷⁹ Franklinin (1986, 326–327) mukaan graffito 2177 oli osa herjausten sarjaa Ikaruksen ja Salviuksen välillä (vrt. *CIL IV* 2173, 2177, 2369 ja 2375), mutta hänen argumenttinsa perustuu Zangemeisterin (*CIL IV* 2173) esittämään graffiton 2173 lukutapaan, jonka Solin (*CIL IV suppl.* 4,2) kyseenalaistaa. Solin lukee graffiton 2173 *Salve, Dia*. Vrt. Varone 2012, 340, joka lukee *SALVII ILIA*.

⁴⁸⁰ Vrt. Mednikarova 2001.

⁴⁸¹ Pompejista tunnetaan joitain todellisilta kuolinilmoituksilta vaikuttavia graffitoja kuten 9116 *Mortu(u)s Gloerus posteru Nonas* ja 9132 *Θ Mortu(u)s Cirulus Nonas poste[r]u*. Näissä mainitaan sama päiväys ja ne oli kirjoitettu lähelle toisiaan korttelin IX 13 eteläiselle ulkoseinälle, joten niissä mainitut henkilöt ovat ehkä kuolleet yhdessä.

Olen pahoillani, koska kuulin sinun kuolleen. Siispä voi hyvin!'. Milnorin mukaan graffito jäljittelee kirjeitä, joilla otettiin osaa läheisen ihmisen kuolemaan. Ironia syntyy siitä, että kirje on osoitettu kuolleelle itselleen.⁴⁸² Kuolemaa sivuaa myös graffito 1864 *Samius Cornelio suspendre* 'Samius Corneliukselle: sinut saisi hirttää!'⁴⁸³ Tämä ei ole invektiivi siinä mielessä, että se toisi esille jonkin häpeällisen ominaisuuden Corneliuksessa. Se on kuitenkin selvä aggression ilmaus ja kertoo siitä, että Samius piti Corneliusta hyvin alhaisessa arvossa. Lisäksi se oli kirjoitettu näkyvälle paikalle Pompejin basilikan sisäseinälle muiden invektiivien joukkoon.

Eräistä ilmauksista on vaikea sanoa, kuinka negatiivisessa merkityksessä niitä käytettiin tai olivatko ne loukkauksia. Sana *pusillus* voi tarkoittaa joko tuttavallisesti pikkuista tai loukkaavana ilmauksena esimerkiksi kunniatonta tai vähäarvoista.⁴⁸⁴ Se esiintyy graffitossa 1971 *Noete va(le) Cu[ri?]o pusille usq(ue) va(le)* 'Voi hyvin Noete. Voi hyvin myös sinä pikku-Curio/kunniaton Curio', jossa Curiota tulkinnasta riippuen tervehditään hellittelynimellä tai haukutaan ironiseen sävyyn.⁴⁸⁵ Monitulkintainen on myös *rusticus*, joka oli yleinen *cognomen* Pompejissa.⁴⁸⁶ Toisaalta se saattoi myös toimia haukkumasanana viitaten henkilön maalaisuuteen tai ulkonäköön.⁴⁸⁷ Sana esiintyy kuitenkin useimmiten yksinään, jolloin kyseessä ei ole invektiivi vaan oletettavasti Rusticus-nimisen henkilön jättämä puumerkki.⁴⁸⁸

Maalaiseen syntyperään voitiin viitata myös muulla tavalla kuten graffitossa 4533: *G(aius) Hadius Ventrío eques natus Romanus inter beta(m) et brassica(m)* 'Gaius Adius Ventrío, roomalainen ritari, oli syntynyt punajuuren ja kaalin välissä'. Pompejista tunnetaan yksi ediilinä toiminut Gaius Adius.⁴⁸⁹ Eräät tutkijat epäilevät, että nimi Ventrío ei ole oikea nimi. Kruschwitz esimerkiksi tulkitsee herjauksen perustuvan vatsaan (*venter*) viittaavaan pilkkanimeen, jota maininta vihanneksista korostaa.⁴⁹⁰ Lohmann huomauttaa kuitenkin, että nimen ei tarvitse olla keksitty, vaikka siitä olisi tehty vitsin aihe.⁴⁹¹ Riippumatta siitä, onko kyseessä todellinen vai keksitty nimi, korostaa se maalaisuuteen liittyvää herjaa. Invektiivillä saattaa olla myös poliittinen ulottuvuus, jos kyseessä on juuri ediilinä toiminut Gaius Adius.

Graffito 3948 on poikkeuksellinen sekä sisältönsä että muotonsa puolesta: *talia te fallant utinam medacia copo, tu vedes acuam et bibes ipse merum* 'Majatalon

⁴⁸² Milnor 2014, 167–168.

⁴⁸³ Solinin (*CIL* IV suppl. 4,2) mukaan *suspendre* on passiivin imperatiivi.

⁴⁸⁴ *ThlL* s.v. *pusillus*.

⁴⁸⁵ *Pusille* voi myös olla *cognomen*, vrt. Kajanto 1965b, 300 ja Solin 2012a, 212.

⁴⁸⁶ Vrt. Lohmann 2017, 335–339; Kajanto 1965b, 81.

⁴⁸⁷ Opelt (1965, *passim*) mainitsee kirjallisuudesta monia esimerkkejä, joissa sanaa *rusticus* käytettiin haukkumasanana.

⁴⁸⁸ Esim. 1524, 3175, 4354, 4360(?), 4366, 4461, 4521, 5085, 9044a, 9208.

⁴⁸⁹ *CIL* X 904; vrt. Castrén 1975, 130.

⁴⁹⁰ Kruschwitz 2004, 47; 2014b, 260 alaviite 50). Milnor (2014, 120) seuraa Kruschwitzin tulkintaa. Myös Solin (*CIL* IV suppl. 4,2) arvelee lisänimen olevan keksitty. Graffiton 4533 lisäksi *cognomen* Ventrío esiintyy vain piirtokirjoituksessa *CIL* IX 3082.

⁴⁹¹ Lohmann 2017, 271 alaviite 1021. Lohmann (2017, 338) laskee nimen Ventrío tilastoissaan todelliseksi *cognomeniksi*.

isäntä, kunpa jäisit kiinni tuollaisesta huijauksesta: myyt muille vettä, mutta juot itse laimentamatonta viiniä.’ Teksti oli kirjoitettu talon I 2,24–26 peristyylin seinälle. Talon arvellaan toimineen ainakin välillä majatalona (*caupona*), joten graffito oli ehkä tarkoitettu kritiikiksi kyseisen majatalon isäntää kohtaan.⁴⁹² Se on kirjoitettu – hieman ontuvasti tosin – elegisen distikonin muotoon, mikä tekee siitä taidokkaamman kirjallisen tuotoksen kuin useimmat muut invektiivit. Runomittaisia seinäkirjoituksia on tämän tutkielman aineistossa vain muutamia.⁴⁹³

2.12 Yhteenveto invektiivien aiheista

Aiheet	Lukumäärä	Esimerkkejä loukkaavista ilmauksista
Oraaliseksi	127 (+ 16)	<i>fellare, cunnum/mentulam lingere, devorare, exmuccare, irrumare, percisa</i>
Muut seksiaktit	27 (+ 4)	<i>pedicare, futuere</i>
<i>Cinaedus</i>	31 (+ 2)	<i>cinaedus, pathicus</i>
Sukupuolielimet	19 (+ 1)	<i>verpa, mentula, cunnus, sopio, xurikilla, fallos</i>
Ulkonäkö ja keho	28	<i>laxa, landicosa, extaliosa, glaber, spado, pilakuva</i>
Prostituutio	9 (+ 14)	<i>ex corpore lucrum facere, emboliarius, alicaria, calos</i>
Eritteet ja sairaudet	17	<i>cacare, destillatio, lusus</i>
Politiikka	7 (+ 1)	viittaukset poliitikkoihin ja vallanpitäjiin
Varkaat	12	<i>fur, furunculus</i>
Eläimet	5	<i>canis, mordax, bubalus, succula</i>
Muut loukkaavat seinäkirjoitukset	25 (+ 1)	<i>nequam, herniosus, invidiosus, fastidire, indecens, dupondi, nugas, ardalis, mortuus</i>

Taulukko 1: Tutkielman aineistoon sisältyvien invektiivien määrät aiheittain ja esimerkkejä loukkaavista ilmauksista. Sulkeissa epävarmojen tapausten määrä. Sama seinäkirjoitus voi sisältyä useampaan kategoriaan.

Pompejin seinille kirjoitettujen invektiivien tarkastelu osoittaa, että seinäkirjoituksissa käytettiin hyvin monipuolisesti erilaisia loukkaavia aiheita ja ilmauksia. Toisaalta, kun verrataan eri aiheisiin liittyvien seinäkirjoitusten lukumääriä, käy ilmi, että muutamat aiheet olivat erityisen suosittuja ja toiset harvinaisempia (taulukko 1). Monista tämän tutkielman aineistoon kuuluvista seinäkirjoituksista on vaikea sanoa, oliko ne tarkoitettu invektiiveiksi, joten lukumäärät ovat vain suuntaa antavia. Muutamia huomioita voidaan kuitenkin tämän analyysin perusteella nostaa esille.

Suosituin invektiivien aihe oli oraaliseksi, johon liittyviä ilmauksia on yli 40 prosentissa invektiiveistä. Yli kaksi kolmasosaa kaikista invektiiveistä perustuu seksuaalisiin aiheisiin kuten oraaliseksiin ja muihin seksiakteihin, miesten haukkumiseen cinaeduksiksi sekä sukupuolielimiin. Myös ulkonäköön, prostituutioon ja eritteisiin liittyvillä ilmauksilla oli usein seksuaalisia merkityksiä. Se, että seksuaaliset aiheet olivat suosittuja Pompejin graffitoissa, ei ole uusi tieto, mutta vertaamalla ei-seksuaalisiin aiheisiin tämä seikka käy ilmi erityisen selvästi. Monia

⁴⁹² Talosta I 2,24–26 kts. Eschebach & Müller-Troilius 1993, 19; Kruschwitz 2004, 48.

⁴⁹³ Esim. 1516, 1517, 1820, 1882(?), 1884, 1939, 2360, 3948, 4008.

aihepiirejä kuten politiikkaa, varkaita ja eläimiä esiintyy invektiiveissä huomattavan vähän verrattuna seksuaalisiin aiheisiin. Harvinaisemmat aiheet kertovat ehkä siitä, että osa invektiivien kirjoittajista pyrki omaperäisempään ilmaisuun eivätkä he valinneet kirjoitustensa aiheiksi Pompejin vakioherjauksia. Tämä motiivi näkyy erityisesti luvussa 2.11 käsitellyissä seinäkirjoituksissa, joista monissa käytettiin ilmauksia ja muotoja, joita ei esiinny muissa invektiiveissä.

Huomiota voidaan kiinnittää myös siihen, mitä aihepiirejä Pompejin kontekstissa ei esiinny. Roomalaisen retoriikan invektiiveissä usein toistuvista teemoista esimerkiksi ammatti ja syntyperä ovat sellaisia, joita Pompejin seinäkirjoituksissa ei käytetty.⁴⁹⁴ Monet ammatit, joihin liittyi ennakkoluuloja, nousevat Pompejin seinäkirjoituksissa pikemminkin ylpeyden ja ihailun aiheiksi. Esimerkiksi kankaanvanuttajat (*fullones*) olivat yksi usein parjattu ammattikunta, mutta Pompejissa vanuttajat selvästi halusivat tuoda esille oman ammatti-identiteettinsä.⁴⁹⁵ Myös monet *infames*-ammatit kuten näyttelijät ja gladiaattorit mainitaan seinäkirjoituksissa pääasiassa ihailevassa valossa.⁴⁹⁶ Roomalaiset puhujat usein korostivat vastustajiensa maalaisuutta tai muukalaisuutta, mutta tällaisia loukkauksia ei Pompejin seinäkirjoituksista löydy.⁴⁹⁷ Tämä osoittaa, että Pompejin asukkaiden ja roomalaisen eliitin asenteet ja sosiaaliset normit erosivat jossain määrin toisistaan. Toisaalta esimerkiksi oraaliseksi ja miesten haukkuminen naismaisiksi (esim. *cinaedus*) korostuvat sekä roomalaisessa kirjallisuudessa että Pompejin invektiiveissä.⁴⁹⁸ Nämä syytökset koettiin häpeällisiksi yhteiskunnan eri tasoilla niin Pompejissa kuin roomalaisen yläluokan joukossa.

Nämä asenteet ja normit selittävät osaltaan sen, miksi tietyt invektiivien aiheet olivat niin suosittuja Pompejissa. Esimerkiksi oraaliseksi ja sanan *cinaedus* teho perustui roomalaisten käsityksiin seksuaalisista rooleista ja tiettyjen aktien aiheuttamasta saastumisesta. Näiden aiheiden toistumista selittää toisaalta myös se, että tuttuja ja lyhyitä ilmauksia oli helppo jäljitellä ja kopioida. Aiemmat invektiivit innoittivat toisia graffitojen kirjoittajia. Tätä vuorovaikutusta ja muita invektiivien muotoihin ja kontekstiin liittyviä kysymyksiä käsittelemme seuraavassa luvussa.

⁴⁹⁴ Retoriikan invektiivien aiheista kts. Corbeill 2002, 200–201.

⁴⁹⁵ Kankaanvanuttajiin liittyvistä ennakkoluuloista kts. Bond 2016, 97–125. Vanuttajiin liittyvistä graffitoista kts. Milnor 2014, 248–251 ja Lohmann 2017, 351–355.

⁴⁹⁶ Näyttelijöistä kts. Franklin 1987; gladiaattorigraffitoista kts. Garraffoni & Funari 2009.

⁴⁹⁷ Corbeill 2002, 205–207. Syntyperään viittaavia invektiivejä ovat ehkä graffitot 4533 ja 4831 ja eräissä seinäkirjoituksissa esiintyvä sana *rusticus*; näistä tarkemmin luvussa 2.11.

⁴⁹⁸ Vrt. Panciera 2001; Corbeill 2002.

3 Invektiivien muoto ja konteksti

Invektiivien aiheiden ja loukkaavien ilmausten tarkastelu edellisessä luvussa on osoittanut, että invektiivien kirjoittajilla oli tiettyjä suosikkiaiheita, joita he toistivat ympäri Pompeja. Loukkauksina käytettiin erityisesti aiheita ja ilmauksia, jotka koettiin häpeällisinä ja saastaisina. Invektiivien kirjoittajia motivoivat ja ohjasivat kuitenkin myös muut seikat kuin vain halu loukata toisia ihmisiä. Invektiiveissä näkyy selvästi, miten muut seinäkirjoitukset, kirjoittajien välinen vuorovaikutus ja seinäkirjoitusten ympäristö ovat vaikuttaneet muun muassa aihevalintoihin ja siihen, mihin invektiivejä kirjoitettiin. Fyysisen kontekstin lisäksi invektiivien muoto sekä niissä esiintyvät nimet kertovat invektiivien kirjoittajista ja heidän motiiveistaan sekä loukkausten kohteista. Nämä näkökulmat täydentävät käsitystämme siitä, miksi invektiivejä kirjoitettiin, kuka niitä kirjoitteli, keitä niillä herjattiin ja mihin niitä kirjoitettiin. Nostan tässä luvussa esille muutamia keskeisiä havaintoja ja esimerkkejä invektiiveissä esiintyvistä nimistä, niiden kirjallisesta ja ulkoisesta muodosta, niiden fyysisestä kontekstista ja invektiiveissä ilmenevistä vuorovaikutuksen muodoista.

3.1 Nimet: ketkä herjasivat keitä?

Seinäkirjoituksissa esiintyvät nimet ovat tärkein lähde pohdittaessa, ketkä osallistuivat seinille kirjoitteluun joko kirjoittajina, viestien vastaanottajina tai kolmansina osapuolina, joista seinillä kirjoiteltiin. Lohmann on todennut, että graffitojen kirjoittajat eivät yleensä pyrkineet pysyttelemään nimettöminä vaan pikemminkin jättämään jäljen itsestään Pompejin seinille.⁴⁹⁹ Tästä esimerkkinä ovat monet yksittäin esiintyvät nimet, jotka oletettavasti ovat kyseisten henkilöiden itsensä kirjoittamia puumerkkejä. Invektiivien kirjoittajat kuitenkin harvoin jättivät allekirjoituksia raapustamiinsa teksteihin ja piirroksiin. Loukkausten kohteet sen sijaan mainitaan nimeltä useimmissa invektiiveissä. Lohmann arvelee, että lukijat monissa tapauksissa tunsivat nimettömienkin kirjoitusten tekijät.⁵⁰⁰ Meille tämä tieto ei kuitenkaan yleensä välity, ja invektiivien tapauksessa voi olla, että kirjoittajat halusivatkin pysyä anonyymeinä. Osa invektiiveistä oli kohdistettu ilman nimeä satunnaisille lukijoille ja ohikulkijoille tai ehkä tietyille henkilöille, joiden oletettiin lukevan herjauksen.⁵⁰¹ Eräät invektiiveissä esiintyvät nimet saattavat olla keksittyjä.

⁴⁹⁹ Lohmann 2017, 272–278 ja 365.

⁵⁰⁰ Lohmann 2017, 61, 114 ja 359.

⁵⁰¹ Lukijaan kohdistuviksi voidaan tulkita esim. 760, 1441, 1467, 1485a, 1578, 1715, 1798, 1840, 2360, 3150, 4008, 4209, 4548, 5193(?), 5279, 5282, 6862, 7089, 8124(?), 8230, 8400, 8617, 8918, 8931, 10006, 10041d, ja graffitojen kirjoittajiin kohdistuviksi esim. 1623, 1700 ja 4831. Lukijoihin, ohikulkijoihin ja graffitojen kirjoittajiin kohdistuvia seinäkirjoituksia kirjoitettiin myös muualla, esimerkiksi Sisiliassa (*SEG* 31,824), Ostiassa (vrt. Solin 1972, 195) ja Thasoksen saarella (*IG I² suppl.* 702); vrt. Hultin 2008, 24.

Nimien merkitys tiedonlähteenä perustuu roomalaisten varsin tarkkaan nimikäytäntöön, jonka perusteella on usein mahdollista tunnistaa ainakin henkilön sukupuoli ja usein myös sosiaalinen status. Vain vapaasyntyisillä kansalaisilla ja vapautetuilla orjilla oli kolme nimeä (*tria nomina*). Orjilla oli vain yksi kutsumanimi. Vapautettu orja omaksui entisen omistajansa *praenomenin* ja *nomenin* ja säilytti kutsumanimensä *cognomenina*. Seinäkirjoituksissa esiintyy kuitenkin useimmiten vain yksi nimi, yleensä *cognomen*, jonka perusteella ei voida päätellä, onko kyse orjasta, vapautetusta vai vapaasyntyisestä henkilöstä. Jos mainitaan *praenomen* tai *nomen* (*gentile*), voidaan olettaa, että kyse on joko vapaasyntyisestä tai vapautetusta. Seinäkirjoituksissa mainitaan vain harvoin *duo* tai *tria nomina*. Jotkin nimet olivat suosittuja tietyissä yhteiskuntaluokissa, esimerkiksi kreikkalaisperäiset nimet orjien tai vapautettujen keskuudessa, mutta yksittäisissä tapauksissa tällaisista nimistä ei voida päätellä henkilön statusta.⁵⁰² Useimmissa tapauksissa henkilön sukupuoli on mahdollista päätellä, mutta muutamien harvinaisten nimien kohdalla tämäkin saattaa jäädä epäselväksi, ja jotkin nimet kuten Felix esiintyvät sekä miesten että naisten niminä. Monien Pompejin yläluokkaan kuuluneiden nimet tunnetaan hyvin piirtokirjoituksista ja vaalimainoksista, mutta alempiin luokkiin kuuluneita yksilöitä on yleensä mahdotonta tunnistaa nimien perusteella.⁵⁰³

Noin 20 invektiivissä mainitaan nimeltä viestin kirjoittaja tai lähettäjä.⁵⁰⁴ Useimmiten kirjoittaja mainitaan vain yhdellä nimellä; kahdessa invektiivissä mainitaan *duo nomina*.⁵⁰⁵ Kirjoittajat nähtävästi olettivat, että heidät tunnistetaan yhden nimen perusteella. *Scribit-* tai *scripsit-*verbillä ilmaistu allekirjoitus on graffitoissa 2375 (*Salvius*), 4008 (*pedicator Septumius*), 7497 (*Asciola cum Gemino*), 8258 (*Severus*), 8259 (*rivalis* = *Severus*). Viestin lähettäjä mainitaan muutamissa invektiiveissä samaan tapaan kuin kirjeissä: 1253 *Iustus Lemnio*, 1593 *Livia Alexandro* ja 1852 *Pyrrhus Chio*. Huomionarvoista on se, että näiden oletettujen kirjoittajien joukossa mainitaan kolme naista: Livia (1593), Serena (3117) ja Asciola 7497⁵⁰⁶. Naisten nimet eivät muodosta suurta osuutta invektiivien kirjoittajista, mutta nämä tapaukset muistuttavat siitä, että myös naiset saattoivat kirjoittaa loukkauksia. Täytyy kuitenkin muistaa, ettei ole varmaa, onko graffiton kirjoittaja kirjoittanut seinälle oman vai jonkun toisen nimen. Williams korostaa, että voimme tavoittaa

⁵⁰² Vrt. Lohmann 2017, 340–346. Allison (2001, 67–69) korostaa, että kreikkalaiset nimet eivät aina viittaa orjiin tai vapautettuihin, vaan kreikkalainen *cognomen* saattoi kuulua myös esimerkiksi vapaasyntyiselle kreikkalaiselle, josta oli tullut Rooman kansalainen.

⁵⁰³ Vrt. Castrén 1975; Mouritsen 1988.

⁵⁰⁴ 575 Florus ja Fructus, 1253 Iustus, 1593 Livia, 1852 Pyrrhus, 1864 Samius, 1881 Virgula, 2319l(?) Epaphroditus, 2375 Salvius, 2400 Harpocras, 3117 Serena, 3995(?) Gaius Iulius, 4008 Septumius, 7243 Astylus, 7497 Asciola ja Geminus, 8171 *ego*, Proculus ja Fructus, 8258 Severus, 8259 *rivalis* (= Severus), 8698(?) Optatus, 10132(?) Pacatus, 10232a Lucius Abonius. Näiden nimien tulkinta allekirjoituksiksi ei ole täysin yksiselitteistä. Esimerkiksi Buonopane (2018, 292) nähtävästi tulkitsee anonyymeiksi kaikki tapaukset paitsi sellaiset, joissa kirjoittaja ilmaistaan verbillä *scribere*. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että useat graffiton lopussa nominatiivissa esiintyvät nimet viittaavat (väitettyyn) kirjoittajaan.

⁵⁰⁵ 3995 ja 10232a.

⁵⁰⁶ Asciolan sukupuolesta ei ole täyttä varmuutta, koska nimi esiintyy vain tässä graffitossa. Kajanto (1965b, 342) arvelee varauksella kyseessä olevan naisen.

lähinnä seinäkirjoituksiin tallentuneen äänen ja arvioida kenen äänellä kirjoitukset puhuvat.⁵⁰⁷ Allekirjoitus voi myös olla toisen kirjoittajan tekemä lisäys kuten graffitossa 4008 näyttäisi tapahtuneen.⁵⁰⁸ Maalaamalla kirjoitetuista invektiiveistä useimmat olivat luultavasti ammattikirjoittajien (*scriptores*) kirjoittamia. Tällaisiksi voidaan tulkita esimerkiksi dipintoihin 3421 ja 7464 liittyvät loukkaukset ja *officina scriptoria* -nimellä tunnetun talon I 7,16 seinille kirjoitetut dipintot 7243 ja 7248b samoin kuin Marcus Cerrinius Vatiaa kannattaneet kyseenalaiset mainokset.⁵⁰⁹ Kirjoittajista puhuttaessa on syytä muistaa, etteivät kaikki Pompejin asukkaat jatkuvasti kirjoitelleet talojen seinille. Pompejin tuhannet graffitot ovat voineet syntyä useiden vuosien aikana. Tästä näkökulmasta invektiivien määrä vaikuttaa hyvin pieneltä ja viittaa siihen, että niiden kirjoittaminen oli vain harvojen huvia.

Herjauksen kohde on mainittu nimeltä kaikissa paitsi noin 30 invektiivissä. Muutamissa invektiiveissä kohteena on nimetön henkilö kuten *puella*, *caupona* tai *copo*. Miehiä herjataan yhteensä hieman yli 180 kertaa ja naisia hieman yli 70 kertaa; 16 nimen kohdalla ei ole selvää, viitataanko sillä mieheen vai naiseen (vrt. liite 2). Myös lukijaan kohdistuvista loukkauksista suurin osa oli osoitettu miehille päätellen maskuliinisista ilmauksista kuten *fellator*, *cinaedus*, *mortuus* ja *furuncule*. Prosenttiosuuksia laskettaessa miesten ja naisten osuudet vaihtelevat riippuen siitä, lasketaanko epävarmoja tapauksia mukaan ja tulkitaanko eräät nimet naisiksi vai miehiksi. Tästä huolimatta naisten osuus invektiivien kohteista vaikuttaa suurelta (27–32 %) verrattuna naisten nimiin koko graffitokorpuksessa (n. 16 %).⁵¹⁰ Jos laskuista jätetään pois mahdollisten ilotalojen yhteydestä löydetty ja prostituoitujen mainoksissa esiintyvät nimet – sekä miehet että naiset –, on naisten nimien osuus 20–25 %.⁵¹¹ Ei-seksuaalisten invektiivien kohteista naisia on 17–25 % ja seksuaalisten 31–36%.⁵¹² Naisten osuus on siis huomattavasti suurempi seksuaalisissa kuin muissa invektiiveissä. Tämä viittaa ehkä siihen, että invektiivien kohteina oli paljon prostituoituja. Ainakin tämä osoittaa, että seksuaaliset aiheet olivat erityisen suosittuja, kun haluttiin herjata naisia.

Suurin osa invektiivien kohteina mainituista nimistä on yksittäisiä *cognomeneita*, joista ei voida päätellä henkilöiden statusta. Vain noin 20 invektiivissä kohteesta mainitaan *duo* tai *tria nomina*.⁵¹³ Useimmat nimet esiintyvät tämän tut-

⁵⁰⁷ Williams 2014, 494 ja 503.

⁵⁰⁸ Näin tulkitsee Lohmann (2017, 288) viivapiirroksen ja käsialan perusteella.

⁵⁰⁹ Ilmoitusten kirjoittajien (*scriptores*) ammattiryhmästä kts. Franklin 1980, 24–26; Baratta 2016. Talosta I 7,16 kts. Della Corte 1954, 266–267; Baratta 2016, 108–110. Ilmoitusten kirjoittajat usein allekirjoittivat mainokset omalla nimellään, esim. 575 *scr(ipsit) Florus cum Fructo*.

⁵¹⁰ Vrt. Lohmann 2017, 343–345.

⁵¹¹ Laskuista on jätetty pois kaikki McGinnin katalogissa (2004, 267–290) mahdollisiksi ilotaloiksi tulkitut rakennukset sekä prostituoitujen mainoksissa mainitut henkilöt. Muita seksuaalisissa graffitoissa mainittuja henkilöitä ei ole tässä tulkittu prostituoiduiksi.

⁵¹² Seksuaalisiksi on tässä tarkastelussa tulkittu invektiivit, joiden aiheina ovat *fellare*, *cunnum/mentulam lingere*, *futuere*, *pedicare* ja muut näihin seksiäkteihin viittaavat ilmaukset, sekä *cinaedus* ja sukupuolielimet.

⁵¹³ *Duo nomina*: 1375 Olus Natalis, 2312 Cornelius Caesius, 3204 Nasso Fadius, 4156 Lucius Albucius, 4764 Publius Aerarius, 5396 Gaius Cossutius, 8531 Marcus Titinius, 8617 Publius

kielman aineistossa vain kerran. Vähintään kolme kertaa toistuvat nimet Ampliatus, Fortunata, Isidorus, Iucundus, Marcus Cerrinius Vatia, Nymphe, Philocalus, Secundus, Thymele ja Tyria. Näin pienestä aineistosta ja useiden invektiivien tulkinvaraisuudesta johtuen ei kuitenkaan voida vetää johtopäätöksiä siitä, olivatko jotkut henkilöt tai ryhmät erityisen suosittuja invektiivien kohteina. Useimmiten ei myöskään tiedetä, viittaavatko toistuvat nimet samaan henkilöön. Esimerkiksi Ampliatus, Fortunata, Iucundus ja Secundus kuuluivat suosituimpien pompejilaisten nimien joukkoon, joten on hyvin mahdollista, että joukossa on useita samannimisiä henkilöitä.⁵¹⁴

Yläluokkaisiin pompejilaisiin viittaavia nimiä esiintyy invektiiveissä vähän. Tällaisia ovat esimerkiksi sukunimet Cornelius, Eumachia, Helvius, Iulius, Stronnius, Vettius ja Vibii.⁵¹⁵ Graffito 1939 on ainoa, jossa koko sukua herjataan. Muutamit herjaukset voidaan mahdollisesti yhdistää tunnettuihin pompejilaisiin henkilöihin nimien ja kontekstin perusteella. Ediilinä toiminut Marcus Cerrinius Vatia voidaan tunnistaa varmuudella vaalimainoksista.⁵¹⁶ Graffito 8841 taas saattoi viitata johonkuhun monista poliitikkoina tunnetuista Proculuksista.⁵¹⁷ Talon V 2,i atriumista löytyneessä graffitossa 4156 mainittu Lucius Albucius oli ehkä talon omistaja Lucius Albucius Celsus tai joku tämän sukulainen.⁵¹⁸ Myös muutamia muita invektiivejä on pyritty yhdistämään talojen omistajiin, mutta useissa tapauksissa tulkinnot ovat hyvin epävarmoja. Graffitossa 2375, joka oli kirjoitettu talon I 4,5 käymälän seinälle, herjataan erästä Ampliatusta, jonka muun muassa Della Corte ja DiBiasie tunnistavat talon oletetuksi omistajaksi Lucius Popidius Ampliatukseksi.⁵¹⁹ Mouritsen kuitenkin kyseenalaistaa talon omistajan identifi-kaation huomauttaen, että Della Corte itse tunnistaa talosta useita eri asukkaita.⁵²⁰ Lisäksi Ampliatus mainitaan talon sisällä vain graffitossa 2375. Solinin mukaan

Propesius, 8805 Aulus Attius, 10205 Decius Mus, 10232a Caesonius Felix, Giordano & Casale 1991, nro 109: Gaius Helvius; *tria nomina*: 234, 246, 581 Marcus Cerrinius Vatia, 2419 Marcus Aquisius Faustus, 3990 Lucius Statius Philadelphus, 4533 Gaius Adius Ventrio, 9154 Publius Luccius Corinthus, 10037d Lucius Annus Fidus.

⁵¹⁴ Vrt. Lohmann 2017, 333–335.

⁵¹⁵ Suvuista tarkemmin kts. Castrén 1975, 129–244. Kaikki invektiiveissä esiintyvät *nomenit*: 234, 246, 581 Cerrinius, 1253 Lemnius(?), 1427 Salvia, 1864 Cornelius, 1939 Vibii/Virii(?), 1948 Lucilia, 1949 Oppius, 2004 Rustius, 2312 Cornelius, 2409a Stronnius, 2419 Aquis(ius?), 2423 Aurelius, 3089 Capr(asius/a)(?), 3102 Volasenna, 3990 Statius, 4156 Albucius, 4192 Ecidia/Decidia(?), 4201 Iulius, 4304 Servilius, 4533 Adius, 4764 Aerarius, 5396 Cossutius, 8449 Camidia, 8531 Titinius, 8617 Propesius, 8620 Eumachia, 8698 Vettius, 8805 Attius, 9154 Luccius, 10033a Valeria, 10037d Annus, 10132 Iulius, 10150 Popidius(?), 10205 Decius, 10232a Caesonius, Giordano & Casale 1991, nro 109: Helvius.

⁵¹⁶ Marcus Cerrinius Vatiasta kts. Castrén 1975, 152–153; Mouritsen 1988, 131–132. Häntä herjataan dipintoissa 234, 246, 575, 578, 581.

⁵¹⁷ Ehkä myös 7065 tulkinnasta riippuen.

⁵¹⁸ Omistajan identifikaatio perustuu talon sisältä löytyneisiin graffitoihin (4156, 4177, 4219), amforatekstiin (5768) ja talon ympäristössä olleisiin vaalimainoksiin; vrt. Della Corte 1954, 84; Mouritsen 1988, 56–57. Lucius Albucius Celsuksesta kts. Castrén 1975, 132; Mouritsen 1988, 126.

⁵¹⁹ Vrt. Della Corte 1954, 208–213 ja DiBiasie 2015, 256–259, joka ilmeisesti seuraa tässä Della Corten tulkintaa.

⁵²⁰ Vrt. Mouritsen 1988, 22.

graffitossa 4264 mainittu Lucundus olisi Lucius Caecilius Lucundus.⁵²¹ Graffito tosin ei löytynyt tämän pankkiirina tunnetun miehen talosta V 1,26, vaan naapurikorttelin V 2 ulkoseinältä, joten yhteys on epävarma. Nämä esimerkit osoittavat, miten vaikeaa tiettyjen yksilöiden tunnistaminen graffitoista on. On toisaalta mahdollista, että sellaiset nimet kuin Proculus, Lucius Albucius tai Ampliatus yhdistyivät lukijoiden mielessä tunnettuihin poliitikkoihin, vaikka invektiivien konteksti ei suoraan viittaisi heihin. Tunnetuista Pompejin asukkaista muistuttavat nimet kertovat joka tapauksessa siitä, että myös yläluokkaiset Pompejin asukkaat saivat osansa herjauksista.

Viittaukset yläluokkaiseen sukuihin ja henkilöihin muodostavat kuitenkin vain pienen osan invektiivien kohteista. Suurin osa invektiiveissä esiintyvistä nimistä edustaa oletettavasti Pompejin keski- tai alaluokkia.⁵²² Noin 30 % invektiiveissä mainituista nimistä on kreikkalaisperäisiä, mikä ehkä viittaa siihen, että orjat ja vapautetut olivat hyvin edustettuina invektiivien kohteiden joukossa. Tämä ei kuitenkaan poikkea määrästä, jotka Lohmann on raportoinut koko Pompejin graffitokorpuksen osalta.⁵²³ Epiteettien ja kontekstin perusteella invektiiveistä on mahdollista tunnistaa lähinnä orjia ja prostituoituja. Muutamissa invektiiveissä henkilöitä kutsutaan orjiksi ilmauksilla *verna* ja *servus* tai mainitsemalla omistajan nimi.⁵²⁴ Yhdessä invektiivissä mainitaan vapautettu L(ucius) Statius O (= mulieris) l(ibertus) Philadelphus (3990). Useita invektiiveissä mainittuja henkilöitä on tulkittu prostituoiduiksi. Tämä tulkinta perustuu yleensä siihen, että heidän kerrotaan harjoittavan esimerkiksi fellaatiota tai tarjoavan seksiä maksusta.⁵²⁵ Seksuaalinen sisältö ei kuitenkaan automaattisesti tarkoita, että kirjoituksessa mainittu henkilö olisi prostituoitu, ja jopa joitain prostituoitujen mainoksilta näyttäviä seinäkirjoituksia voidaan tulkita invektiiveiksi kuten edellä on todettu.⁵²⁶ Monet nimet kuitenkin toistuvat sekä invektiiveissä että muissa seksuaalisissa graffitoissa, prostituoitujen mainoksissa ja ilotalojen kontekstissa. Tällaisia ovat esimerkiksi Felicula, Fortunata, Ianuaria, Isidorus, Myrtis ja Thymele. Nimet Felicula, Fortunata ja Myrtis toistuvat Lupanarin (VII 12,18) sisällä.⁵²⁷ Thymeleä ja Isidorusta herjattiin mahdollisen ilotalon VI 11,15–16 ulkoseinällä.⁵²⁸ Nimi Tyria

⁵²¹ Solin *CIL* IV suppl. 4,2. Graffito 4264 oli kirjoitettu ovien V 2,a–b väliselle ulkoseinälle.

⁵²² Vrt. Lohmann 2017, 340–346.

⁵²³ Lohmann 2017, 340–343.

⁵²⁴ Esim. 4699 *verna*, 6864 *servus*; omistajan nimi mainittu todennäköisesti graffitoissa 1772, 1802, 1825, 2257(?), 4833, 4993(?), 8171, 8760.

⁵²⁵ Vrt. McGinn 2004, 295–302.

⁵²⁶ Esimerkiksi Glycoon ja Maritimukseen liittyvät graffitot 3999, 8939 ja 8940 voidaan tulkita invektiiveiksi, vaikka ne oli kirjoitettu mainoksen muotoon; vrt. edellä s. 39 ja 41.

⁵²⁷ Felicula Lupanarissa: 2199, 2200; muualla: 4048, 4477, 8711a; Fortunata Lupanarissa: 2224, 2259, 2266(?), 2275 ja sama nimi yli 10 graffitossa muualla; Myrtis Lupanarissa: 2273, 2292, 2293.

⁵²⁸ Thymele graffitoissa 1378, 1387, 1388, 1388a ulkoseinällä ovien VI 11,15–16 välissä ja 1390 ovesta VI 11,16 oikealle. Isidorus graffitossa 1383 ulkoseinällä ovien VI 11,15–16 välissä; 4441 ovesta VI 11,16 oikealle; 4699 vastapäisellä ulkoseinällä ovesta VI 15,26 oikealle. Ilotalosta VI 11,15–16 kts. McGinn 2004, 276.

taas toistuu korttelin VII 2 pohjoiseinällä vastapäätä mahdollista ilotaloa.⁵²⁹ Muita tietyssä paikassa toistuvia nimiä ovat esimerkiksi Chius, Ionis, Ismenus, Philocalus ja Romula, mutta konteksti ei anna viitteitä heidän taustastaan.⁵³⁰ Astylus, joka mainitaan sekä invektiivien kirjoittajana että kohteena, oli luultavasti ammatiltaan ilmoitusten kirjoittaja (*scriptor*).⁵³¹ Nimi Secundus toistuu invektiiveissä ainakin viisi kertaa, mutta kaikki tapaukset ovat eri puolilta kaupunkia, joten on epätodennäköistä, että kyseessä on sama henkilö.⁵³²

Nimien perusteella voidaan todeta, että suurin osa invektiivien kirjoittajista ja niiden kohteista oli keski- tai alaluokkiin kuuluneita miehiä. Invektiivien kirjoittajien joukossa ei esiinny selkeästi yläluokkaiseen sukuihin liittyviä nimiä. Invektiivien kohteista voidaan tunnistaa sekä yläluokkaisia nimiä että orjia ja prostituoituja. Yläluokkaiset nimet edustavat kuitenkin vain pientä osaa näistä. Naisia mainitaan sekä herjaajina että loukkausten kohteina. Invektiivien kirjoittajat ja kohteet mainitaan yleensä vain yhdellä nimellä, minkä ilmeisesti oletettiin riittävän henkilön tunnistamiseksi seinäkirjoituksesta. Tämä vahvistaa käsitystä siitä, että invektiivien kirjoittajat ja lukijat usein tunsivat toisensa.⁵³³

3.2 Kirjallinen muoto ja tyyli

Pompejin seinäkirjoitusten, erityisesti graffitojen, kieltä ja kirjallisia muotoja on tutkittu paljon. Graffitot heijastelevat usein niiden kirjoittajien käyttämää puhuttua latinaa.⁵³⁴ Suurin osa seinäkirjoituksista on kieleltään ja tyyliään yksinkertaisia, mutta joukossa on myös esimerkiksi runomuotoisia tekstejä ja viittauksia roomalaiseen kirjallisuuteen.⁵³⁵ Seinäkirjoitusten kieli ei välttämättä kerro kirjoittajien taustasta eikä heidän motiiveistaan, minkä vuoksi jätän kieleen liittyvät seikat tässä tutkielmassa tarkastelun ulkopuolelle. Kirjallinen muoto ja tyyli sen sijaan vaikuttavat monesti seinäkirjoitusten tulkintaan ja voivat antaa vihjeitä siitä, mikä sai invektiivien kirjoittajat kirjoittamaan tietynlaisia herjauksia.

Suurin osa invektiiveistä on hyvin lyhyitä ja yksinkertaisia. Noin kaksi kolmasosaa (n. 200) tämän tutkielman aineistosta on vain kahden tai kolmen sanan pituisia, ja ne koostuvat yleensä vain nimestä ja loukkaavasta ilmauksesta tai piirroksesta. Hieman pidempiä neljän tai viiden sanan invektiivejä on n. 50

⁵²⁹ Tyria graffitoissa 2319e, 2319l ja 2319p. Ilotalosta VII 3,26–28 kts. McGinn 2004, 277.

⁵³⁰ Chius basilikan VIII 1,1 sisällä graffitoissa 1820 ja 1852; Ionis korttelissa IX 1 graffitoissa 2391, 2402, 2403 ja 2406; Ismenus korttelin VII 12 koillisnurkassa graffitoissa 2169 ja 2170; Philocalus basilikan VIII 1,1 ulkoseinällä graffitoissa 1775, 1776 ja 3079; Romula talon VII 16,17 sisällä (Benefiel 2010, nrot 16, 18, 23, 24, 29, 30, 31, 33).

⁵³¹ Vrt. Franklin 1980, 24–26; Baratta 2016, 101. Astylus: 7243, 7248b talossa I 7,16, ja muualla 423, 7464, 7525, 7794, 9831.

⁵³² Secundus graffitoissa 1284(?), 1772, 3146, 3968, 8877, 9027. Secundus oli yksi suosituimmista nimistä Pompejissa; vrt. Lohmann 2017, 333–335.

⁵³³ Vrt. Lohmann 2017, 114.

⁵³⁴ Pompejin seinäkirjoitusten kielestä kts. Väänänen 1966.

⁵³⁵ Seinäkirjoituksissa esiintyvistä tyylilajeista ja viittauksista roomalaiseen kirjallisuuteen kts. Milnor 2014.

kappaletta ja loput ovat tätä pidempiä. Lyhyimpien viestien kirjoittamiseen olisi riittänyt varsin alkeellinen kirjoitustaito ja muutamien sanojen ja nimien osaaaminen. Usein toistuvat fraasit kuten 'nimi + *fellat*', 'nimi + *cunnum/mentulam lingit*' ja 'nimi + *cinaedus est*' viittaavat siihen, että tavallisimpia loukkaavia ilmauksia kopioitiin ja toistettiin, mikä Lohmannin mukaan oli tyypillistä graffitojen kirjoittajille.⁵³⁶ Tätä käsitystä vahvistaa myös se, että samantyyppisiä ilmauksia esiintyy usein samassa paikassa, mistä tarkemmin luvussa 3.4.

Koska suurin osa invektiiveistä on lyhyitä, erottuvat pidemmät ja taidokkaammat seinäkirjoitukset joukosta. Ne herättivät varmasti huomiota myös aikalaislukijoiden joukossa. Tällaisia ovat esimerkiksi Chiukseen liittyvät graffitot 1820 ja 1852 basilikan seinällä, Vibiusten sukua herjaava graffito 1939, Successuksen ja Severuksen välinen sanailu graffitoissa 8258 ja 8259, sekä ammattien luettelo graffitossa 10150, jossa puhuteltua henkilöä kehoitetaan lopuksi kokeilemaan prostituutiota. Kaikista näistä välittyy paljon enemmän tietoa herjauksen kohteesta kuin useimmissa muissa invektiiveissä, mikä tekee niistä vakuuttavampia ja sitä kautta ehkä myös loukkaavampia. Muutamissa invektiiveissä huomio kiinnittyy pituuden lisäksi niiden kirjalliseen ilmaisuun kuten runomittaan tai kirjallisia esikuvia jäljittelevään muotoon. Elegisen distikonin muotoon on kirjoitettu muun muassa graffitot 1516, 1517, 3948, ja 7065, jambisia senaareja ovat luultavasti graffitot 1820, 1882, 1884, 2360 ja 4008, ja graffito 1939 on trokeinen septenaari.⁵³⁷ Useimmissa näistä runomitta tosin ontuu tavalla tai toisella. Kirjettä jäljittelevät graffitot 1593 [*Livia A[le]xandro salute(m)*] ja 1852 *Pyrrhus Chio conlegae sal(utem) – itaqe val(e)* ja vaalimainosten tyyliä graffito 7065, jossa Proculaa kannatetaan ediiliksi. Useimmat näistä oli lisäksi kirjoitettu siistillä ja selkeällä käsialalla tai jopa koukeroisella kursiivilla.⁵³⁸ Runomitta ja kirjoitusasu kertovat hyvin taitavista kirjoittajista.

Milnor näkee muun muassa graffitoissa 1882, 1884, 2360 ja 4008 teatterin vaikutusta. Hänen mukaansa graffitojen kirjoittajat käyttivät usein komediallisia mittoja ja lainasivat tunnettuja sanontoja. Myös epigrammirunouden vaikutus seinäkirjoituksissa on hänen mukaansa ilmeinen.⁵³⁹ Invektiiveistä ei kuitenkaan löydy suoria lainauksia meille säilyneestä roomalaisesta kirjallisuudesta. Myöskään roomalaisen komedian suosituimpia loukkauksia ei Pompejin seinäkirjoituksissa esiinny.⁵⁴⁰ Lohmann arvelee, että usein toistuvien fraasien innoittajina on voinut olla esimerkiksi sittemmin kadonneita kirjallisia lähteitä tai suullista runoutta. Usein seinäkirjoitusten inspiraation lähteenä ovat kuitenkin olleet toiset graffitot,

⁵³⁶ Lohmann 2017, 109–110.

⁵³⁷ Senaareiksi ja septenaareiksi tulkittavista graffitoista kts. Spal 2016. Lisäksi graffito 1655 on joko heksametri tai senaari ja graffiton 2416 alkuosa trokeinen dimetri (vrt. Solin *CIL* IV suppl. 4,2).

⁵³⁸ Tyylikkäällä kursiivilla esim. graffito 1884; viivapiirros: *CIL* IV *tabula* XXIV 5.

⁵³⁹ Milnor 2014, 175–189.

⁵⁴⁰ Esimerkiksi komediassa suosittuja herjauksia *scelestus* ja *stultus* ei esiinny lainkaan Pompejin seinäkirjoituksissa (vrt. Lilja 1965, 112, 114). Gigante (1979, 142–144) olettaa, että komediaa yhä esitettiin Pompejissa. Beard (2008, 255–256) sen sijaan ei ole varma, esitettiinkö komediaa Pompejissa kaupungin viimeisinä vuosina.

joita kirjoittajat ovat jäljitelleet.⁵⁴¹ Invektiivien kohdalla eräiden aiheiden suosio ja samojen ilmausten toistuminen viittaavat siihen, että nimenomaan aiemmat seinäkirjoitukset ovat innoittaneet muita kirjoittamaan vastaavia herjauksia. Seksuaaliset invektiivit ovat luultavasti saaneet innoitusta ilotalojen kontekstista ja prostituoitujen mainoksista, joita muutamat invektiivit näyttävät jäljittelevän.

Yksi invektiiveille tyypillinen piirre on huumori. Monet invektiivit ovat vitsikkäitä ja saivat lukijan luultavasti nauramaan. Joidenkin invektiiveissä esiintyvien aiheiden suosiota on selitetty sillä, että naurun ajateltiin pitävän loitolla pahoja henkiä ja niin kutsuttua pahaa silmää. Clarke on todennut, että seksuaaliset aiheet olivat erityisen suosittuja tällaisen apotropaisen naurun herättäjiä.⁵⁴² Seinäkirjoitusten apotropainen funktio ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteivät ne voisi samalla toimia myös invektiiveinä. Loukkaus luultavasti pikemminkin vahvisti niiden naurua herättävää ja pahoilta voimilta suojaavaa vaikutusta.

Huumoria ei käytetty vain apotropaisessa tarkoituksessa, vaan se näyttää usein olleen itsetarkoitus. Seinäkirjoituksissa vitsaillaan toisten kustannuksella, kirjoitetaan hävyttömyyksiä, leikitellään sanoilla ja muodoilla ja kommentoidaan ironisesti jopa itse seinäkirjoittelua.⁵⁴³ Invektiiveissä tämä leikillisuus näkyy esimerkiksi sanaleikeissä graffitoissa 1882 (*accensus*) ja 6862 (*testis*), vitsikkäissä nimissä kuten CaCanpanius (10071b), Ventrío (4533), Chius (1820) ja Procula (7065), sekä sanoilla ja kirjoituksella leikittelyssä kuten graffitoissa 5148 (*cal^oos*) ja 23191, jossa *felas* oli kirjoitettu *lasfe* ja sama teksti toistettiin sekä latinalaisin että kreikkalaisin kirjaimin. Kirjaimiston ja kielten vaihtelu näkyy myös graffitossa 10090, joka on kreikkalaisin kirjaimin kirjoitettua latinaa, ja graffitossa 4699, jossa *cunnuliggeter* näyttää olevan kreikkalaisittain muodostettu synonyymi sanalle *cunnilingus*. Ironia on myös toistuva piirre, vaikkakin usein vaikea tunnistaa. Lohmann mainitsee esimerkkinä edellä mainitun graffiton 1852, joka oli osoitettu kuolleelle Chiukselle, joka ei näin ollen olisi sitä itse voinut lukea.⁵⁴⁴ Proculaa ediiliksi kannattava graffito 7065 vaikuttaa selkeän ironiselta, etenkin jos sen tulkitaan viittaavan tunnettuihin pompejilaisiin poliitikoihin. Graffitossa 1253 puolestaan leikitellään Pompejin seinillä yleisellä tervehdyksen kaavalla: *Iustus Lemnio felatore[i?] sal(utem)*. Selvän vitsikäs on graffito 1884 *qui verpam vissit quid cenasse illum putes* 'Joka pieraisee kyrvän, mitä luulet hänen syöneen ruoaksi?' Muutamat invektiivit oli kirjoitettu ensimmäisessä persoonassa, esimerkiksi 10041d *Piramo cotttdie linguo* 'nuolen joka päivä Pyramuksen kullia' ja 8320 *qui leco fello* 'minä, joka luen, imen kullia'. Näissä lukija huijattiin julistamaan itsensä penetraation kohteeksi, erityisesti jos ne luettiin ääneen muiden kuullen. Nämä esimerkit osoittavat, että huumori oli yksi invektiivien kirjoittajia innoittanut tekijä.

⁵⁴¹ Lohmann 2017, 110.

⁵⁴² Clarke 2007, 63–81.

⁵⁴³ Vrt. Milnor 2014, 25–26; Lohmann 2017, 362.

⁵⁴⁴ Lohmann 2017, 112.

3.3 Ulkoiset piirteet ja näkyvyys

Pompejin seinäkirjoitukset olivat ulkoisilta piirteiltään kirjava joukko. Osa kirjoitettiin maalaamalla ja osa kaivertamalla seinän pintaan. Monet olivat suuria ja näkyviä, toiset taas pieniä ja huomaamattomia. Kirjoitustapa, kirjoituskorkeus ja tekstin tai piirroksen koko vaikuttivat merkittävästi seinäkirjoitusten näkyvyyteen, samoin niiden sijainti, jota käsittelen tarkemmin seuraavassa luvussa. Suurimmat ja näkyvimmat kirjoitukset koettiin varmasti loukkaavammiksi kuin huomaamattomasti kirjoitetut. Hyvin näkyvät kirjoitukset oli luultavasti myös tarkoitettu laajemmalle lukijakunnalle kuin pienillä kirjaimilla ja syrjäiseen paikkaan kirjoitetut. Kruschwitz ja Campbell korostavat lisäksi muiden visuaalisten elementtien vaikutusta seinäkirjoitusten tulkintaan.⁵⁴⁵ Invektiiveissä tällaisia ovat esimerkiksi tekstien yhteyteen piirretyt falloket ja pilapiirroket.

Tämän tutkielman invektiiveistä 270 on graffitoja eli tehty kaivertamalla seinän pintaan, 14 on kirjoitettu maalaamalla ja loput 11 kirjoitettu muilla materiaaleilla kuten hiilellä. Maalattujen invektiivien pieni määrä selittyy sillä, että harvoilla oli maalaamiseen tarvittavia välineitä; useimmat maalatut invektiivit olivat ammattimaisten ilmoitusten maalaajien (*scriptores*) tekemiä. Maalatut seinäkirjoitukset olivat yleensä sijaintinsa sekä kokonsa ja muotonsa vuoksi huomiota herättävämpiä kuin graffitot. Hiilellä kirjoitettuja seinäkirjoituksia oli Pompejin seinillä alun perin varmasti paljon enemmän kuin niiden osuus säilyneistä seinäkirjoituksista antaa ymmärtää. Hiiltä oli helposti saatavilla kirjoitusmateriaaliksi. Suurin osa hiilellä kirjoitetuista teksteistä ja piirroksista on oletettavasti hävinnyt jo antiikin aikana.⁵⁴⁶ Tavallisimmin invektiivejä kirjoitettiin kaivertamalla seiniin terävällä esineellä. Lohmann on erilaisia kirjoitusvälineitä kokeilemalla todennut, että mikä tahansa väline ei purrut roomalaiseen seinärapppaukseen, vaan luultavasti siihen tarvittiin metallinen stylus tai vastaava työkalu. Kirjoittaminen vaati myös voimaa ja tarkkuutta eikä teksti syntynyt hetkessä.⁵⁴⁷ Invektiivejä ajatellen tämä havainto on kiinnostava, koska voisi olettaa niiden kirjoittajien halunneen kirjoittaa herjauksensa nopeasti ja salassa katseilta. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että invektiivejäkin kirjoitettiin ajan kanssa ja muiden ihmisten nähden, erityisesti pisimpiä tekstejä. Myös invektiivien sijainti viittaa siihen, että niitä ei pyritty kirjoittamaan piilossa muiden katseilta. Invektiivejä kirjoitettiin enimmäkseen näkyville paikoille esimerkiksi yksityistalojen atriumeihin ja peristyyliihin kuten muitakin graffitoja.⁵⁴⁸

Seinäkirjoitusten koon ja näkyvyyden arviointia vaikeuttaa se, että editioihin ei ole sisällytetty tietoja kaikkien seinäkirjoitusten koosta ja kirjoituskorkeudesta. Jonkinlainen tieto tekstin tai piirroksen koosta on 218 tämän tutkielman invek-

⁵⁴⁵ Kruschwitz & Campbell 2009.

⁵⁴⁶ Vrt. Lohmann 2017, 243–244.

⁵⁴⁷ Lohmann 2017, 244–259.

⁵⁴⁸ Vrt. DiBiasie 2015, 310–318. Invektiivien sijainnista tarkemmin luvussa 3.4.

tiivistä.⁵⁴⁹ Vain 54 invektiivin kirjoituskorkeus tiedetään.⁵⁵⁰ Seinäkirjoitukset pitäisi myös nähdä paikan päällä, jotta saisi todellisen käsityksen siitä, miten helppo ne oli havaita. Tämä on mahdollista enää harvojen säilyneiden seinäkirjoitusten kohdalla, joten suurelta osin olemme julkaistujen tietojen varassa. Joitain päätelmiä voidaan tehdä näiden tietojen perusteella.

Ne invektiivit, joiden kirjoituskorkeus tiedetään, oli kirjoitettu keskimäärin 136 cm korkeudelle seinän vieressä olevasta alustasta. Suurin osa (36 kpl) on kirjoitettu 100–160 cm korkeudelle, mikä oli luonteva kirjoitus- ja lukukorkeus aikuiselle kirjoittajalle. Huomiota herättävät lähinnä muutamat hyvin korkealle tai matalalle kirjoitetut kuten graffito 2409a, joka oli kirjoitettu talon IX 1,26 atriumin seinälle 200 senttimetrin korkeudelle. Kirjoittaja on ehkä työskennellyt jonkinlaisen tuen päällä seisten. Prostituoitun mainokselta vaikuttava graffito 2028 puolestaan oli kirjoitettu korttelin VII 14 koillisnurkkaan vain 86 cm korkeudelle maasta ja lisäksi poikittain niin, että rivit kulkevat pystysuoraan. Kirjoittajan on täytynyt kyykistellä tai istua kadunkulmassa kaivertamassa graffittoa korttelin nurkan tuffikiveen. Näiden graffitojen kirjoittajat eivät pyrkineet kirjoittamaan viestejään piilossa, vaan työskentelivät luultavasti ohikulkijoiden nähden.

Invektiivien tekstin koko vaihtelee paljon. 33 kappaletta oli kirjoitettu alle yhden senttimetrin kokoisilla kirjaimilla.⁵⁵¹ Pienintä tekstiä on Successuksen ja Severuksen välinen dialogi graffitoissa 8258 ja 8259, jotka oli kirjoitettu vain muutaman millimetrin kokoisilla kirjaimilla. Nämä graffitot tosin olivat tavallista pidempiä, joten ne eivät olleet aivan huomaamattomia talon I 10,3 ovenpielissä. Sen sijaan monet muut pienellä kirjoitetut ja lyhyet graffitot kuten 4185, 4192 ja 4195 talossa V 2,i oli kaiverrettu peristyylien pylväisiin, joiden vaalealta pohjalta ne erottuivat heikosti.⁵⁵² Lohmann arvelee, että tällaiset hyvin huomaamattomat viestit saattoivat olla pienen sisäpiirin juttu, ja että niiden löytäminen edellytti vinkkiä niiden sijainnista. Näiden graffitojen kirjoittajat ja vastaanottajat olivat luultavasti talojen asukkaita, jotka tiesivät etsiä kirjoituksia tietyistä paikasta.⁵⁵³ Invektiiveistä 128 kappaletta oli kirjoitettu noin 1–5 senttimetrin, 39 kappaletta noin 5–10 senttimetrin ja 11 kappaletta yli 10 senttimetrin korkuisilla kirjaimilla.⁵⁵⁴ Useimmat

⁵⁴⁹ Useista *CIL*:ssä julkaistuista viivapiirroksista puuttuu mittakaava, joten näistä ei voida päätellä seinäkirjoitusten kokoa. Joidenkin seinäkirjoitusten kokoa olen arvioinut valokuvien perusteella, jos kuvassa näkyy mitta tai jos toisen kuvassa näkyvän kirjoituksen koko on tiedossa. Tällaisia ovat esim. 1363, 1825, 1825ab ja 2419, joiden kuvat Varone (2012) on julkaissut. Varone itse ei mainitse graffitojen kokoa, vaikka monet niistä ovat tallessa Napolin arkeologisessa museossa.

⁵⁵⁰ Tiedot kirjoituskorkeudesta ovat pääosin Varonelta (2012). *CIL*:ssä mainitaan vain muutamien seinäkirjoitusten kirjoituskorkeus.

⁵⁵¹ Pääasiassa alle 1 cm kokoisilla kirjaimilla: 1427, 1651, 1775, 1784, 1798, 1826, 1840, 1864, 1969, 2170, 2338, 2360, 2416, 3079, 3990, 4158, 4185, 4192, 4195, 4725, 4995, 5156, 8258, 8259, 8322k, 8346, 8400, 8531, 8715b, 8897, 8918, 9148, 10041d, 10090.

⁵⁵² 4192 ja 4195 valkoisella pohjalla, 4185 keltaisella pohjalla. Peristyylin pylväissä myös mm. 1427 talossa VI 11,9.10 ja 8322k talossa I 10,4.

⁵⁵³ Lohmann 2017, 219 ja 238.

⁵⁵⁴ Noin 1–5 cm kokoisilla kirjaimilla: 1255, 1283, 1284, 1286, 1363, 1375, 1381, 1383, 1388, 1389, 1390, 1391, 1425, 1467, 1484, 1578, 1623, 1631, 1652a, 1655, 1666, 1700, 1707, 1708, 1715, 1772, 1776, 1810, 1816, 1820, 1825ab, 1827, 1852, 1854, 1869, 1881, 1882, 1884, 1939, 2004, 2013, 2028, 2075, 2080, 2081,

suurista seinäkirjoituksista oli tehty maalaamalla.⁵⁵⁵ Invektiivien joukossa on kuitenkin myös joitain hyvin suuria graffitoja kuten suuren teatterin käytävän seinälle kirjoitettu 2415, joka oli yli 2,5 metrin pituinen ja kirjoitettu yli 10 senttimetrin kokoisilla kirjaimilla, talon IX 8,6 käymälän seinälle koko seinän leveydelle kirjoitettu graffito 5244, sekä korttelin V 1 ulkoseinälle kirjoitettu yli metrin pituinen graffito 7057. Tällaisia kirjoituksia ei kaiverrettu äkkiä ja huomaa-mattomasti. Suurimmat ja näkyvimmat invektiivit näyttävät sijoittuvan pääasiassa ulkoseinille, julkisiin rakennuksiin ja hautojen seinille. Myös Lupanarin (VII 12,18) huoneisiin oli kirjoitettu monia suurikokoisia graffitoja.⁵⁵⁶ Lupanarin huoneet olivat muutenkin suosittu kirjoittelupaikka, sillä niistä on dokumentoitu yhteensä yli 100 graffitoa. Tämän selittää osittain se, että prostituoitujen huoneissa ei ollut seinäkoristelua, joka olisi rajoittanut graffitojen kokoa. Graffitojen kirjoittajat yleensä välttivät seinien kuva-aiheiden päälle kirjoittamista.⁵⁵⁷ Graffitojen määrä ja koko viittaavat siihen, että ilotalon seinille kirjoittelu koettiin sallituksi. Yksityis-taloissa seinäkirjoitukset olivat yleensä pienempiä, mutta niistäkin on löytynyt muutamia isoilla kirjaimilla kirjoitettuja invektiivejä kuten graffito 3144 talon VII 2,3 peristyylin seinällä ja 8380 talon I 10,8 sivuhuoneessa. Useimmissa näistä on aiheena joko oraaliseksi tai *cinaedus*.⁵⁵⁸ Näitä aiheita kirjoiteltiin näkyvästi jopa yksityistalojen kontekstissa, mikä korostaa sitä, että ne olivat pompejilaisten vakio-loukkauksia.

Joidenkin invektiivien näkyvyyttä lisäsi visuaalinen elementti kuten piirros, falloksen kuva tai muu graafinen yksityiskohta. Graffitoon 8959 *Pyrallis felat*, joka on hyvin pienellä kirjoitettu, liittyi noin 17 senttimetrin korkuinen kuva, jossa ylös-alaisin roikkuva henkilö ilmeisesti harjoittaa fellaatiota.⁵⁵⁹ Basilikan seinällä ityfal-lista miestä esittävä piirros kiinnitti ehkä huomion hyvin pienellä kirjoitettuun graffitoon 1826 *Phileros spado*. Samoin basilikan seinällä useiden fellaatioon viit-taavien graffitojen keskellä oli noin 10 senttimetrin(?) korkuinen kasvokuva, jonka suuhun osoittaa suuri fallos.⁵⁶⁰ Tässä tutkielmassa käsitellyistä pilapiirroksista

2125, 2169, 2203, 2292, 2312, 2332, 2391, 2402, 2409, 2409a, 2423, 3089, 3102, 3103, 3114, 3117, 3146, 3200, 3204, 3999, 4008, 4082, 4158, 4160, 4201, 4209, 4304, 4533, 4548, 4580, 4602, 4703, 4831, 4954, 4993, 5120, 5136, 5148, 5187, 5267, 5268, 5279, 5282, 6862, 7355, 7497, 8307, 8361, 8413, 8419b, 8465b, 8617, 8620, 8711a, 8760, 8785, 8841, 8843, 8877, 8931, 8940, 8959, 9003, 9008b, 9027, 9228, 10004, 10005, 10006, 10008, 10013, 10033a, 10037d, 10043, 10070, 10073c, 10078a, 10086b, 10093c, 10119, 10129, 10150; Benefiel 2010, nrot 18 ja 31.

Noin 5–10 cm kokoisilla kirjaimilla: 234, 549a, 575, 576, 581, 760, 763, 1825, 1971, 2177, 2200, 2204, 2254, 2257, 2268, 2273, 2278, 2334, 2403, 2419, 2421, 3144, 3150, 4434, 4862, 4917, 4997, 5178, 5408, 8329, 8380, 8449, 8512, 8898, 8939, 9154, 9945, 10098c, 10132, 10143, 10233.

Yli 10 cm kokoisilla kirjaimilla: 246, 652, 2266, 2288, 2415, 5396, 7057, 7243, 7248b, 7464, 10232a.

Ei tarkkaa tietoa: 5244 (*CIL*: "per totum parietem").

⁵⁵⁵ Esim. 234, 246, 549a, 575, 576, 581, 652, 7243, 7248b ja 7464.

⁵⁵⁶ Esim. 2200, 2204, 2254, 2257, 2266, 2268, 2273, 2278 ja 2288.

⁵⁵⁷ Vrt. DiBiasie 2015, 315; Lohmann 2017, 362.

⁵⁵⁸ Isoilla kirjaimilla yksityistaloissa esim. 2334, 2400, 3144, 4434, 4862, 4917, 6862, 8329, 8380, 10132.

⁵⁵⁹ Vrt. Della Corte (*CIL* IV 8959): "homo(?) in lectulo recumbens, quem alter ab alto ad perpendiculum fere pendens fellat". Viivapiirros: Varone 2012, 444.

⁵⁶⁰ Piirroksen koko on arvio valokuvien (Varone 2012, 363) ja *CIL*:n viivapiirrosten pohjalta. Piirroksen ympärillä graffitot 1850, 1851 ja 1852a.

kaikki, joiden koko tiedetään, olivat 4–12 senttimetrin korkuisia.⁵⁶¹ Ne eivät olleet kookkaita, mutta näkyvämpiä kuin monet tekstuaaliset graffitot. Graffito 1517 oli kirjoitettu *tabula ansata* -kehyksen sisälle, mikä Kruschwitzin ja Campbellin mukaan antoi tälle graffitolle viralliselta näyttävän ulkoasun.⁵⁶² Graffito 8329 *Severa phelassss* on visuaaliselta asultaan poikkeuksellinen: sen kirjaimet eivät ole suorissa riveissä, vaan kulkevat vinosti eri suuntiin ja osittain päällekkäin.⁵⁶³ Funari näkee tässä molempien partnereiden hahmot, Clarke puolestaan Severan pään, jonka auki olevan suun phi-kirjain muodostaa.⁵⁶⁴

Invektiivien ulkoisten piirteiden kuten kirjoituskorkeuden, kirjainten koon ja visuaalisten elementtien perusteella vaikuttaa selvältä, että useimpien invektiivien oli tarkoitus olla helposti kenen tahansa luettavissa. Monet niistä olivat hyvin suurilla kirjaimilla kirjoitettuja ja pisimmät jopa metrien pituisia. Poikkeuksen tekevät muutamat hyvin pienillä kirjaimilla esimerkiksi peristyylien pylväisiin kirjoitetut, jotka ehkä oli tarkoitettu vain pienen sisäpiirin luettaviksi. Ulkoisten piirteiden lisäksi invektiivien näkyvyyteen vaikutti niiden sijainti, jota käsittelen seuraavaksi.

3.4 Invektiivien sijainti

Sijainti ja fyysinen konteksti auttavat hahmottamaan invektiivien kirjoittelun kulttuuria useista näkökulmista. Invektiivien sijainti kertoo muun muassa siitä, ketkä invektiivejä kirjoittelivat, mille lukijakunnalle ne kenties oli tarkoitettu ja mitkä paikat koettiin soveliaiksi loukkausten kirjoitteluun. Seinäkirjoitusten ympäristö näyttää lisäksi vaikuttaneen invektiivien kirjoittajien aihevalintoihin. Näin fyysinen konteksti vaikuttaa invektiivien tulkintoihin ja invektiivien sijainti puolestaan tulkintoihin erilaisten tilojen käytöstä ja seinäkirjoitusten kirjoitteluun liittyvistä normeista ja konventioista. Invektiivejä on löytynyt joka puolelta Pompejia sekä katujen varsilta että rakennusten sisältä. Monesti ne esiintyvät yksittäin muun tyyppisten seinäkirjoitusten joukossa. Useisiin paikkoihin oli kuitenkin kertynyt paljon invektiivejä, ja eräissä paikoissa korostuvat tietyt invektiivien aiheet.

Invektiivien sijainti eri tyyppisissä rakennuksissa ja eri puolilla Pompejia eroaa hieman seinäkirjoitusten yleisestä levinneisyydestä. Lohmannin mukaan Pompejin muurien sisäpuolelta dokumentoiduista graffitoista (*graphio inscripta*) 19 % oli kirjoitettu julkisten rakennusten sisä- ja ulkoseinille, 27 % muihin julkisivuihin ja loput 54 % erilaisten yksityisten rakennusten sisätiloihin.⁵⁶⁵ Tämän tutkielman aineistoon sisältyy myös dipintoja ja muurien ulkopuolelta löytyneitä seinäkirjoituksia. Tarkastelemalla vain muurien sisäpuolelle kirjoitettuja graffito-invektiivejä, jotka muodostavat tutkielman aineistosta n. 92 %, voidaan tehdä

⁵⁶¹ Piirrosten tiedot ovat Langnerin (2001) väitöskirjan liitteenä olevasta CD-ROM-tietokannasta.

⁵⁶² Kruschwitz & Campbell 2009, 69–70.

⁵⁶³ Viivapiirros: *CIL* IV 8329.

⁵⁶⁴ Vrt. Funari 1993, 144–145; Clarke 2007, 49–50.

⁵⁶⁵ Lohmann 2017, 128–129.

vertailua invektiivien ja koko graffitokorpuksen välillä. Näistä invektiiveistä noin 19 % oli kirjoitettu julkisiin rakennuksiin⁵⁶⁶, noin 34 % muiden rakennusten ulkoseinille ja noin 47 % yksityisten rakennusten sisälle. Näyttää siis siltä, että invektiivejä kirjoitettiin hieman enemmän ulkoseinille ja vähemmän yksityisten rakennusten sisälle kuin muunlaisia graffitoja. Vertailu osoittaa toisaalta sen, että myös invektiivien kirjoittelussa yksityisten rakennusten sisätilat olivat suositumpia kuin ulkoseinät ja julkiset rakennukset.⁵⁶⁷ Sisätilojen ja ulkoseinien välistä tilastoa saattaa tosin vääristää se, että julkisivuihin kirjoitettuja graffitoja luultavasti ehti kadota varhaisten kaivausten jälkeen ennen kuin graffitoja alettiin järjestelmällisesti dokumentoida.⁵⁶⁸

Panciera arvelee, että sisätiloihin kirjoitetut invektiivit olivat vahvempia, koska ne oli kohdistettu talon asukkaille. Ulkoseinille kirjoitettujen invektiivien kohde ei hänen mukaansa ole yhtä selvä, koska kuka tahansa saattoi lukea ne, eikä niitä ollut yhtä helppo huomata.⁵⁶⁹ Ulkoseinille kirjoitetut invektiivit on toisaalta mahdollista tulkita loukkaavammiksi kuin sisätiloihin kirjoitetut juuri siksi, että ulkoseinillä niillä oli enemmän potentiaalisia lukijoita. Useimmat ulkoseinille kirjoitetut invektiivit oli lisäksi kirjoitettu paikkoihin, joista ihmiset luultavasti osasivat etsiä niitä kuten ovien läheisyyteen ja paikkoihin, joissa muutenkin oli paljon seinäkirjoituksia. Hartnett on todennut, että kadut olivat erityisen otollisia paikkoja julkiseen herjaamiseen esimerkiksi pilkkalaulujen ja seinäkirjoitusten muodossa.⁵⁷⁰

Tästä huolimatta sisätilat olivat suosituin paikka kirjoittaa invektiivejä. Invektiiveistä yhteensä 117 oli kirjoitettu erilaisten yksityisten rakennusten sisälle (liite 3). Tähän lukuun sisältyy yhtä lailla Casa del Menandron (I 10,4) tyyppisiä suuria asuintaloja kuin pieniä kauppoja ja baareja.⁵⁷¹ Lohmann on todennut, että eri tyyppisten graffitojen suhteelliset määrät vaihtelivat suurten ja pienten yksityistalojen välillä. Esimerkiksi yksittäisiä nimiä ja tervehdyksiä oli enemmän suurissa taloissa, ja lukuja, päiväyksiä ja hintoja taas enemmän kauppoina ja työpajoina toimineissa pienissä taloissa.⁵⁷² Vastaava vertailu invektiivien ja muun tyyppisten graffitojen välillä eri rakennuksissa olisi kiinnostava, mutta tämän tutkielman puitteissa ei ole mahdollista tehdä näin laajaa analyysiä graffitojen aiheista ja konteksteista. Suhteellisen helposti voidaan kuitenkin tehdä joitain havaintoja invektiivien kirjoittelusta erilaisissa yksityisalojen huonetyypeissä. Erilaisten sisä-

⁵⁶⁶ Lasken tässä tutkielmassa julkisiksi rakennuksiksi forumin ja Stabiaen kylpylät, basilikan, Apollon temppelin, suuren teatterin, Palaestran, Eumachian rakennuksen ja Lupanarin. Muista julkisista rakennuksista ei ole löytynyt invektiivejä. Julkisiksi rakennuksiksi lasketaan toisinaan myös esimerkiksi Casa dei Gladiatori (V 3,3) ja Praedia Iuliae Felicis (II 4,6). Tässä tutkielmassa lasken ne yksityisiin rakennuksiin.

⁵⁶⁷ Vrt. Corbier 2016, 274, joka olettaa, että herjauksia olisi kirjoitettu ennen kaikkea julkisiin tiloihin ja miesten kokoontumispaikkoihin kuten Palaestralle.

⁵⁶⁸ Vrt. Mouritsen 1988, 49–50.

⁵⁶⁹ Panciera 2001, 261–262.

⁵⁷⁰ Hartnett 2017, 98–111.

⁵⁷¹ Pois laskuista on jätetty haudat sekä muutama epävarma tapaus kuten graffito 9148.

⁵⁷² Lohmann 2017, 138–139.

tilojen vertailua hankaloittaa tosin *CIL*:ssä käytetty hyvin kirjava valikoima nimityksiä erilaisille huoneille ja nimitysten epäjohdonmukainen käyttö.⁵⁷³ Lisäksi huoneita saatettiin käyttää joustavasti erilaisiin tarkoituksiin, joten tarkastelu oletettujen käyttötarkoitusten avulla ei ole tarkoituksenmukaista. Sen sijaan eri tilojen tarjoama näkyvyys seinäkirjoituksille ja tilojen avoimuus niin asukkaille kuin vierailijoillekin antavat aihetta vertailuun esimerkiksi peristyylien, atriumien, sivuhuoneiden ja palvelusväen tilojen välillä.

Vertailussa erilaisten tilojen välillä käy ilmi, että suurin osa invektiiveistä oli kirjoitettu talojen peristyyliihin ja muihin pylväikköihin (56 kpl).⁵⁷⁴ Jonkin verran kirjoiteltiin myös sivuhuoneisiin (14 kpl)⁵⁷⁵, atriumeihin (12 kpl) ja talojen sisäänkäynteihin (9 kpl). Tässä suhteessa invektiivit eivät poikkea olennaisesti muusta graffitoaineistosta. Suurin osa kaikista yksityistaloihin kirjoitetuista graffitoista keskittyi peristyyliihin, atriumeihin ja muihin tiloihin, joissa ihmiset eniten liikkuvat ja oleskelivat, ja joissa oli paljon kirjoittamiseen sopivia ja hyvin näkyviä paikkoja. Sen sijaan esimerkiksi palvelusväen tiloissa, käymälöissä ja *tricliniumeissa* oli hyvin vähän graffitoja.⁵⁷⁶ Vain muutamia invektiivejä on löytynyt tämän tyyppisistä tiloista.

Atriumien arvellaan olleen avoimia myös ulkopuolisille, joten niissä kirjoittajina ja lukijoina on voinut olla niin talojen asukkaita kuin vieraita.⁵⁷⁷ Varsinkin suurissa taloissa liikkui oletettavasti paljon ulkopuolisia.⁵⁷⁸ Peristyylien avoimuudesta vieraille sen sijaan on erilaisia tulkintoja. Eräät tutkijat olettavat, että vieraat pääsivät niihin vain isäntäväen kutsusta.⁵⁷⁹ Lohmann arvelee, että peristyylien pylväisiin kirjoitettuja hyvin huomaamattomia graffitoja ei ehkä edes tarkoitettu muiden luettaviksi.⁵⁸⁰ Invektiivien kohdalla tämä tulkinta kuitenkin vaikuttaa epätodennäköiseltä, koska niiden teho perustui siihen, että muut lukivat ne. Graffitojen kertyminen tiettyihin paikkoihin peristyyliissä viittaa siihen, että kirjoittajat – ja luultavasti myös lukijat – tiesivät, mihin niitä oli tapana kirjoitella. Invektiivejä esiintyy usein tällaisissa paikoissa muiden graffitojen joukossa.⁵⁸¹ Jos oletetaan, että peristyyliit eivät tavallisesti olleet avoimia vieraille, on peristyyliihin kirjoitetuissa invektiiveissä todennäköisesti kyse talon asukkaiden keskinäisestä herjaamisesta. Sivuhuoneet ovat luultavasti olleet vielä yksityisempiä tiloja, joihin kirjoitetut

⁵⁷³ Sisäpuutarhoista käytetään mm. nimityksiä *peristylum*, *viridarium* ja *porticus*, yksityistalojen sivuhuoneista mm. nimityksiä *cella*, *conclave*, *membrum*, ja *cubiculum*.

⁵⁷⁴ Tähän lukuun on laskettu tilat, joista *CIL*:ssä käytetään nimityksiä *peristylum*, *viridarium* tai *porticus*.

⁵⁷⁵ Sivuhuoneiksi on tässä laskettu tilat, joista *CIL*:ssä käytetään nimityksiä *cella*, *cubiculum*, *membrum* ja *conclave*. Muun nimisissä sivuhuoneissa ei invektiivejä esiinny, ellei sellaiseksi lasketa talon V 2,i exedraa, johon oli kirjoitettu kolme invektiiviä ja useita muita graffitoja.

⁵⁷⁶ Vrt. DiBiasie 2015, 309–319; Lohmann 2017, 132–136 ja 362–366.

⁵⁷⁷ Vrt. Milnor 2014, 111; Simelius 2018, 66.

⁵⁷⁸ Vrt. Lohmann 2017, 363–364.

⁵⁷⁹ Yhteenveto tulkinnoista kts. Simelius 2018, 63 alaviite 290.

⁵⁸⁰ Lohmann 2017, 113–114.

⁵⁸¹ Esim. talon I 9,5 *porticuksen* seinällä (graffitot 10003–10009c), talon VI 7,20 peristyylin pylväässä (1283–1286), talon VI 11,9 peristyylin pylväässä (1425–1428), talon VII 6,7 *porticuksen* pylväässä (9003–9008b) ja talon VII 16,17 peristyylin seinällä (Benefiel 2010, nrot 16–20, 25–33).

seinäkirjoitukset olivat pääasiassa asukkaiden luettavissa. Erityisen huomiota herättäviä sisältönsä vuoksi ovat varmasti olleet sellaiset sivuhuoneisiin kirjoitetut herjaukset kuin 1578 *lin[g]e Laidi cun[n]um* tai 4862 *Berutius felator et mames it prethri*.⁵⁸²

Yksityistalojen sisälle kirjoiteltiin kaikenlaisia invektiivejä – suosituimpina aiheina näissäkin paikoissa olivat oraaliseksi ja *cinaedus* – eivätkä eri aiheet näytä keskittyvän tietyn tyyppisiin tiloihin. Invektiivien kirjoittajat eivät siis valikoineet aiheitaan talojen sisällä ympäristön mukaan. Poliittisia seinäkirjoituksia, jotka vaalimainoksia lukuun ottamatta olivat harvinaisia Pompejissa, ei kuitenkaan kirjoitettu yksityistaloihin vaan pääasiassa ulkoseinille. Prostituoitujen mainoksista noin puolet on sisätiloissa, mutta suurin osa näistä ei ole invektiivejä eikä kuulu tämän tutkielman aineistoon.⁵⁸³ Useimmissa mainoksissa mainitaan vain nimi ja hinta, ei esimerkiksi seksuaalista palvelua, jota prostituoitu tarjosi. Joidenkin mainosten sijainti kuitenkin herättää kysymyksen siitä, oliko kyseessä todellinen mainos. Mahdollisia prostituutioon liittyviä invektiivejä ovat esimerkiksi graffitot 3999 ja 4001 leipomon I 3,27 sivuhuoneen peräseinällä⁵⁸⁴, 5048 talon IX 2,26 pylväikössä, 8185 kaupassa I 8,1 ja 10078a talon II 1,3 sivuhuoneessa (*cubiculum*). Leipomon ja yksityistalon sivuhuoneet olivat erikoisia paikkoja mainoksille, ja viittaavat siihen, ettei kyseisiä graffitoja tarkoitettu mainoksiksi vaan invektiiveiksi.

Vaikka useimpia invektiivien aiheita esiintyy yksityistalojen kontekstissa, ei kaikkia aiheita esiinny tasaisesti kaikissa taloissa, joista on löytynyt invektiivejä. Eri taloissa kirjoiteltiin selvästi eri aiheista. Esimerkiksi talon V 2,i (Casa delle Nozze d'Argento) atriumiin ja ennen kaikkea peristyyliin ja exedraan oli kirjoitettu paljon seksuaalisia graffitoja. Näiden joukossa on useita invektiivejä, joiden aiheena on fellaatio tai *cinaedus*.⁵⁸⁵ Talosta VII 7,5 (Casa del Trittolemo) sen sijaan ei ole yhtä fallostalosta lukuun ottamatta löytynyt yhtään seksuaalista graffitoa. Sen peristyyliin pylväisiin kirjoitetuista viidestä invektiivistä kahdessa mainitaan *fur* ja muissa *ardalio*, *calos* ja *fallos*.⁵⁸⁶ Useimmissa taloissa ei korostu mikään tietty aihepiiri, vaan invektiivien aihevalinnat tuntuvat olevan täysin satunnaisia, mutta ainakin edellä mainitussa talossa V 2,i näyttää olleen omalaatuinen seinäkirjoittelun kulttuuri. Talon V 2,i tapauksessa on ilmeistä, että aiemmat seinäkirjoitukset ovat innoittaneet muita lisäämään omia hävyttömyyksiään talon seinille ja pylväisiin.

⁵⁸² 1578 kirjoitettu talon VII 4,48 sivuhuoneeseen (*conclave*), 4862 kirjoitettu talon VII 16,12 sivuhuoneeseen (*cubiculum*).

⁵⁸³ Noin puolet mainoksista oli ulkoseinillä. Sisätiloissa olevista useimmat oli kirjoitettu joko yksityistalojen sisäänkäynteihin tai kaupallisten rakennusten kuten baarien, kauppojen tai majatalojen seinille. Muutamia kirjoitettiin kuitenkin myös yksityistalojen peristyyliin (4150, 5048, 5338, 8357b(?)), atriumeihin (4690) ja sivuhuoneisiin (1307(?), 4277, 4882b(?), 5372, 10078a(?)).

⁵⁸⁴ Solinin (*CIL* IV suppl. 4,2) mukaan "in pistrini I 3, 27 cella, quae pone aditum 1 a sinistra adiacet" eli ei ulko-ovea lähinnä oikealla puolella olevassa *cellassa*, vaan peremmällä leipomon vasemmalla sivustalla olevassa huoneessa oven vastaisella seinällä.

⁵⁸⁵ Fellaatio: 4156, 4158, 4185, 4192, 4209; *cinaedus*: 4201, 4206. Lisäksi *fututrix*: 4195(?), 4196; *fallos*: 4160.

⁵⁸⁶ Graffitot 4725, 4756, 4764, 4765 ja 4776.

Aiheiden lisäksi invektiivien määrät vaihtelevat talojen välillä. Selkeimpiä esimerkkejä ovat muutamien suuret yksityistalot, joista on dokumentoitu paljon graffitoja. Talossa V 2,i (Casa delle Nozze d'Argento) invektiivien lukumäärä on erityisen suuri, yhteensä kymmenen invektiiviä kaiken kaikkiaan 73 dokumentoidun graffiton joukossa.⁵⁸⁷ Talon I 10,4 (Casa del Menandro) sisältä on löytynyt neljä invektiiviä yhteensä 107 graffiton joukosta.⁵⁸⁸ Useita muita oli kirjoitettu kadulle lähelle tätä taloa.⁵⁸⁹ Myös huomattavasti pienemmässä talossa IX 9,12.13, joka luultavasti toimi majatalona (*stabulum*), oli kuusi invektiiviä yhteensä 28 graffiton joukossa.⁵⁹⁰ Edellä mainitusta talosta VII 7,5 (Casa del Trittolemo) on löytynyt viisi invektiiviä ja yhteensä 73 graffitoa.⁵⁹¹ Sen sijaan esimerkiksi talosta I 7,1 (Casa di Paquius Proculus) on löytynyt vain yksi invektiivi (8124) ja senkin tulkinta on epävarma.⁵⁹² Yhteensä tästä talosta on dokumentoitu 85 graffitoa.⁵⁹³ Myös talon V 5,3 (Casa dei Gladiatori) sisälle oli kirjoitettu vain yksi invektiivi, vaikka sieltä on dokumentoitu 155 graffitoa.⁵⁹⁴ Invektiivien määrät kertovat osaltaan siitä, että seinäkirjoittelun tapa vaihteli eri taloissa.

Invektiiveistä 110 oli kirjoitettu ulkoseinille. Viitanen, Nissinen ja Korhonen ovat todenneet, että sekä vaalimainoksilla että graffitoilla oli tapana kertyä asumusten ja kauppojen julkisivuihin ja vilkkaiden katujen varsille. Nämä paikat tarjosivat seinäkirjoituksilla enemmän potentiaalisia lukijoita kuin hiljaisemmat sivukadut.⁵⁹⁵ Invektiivit olivat kertyneet pääasiassa yksityisten rakennusten julkisivuihin ja ovien läheisyyteen. Julkisten rakennusten ja hautojen ulkoseinissä oli vain muutamia invektiivejä.⁵⁹⁶ Useimmat ulkoseinille kirjoitetut invektiivit sijoituivat Pompejin vilkkaimmille kaduille.⁵⁹⁷ Erityisen suosittu näyttää olleen Via dell'Abbondanzan itäpäässä kortteleiden I 12 ja II 4 välinen osuus. Toisaalta saman kadun keskivaiheilta kortteleiden I 6 ja I 11 väliltä on löytynyt vain yksi invektiivi, vaikka tältä alueelta on löydetty paljon graffitoja. Tuntematta tarkemmin katuosuuksien arkeologista kontekstia on vaikea arvioida, miksi näin on, eikä tässä tutkielmassa ole mahdollista ryhtyä näin perusteelliseen analyysiin.

Ulkoseinille kirjoitetuissa invektiiveissä esiintyy kaikkia aiheita, mutta tietyt aiheet korostuvat muutamissa paikoissa. Ovien VI 11,15 ja 16 lähelle oli kirjoitettu kahdeksan invektiiviä, joista lähes kaikki liittyvät oraaliseksiin ja sukupuolieliimiin.

⁵⁸⁷ Talossa V 2,i graffitot 4152–4220 ja 10200 (= 4210+4211).

⁵⁸⁸ Talossa I 10,4 graffitot 8310–8357c. Kaikki yksittäiset *CIL*:ssä saman numeron alla julkaistut graffitot on laskettu erikseen. Lohmann (2017, 384–392, kat. nrot E1–E111) on löytänyt muutaman lisää ja luettelee yhteensä 111 graffitoa.

⁵⁸⁹ Esim. 8258, 8259, 8307, 8361.

⁵⁹⁰ Talossa IX 9,12.13 graffitot 5257–5285.

⁵⁹¹ 4713–4785

⁵⁹² Talon I 7,1 graffitojen erityisluonteen puolesta puhuu myös Benefielin (2016, 105) havainto, ettei niissä mainita yhtäkään naista.

⁵⁹³ Talossa I 7,1 graffitot 7200–7201 ja 8067–8135.

⁵⁹⁴ Talossa V 5,3 graffitot 4280–4428 ja 5460–5463.

⁵⁹⁵ Viitanen, Nissinen, & Korhonen 2013, 68–77.

⁵⁹⁶ Vrt. liite 3.

⁵⁹⁷ Vrt. kartta liitteessä 4; Viitanen ym. 2013, 65 figure 3.

Talossa VI 11,5.15.16 toimi ehkä ilotalo, mikä on saattanut vaikuttaa aihevalintoihin.⁵⁹⁸ Korttelin VII 2 pohjoisseinälle puolestaan oli kirjoitettu useita seksuaalisia invektiivejä, joissa toistuvat muun muassa nimet Tyria ja Vesbinus.⁵⁹⁹ Myös tämän kadun varrella oli ehkä ilotalo.⁶⁰⁰ Marcus Cerrinius Vatiaan liittyvistä pilailevista mainoksista kolme oli kirjoitettu ovien VII 2,40 ja 44 väliselle seinälle muutaman oven päähän toisistaan.⁶⁰¹

Eräisiin julkisiin rakennuksiin oli kertynyt paljon invektiivejä, mikä selittyy osin sillä, että nämä olivat muutenkin suosittuja paikkoja kirjoitella graffitoja. Esimerkiksi Pompejin basilikassa oli 24 invektiiviä, Lupanarissa ainakin 14 invektiiviksi tulkittavaa graffitoa, ja suuren teatterin sisääntulokäytävässä (VIII 7,20) kahdeksan.⁶⁰² Kylpylöihin oli kirjoitettu hieman vähemmän invektiivejä (6 kpl) ja yhtä lukuunottamatta ne oli kaikki kirjoitettu Stabiaen kylpylään.⁶⁰³ Palaestran pylväisiin oli kirjoitettu vain yhdeksän invektiiviä, mikä on pieni määrä verrattuna pylväistä löydettyihin lähes 400 graffitoon, ja ne kaikki oli kirjoitettu eri pylväisiin ympäri Palaestraa.⁶⁰⁴ Useimmat niistä olivat myös melko pieniä ja pylväiden vaalealla pohjalla huomaamattomia. Myöskään basilikan ja Lupanarin graffitojen joukossa invektiivit eivät luultavasti pistäneet silmään. Teatterin käytävässä graffitot 2415 ja 2421 sen sijaan erottuivat varmasti kokonsa vuoksi.⁶⁰⁵ Julkiset rakennukset olivat selvästi suosittu paikka kirjoittaa niin invektiivejä kuin muunlaisiakin seinäkirjoituksia. Invektiivien sisältö vaihtelee jonkin verran eri julkisissa rakennuksissa ja esimerkiksi basilikassa, Lupanarissa ja teatterin käytävässä korostuvat tietyt aiheet ja muodot. Tämä viittaa siihen, että seinäkirjoitukset innoittivat muita jäljittelemään aiempia kirjoituksia. Tätä näkökulmaa käsittelen tarkemmin seuraavassa luvussa.

Porta di Noceran ulkopuolella ja Via Nucerinan varrella kaupungin kaakkois- ja länsipuolella olevista haudoista on myös löydetty invektiivejä, sekä hautojen sisältä että niiden ulkoseinistä (vrt. liite 3). Muiden nekropolien alueilta ei ole löytynyt invektiivejä, vaikka niidenkin hautoihin kirjoiteltiin. Invektiivien esiintymistä juuri Porta di Noceran nekropolin alueella selittää osaltaan se, että tämä alue oli erityisen suosittu paikka kirjoittaa ilmoituksia ja graffitoja verrattuna

⁵⁹⁸ McGinn 2004, 276.

⁵⁹⁹ Tyria graffitoissa 2319e, 2319l ja 2319p. Vesbinus graffitoissa 2319b, 2319c, 3114, 3115, 3116(?).

⁶⁰⁰ McGinn 2004, 277.

⁶⁰¹ Mainos 575 ovien VII 2,40–41 välissä, 578 ovien VII 2,41–42 välissä ja 581 ovien VII 2,43–44 välissä.

⁶⁰² Basilikan VIII 1,1 sisältä on löytynyt yhteensä 200 graffitoa (*CIL* IV 1780–1952, 3081–3088 ja 3029) ja ulkoseiniltä noin 20, Lupanarista VII 12,18 135 graffitoa (*CIL* IV 2173–2296 ja 3101a) ja suuren teatterin käytävästä VIII 7,20 65 graffitoa (*CIL* IV 2414–2463, 2523, 2995, 3201–3204, 4965) ja graffitopiirroksia, joita ei ole julkaistu *CIL*:ssä (vrt. Langner 2001, 118–120).

⁶⁰³ Stabiaen kylpylästä on löytynyt noin 60 graffitoa. Forumin kylpylästä, johon oli kirjoitettu yksi invektiivi, on löytynyt noin 10 graffitoa.

⁶⁰⁴ Palaestran II 7,1–10 pylväissä graffitot 8518–8814 ja 9279–9295b.

⁶⁰⁵ 2415 yli 2,5 metrin pituinen ja kirjoitettu 8–25 cm korkuisin kirjaimin; 2421 yli metrin pituinen ja kirjoitettu 3–24 cm korkuisin kirjaimin.

muihin Pompejin nekropoleihin.⁶⁰⁶ Campbell arvelee amfiteatterin läheisyyden olleen yksi syy tähän.⁶⁰⁷ Nekropolien erot näkyvät myös esimerkiksi niiden arkkitehtuurissa ja niihin haudattujen henkilöiden sosiaalisessa statuksessa.⁶⁰⁸ Invektiivien esiintyminen yksinomaan Porta di Noceran ja Via Nucerinan haudoissa osoittaa, että nekropolit erosivat toisistaan myös seinäkirjoittelun osalta. Invektiivien esiintyminen haudoissa vaikuttaa nykylukijasta erikoiselta ja herättää kysymyksiä siitä, kuka invektiivejä kirjoitti ja kenen oletettiin niitä lukevan. Hautojen omistajat tuskin itse kirjoittelivat hautoihin invektiivejä ja muita hävyttömyyksiä. Monissa hautapiirtokirjoituksissa nimenomaan varoitettiin häpäisemästä hautoja kirjoituksilla.⁶⁰⁹ Campbellin mukaan vaalimainokset, ilmoitukset gladiaattorinäytöksistä ja erilaiset graffitot kertovat siitä, että hautoja hyödynsivät muutkin kuin vainajien omaiset.⁶¹⁰ Hautoihin kirjoitetuista kuudesta invektiivistä viisi liittyy oraaliseksiin ja näistä yksi on prostituoidun mainoksen muodossa.⁶¹¹ Jos invektiivit ovat syntyneet haudoilla harjoitetun prostituution sivutuotteena, kohdistuivat loukkaukset ehkä prostituoituihin ja heidän asiakkaisiinsa.⁶¹² Toisaalta potentiaalisia kirjoittajia ja lukijoita on vilkkaan kulkureitin varrella ollut monia muitakin.

Invektiivien sijainnin tarkastelu osoittaa, että niitä kirjoitettiin ympäri Pompejia niin yksityistalojen sisätiloihin, julkisiin rakennuksiin kuin ulkoseinillekin ja jopa hautoihin. Invektiivit osoittavat kuitenkin myös, että seinille kirjoittelun tapa vaihteli eri konteksteissa sekä aiheiden että lukumäärien osalta. Esimerkiksi seksuaaliset invektiivit korostuvat ilotalojen yhteydessä, suuren teatterin käytävässä ja talossa V 2,i (Casa delle Nozze d'Argento). Julkisten rakennusten satojen seinäkirjoitusten joukosta invektiivit eivät erotu määriensä vuoksi merkittävästi. Sen sijaan esimerkiksi talon IX 9,12.13 useat invektiivit herättävät huomiota. Invektiivien määrä tietyissä paikoissa selittyy osin sillä, että näihin paikkoihin muutenkin kirjoiteltiin paljon seinäkirjoituksia. Tiettyjen aiheiden ja nimien toistuminen viittaavat kuitenkin myös siihen, että aiemmin kirjoitetut seinäkirjoitukset innoittivat toisia jäljittelemään niitä ja lisäämään omia viestejään muiden joukkoon. Seuraavaksi tarkastelen, miten tällainen jäljittely ja muut vuorovaikutuksen muodot näkyvät invektiiveissä.

⁶⁰⁶ Vrt. Campbell 2015, 69–70. Cormackin (2007, 604 viite 34) mukaan Porta di Noceran hautoihin oli kirjoitettu yhteensä 189 dipintoa ja graffitoa.

⁶⁰⁷ Campbell 2015, 70.

⁶⁰⁸ Vrt. Cormack 2007, 586. Cormackin mukaan Porta di Noceran nekropoliin oli haudattu pääasiassa vapautettuja ja heidän perheitään, kun taas Porta Ercolanon nekropoliin oli haudattu suhteessa enemmän yläluokkaan ("magisterial order") kuuluvia.

⁶⁰⁹ Vrt. Kruschwitz 2010; esim. *CIL* VI 4870, 14313, *CIL* XI 575, 4126, *CIL* V 1490; *AE* 2001, 1785.

⁶¹⁰ Campbell 2015, 70.

⁶¹¹ Oraaliseksiä: 5396, 5408 (mainos), 10222, 10232a, 10233. Kuudes invektiivi 9945. Haudoissa myös useita uhkauksia kuten graffitot 10243ab, 10243h, 10243j.

⁶¹² Invektiivien kohteina mainitaan Gaius Cossutius, Felix, Erotarin, Promus, Caesonius Felix ja Hedone, joten joukossa näyttää olevan henkilöitä useista yhteiskuntaluokista.

3.5 Vuorovaikutusta

Pompejin seinäkirjoitukset olivat viestintää niiden kirjoittajien ja lukijoiden välillä, vaikka niitä ei useinkaan ollut kohdistettu tietyille lukijoille. Yksinkertaisimmista, vain nimistä koostuvista graffitoista, välittyi tieto siitä, että joku oli oleskellut kyseisessä paikassa ja halunnut jättää jäljen itsestään. Mainokset ja ilmoitukset pyrkivät vaikuttamaan ihmisten toimintaan. Monet graffitot herättivät reaktioita, usein ehkä keskusteluna lukijoiden keskuudessa, joskus taas uusien graffitoiden muodossa. Benefiel on Pompejin yksityistaloihin kirjoitettuja graffitoja käsittelevissä tutkimuksissaan todennut, että graffitot usein syntyivät vuorovaikutuksessa aiempien graffitoiden, niiden fyysisen ympäristön ja kuvien kanssa. Aiemmat graffitot innoittivat muita kommentoimaan tai lisäämään omia kirjoituksiaan, jolloin graffitoja kertyi tiettyihin paikkoihin. Graffitoiden kirjoittajat myös ottivat erilaiset tilat, seinäkoristelut ja graffitipiirrokset huomioon graffitoja kirjoittaessaan. Benefiel kutsuu näitä vaikutussuhteita dialogeiksi.⁶¹³ Lohmannin mukaan graffitoiden kirjoittajat reagoivat aikaisempiin graffitoihin myös imitoimalla aiheita ja muotoja.⁶¹⁴ Invektiivit osoittavat monenlaisia merkkejä vuorovaikutuksesta niin graffitoiden välillä kuin suhteessa niiden fyysiseen ympäristöön. Esittelen seuraavaksi muutamia esimerkkejä invektiiveissä näkyvästä seinäkirjoitusten ja kirjoittajien välisestä vuorovaikutuksesta.⁶¹⁵ Tämä vuorovaikutus osoittaa, että toisten ihmisten loukkaaminen ei ollut ainoa syy invektiivien kirjoittamiseen.

Voisi kuvitella invektiivien herättäneen erityisesti loukatuissa henkilöissä halun vastata loukkauksiin omilla kirjoituksillaan. Ainoa tällainen invektiiveissä esiintyvä dialogi sanan varsinaisessa merkityksessä on Successuksen ja Severuksen välinen vuoropuhelu graffitoissa 8258 ja 8259. Severuksen ensimmäinen Successusta herjaava viesti sai Successuksen vastaamaan tuohtuneena, mihin Severus vielä lisäsi oman lakonisen loppukaneettinsa. Näin selvät dialogit ovat harvinaisia koko Pompejin graffitokorpuksessa.⁶¹⁶ Vaikka graffitoihin harvoin vastattiin suoraan toisella graffitolla, mahdollisti graffitossa mainittu allekirjoitus tai viestin lähettäjän nimi suullisen dialogin graffiton pohjalta. Myös nimettömät seinäkirjoitukset luultavasti herättivät keskustelua. Allekirjoitukset osoittavat joka tapauksessa, että niiden kirjoittajat halusivat lukijoiden tunnistavan heidät (tai graffitossa mainitun subjektin, jos se ei ollutkaan kirjoittaja itse). Invektiiveissä allekirjoitukset ovat melko harvinaisia, mikä viittaa siihen, että useimmat kirjoittajat halusivat pysyä nimettöminä. Monet niistä invektiiveistä, joissa kirjoittaja mainitsee itsensä, eivät vaikuta kovin vakavilta loukkauksilta, vaan ne ovat pikemminkin humoristisia, kuten Pyrrhuksen tervehdys kuolleelle Chiukselle (1852) tai Virgulan viesti

⁶¹³ Vrt. Benefiel 2010; 2011; 2016.

⁶¹⁴ Lohmann 2017, 361–366.

⁶¹⁵ Invektiivien ja seinäkoristelun välistä yhteyttä olisi myös kiinnostavaa tutkia, mutta se ei ole tämän tutkielman puitteissa mahdollista.

⁶¹⁶ Vrt. Lohmann 2017, 108.

(poika?)ystävälleen Tertiukselle, jota hän pitää hävyttömänä (1881).⁶¹⁷ Useissa niistä ei myöskään käytetty loukkauksen aiheena kaikkein vahvimpia seksuaalisia aiheita kuten oraaliseksiä tai cinaeduksia, vaan herja perustui omaperäisempiin ilmauksiin ja sanakäänteisiin.⁶¹⁸ Toki myös moniin seksuaalisiin invektiiveihin liittyi allekirjoituksia.⁶¹⁹ Nämä kirjoittajat eivät selvästikään pelänneet mahdollisia kirjoitustensa aiheuttamia reaktioita. Toisaalta jos kyse ei ollut kirjoittajan omasta nimestä, he ehkä halusivat vierittää syyn loukkauksesta jonkun muun niskoilille.

Varsinaisia dialogeja useammin vuorovaikutus näkyy siinä, että aikaisempia seinäkirjoituksia jäljiteltiin tai niihin lisättiin jotain. Joskus jäljittely on suoranaista kopiointia kuten graffitossa 8940, joka toistaa graffiton 8939 alkuosan mutta paljon epäselvemmällä käsialalla. Graffitot ovat siis todennäköisesti eri kirjoittajien tekemiä.⁶²⁰ Useimmiten ei kuitenkaan kopioitu kokonaisia graffitoja, vaan toistettiin samoja aiheita ja muotoja. Tämä näkyy esimerkiksi Lupanarin seksuaalisissa graffitoissa, joissa toistuvat etenkin verbit *futuere* ja *fellare*. Huomionarvoista on myös se, että vain yhden huoneen seinillä käytettiin verbiä *fellare*.⁶²¹ Verbiä *futuere* puolestaan esiintyi kaikissa huoneissa. Lupanarin graffitot heijastelevat jäljittelyn lisäksi ilotalon seksuaalista kontekstia. Sen sijaan on vaikeampi selittää, miksi Lupanaria lukuun ottamatta suurin yksittäinen kertymä anaaliseksiin liittyviä graffitoja, yhteensä viisi kappaletta, on suuren teatterin käytävässä. Näistä ainakin graffitot 2420 ja 2442b ovat invektiivejä.⁶²² Käytävässä ei näiden lisäksi ole kuin kaksi muuta selkeän seksuaalista graffitoa.⁶²³ Ehkä selitys on yksinkertaisesti se, että joku kirjoitti ensimmäisen anaaliseksiin liittyvän viestin ja muutamat muut kirjoittajat päättivät vastata samalla mitalla. Vastaavaa tietyn aihepiirin suosiota ja toistoa osoittavat myös seksuaaliset invektiivit talossa V 2,i, *cinaedus*-grffitot talon IX 3,5 peristyyliissä ja fellaatioon liittyvät invektiivit basilikan sisällä. Basilikan invektiiveissä huomiota herättävät myös monet keskimääräistä pidemmät ja taidokkaammat, esimerkiksi runomittaiset invektiivit. Tämä ehkä johtuu basilikan graffitojen yleisestä luonteesta. Sinne oli selvästi tapana kirjoitella pidempiä ja omaperäisempiä graffitoja.

Aikaisempiin seinäkirjoituksiin reagointi näkyy konkreettisimmin silloin, kun samat sisällöt tai teemat toistuvat lähekkäin olevissa seinäkirjoituksissa. Tällöin on mahdollista kuvitella, kuinka joku on sattunut lukemaan ensimmäiseksi

⁶¹⁷ Virgula on usein tulkittu naisen nimeksi, mutta Solinin (*CIL* IV suppl. 4,2) mukaan se on todennäköisesti miehen nimi. Kajanto (1965b, 337) tuntee kuusi miestä ja yhden naisen, joiden nimenä oli Virgula.

⁶¹⁸ Esim. 1593,1852, 1864, 1881, 3117, 8258, 8259.

⁶¹⁹ Esim. 1253, 2319l, 2375, 2400, 3995, 4008, 7243, 7497, 8171, 8698, 10132, 10232a.

⁶²⁰ Graffitoissa 2169 ja 2170 on sama viesti toistettu samalla käsialalla, joten ne ovat luultavasti saman kirjoittajan tekemiä. Myös graffitot 5279 ja 5282 ovat identtisiä sanasta sanaan. Käsialasta ei ole tietoa, joten on mahdotonta sanoa olivatko ne saman vai eri kirjoittajien kirjoittamia.

⁶²¹ Oraaliseksiin liittyvät graffitot 2259, 2266, 2268, 2273, 2275 ja 2278 *cellan* d seinillä. Samassa huoneessa myös graffito 2277, jossa ainoana esiintyy verbi *irrumare*. *Fellare* lisäksi graffitossa 2292 eteiskäytävän peräseinällä. Yhteensä *cellassa* d oli 23 graffitoa. Eniten graffitoja, 74 kpl, oli *cellassa* f.

⁶²² Anaaliseksiin liittyviä lisäksi 2425, 2447 ja 3202.

⁶²³ 2415 ja 2421.

kirjoitetun viestin ja päättänyt lisätä siihen oman tulkintansa. Ulkoseinälle oven I 13,9 vasemmalle puolelle oli kirjoitettu graffitot 10070 *Lesbiane cacas scribit qui valuit* ja 10071a *Canpanus*. Näiden innoittamana oli joku nähtävästi lisännyt nimen Canpanus alle pilkkanimen CaCanpanius (10071b). Basilikan seinälle oli kirjoitettu kaksi graffitoa, joissa Cosmusta (1825) ja Narcissusta (1825ab) herjataan *fellatoreiksi*. Graffiton 1825ab kaksi osaa oli kirjoitettu pystyyn graffiton 1825 molemmin puolin kuin korostamaan, että ne kuuluvat sekä sisältönsä puolesta että visuaalisesti yhteen. Ulkoseinällä korttelin IX 5 lounaiskulmassa oli allekkain kolme graffitoa, joissa käytettiin ilmausta *calos*. Ylimpänä ollut graffito 5136 *calos Probe* oli kirjoitettu kookkailla kirjaimilla (n. 5 cm). Graffito 5138 toistaa saman tekstin, mutta kirjainten koosta ei ole tietoa. Alimpana oli graffito 5148 *Romulus cal^{vos}* pienemmillä kirjaimilla kirjoitettuna (n. 1 cm). Vaikuttaa siltä, että graffiton 5148 kirjoittaja oli päättänyt yhdistää seinällä näkemänsä ilmauksen toiseen henkilöön. Tämän jälkeen oli joku vielä lisännyt sanaan *calos* pienen v-kirjaimen, jolloin loukkaus muutti muotoaan. Invektiivejä saattoi kertyä samaan paikkaan myös ilman, että ne sisältönsä puolesta liittyivät toisiinsa. Näin oli esimerkiksi talon I 9,5 puutarhassa, jossa useita herjauksia oli kirjoitettu seinällä olleen obsidiaanipeilin ympärille.⁶²⁴ DiBiasie arvelee, että peili kiinnitti kirjoittajien huomion ja ehkä jopa rohkaisi kirjoittamaan seksuaalisia viestejä.⁶²⁵

Eräitä henkilöitä herjattiin toistuvasti tietyssä paikassa, mikä viittaa siihen, että aiemmat invektiivit saivat muut haukkumaan samaa henkilöä. Thymele mainitaan ulkoseinällä ovien VI 11,15 ja 16 ympärillä ainakin viisi kertaa.⁶²⁶ Kaksi, tai ehkä kolme, näistä graffitoista on invektiivejä, joissa hänestä käytetään nimityksiä *fellatrix* ja *extaliosa*. Muut Thymeleen liittyvät graffitot saattoivat olla toisten kesken jääneitä yrityksiä kopioida näitä loukkauksia. Samaan tapaan mainitaan Tyria useissa graffitoissa korttelin VII 2 pohjoispuolella.⁶²⁷ Kaikissa näissä toistuu ilmaus *percisa*. Tyriaan liittyvät invektiivit ovat selvästi kopioita toisistaan. Talon VII 16,17 peristyyllissä puolestaan toistui moneen kertaan nimi Romula, joka sai osakseen ainakin kaksi invektiiviä.⁶²⁸

Seinäkirjoitukset houkuttelivat usein muita tekemään niihin lisäyksiä kuten v-kirjain sanassa *cal^{vos}* graffitossa 5148. Lisäykset voidaan usein tunnistaa erilaisesta käsialasta, vaikka aina ei ole varmaa liittyvätkö eri käsialalla kirjoitetut graffitot toisiinsa. Graffiton 4008 lopussa oleva allekirjoitus *scribit pedicator Septumius* on Lohmannin mukaan myöhempi lisäys. Lohmann arvelee, että Septumius halusi vastata lukijaa eli häntä itseään koskevaan loukkaukseen

⁶²⁴ 10004, 10005, 10006 ja 10008.

⁶²⁵ DiBiasie 2015, 192–195. DiBiasien mukaan peilien edessä viihtyviä miehiä saatettiin pitää naisellisina, mikä ehkä innoitti peilin ympärille kirjoitettuja herjaavia viestejä.

⁶²⁶ 1378, 1387, 1388, 1388a ja 1390.

⁶²⁷ 2319e, 2319l, 2319p.

⁶²⁸ Romula graffitoissa talon VII 16,17 sisällä: Benefiel 2010, nrot 16, 18, 23, 24, 29, 30, 31, 33. Lohmannin (2017, 287–288) mukaan nämä oli kirjoitettu usealla eri käsialalla.

(*pedicatur qui leget*) ja korostaa omaa rooliaan penetroivana osapuolena.⁶²⁹ Hieman samaan tapaan graffitoon 1700 *diced nobis Sineros et sopio ut merdas edatis* 'Syneros ja kyrpä sanovat meille: syökää paskaa' oli toisella käsialalla lisätty *qui scripseras sopionis* 'Sinä joka olit kirjoittanut, olet kyrpä/kyrvän oma', mikä käänsi herjauksen Synerosta vastaan.⁶³⁰ Muutama seinäkirjoitus ei ehkä ollut invektiivi lainkaan ennen myöhempää lisäystä. Graffiton 1363 *Antus ψωλή* sanat on kirjoitettu eri käsialoilla, joten ψωλή 'kyrpä' on todennäköisesti muuttanut viattoman nimimerkin loukkaukseksi Anthusta kohtaan. Samoin graffitossa 2004 sana *fel(lat)* on nähtävästi eri käsialalla ja myöhempi lisäys nimeen Rustius. Lohmann arvelee, että graffito-piirros 9008b on lisätty jälkikäteen graffiton *sum Max(imus)* ympärille.⁶³¹ Graffitossa 3144 [- - -] *Pri{si}miginius fellat* on mahdollista nähdä useampi lisäys. Alun perin seinällä luki ehkä pelkkä nimi *Pri{si}miginius*, jonka päätteen -VS päälle oli kirjoitettu -*All*, jolloin se voitiin lukea tervehdyksenä 'Primigenius tervehtii Primigeniaa'.⁶³² Sana *fellat* on kirjoitettu eri käsialalla ja ehkä toinen lisäys, jonka jälkeen graffiton voi tulkita 'Primigenius imee (= nuolee) Primigeniaa'. Graffitojen 1715 ja 1716 tapauksessa puolestaan näyttäisi siltä, että nimi Montanus on jälkikäteen lisätty yksinään kirjoitettuun herjaukseen *furuncule*.⁶³³ Monien lisäysten motiivina on varmasti ollut jo aiemmin mainittu kielellä leikittely ja huumori.

Nämä esimerkit osoittavat, että invektiivien kirjoittamisen motiivina ei aina ollut vain halu loukata jotakuta. Aiemmat seinäkirjoitukset herättivät lukijoissa reaktioita ja innoittivat heitä jäljittelemään niitä ja tekemään niihin omia lisäyksiään. On helppo kuvitella, että joillekin kirjoittajille juolahti mieleen kirjoittaa loukkaava graffito vasta, kun he näkivät jonkin aiemmin kirjoitetun invektiivin tai sellaisen graffiton, johon he saattoivat tehdä nokkelan lisäyksen. Silloinkin kun loukkaaminen ehkä oli ensisijaisena tarkoituksena, hyödynsivät invektiivien kirjoittajat usein muissa seinäkirjoituksissa näkemiään ilmauksia ja muotoja. Invektiiveissä näkyy selvästi seinäkirjoituksille tyypillinen kirjoittajien ja tekstien välinen vuorovaikutus.

⁶²⁹ Lohmann 2017, 288.

⁶³⁰ Vrt. Franklin 1986, 326.

⁶³¹ Lohmann 2015, 285.

⁶³² Vrt. Solin *CIL* IV suppl. 4,2.

⁶³³ Sana *furuncule* oli kirjoitettu noin 3 cm korkuisin kirjaimin (*CIL* IV *tabula* XXXII 8) ja nimi Montanus noin 2 mm korkuisin kirjaimin sanan *furuncule* n-kirjaimen yläpuolelle (*CIL* IV 1716).

4 Yhteenveto

Tämän tutkielman tavoitteena on ollut tarkastella koko Pompejin seinäkirjoituksissa säilynyttä invektiivaineistoa sekä sisällön että kontekstin kannalta. Tätä kautta on mahdollista tuoda esille koko loukkaavien aiheiden ja ilmausten kirjo ja vertailla erilaisten loukkausten määriä Pompejin seinäkirjoituksissa. Lisäksi koko aineistoa voidaan tarkastella invektiiveissä mainittujen henkilöiden sekä invektiivien muodon ja kontekstin näkökulmista, mitä ei tässä laajuudessa ole ennen tehty. Tämä analyysi tarjoaa aiempaa kokonaisvaltaisemman kuvan invektiiveistä ja niiden kirjoittelusta Pompejissa. Tavoitteena tässä tutkielmassa on ollut ensinnäkin selvittää, minkälaisia loukkauksia Pompejin seinille kirjoitettiin ja miksi. Ottamalla huomioon invektiivien muodon ja kontekstin olen lisäksi pohtinut, ketkä herjasivat keitä, mihin invektiivejä kirjoitettiin ja mikä kirjoittajia motivoi kirjoittamaan tällaisia loukkauksia. Yksinkertaisia vastauksia Pompejin seinäkirjoitusten tyyppinen aineisto ei tarjoa, mutta tässä tutkielmassa tehdyn analyysin pohjalta on mahdollista nostaa esille kiinnostavia tuloksia ja tulkintoja näihin tutkimuskysymyksiin liittyen.

Invektiivien aiheiden tarkastelu vahvistaa käsityksen siitä, että seksuaaliset aiheet olivat suosituimpia herjauksia Pompejissa. Muita aiheita esiintyi selvästi vähemmän, mutta niitä on silti aineistossa huomattava määrä. Suosituin aihe oli oraaliseksi, minkä lisäksi myös muita seksuaalisia ilmauksia käytettiin usein loukkausten aiheina. Tämä ei ole yllättävää, sillä seksuaaliset aiheet olivat vahvimpia loukkauksia ja suosittuja myös esimerkiksi satiireissa ja epigrammeissa. Suosituimmat ilmaukset kuten *fellat* ja *cunnum lingit* olivat ehkä tuttuja ilotalojen kontekstista ja prostituoitujen mainoksista. Nämä olivat myös lyhyitä ja helppoja toistaa. Seksuaalisten aiheiden lisäksi Pompejin invektiiveissä toistuvia teemoja olivat muun muassa ulkonäkö, eritteet, varkaat ja eläimet. Prostituutioon ja politiikkaan liittyvät ilmaukset ovat tulkinnanvaraisia, mutta myös näitä teemoja esiintyy invektiiveissä. Omaperäisemmät invektiivit erottuvat joukosta sekä ilmausten että muotonsa puolesta. Osa invektiiveistä oli kirjoitettu esimerkiksi runon tai kirjeen muotoon. Merkille pantavaa on, että Pompejin invektiiveissä ei juurikaan esiinny esimerkiksi ammattiin tai syntyperään liittyviä loukkauksia, jotka olivat suosittuja muun muassa retorisessa invektiivissä. Pompejin invektiivien vertaaminen kirjallisuudessa esiintyviin invektiiveihin voisi tarjota mielenkiintoisia näkökulmia asenteisiin, ennakkoluuloihin ja sosiaalisiin normeihin, jotka vallitsivat roomalaisen yhteiskunnan eri tasoilla.

Invektiivien kirjoittajia ei tunneta lukuun ottamatta muutamia allekirjoituksilta vaikuttavia nimiä ja maalattuja seinäkirjoituksia, jotka luultavasti olivat ammattimaisten ilmoitusten kirjoittajien (*scriptores*) tekemiä. Suurin osa invektiiveistä oli muiden seinäkirjoitusten tapaan oletettavasti miesten kirjoittamia. Muutamien allekirjoitusten perusteella näyttää kuitenkin siltä, että herjaajien joukossa oli myös naisia. Invektiivit olivat oletettavasti ala- ja keskiluokkien edustajien

harrastus, mihin viittaavat yläluokkaisten nimien vähyys, kreikkalaisten nimien suuri osuus sekä useiden orjien ja prostituoitujen esiintyminen aineistossa. Invektiivien sisältö ja konteksti eivät anna viitteitä kirjoittajien iästä. Loukkausten kirjoittelu ei invektiivien määrästä päätellen ollut kovin yleinen ilmiö, vaan niitä kirjoiteltiin satunnaisesti.

Invektiivien kohteista on yksilötasolla mahdollista tunnistaa vain muutamia yläluokkaisia pompejilaisia. Huomionarvoista on naisten suhteellisen suuri osuus herjausten kohteina, erityisesti seksuaalisissa invektiiveissä. Tämän selittää ehkä prostituoitujen suuri määrä invektiivien kohteiden joukossa. Invektiivien kohteista mainitaan yleensä vain *cognomen*, mikä viittaa siihen, että kirjoittajat ja herjausten kohteet tunsivat toisensa. Erityisesti yksityistalojen sisälle kirjoitettujen invektiivien tapauksessa tämä vaikuttaa todennäköiseltä. Muutamat nimet toistuvat, mutta niiden perusteella ei voida todeta joidenkin henkilöiden olleen herjausten kohteina muita useammin. Nimien toistuminen samassa paikassa viittaa ennemminkin siihen, että muut jäljittelivät seinillä näkemiään herjauksia.

Invektiivejä kirjoitettiin niin ulkoseinille, julkisiin rakennuksiin, hautoihin kuin yksityistalojen sisätiloihin. Erityisen paljon invektiivejä oli esimerkiksi Pompejin basilikassa, Lupanarissa, muutamissa yksityistaloissa sekä eräillä ulkoseinillä.⁶³⁴ Invektiivien määrää selittää osin se, että nämä paikat olivat muutenkin suosittuja paikkoja kirjoittaa seinäkirjoituksia. Sen sijaan esimerkiksi taloista I 7,1 (Casa di Paquius Proculus) ja V 5,3 (Casa dei Gladiatori) on löytynyt hyvin vähän invektiivejä. Myös Palaestran pylväissä oli vähän invektiivejä suhteessa kaikkiin sieltä löydettyihin graffitoihin. Määrien lisäksi invektiivien aiheet ja muodot vaihtelivat niin yksityistalojen kuin julkisten rakennustenkin välillä. Esimerkiksi Lupanarissa herjaukset olivat pääasiassa seksuaalisia, samoin yksityistalossa V 2,i (Casa delle Nozze d'Argento) ja suuren teatterin käytävässä. Pompejin basilikassa puolestaan monet invektiivit olivat taidokkaampia ja omaperäisempiä. Nämä seikat osoittavat, että eri rakennuksissa oli erilainen seinäkirjoittelun ja herjaamisen kulttuuri. Se että invektiivit korostuvat tietyissä konteksteissa herättää kysymyksen siitä, päteekö tämä myös muuntyyppisiin seinäkirjoituksiin. Olisi kiinnostavaa vertailla invektiivejä esimerkiksi tervehdyksiin, joilla invektiiveistä poiketen haluttiin välittää positiivinen, ihmissuhteita vahvistava viesti, ja selvittää, esiintyykö tervehdyksiä eri paikoissa ja konteksteissa kuin invektiivejä. Seinäkirjoitusaineiston laajempi tarkastelu eri aiheiden ja niiden sijainnin ja kontekstin valossa voisi tarjota uusia näkökulmia Pompejin seinäkirjoittelun kulttuuriin.

Yksityistalot olivat suosituin paikka kirjoittaa invektiivejä. Yksityistaloissa invektiivejä kirjoitettiin ennen kaikkea peristyyliihin, mikä viittaa siihen, että niitä kirjoittivat pääasiassa talojen asukkaat. Monet invektiivit oli lisäksi kirjoitettu melko huomaamattomasti peristyylien pylväisiin, joten lukijoiden täytyi tietää, mistä niitä etsiä. Ne oli selvästi tarkoitettu vain pienen piirin luettaviksi. Tällaisessa

⁶³⁴ Esim. taloissa V 2,i, VII 7,5 ja IX 9,12.13 sekä talojen VI 11,15–16, VII 2,16–18 ulkoseinillä ja ovensuissa ja Via dell'Abbondanza itäpäässä.

kontekstissa invektiivejä ei myöskään voida pitää yhtä loukkaavina kuin julkisemmille paikoille kirjoitettuja. Ulkoseinillä ja julkisissa rakennuksissa invektiiveillä oli suurempi potentiaalinen lukijakunta, mikä oletettavasti teki loukkauksista vakavampia.

Invektiivien sijainti ja kirjoitustapa kertovat siitä, että niiden kirjoittaminen oli hyväksyttyä siinä missä muidenkin graffitojen eikä niitä pidetty kovin vakavina loukkauksina. Invektiivejä oli näkyvillä paikoilla niin talojen sisällä kuin katujen varsilla, missä kirjoittajien on täytynyt puuhata kirjoitustensa parissa muiden nähdessä. Monet invektiivit olivat lisäksi suuria ja näkyviä. Graffitojen säilyminen mahdollisesti useita vuosia kertoo siitä, että niitä ei pidetty vandalismina eikä niin loukkaavina, että ne olisi pitänyt maalata piiloon. Ehkä vakaviinkin loukkauksiin osattiin suhtautua huumorilla, kun oli kyse seinäkirjoituksista.

Monien invektiivien muoto ja tyyli osoittavat, että niitä ei ehkä ollut tarkoitettu kovin vakavasti otettaviksi eikä niiden kirjoittamisen pääasiallisena motiivina välttämättä ollut loukkaaminen. Invektiiveille tyypillinen piirre on huumori, joka näkyy muun muassa pilkkanimissä, kielellä leikittelyssä ja kirjallisten muotojen jäljittelyssä. Huumorin kautta invektiiveillä saattoi olla myös apotropainen merkitys. Invektiivien kertyminen tiettyihin paikkoihin osoittaa lisäksi, että invektiivit syntyivät usein reaktioina aiempiin seinäkirjoituksiin ja halusta osallistua seinillä käytävään keskusteluun. Tällöin toisen henkilön loukkaaminen on voinut olla vain toissijainen motiivi tai täysin sivuseikka. Loukkausten kirjoittelu oli monille ehkä silkkaa ajanvietettä. Tähän viittaavat monet paikat, joissa ihmiset viipyivät ja oleskelivat ja joista on löydetty paljon invektiivejä kuten yksityistalojen peristyyliä, ulkoseinät ovien lähellä tai Pompejin basilika.

Invektiivien kirjoittelu ei eronnut merkittävästi muun tyyppisten seinäkirjoitusten kirjoittelusta Pompejissa. Invektiivejä on löydetty samoista paikoista, niissä toistuvat samat piirteet ja niissä näkyy samoja vuorovaikutuksen muotoja kuin muissa seinäkirjoituksissa. Invektiivit kertovat kuitenkin erilaisista asenteista ja sosiaalisista normeista kuin muita aiheita käsittelevät seinäkirjoitukset. Invektiivien tarkastelu täydentää käsitystämme siitä, mistä aiheista Pompejin seinille kirjoiteltiin ja minkälaisessa sosiaalisessa kontekstissa tämä kirjoittelu tapahtui.

Jos Pompejin invektiiveille halutaan etsiä modernia vertailukohtaa, tulee nykypäivän vessakirjoittelu varmaankin muotonsa puolesta lähimmäksi. Vessojen seinille kirjoitellaan yhä loukkauksia ja hävyttömyyksiä, mutta aiheet ovat erilaisia kuin Pompejin seinäkirjoituksissa. Nykyään suosittuja tuntuvat olevan muun muassa politiikkaan ja uskontoon liittyvät herjaukset, joita ei Pompejin seinillä juuri esiinny.⁶³⁵ Nykypäivän vihapuheen kaltaista kirjoittelua Pompejissa ei näytä esiintyvän, vaikka invektiivien voidaan katsoa heijastelevan tiettyjä ennakkoluuloja. Vertailu sosiaaliseen mediaan on siinä mielessä sopiva, että Pompejin seinäkirjoittelu oli myös invektiivien osalta sosiaalinen ja vuorovaikutteinen ilmiö.

⁶³⁵ Tulkinta nykypäivän vessakirjoittelusta perustuu hyvin rajalliseen, pääasiassa Turun yliopiston miestenvessoista koottuun aineistoon.

Lähdeluettelo

Lähteet

- CIL IV *Corpus inscriptionum Latinarum, vol. 4, Inscriptiones parietariae Pompeianae Herculanae Stabianae*, eds. K. Zangemeister – R. Schoene, Berolini 1871 (repr. 1958).
- CIL IV suppl. 2 *Corpus inscriptionum Latinarum, vol. 4, Inscriptionum parietariarum Pompeianarum supplementum, pars II, inscriptiones parietariae et vasorum fictilium*, ed. A. Mau, Berolini 1909 (repr. 1968).
- CIL IV suppl. 3,1–4 *Corpus inscriptionum Latinarum, vol. 4, Inscriptionum parietariarum Pompeianarum supplementum, pars III (lieferung 1–4), inscriptiones Pompeianae Herculanae parietariae et vasorum fictilium*, eds. M. Della Corte, P. Ciprotti, F. Weber, Berolini 1952–1970.
- CIL IV suppl. 4,1 *Corpus inscriptionum Latinarum, vol. 4, Supplementi pars 4, Inscriptiones parietariae Pompeianae, Fasc. 1, Ad titulos pictos spectantem*, eds. V. Weber, A. Varone, R. Marchionni & J. Képartová, Berolini 2011.
- CIL IV suppl. 4,2 *Corpus inscriptionum Latinarum, vol. 4, Supplementi pars 4,2, Addenda et corrigenda ad inscriptiones parietarias graphio scriptas a Zangemeister et Mau editas*, eds. Heikki Solin & Peter Kruschwitz, (painossa).

Tutkimuskirjallisuus

- Adams 1981 Adams, J. N., "Culus, Clunes and Their Synonyms in Latin", *Glotta* 59.3–4, 231–264.
- Adams 1982 Adams, J. N., *The Latin Sexual Vocabulary*, Duckworth: London.
- Adams 1983 Adams, J. N., "Words for "Prostitute" in Latin", *RhM* 126, 321–358.
- AE *L'Année épigraphique*,
<<https://www.jstor.org/journal/anneepig>>.
- Allison 2001 Allison, P. M., "Placing Individuals: Pompeian Epigraphy in Context", *JMA* 14.1, 53–74.
- Avellino 1846 Avellino, F. M., "Osservazioni su talune iscrizioni e disegni graffite sulle mura di Pompei, Lette all' Accademia nell' anno 1840", teoksessa *Memorie della Regale accademia ercolanese di archeologia, vol. 5*, Stamperia regale: Napoli, 47–80.
- Baird & Taylor 2011 Baird, J. A., & Taylor, C., *Ancient Graffiti in Context* (Routledge Studies in Ancient History 2), Routledge: London.
- Baldi 1964 Baldi, A., "Elementi di epigrafia pompeiana", *Latomus* 23, 793–801.
- Baldi 1982 Baldi, A., *Iscrizioni Pompeiane*, Mitilia editrice: Cava de' Tirreni.

- Baratta 2016 Baratta, G., "L'epigrafia dipinta: scriptores e botteghe scrittorie a Pompei", teoksessa *L'iscrizione esposta: atti del Convegno Borghesi 2015*, Donati, A. (toim.), Fratelli Lega editori: Faenza, 97–119.
- Beard 2008 Beard, M., *The Fires of Vesuvius: Pompeii Lost and Found*, Belknap Press of Harvard University Press: Cambridge (Mass.).
- Benefiel 2008 Benefiel, R. R., "Amianth, a Ball-Game and Making One's Mark: CIL IV 1936 and 1936a", *ZPE* 167, 193–200.
- Benefiel 2010 Benefiel, R. R., "Dialogues of Ancient Graffiti in the House of Maius Castricius in Pompeii", *AJA* 114.1, 59–101.
- Benefiel 2011 Benefiel, R. R., "Dialogues of Graffiti in the House of the Four Styles at Pompeii", teoksessa Baird & Taylor 2011, 20–48.
- Benefiel 2013 Benefiel, R. R., "Magic Squares, Alphabet Jumbles, Riddles and More: The Culture of Word-Games among the Graffiti of Pompeii", teoksessa *The Muse at Play Riddles and Wordplay in Greek and Latin Poetry*, Kwapisz, J., Petrain, D. & Szymański, M. (toim.), De Gruyter: Berlin – Boston, 65–79.
- Benefiel 2016 Benefiel, R. R., "The Culture of Writing Graffiti within Domestic Spaces at Pompeii", teoksessa Benefiel & Keegan 2016, 80–110.
- Benefiel & Keegan 2016 Benefiel, R. R., & Keegan, P., *Inscriptions in the Private Sphere in the Greco-Roman World* (Brill Studies in Greek and Roman Epigraphy), Brill: Leiden.
- Benefiel & Sypniewski 2016 Benefiel, R. R., & Sypniewski, H. M., "Images and Text on the Walls of Herculaneum: Designing the Ancient Graffiti Project", teoksessa *Off the Beaten Track: Epigraphy at the Borders: Proceedings of the VI EAGLE International Event (24-25 September 2015, Bari, Italy)*, Felle, A. E. & Rocco, A. (toim.), Archaeopress: Oxford, 29–48.
- Bond 2016 Bond, S. E., *Trade and Taboo: Disreputable Professions in the Roman Mediterranean*, University of Michigan Press: Ann Arbor.
- Buonopane 2009 Buonopane, A., "Una voce di chi non aveva voce: i graffiti delle donne", teoksessa *Opinione pubblica e forme di comunicazione a Roma: il linguaggio dell'epigrafia*, Atti del Colloquio AIEGL-Borghesi 2007, Faenza 2009, Angeli Martinelli, M. G. & Donati, A. (toim.), Fratelli Lega editori: Faenza, 231–245.
- Buonopane 2018 Buonopane, A., "Bullismo omofobico sui muri di Pompei?", teoksessa *Roma e i 'diversi': Confini geografici, barriere culturali, distinzioni di genere nelle fonti letterarie ed epigrafiche fra età repubblicana e Tarda Antichità*, (Studi sul Mondo Antico 11),

- Giuffrida, C., Cassia, M. & Arena, G. (toim.), *Le Monnier Università: Firenze*, 282–298.
- Campbell 2015 Campbell, V. L., *The Tombs of Pompeii: Organization, Space, and Society* (Routledge Studies in Ancient History 7), Routledge: New York, NY.
- Canali & Cavallo 1991 Canali, L., & Cavallo, G., *Graffiti latini: scrivere sui muri a Roma antica*, Bompiani: Milano.
- Castrén 1975 Castrén, P., *Ordo Populusque Pompeianus: Polity and Society in Roman Pompeii*, Bardi editore: Roma (väitöskirja).
- Castrén & Lilius 1970 *Graffiti del Palatino. 2. Domus Tiberiana* (Acta Instituti Romani Finlandiae 4), Institutum Romanum Finlandiae: Helsinki.
- Cèbe 1962 Cèbe, J.-P., "A propos d'un terme d'injure pompéien: Mortu(u)s", *MEFRA* 74.2, 529–531.
- Clackson 2016 Clackson, J., "The language of a Pompeian tavern: submerged Latin?", teoksessa *Early and Late Latin: Continuity or Change?*, Adams, J. N. & Vincent, N. (toim.), Cambridge University Press: Cambridge, 70–86.
- Clarke 1998 Clarke, J. R., *Looking at Lovemaking: Constructions of Sexuality in Roman Art, 100 B.C.–A.D. 250*, University of California Press: Berkeley.
- Clarke 2005 Clarke, J. R., "Representations of the *Cinaedus* in Roman Art: Evidence of «Gay» Subculture?", *Journal of Homosexuality* 49.3–4, 271–298.
- Clarke 2007 Clarke, J. R., *Looking at Laughter: Humor, Power and Transgression in Roman Visual Culture, 100 B.C.–A.D. 250*, University of California Press: Berkeley.
- Clarke 2014 Clarke, J. R., "Sexuality and Visual Representation", teoksessa Hubbard 2014, 509–533.
- CLE III *Anthologia Latina: Pars 2, Carmina epigraphica, fasc. 3, Carmina Latina epigraphica 3, Supplementum*, Buecheler, F., Riese, A. & Lommatzsch, E. (toim.), Hakkert: Amsterdam 1972.
- Conley 2010 Conley, T. M., *Toward a Rhetoric of Insult*, University of Chicago Press: Chicago.
- Cooley & Cooley 2014 Cooley, A., & Cooley, M. G. L., *Pompeii and Herculaneum: A Sourcebook*, Second Edition (Routledge Sourcebooks for the Ancient World), Routledge: London.
- Corbeill 2002 Corbeill, A., "Ciceronian Invective", teoksessa *Brill's Companion to Cicero: Oratory and Rhetoric*, May, J. M. (toim.), Brill: Leiden, 197–217.

- Corbier 2016 Corbier, M., "Writing in the Private Sphere: Epilogue", teoksessa Benefiel & Keegan 2016, 265–278.
- Cormack 2007 Cormack, S., "The Tombs at Pompeii", teoksessa Dobbins & Foss 2007, 585–606.
- Courtney 1995 Courtney, E., *Musa Lapidaria: A Selection of Latin Verse Inscriptions* (American Philological Association: American Classical Studies 36), Scholars Press: Atlanta, GA.
- DeFelice 2001 DeFelice, J., *Roman Hospitality: The Professional Women of Pompeii* (Marco Polo Monographs 6), Warren Center: Shangri-La.
- DeFelice 2007 DeFelice, J., "Inns and Taverns", teoksessa Dobbins & Foss 2007, 474–486.
- Della Corte 1912 Della Corte, M., "V. Pompeii", teoksessa *Notizie degli scavi di antichità*, (Atti della R. Accademia dei Lincei Serie quinta, Vol. IX), Tipografia della R. Accademia dei Lincei: Roma, 269–276.
- Della Corte 1954 Della Corte, M., *Case ed abitanti di Pompei*, 2. ed., "L'Erma" di Bretschneider: Roma.
- Della Corte & Ciprotti 1961 Della Corte, M., & Ciprotti, P., "Inscriptiones parietales Ostienses", *SDHI* 27, 324–341.
- DiBiasie 2015 DiBiasie, J. F., *The Writings on the Wall: the Spatial and Literary Context of Domestic Graffiti from Pompeii*, The University of Texas at Austin, (väitöskirja, ei julkaistu).
- Diehl 1930 *Pompeianische Wandinschriften und Verwandtes*, 2. vermehrte Aufl. (Kleine Texte für Vorlesungen und Übungen), De Gruyter: Berlin.
- Dobbin & Foss 2007 Dobbins, J. J. & Foss, P. W., *The World of Pompeii*, Routledge: London.
- EDCS *Epigraphik-Datenbank Clauss / Slaby*,
<<http://db.edcs.eu/epigr/epi.php>>.
- Edwards 1997 Edwards, C., "Unspeakable Professions: Public Performance and Prostitution in Ancient Rome", teoksessa Hallett & Skinner 1997, 66–95.
- Eschebach & Müller-Trollius 1993 Eschebach, L., & Müller-Trollius, J., *Gebäudeverzeichnis und Stadtplan der antiken Stadt Pompeji*, Bohlau: Köln.
- Franklin 1980 Franklin, J. L., *Pompeii: The Electoral Programmata, Campaigns and Politics, A.D. 71–79* (Papers and Monographs of the American Academy in Rome), American Academy in Rome: Rome.
- Franklin 1986 Franklin, J. L., "Games and a Lupanar: Prosopography of a Neighborhood in Ancient Pompeii", *CJ* 81, 319–328.

- Franklin 1987 Franklin, J. L., "Pantomimists at Pompeii: Actius Anicetus and His Troupe", *AJPh* 108.1, 95–107.
- Franklin 1991 Franklin, J. L., "Literacy and the parietal inscriptions of Pompeii", teoksessa *Literacy in the Roman World*, Beard, M. & Humphrey, J. H. (toim.), University of Michigan: Ann Arbor, MI, 77–98.
- Funari 1993 Funari, P. P. A., "Graphic Caricature and the Ethos of Ordinary People at Pompeii", *JEurArch* 1.2, 133–150.
- Funari 1995 Funari, P. P. A., "Apotropaic Symbolism at Pompeii: A Reading of the Graffiti Evidence", *Revista de História* 132, 9–17.
- Garraffoni & Funari 2009 Garraffoni, R. S., & Funari, P. P. A., "Reading Pompeii's Walls: A Social Archaeological Approach to Gladiatorial Graffiti", teoksessa *Roman Amphitheatres and Spectacula, a 21st Century Perspective*, (BAR international series), Wilmott, T. (toim.), Archaeopress: Oxford, 185–193.
- Gigante 1979 Gigante, M., *Civiltà delle forme letterarie nell'antica Pompei*, Bibliopolis: Napoli.
- Giordano 1966 Giordano, C., "Le iscrizioni della casa di M. Fabio Rufo.", *RAAN* 41, 73–89.
- Giordano 1974 Giordano, C., "Iscrizioni graffite e dipinte nella casa di C. Giulio Polibio", *RAAN* 49, 21–28.
- Giordano & Casale 1991 Giordano, C., & Casale, A., "Iscrizioni pompeiane inedite scoperte tra gli anni 1954-1978", *AAP* 39, 273–378.
- Hallett & Skinner 1997 Hallett, J. P. & Skinner, M. B., *Roman Sexualities*, Princeton University Press: Princeton.
- Harris 1989 Harris, W. V., *Ancient Literacy*, Harvard University Press: Cambridge, Mass.
- Hartnett 2017 Hartnett, J., *The Roman Street: Urban Life and Society in Pompeii, Herculaneum, and Rome*, Cambridge University Press: New York, NY.
- Helttula 1994 Helttula, A., "Epigraphical Laughter", teoksessa *Laughter Down the Centuries, vol. 2*, (Turun yliopiston julkaisuja Sarja B, osa 213), Jäkel, S. & Timonen, A. (toim.), Turun Yliopisto: Turku, 145–159.
- Hubbard 2014 Hubbard, T. K., *A Companion to Greek and Roman sexualities* (Blackwell Companions to the Ancient World), Wiley-Blackwell: Chichester.
- Hultin 2008 Hultin, J. F., *The Ethics of Obscene Speech in Early Christianity and Its Environment* (Novum Testamentum, Supplements 128), Brill: Leiden – Boston.

- Huntley 2011 Huntley, K. V., "Identifying Children's Graffiti in Roman Campania: A Developmental Psychological Approach", teoksessa Baird & Taylor 2011, 69–89.
- Jansen 2011 Jansen, G. C. M., "Cultural Attitudes: 12.1 Interpreting Images and Epigraphic Testimony", teoksessa *Roman Toilets: Their Archaeology and Cultural History*, (Babesch Supplementa 19), Jansen, G. C. M., Koloski-Ostrow, A. O. & Moormann, E. M. (toim.), Peeters: Leuven, 165–176.
- Jongman 1988 Jongman, W., *The Economy and Society of Pompeii* (Dutch Monographs on Ancient History and Archaeology 4), Gieben: Amsterdam.
- Kajanto 1965a Kajanto, I., "Cognomina Pompeiana", *NphM* 66.4, 446–460.
- Kajanto 1965b Kajanto, I., *The Latin Cognomina* (Commentationes Humanarum Litterarum XXXVI 2), Societas Scientiarum Fennica: Helsinki.
- Kamen & Levin-Richardson 2015a Kamen, D., & Levin-Richardson, S., "Lusty Ladies in the Roman Imaginary", teoksessa *Ancient Sex: New Essays*, Blondell, R. & Ormand, K. (toim.), The Ohio State University Press: Columbus, 231–252.
- Kamen & Levin-Richardson 2015b Kamen, D., & Levin-Richardson, S., "Revisiting Roman Sexuality: Agency and the conceptualization of penetrated males", teoksessa Masterson, Rabinowitz, & Robson 2015, 449–460.
- Kaster 1997 Kaster, R. A., "The Shame of the Romans", *TAPhA* 127, 1–19.
- Keegan 2011 Keegan, P., "Bloggling Rome: Graffiti as Speech-Act and Cultural Discourse", teoksessa Baird & Taylor 2011, 165–190.
- Keegan 2014 Keegan, P., *Graffiti in Antiquity*, Routledge: London – New York.
- Krenkel 1997 Krenkel, W. A., "Antonio Varone: Erotica Pompeiana. Iscrizioni d'amore sui muri di Pompei", *Gnomon* 69.6, 552–554.
- Krenkel 2006 Krenkel, W. A., "Fellatio and Irrumatio", teoksessa *Naturalia non turpia: Sex and Gender in Ancient Greece and Rome: Schriften zur antiken Kultur- und Sexualwissenschaft*, (Spudasmata 113), Bernard, W. & Reitz, C. (toim.), Georg Olms Verlag Hildesheim: Zürich – New York, 205–232.
- Kruschwitz 2004 Kruschwitz, P., "Carmina Latina Epigraphica Pompeiana: Ein Dossier", *Arctos* 38, 27–58.
- Kruschwitz 2010 Kruschwitz, P., "Attitudes Towards Wall Inscriptions in the Roman Empire", *ZPE* 174, 207–218.

- Kruschwitz 2014a Kruschwitz, P., "'Aufidius was here.' (Really? And where exactly?)", University of Leeds, (esitelmä tilaisuudessa Pompeii: The Present and Future of Vesuvian Research).
- Kruschwitz 2014b Kruschwitz, P., "Reading and Writing in Pompeii: An Outline of the Local Discourse", *Studj Romanzi* 10, 245–279.
- Kruschwitz & Campbell 2009 Kruschwitz, P., & Campbell, V. L., "What the Pompeians Saw: Representations of Document Types in Pompeian Drawings and Paintings (and Their Value for Linguistic Research)", *Arctos* 43, 57–84.
- Kruschwitz & Felice 2012 Kruschwitz, P., & Felice, E., "'Youth Language' in Ancient Rome", *Omnibus* 64, 6–7.
- Kruschwitz & Halla-aho 2007 Kruschwitz, P., & Halla-aho, H., "The Pompeian Wall Inscriptions and the Latin Language: A Critical Reappraisal", *Arctos* 41, 31–49.
- La Torre 1988 La Torre, G. F., "Gli impianti commerciali ed artigianali nel tessuto urbano di Pompei", teoksessa *Pompei. L'informatica al servizio di una città antica. Analisi delle funzioni urbane. Fotopiani e piante. Textbd.; Beil. im Schuber, Franchi dell'Orto, L. (toim.), "L'Erma" di Bretschneider: Roma*, 73–102.
- Langner 2001 Langner, M., *Antike Graffitizeichnungen: Motive, Gestaltung und Bedeutung*, Ludwig Reichert: Wiesbaden (vältöskirja).
- Laurence 2007 Laurence, R., *Roman Pompeii: Space and Society*, Routledge: London.
- Lennon 2013 Lennon, J. J., *Pollution and Religion in Ancient Rome*, Cambridge University Press: Cambridge.
- Leppin 1992 Leppin, H., *Histrionen: Untersuchungen zur sozialen Stellung von Bühnenkünstlern im Westen des Römischen Reiches zur Zeit der Republik und des Principats*, Habelt: Bonn.
- Levin-Richardson 2011 Levin-Richardson, S., "Facilis hic futuit: Graffiti and Masculinity in Pompeii's 'Purpose-Built' Brothel.", *Helios* 38.1, 59–78.
- Levin-Richardson 2013 Levin-Richardson, S., "Fututa sum hic: Female Subjectivity and Agency in Pompeian Sexual Graffiti", *CJ* 108.3, 319–345.
- Levin-Richardson 2015a Levin-Richardson, S., "Bodily Waste and Boundaries in Pompeian Graffiti", teoksessa *Ancient Obscenities: Their Nature and Use in the Ancient Greek and Roman Worlds*, Dutsch, D. M. & Suter, A. (toim.), University of Michigan Press: Ann Arbor, 225–254.
- Levin-Richardson 2015b Levin-Richardson, S., "Calos Graffiti and Infames at Pompeii", *ZPE* 195, 274–282.

- Lilja 1965 Lilja, S., *Terms of Abuse in Roman Comedy* (Suomalaisen tiedeakatemia toimituksia Sarja B, nide 141,3), Suomalainen tiedeakatemia – Akateeminen kirjakauppa: Helsinki.
- Loar 2018 Loar, M. P., "Sexual Graffiti in the House of Marcus Lucretius in Pompeii (IX.3.5, 24)", *CW* 111.3, 405–431.
- Lohmann 2015 Lohmann, P., "Some thoughts on the habits of graffiti-writing: Visual aspects of scratched inscriptions within Pompeian houses", teoksessa *Seen & Unseen Spaces*, Dalton, M., Peters, G. & Tavares, A. (toim.), Department of Archaeology and Anthropology, University of Cambridge, 70–76.
- Lohmann 2017 Lohmann, P., *Graffiti als Interaktionsform: geritzte Inschriften in den Wohnhäusern Pompejis* (Materiale Textkulturen 16), De Gruyter: Berlin – Boston (väitöskirja).
- Marquardt 1881 Marquardt, J., *Das Privatleben der Römer* (Handbuch der römischen Alterthümer 7), Verlag von S. Hirzel: Leipzig.
- Masterson, Rabinowitz & Robson 2015 Masterson, M., Rabinowitz, N. S. & Robson, J. E., *Sex in Antiquity: Exploring Gender and Sexuality in the Ancient World* (Rewriting Antiquity), Routledge: Abingdon – New York.
- McGinn 2002 McGinn, T. A. J., "Pompeian brothels and social history", teoksessa *Pompeian Brothels, Pompeii's Ancient History, Mirrors and Mysteries, Art and Nature at Oplontis and the Herculaneum "Basilica"*, (Journal of Roman Archaeology, Supplementary Series 47), McGinn, T. A. J. (toim.), Journal of Roman Archaeology: Portsmouth, R.I., 7–46.
- McGinn 2004 McGinn, T. A. J., *The Economy of Prostitution in the Roman World: A Study of Social History and the Brothel*, University of Michigan Press: Ann Arbor.
- McGinn 2009 McGinn, T. A. J., "Sorting out prostitution in Pompeii: the material remains, terminology and the legal sources", *JRA* 26, 610–633.
- Mednikarova 2001 Mednikarova, I., "The Use of Θ in Latin Funerary Inscriptions", *ZPE* 136, 267–276.
- Milnor 2014 Milnor, K., *Graffiti and the Literary Landscape in Roman Pompeii*, Oxford University Press: Oxford.
- Mouritsen 1988 Mouritsen, H., *Elections, Magistrates and Municipal Élite: Studies in Pompeian Epigraphy* (Analecta Romana Instituti Danici – Supplementum XV), "L'Erma" di Bretschneider: Roma.
- OLD *Oxford Latin Dictionary*, Glare, P. G. W. (toim.), Oxford University Press: Oxford 2012.

- Opelt 1965 Opelt, I., *Die lateinischen Schimpfwörter und verwandte sprachliche Erscheinungen: eine Typologie*, Carl Winter, Universitätsverlag: Heidelberg.
- Panciera 2001 Panciera, M., *Sexual Practice and Invective in Martial and Pompeian Inscriptions*, University of North Carolina at Chapel Hill, (väitöskirja, ei julkaistu).
- Panciera 2007 Panciera, M., "Alicaria in Plautus, Festus and Pompeii", *CQ* 57.1, 303–306.
- Parker 1997 Parker, H. N., "The Teratogenic Grid", teoksessa Hallett & Skinner 1997, 47–65.
- Polkunen 2000 Polkunen, M.-L., *Venus, viini ja vapaus: epigrammeja*, Otava: Helsinki.
- Richlin 1992 Richlin, A., *The Garden of Priapus: Sexuality and Aggression in Roman Humor*, Rev. ed., Oxford University Press: New York.
- Richlin 1993 Richlin, A., "Not before Homosexuality: The Materiality of the *Cinaedus* and the Roman Law against Love between Men", *JHSex* 3.4, 523–573.
- Savunen 1997 Savunen, L., *Women in the Urban Texture of Pompeii*, Helsingin yliopisto, Helsinki (väitöskirja).
- SEG *Supplementum epigraphicum Graecum*, Gieben: Amsterdam 1923–.
- Simelius 2018 Simelius, S., *Pompeian Peristyle Gardens as a Means of Socioeconomic Representation*, Helsingin yliopisto: Helsinki (väitöskirja).
- Solin 1968 Solin, H., "Pompeiana", *Epigraphica* 30, 105–125.
- Solin 1972 Solin, H., "Analecta epigraphica", *Arctos* 7, 163–205.
- Solin 1973a Solin, H., "Die herkulanensischen Wandinschriften. Ein soziologischer Versuch", *CErc* 3, 97–103.
- Solin 1973b Solin, H., "Review of CIL IV, Suppl. 3, 3–4", *Gnomon* 45.3, 258–277.
- Solin 1975 Solin, H., "Die Wandinschriften im sog. Haus des M. Fabius Rufus", teoksessa *Neue Forschungen in Pompeji und den anderen vom Vesuvausbruch 79 n. Chr. verschütteten Städten*, Andreae, B. & Kyrieleis, H. (toim.), Aurel Bongers: Recklinghausen, 243–266.
- Solin 1982 Solin, H., *Die griechischen Personennamen in Rom: ein Namenbuch* (Corpus inscriptionum Latinarum), De Gruyter: Berlin.
- Solin 1984 Solin, H., "Le iscrizioni parietali", teoksessa *Pompei 79 : raccolta di studi per il decimonono centenario dell'eruzione vesuviana*, Zevi, F. (toim.), G. Macchiaroli: Napoli, 278–288.

- Solin 2008 Solin, H., "Vulgar Latin and Pompeii", teoksessa *Latin vulgaire – latin tardif VIII, Actes du VIIIe colloque international sur le latin vulgaire et tardif Oxford, 6–9 septembre 2006*, Wright, R. (toim.), Olms-Weidmann: Hildesheim, 60–68.
- Solin 2012a Solin, H., "Analecta epigraphica CCLXXII-CCLXXXV", *Arctos* 46, 193–237.
- Solin 2012b Solin, H., "Le latiniste Veikko Väänänen", teoksessa *Veikko Väänänen, latiniste et romaniste: un bilan*, (Publications romanes de l'Université de Helsinki 5), Härmä, J. (toim.), Helsingin yliopisto: Helsinki, 9–67.
- Solin 2013 Solin, H., "Zu pompejanischen Wandinschriften", teoksessa *Studia epigraphica in memoriam Géza Alföldy*, (Antiquitas. Reihe 1, Abhandlungen zur alten Geschichte Band 61), Alföldy, G., Eck, W., Fehér, B. & Kovács, P. (toim.), Dr. Rudolf Habelt GmbH: Bonn, 327–350.
- Solin 2014 Solin, H., "Graffiti aus Pompeji: Bemerkungen zu einer neuen Veröffentlichung", *Gymnasium* 121, 91–105.
- Solin 2017 Solin, H., "Iscrizioni parietali di Pompei", teoksessa *La collezione epigrafica: Museo archeologico nazionale di Napoli*, Capaldi, C. & Zevi, F. (toim.), Electa Napoli: Milano, 246–274.
- Solin & Itkonen-Kaila 1966 Solin, H., & Itkonen-Kaila, M., *Graffiti del Palatino. 1. Paedagogium* (Acta Instituti Romani Finlandiae 3), Institutum Romanum Finlandiae: Helsinki.
- Solin & Salomies 1994 Solin, H., & Salomies, O., *Repertorium nominum gentilium et cognominum Latinorum*, Editio nova addendis corrigendisque augmentata (Alpha-Omega 80), Olms-Weidmann: Hildesheim, Zürich, New York.
- Spal 2016 Spal, A., *Poesie – Erotik – Witz: humorvoll-spöttische Versinschriften zu Liebe und Körperlichkeit in Pompeji und Umgebung* (Untersuchungen zur antiken Literatur und Geschichte), De Gruyter: Berlin – Boston (väitöskirja).
- Suder 1994 Suder, W., "Destillatio me tenet. Choroby weneryczne w starożytnych Pompejach?", *Annales Universitatis Mariae Curie-Sklodowska* XLIX.10, 159–164.
- Svennung 1960 Svennung, J., "Pompejanische vulgäre Inschriften", teoksessa *Studi in onore di Luigi Castiglioni, vol. 2*, Sansoni: Firenze, 971–983.
- Taylor 1997 Taylor, R., "Two Pathic Subcultures in Ancient Rome", *JHSex* 7.3, 319–371.
- ThLL *Thesaurus linguae Latinae*, Lipsiae: B.G. Teubneri 1900–.

- Varone 1990 Varone, A., "Voices of the Ancients. A Stroll through Public and Private Pompeii", teoksessa *Rediscovering Pompeii: exhibition by IBM-Italia, New York City, IBM Gallery of Science and Art, 12 July - 15 September 1990*, Conticello, B. (toim.), "L'Erma" di Bretschneider: Roma, 27–42.
- Varone 2000 Varone, A., "Iscrizioni parietarie inedite da Pompei (reg. IX, ins. 12)", teoksessa *Epigrafai. Miscellanea Epigraphica in onore di Lidio Gasperini*, Paci, G. (toim.), Tipigraf: Tivoli, 1071–1093.
- Varone 2002 Varone, A., *Erotica Pompeiana: Love Inscriptions on the Walls of Pompeii* (Studia archaeologica 116), "L'Erma" di Bretschneider: Roma.
- Varone 2003 Varone, A., "Organizzazione e sfruttamento della prostituzione servile. L'esempio del Lupanare di Pompei", teoksessa *Donna e lavoro nella documentazione epigrafica: Atti del I Seminario sulla condizione femminile nella documentazione epigrafica*, Bologna, 21 novembre 2002, Buonopane, A. & Cenerini, F. (toim.), Fratelli Lega editori: Faenza, 193–215.
- Varone 2005 Varone, A., "Nella Pompei a luci rosse: Castrensis e l'organizzazione della prostituzione e dei suoi spazi", *RSP* 16, 93–109.
- Varone 2012 Varone, A., *Titulorum Graphio Exaratorum qui in C.I.L. vol. IV collecti sunt: imagines* (Studi della Soprintendenza archeologica di Pompei 31), "L'Erma" di Bretschneider: Roma.
- Varone 2016 Varone, A., "Newly Discovered and Corrected Readings of iscrizioni "privatissime" from the Vesuvian Region", teoksessa Benefiel & Keegan 2016, 113–130.
- Varone & Stefani 2009 Varone, A., & Stefani, G., *Titulorum Pictorum Pompeianorum Qui in CIL vol. IV collecti sunt: imagines* (Studi della Soprintendenza archeologica di Pompei 29), "L'Erma" di Bretschneider: Roma.
- Viitanen, Nissinen, & Korhonen 2013 Viitanen, E.-M., Nissinen, L., & Korhonen, K., "Street Activity, Dwellings and Wall Inscriptions in Ancient Pompeii: A Holistic Study of Neighbourhood Relations", teoksessa *TRAC 2012 Proceedings of the Twenty-Second Annual Theoretical Roman Archaeology Conference*, Bookern, A. (toim.), Oxbow Books: Oxford, 61–80.
- Voegtle 2012 Voegtle, S., "Admiror, paries, te non cecididisse ruinis/qui tot scriptorum taedia sustineas. Graffiti und Karikaturen als Medien der Kommunikation im städtischen Raum", teoksessa

- Kommunikationsräume im kaiserzeitlichen Rom*, (Topoi 6), Mundt, F. (toim.), De Gruyter: Berlin, 105–121.
- Väänänen 1966 Väänänen, V., *Le latin vulgaire des inscriptions pompéiennes*, 3. painos (Abhandlungen Der Detuschen Akademien der Wissenschaften zu Berlin, Klasse für Sprachen, Literatur und Kunst Jahrgang 1958, Nr. 3), Akademie-Verlag: Berlin.
- Wallace-Hadrill 1995 Wallace-Hadrill, A., "Public Honour and Private Shame: The Urban Texture of Pompeii", teoksessa *Urban Society in Roman Italy*, Cornell, T. & Lomas, K. (toim.), UCL Press: London, 39–62.
- Wallace-Hadrill 2011a Wallace-Hadrill, A., *Herculaneum: Past and Future*, Frances Lincoln: London.
- Wallace-Hadrill 2011b Wallace-Hadrill, A., "Scratching the surface: a case study of domestic graffiti at Pompeii", teoksessa *L'écriture dans la maison romaine*, Corbier, M. & Guilhembet, J.-P. (toim.), De Boccard: Paris, 401–414.
- Williams 2010 Williams, C. A., *Roman Homosexuality*, 2nd ed., Oxford University Press: Oxford – New York.
- Williams 2014 Williams, C. A., "Sexual themes in Greek and Latin graffiti", teoksessa Hubbard 2014, 493–508.
- Williams 2015 Williams, C. A., "The Language of Gender: Lexical semantics and the Latin vocabulary of unmanly men", teoksessa Masterson, Rabinowitz, & Robson 2015, 461–481.
- Woackener 2002 Woackener, E., "Women's Graffiti from Pompeii", teoksessa *Women Writing Latin: From Roman Antiquity to Early Modern Europe*, L. J. Churchill, Brown, P. R. & Jeffrey, J. E. (toim.), Routledge: New York, 67–84.
- Zimmermann 1996 Zimmermann, R., *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Oxford University Press: Oxford.

Liite 1: Invektiiveiksi tulkittavia seinäkirjoituksia

Merkinnät:

ABC	Kirjaimet luettavissa, mutta merkitys epäselvä
(abc)	Tekstin/lyhenteen täydennys
[abc]	Vaurioituneen tekstin korjaus/täydennys
[[abc]]	Tarkoituksella poistettu teksti, jonka ediittori täydentää
[-]	Yhden kirjaimen mittainen aukko tekstissä
[- - -]	Pidempi aukko tekstissä
{abc}	Ylimääräisiä tai virheellisiä kirjaimia, jotka ediittori poistaa
	Rivin vaihto
	Tekstit erillään toisistaan tai eivät kuulu yhteen
°	Välimerkki sanojen välissä
(?)	Epävarma lukutapa
((<i>phallus</i>))	Tekstin yhteydessä esiintyvä kuva selitetty sanallisesti

Pääasiassa vain vaurioituneet kohdat, päätteet ja lyhenteet on täydennetty. Klassisesta latinasta poikkeavia muotoja ei ole korjattu, jotta seinäkirjoitusten alkuperäinen kirjoitusasu erottuisi mahdollisimman selkeästi. Klassisesta latinasta poikkeavat muodot ja muita huomionarvoisia seikkoja mainitsen kommentteissa kunkin seinäkirjoituksen kohdalla.⁶³⁶ Sijaintitiedoissa olen käyttänyt editioiden mainitsemia huoneiden nimiä kuten *atrium*, *peristylum*, *membrum*, *cella* tai *andron*. Suuntaa-antavat tiedot seinäkirjoitusten kirjainten koosta löytyvät edeltä alaviitteistä 551 ja 554.

⁶³⁶ Useimpien seinäkirjoituksissa esiintyvien klassisesta latinasta poikkeavien muotojen selitykset löytyvät Väänäselältä (1966). Tavallisimpia tämän tutkielman aineistossa esiintyviä ääntenmuutoksia ja oikeinkirjoitukseen liittyviä piirteitä ovat

- *-et, -es = -it, -is*, esim. 763 *linges = lingis* (vrt. Väänänen 1966, 21–22),
- *e = ī*, esim. 1517 *futue = futui* (s. 23),
- *e = ae*, esim. 2334 *cinedus = cinaedus* (s. 23–24),
- *ō = au*, esim. 8442 *coponam = cauponam* (s. 31),
- *u = y*, esim. 2292 *Murtis = Myrtis* (s. 32–33),
- *i = y*, esim. 1510 *Amarillis = Amaryllis* (s. 33),
- supistuminen, esim. 8805 *pedicarim = pedicaverim* (s. 39–40),
- synkopee, esim. 1864 *suspendre = suspendere* (s. 43–46),
- *c = g*, esim. 1383 *lincet = lingit* (s. 53),
- aspiraation häviäminen, esim. 1363 *Antus = Anthus* (s. 56–57),
- sananalkuisen h:n häviäminen, esim. 10233 *Edone = Hedone* (s. 58),
- geminaatan yksinkertaistuminen, esim. 1383 *cunu = cunnum* (s. 59–62),
- vartalon *fela-/fella-* vaihtelu, esim. 4548 *felator/fellator* (s. 59–60),
- *-s = -x*, esim. 2292 *felatris = fellatrix* (s. 65),
- nasaalin häviäminen, esim. 1331 *cunuligus = cunnulingus* (s. 67),
- *-s = -ns*, esim. 1939 *tenes = tenens* (s. 68),
- sananloppuisen *-m* jääminen pois, esim. 1425 *cunnu = cunnum* (s. 71–77),
- sananloppuisen *-s* häviäminen, esim. 8897 *fututu = fututus* (s. 77–81).

Syntaksiin liittyvistä piirteistä mainittakoon yleinen tapa käyttää puhutteluissa nominatiivia vokatiivin sijasta, esim. 763 *Asbestus (= Asbeste) cunnum linges* (s. 115).

<i>CIL IV + add.</i>	Teksti	Huomioita	Sijainti, kirjoitustapa
234 + s. 193, 1191–1192	M(arcum) ° Cerrinium Vatiam ° aed(ilem) ° o(ro vos) ° f(aciatis) scr(ipsit) ° issus dignus est	issus = ipsus = ipse ⁶³⁷	VI 7,6–7, ulkoseinällä ovien välissä, dipinto
246 + s. 1193	M(arcum) ° C(errinium) ° V(atiam) ° v(irum) ° b(onum) ° aed(ilem) ° o(ro) ° v(os) ° f(aciatis) ° Colepius rog secario [- - -]	secario = sicarii?	VII 5,7–8, ulkoseinällä ovien välissä, dipinto
549a + s. 195, 1228	Eburiolo cunni(lingo)		VII 7,17, ulkoseinällä ovesta vasemmalle, dipinto
575 + s. 195, 696, 1230– 1231	Vatiam ° aed(ilem) ° rogant Macerio ° dormientes universi ° cum [- - -]	Macerio = Ma(rcum) Cerio(m)/Ceri(um) o.[v.f.]? ⁶³⁸	VII 2,40–41, ulkoseinällä ovien välissä, dipinto
576 + s. 195, 696, 1231	Vatiam ° aed(ilem) furunculi ° rog(ant)		VII 2,41–42, ulkoseinällä ovien välissä, dipinto
581 + s. 696, 1231	M(arcum) ° Cerrinium Vatiam ° aed(ilem) ° o(ro) v(os) f(aciatis) ° seri ° bibi universi ° rogant scr(ipsit) ° Florus ° cum ° Fructo ° [- - -] [- - -]		VII 2,43–44, ulkoseinällä ovien välissä, dipinto
652 + s. 1241	calos Victor ubique		Porta marina, dipinto ⁶³⁹
760 + s. 196, 1258 ⁶⁴⁰	oblige ment[u]la[m] mentlam elinges [- - -] destillatio me tenet	oblige = oblinge mentlam = mentulam elinges = elingis	VII 1,8 (Stabiaen kylpylä), <i>conclave</i> , kirjoitettu hiilellä

⁶³⁷ Vrt. Väänänen 1966, 65–66; *CIL IV* suppl. 4,1, 1191–1192. Baratta (2016, 101) tulkitsee erisnimeksi Issus, mutta nimeä ei tunneta muista lähteistä.

⁶³⁸ *CIL IV* suppl. 2, s. 696. Mouritsen (1988, 131–132) katsoo, että Macerio on todellinen nimi, joka on ehkä johdettu nimestä Macer johtimella *-io*.

⁶³⁹ Zangemeister (*CIL IV* 652): "in porta marina intranti a sinistra, terra fulva scriptum in tectorio".

<i>CIL IV + add.</i>	Teksti	Huomioita	Sijainti, kirjoitustapa
763 + s. 1258	Asbestus cunnum linges	linges = lingis	VII 1,8 (Stabiaen kylpylä), "in camera 26 in pariete orientali" (<i>latrina?</i>) ⁶⁴¹ , kirjoitettu liidulla
1253	Iustus Lemnio felatore[i?] sal(utem)	felatore[i?] = fellatori	VI 8,3.5, ulkoseinällä, ovesta nro 3 oikealle?, graffito
1255 ⁶⁴²	Amandus cunn(um) linget	linget = lingit	VI 8,3.5, ulkoseinällä, ovesta nro 3 oikealle?, graffito
1256	Sabine ° calos ° Hermeros ° te ° amat ((palmunoksa)) Sabinei calos Hermeroe te amata ((palmunoksa))		VI 8,3.5, ulkoseinällä, ovesta nro 3 oikealle?, graffito
1283	calos Hedia		VI 7,20.21, <i>peristylum</i> , graffito
1284	Secund(us/a) fellat		VI 7,20.21, <i>peristylum</i> , graffito
1286	calos Epictesis		VI 7,20.21, <i>peristylum</i> , graffito
1331 + s. 206	Martialis cunuligus	cunuligus = cunnilingus	VI 9,5–6, ulkoseinällä ovien välissä, graffito

⁶⁴⁰ Lukutavasta tarkemmin kts. Varone 2002, 120–121.

⁶⁴¹ Zangemeister (*CIL IV* 761–763); vrt. Marquardt 1881, 294–295.

⁶⁴² Zangemeister (*CIL IV* 1255): "1 extr. nil periisse videtur".

<i>CIL IV + add.</i>	Teksti	Huomioita	Sijainti, kirjoitustapa
1363 + s. 207 ⁶⁴³	Antus ψωλή	Antus = Anthus ψωλή = lat. verpa	Tarkka sijainti ei tiedossa. Via di Mercurion itäpuolella eli joko korttelin VI 9 tai VI 10 läntisellä ulkoseinällä? ⁶⁴⁴ , graffito
1375 + s. 207, 463 ⁶⁴⁵	Ole Natalis verpe cunnerici(?) AITSICVNDAII DOMINAE [- - -] II CV [- - -] ORTILI		VI 11,15–16, ulkoseinällä ovien välissä, graffito
1381 + s. 463 ⁶⁴⁶	Secunda lice Iucundo(?) [mentu?]la(m?)	lice = linge?	VI 11,15–16, ulkoseinällä ovien välissä, graffito
1383 + s. 463 ⁶⁴⁷	Isidorum a(ssibus) III Demo[- - -] optime cunu lincet [- - -]	cunu lincet = cunnum lingit	VI 11,15–16, ulkoseinällä ovien välissä, graffito
1388 + s. 207, 463	Timele ° felatrix Timel	Timele = Thymele felatrix = fellatrix	VI 11,15–16, ulkoseinällä ovien välissä, graffito
1388a + s. 463	Timele extaliosa	Timele = Thymele	VI 11,15–16, ulkoseinällä ovien välissä, graffito
1389 + s. 463	Nympe felatrix	Nympe = Nympe felatrix = fellatrix	VI 11,15–16, ulkoseinällä ovien välissä, graffito

⁶⁴³ Varone (2002, 255) toteaa kaiverrusjäljen perusteella, että kyseessä on kaksi erillistä graffittoa. Tämä ei poista sitä mahdollisuutta, että joku on lisännyt jälkimmäisen sanan kommenttina nimeen *Antus*.

⁶⁴⁴ Zangemeisterin (*CIL IV* s. 80) mukaan graffitot 1287–1365 oli kirjoitettu Via di Mercurion (Strada di Mercurio) itäpuolelle (lat. orient.). Myös Avellino (1846, 67–68) sijoittaa graffitot 1333–1365 Via di Mercurion oikealle puolelle Pompejin forumilta katsottuna. Varone (2012, 247–256) ja Solin (*CIL IV* suppl. 4,2) sijoittavat joko kortteliin VI 7 tai VI 8, jotka kuitenkin ovat Via di Mercurion länsipuolella.

⁶⁴⁵ Teksti Maun (*CIL IV addenda* s. 463) ja Solinin (*CIL IV* suppl. 4,2) ehdottamin korjauksin.

⁶⁴⁶ 1381 oli huonosti säilynyt ja sekä nimen *Iucundus* että objektin *mentula* lukutapa on epävarma. Solin (*CIL IV* suppl. 4,2) lukee ensimmäisellä rivillä *SECVNDA HIC*.

⁶⁴⁷ Teksti Solinin (*CIL IV* suppl. 4,2) mukaan. Zangemeister (*CIL IV* 1383): v. 1 *Isidorum aed evac*. Mau (*CIL IV addenda* s. 463): "Alcidemo?". Varone (2002, 81) ehdottaa tulkinnaksi *Isidorum aed(ilem) [o(ro) v(os) fac(iatis)] / optime cunulincet [- - -]*.

<i>CIL IV + add.</i>	Teksti	Huomioita	Sijainti, kirjoitustapa
1390 + s. 207	Timele f	Timele = Thymele f = fellatrix? fellat?	VI 11,16, ulkoseinällä ovesta oikealle, graffito
1391 + s. 463 ⁶⁴⁸	Veneria Maximo mentla(m) exmuccaut per vindemiam tota(m) et relinque(t) putr(em) ventre(m) mucei os plenu(m) CS	mentla(m) = mentulam exmuccaut = exmuccavit relinque(t) = relinquit mucei = muci (gen.)	VI 11,16, ulkoseinällä ovesta oikealle, graffito
1425 + s. 207 ⁶⁴⁹	Centius cunnu(m) lingit Itonusia linget	Centius = Gentius Itonusia = Dionysia? linget = lingit (mentulam)	VI 11,9.10, <i>peristylum</i> , graffito
1427	Salvia felat ° Antiocu(m) lusc(u)m	felat = fellat	VI 11,9.10, <i>peristylum</i> , graffito
1441 + s. 207	me ° me mentula(m) linge		VI 11,9.10, <i>peristylum</i> , graffito
1467 ⁶⁵⁰	nugas es		VII 5,2 (forumin kylpylä), <i>apodyterium</i> , graffito
1484 + s. 208	Phronim[u]s licuis (tai: liges)	licuis / liges = lingis?	VI 13,2–3, ulkoseinällä ovien välissä, graffito
1485a ⁶⁵¹	cinaedus [diavit]		VI 13,2–3, ulkoseinällä ovien välissä, graffito
1510 + s. 208	Amarillis fellatri	Amarillis = Amaryllis fellatri = fellatrix	VI 13,9, <i>fauces</i> , graffito

⁶⁴⁸ Teksti Solinin (*CIL IV* suppl. 4,2) mukaan. Solin (2008, 65) mukaan *mucei* on mahdollista lukea *muccei*. Varone (2002, 78–79) esittää toisen tulkinnan.

CIL: Veneria | maximo | mentla | exmuccavt | per vindemia | tota ° | et relinque | putr ° ventre | mucei | cosplenu | CS.

⁶⁴⁹ Zangemeister (*CIL IV* 1425 ja *addenda* s. 207): "v. 3 – Ceterum non terminavit scriptor quae cogitavit linget mentulam", "v. 2 DIONVSIA fuisse potest".

⁶⁵⁰ Teksti Solinin (*CIL IV* suppl. 4,2) mukaan. Zangemeister (*CIL IV* 1467): NVGASEOS.

⁶⁵¹ Zangemeister (*CIL IV* 1485a) huomauttaa, että sanan *diavit* lukutapa on Mommsenin mukaan epävarma.

<i>CIL IV + add.</i>	Teksti	Huomioita	Sijainti, kirjoitustapa
1516 ⁶⁵²	hic ° ego ° nu[nc f]utui ° formosa(m) fo[r]ma ° puella(m) ° laudata(m) ° a ° multis ° set lutus intus ° {e}erat	set = sed lutus = lutum eleginen distikon ⁶⁵³	VI 14,43, ulkoseinällä ovesta oikealle, graffito
1517 + s. 463	hic [ego] nuc ° futue ° formosam fo[rt]e ° puellam ° morbus qu[-]e[- - -]lis ° form[o]sam fa[cie[m] [- - -]VTI[- - -]CONEI [- - -] IP nom [- - -] IVLNI[- - -]T[- - -] NV [- - -] TUR Tuttu ° sodales hic ° ad ° exemplar fela ° t ° nt Stabianas ° puellas ((<i>homo phallum ling.</i>))	nuc = nunc futue = futui felat = fellat eleginen distikon ⁶⁵⁴	VI 14,43, ulkoseinällä ovesta oikealle, graffito
1578	lin[g]e Laidi cun[n]um		VII 4,48, <i>conclave</i> , graffito
1593 + s. 209 ⁶⁵⁵	[L]ivia ° A[le]xandro salute(m) si vales non multu(m) ° curo s[- - -]icite[- - -]deo		Epävarma sijainti, ulkoseinällä ovien V 2,15–16 välissä? ⁶⁵⁶ , graffito
1623 + s. 209	et qui scripit felat	scripit = scripsit felat = fellat	VII 6,28–29, ulkoseinällä ovien välissä, graffito

⁶⁵² Solin (2017, 275) ja Varone (2012, 267): [f]utui. Zangemeister (*CIL IV* 1516): [f]utue.

⁶⁵³ Vrt. Spal 2016, 111.

⁶⁵⁴ Vrt. Spal 2016, 114–115.

⁶⁵⁵ Teksti oma tulkintani viivapiirroksen (*CIL IV* tabula XV 9) pohjalta. Zangemeister (*CIL IV* 1593): *ivia ° A[lex?]andro / salute / si vales non muntu ° curo / s ... cicate deo*. Väänänen (1966, 74) lukee viivapiirroksesta *multu*, samoin Solin (2014, 98). Zangemeisterin tulkinta viimeisestä rivistä *s[i? fel?]icite[r gau?]deo* ei vaikuta ymmärrettävältä muun tekstin huomioonottaen. Varone (2002, 51–52) mainitsee vaihtoehdot *s[i perieris gau]deo* ja *s[li fel]icite[r o]deo* (*odeo* = *odio*).

⁶⁵⁶ Zangemeister (*CIL IV* 1593): "in sexta pila ante pontem (viae Boscanae), qui portam Nolanam versus pergit; exhibet autem inter pictas n. 389 et n. 390". Silta merkitty Zangemeisterin edition (*CIL IV*) karttaan suunnilleen regioiden V 2 ja V 3 välisen kujan kohdalle. *CIL IV* 389 ilmeisesti korttelin V 2 lounaisnurkassa sivukujan puolella, *CIL IV* 390 oven V 2,16 oikealla puolella. Solin (*CIL IV* suppl. 4,2) sijoittaa lähelle ovea V 4,7 ja toteaa, että sijainti jää epävarmaksi.

<i>CIL IV + add.</i>	Teksti	Huomioita	Sijainti, kirjoitustapa
1631	Restitut[us/a f]elat	[f]elat = [f]ellat	VII 6,33–34, ulkoseinällä ovien välissä, graffito
1651	Rufilla felat	felat = fellat	VII 7,22, ulkoseinällä korttelin koilliskulmassa (alttarista nro 22 vasemmalle), graffito
1652a + s. 210	[- - -]IILLVS cun	[- - -]IILLVS = Vellus? ⁶⁵⁷ cun = cunnum lingit?	VII 7,22, ulkoseinällä korttelin koilliskulmassa (alttarista nro 22 vasemmalle), graffito
1655	Hysocryse ° puer ° Natalis ° verpa ° te ° salut	Hysocryse = Isochryse heksametri/senaari? ⁶⁵⁸	VII 7,19, <i>conclave</i> , graffito
1666	Cenialis felator ((useita kuvia))	felator = fellator	VII 4,27–28, ulkoseinällä ovien välissä, graffito
1700 + s. 464 ⁶⁵⁹	diced nobis Sineros et sopio ut merdas edatis [q]ui scripseras sopionis	diced = dicit Sineros = Syneros	VII 12,14, <i>conclave</i> , graffito
1707 + s. 211	Auct[ae?] fur		VII 12,14, ulkoseinällä ovesta vasemmalle, graffito
1708	Victor ° fellator		VII 12,14, ulkoseinällä ovesta vasemmalle, graffito
1715 ⁶⁶⁰	furuncule		VII 1,40, <i>peristylum</i> , graffito

⁶⁵⁷ Zangemeisterin (*CIL IV addenda* s. 210) mukaan alussa luki joko V tai CI.

⁶⁵⁸ Kirjoittaja näyttää yrittäneen heksametriä, mutta sana *te* on ylimääräinen. Solin (*CIL IV suppl.* 4,2) arvelee, että kyseessä voisi myös olla senaari.

⁶⁵⁹ Zangemeisterin (*CIL IV* 1700) mukaan *qui scripseras* oli kirjoitettu eri käsialalla kuin alkuosa ja 3. rivin *sopionis* eri käsialalla kuin edelliset osat.

⁶⁶⁰ Zangemeisterin (*CIL IV* 1715) mukaan ensimmäinen kirjain voi olla A.

<i>CIL IV + add.</i>	Teksti	Huomioita	Sijainti, kirjoitustapa
1772	Secundus Cararii cinedus	cinedus = cinaedus	VII 7,32 (Apollon temppeli), ulkoseinällä temppelin sisäänkäynnin nro 32 ja forumin välillä, graffito
1775 + s. 212 ⁶⁶¹	Pilocalus [- - -]nedus Pilo	Pilocalus = Philocalus [- - -]nedus = [- - ci]nedus?	VIII 1,2 (basilika), ulkoseinällä sisäänkäynnin nro 2 ja forumin välillä, graffito
1776 + s. 212	Pilocalus mentu[l]a	Pilocalus = Philocalus mentu[l]a = mentu[l]a(m lingit?)	VIII 1,2 (basilika), ulkoseinällä sisäänkäynnin nro 2 ja forumin välillä, graffito
1784 ⁶⁶²	[- - -]crio [rho?]di felator et ED[- - -]CDS HIR[C]T ASXFS	felator = fellator ASXFS = as(sibus) XI? / as(sibus) X HS?	VIII 1,1 (basilika), basilikan forumin puoleisen sisäänkäynnin oikealla puolella, graffito
1798	[pedi?]catus ° qui(?) legit		VIII 1,1 (basilika), basilikan sisällä pohjoisseinällä, graffito
1802	Antiocus Ligati cinaedus	Antiocus = Antiochus Ligati = Ligarii ⁶⁶³	VIII 1,1 (basilika), sisällä, graffito
1810	Peregrinus ((<i>hominis caput coronatum</i>))		VIII 1,1 (basilika), sisällä pohjoisseinällä, graffito
1816 + s. 212	Epaphra ° glaber ° es		VIII 1,1 (basilika), sisällä pohjoisseinällä, graffito

⁶⁶¹ Zangemeisterin (*CIL IV* 1775 ja *addenda* s. 212) mukaan jälkimmäinen sana on epäselvä, mutta voi tuskin olla *cinaedus*. Viivapiirroksen perusteella näyttää kuitenkin mahdolliselta, että lopussa on lukenut *cinedus*. Sanojen *Pilocalus* ja *cinedus* väliin jää tällöin noin neljä selittämätöntä kirjainta. Vrt. graffito 3079, jonka Zangemeister (*CIL IV* 3079) lukee *PiLOCALVS /////IIDVS* ja täydentää *cinIIDVS*.

⁶⁶² Zangemeisterin (*CIL IV* 1784) mukaan ainoa selvästi erottuva sana on *felator*. Kaksi viimeistä kirjainta voisivat ehkä olla sestertiuksen merkki HS, vrt. 64, 1175a (+ s. 204), 2379, 5181. 10 assia ja yksi tai useampi sestertiusta olisi tosin poikkeuksellisen kova hinta, jos kyse on seksin myymisestä, vrt. McGinn 2004, 40–45.

⁶⁶³ Vrt. Solin *CIL IV* suppl. 4,2.

<i>CIL IV + add.</i>	Teksti	Huomioita	Sijainti, kirjoitustapa
1820 + s. 212	Chie ° opto ° tibi ° ut ° refricent ° se ficus ° tuaē ut ° peius ustulentur ° quam ustulatae ° sunt	kaksi jambista senaaria ⁶⁶⁴	VIII 1,1 (basilika), sisällä pohjoisseinällä, graffito
1825 + s. 212, 464 ⁶⁶⁵	Cosmus Equitiaes magnus cinae dus et fellator est suris aper tis	Equitiaes = Equitiae	VIII 1,1 (basilika), sisällä pohjoisseinällä, graffito
1825a,b + s. 212 ⁶⁶⁶	A: N a r c i s s u s f e l a t o r m a x i m u s B: N a r c i s s u s		VIII 1,1 (basilika), sisällä pohjoisseinällä, graffito
1826 + s. 212	Phileros ° spado ((<i>homo mutoniatus</i>))		VIII 1,1 (basilika), sisällä pohjoisseinällä, graffito
1827 + s. 212 ⁶⁶⁷	sa(lve) Alce plane spado Alce Mago		VIII 1,1 (basilika), sisällä pohjoisseinällä, graffito
1840 + s. 464 ⁶⁶⁸	Qui audis evita[re a?]mare audit, fellat bene ergo tu fellabas et me celabass	audis = audes? audit = audet?	VIII 1,1 (basilika), sisällä pohjoisseinällä, graffito

⁶⁶⁴ Vrt. Spal 2016, 131–132.

⁶⁶⁵ Teksti Solinin (*CIL IV suppl.* 4,2) mukaan. Zangemeister (*CIL IV* 1825) luki lopussa lisäksi sanan *MARI*, jonka hän kuitenkin totesi olevan kirjoitettu eri käsialalla. Solinin mukaan 5. rivillä *-tis* jälkeen kirjoitettu ei kuulu tähän graffitoon eikä siinä lue *MARI*.

⁶⁶⁶ Molemmat osat on kirjoitettu pystyyn. A ja B on kirjoitettu nähtävästi samalla käsialalla mutta selkeästi erilleen toisistaan, graffiton 1825 molemmiin puolin ikään kuin sitä kehystäen.

⁶⁶⁷ Teksti Solinin (*CIL IV suppl.* 4,2) mukaan. Solinin mukaan numeron 1827 alle on koottu kolme erillistä graffitoa. Zangemeister (*CIL IV* 1827): *Sa(lve)?, salve(?), vale Mago – Plane spado [s(alve?)]*. Myös Zangemeisterin mukaan kolmas rivi on kirjoitettu eri käsialalla kuin muut rivit.

⁶⁶⁸ Teksti Solinin (*CIL IV suppl.* 4,2) mukaan. Varone 2012, 360: “*MARI potest adhuc legi. FELLABAS lectio certa.*” Zangemeister (*CIL IV* 1840): *[O . . . //PE//VS ° IDE . . . MARI] ° Aure fellat bene ° ergo ° tu ° fellabas ° et ° me celabas ° ss.* Adams (1982, 253) tulkitsee *Maria urit, fellat bene*, Krenkel (2006, 227) *Maria urit fellat bene ergo tu fellaras et me cellabas*, mutta Solin (2017, 269) ei pidä näitä vakuuttavina.

<i>CIL IV + add.</i>	Teksti	Huomioita	Sijainti, kirjoitustapa
1850	Phoebus felat ((<i>hominis facies cum phallo</i>))	felat = fellat	VIII 1,1 (basilika), sisällä pohjoisseinällä, graffito
1851 + s. 213 ⁶⁶⁹	Anthus Astus fe	fe = fellat? fellator?	VIII 1,1 (basilika), sisällä pohjoisseinällä, graffito
1852	Pyrrhus ° Chio ° conlegae ° sal(utem) moleste ° fero ° quod audivi ° te ° mortuom ° itaqe val(e)	itaqe = itaque	VIII 1,1 (basilika), sisällä pohjoisseinällä, graffito
1852a + s. 213	Filius fellat		VIII 1,1 (basilika), sisällä pohjoisseinällä, graffito
1854 + s. 213 ⁶⁷⁰	Calliste ° devora °	Caliste = Calliste (vok. m./f.)	VIII 1,1 (basilika), sisällä pohjoisseinällä, graffito
1864	Samius Cornelio suspendre	suspendre = suspendere	VIII 1,1 (basilika), sisällä pohjoisseinällä, graffito
1869 + s. 213 ⁶⁷¹	Felix fela	fela = fella	VIII 1,1 (basilika), sisällä pohjoisseinällä, graffito
1878			
1881	Virgula ° Tertio ° suo indecens ° es		VIII 1,1 (basilika), sisällä pohjoisseinällä, graffito

⁶⁶⁹ Zangemeisterin (*CIL IV* 1850) mukaan *Anthus* kirjoitettu eri käsialalla ja hieman alemmaksi kuin muu teksti. Kuvasta (Varone 2012, 363) käy kuitenkin ilmi, että *Anthus* oli kirjoitettu hieman ylemmäksi kuin muu teksti. Myös Varonen (2012, 363) ja Solinin (*CIL IV* suppl. 4,2) mukaan kyseessä on kaksi eri graffitoa.

⁶⁷⁰ Teksti Solinin (*CIL IV* suppl. 4,2) mukaan.

⁶⁷¹ Zangemeister (*CIL IV* 1869): *fela[t]*. Solin (2017, 270) huomauttaa, että lopusta ei ole hävinnyt mitään, vaan kyseessä on imperatiivi *fela*, minkä valokuva (Varone 2012, 370) vahvistaa.

<i>CIL IV + add.</i>	Teksti	Huomioita	Sijainti, kirjoitustapa
1882 + s. 465	accensum qui pedicat ° urit ° mentulam	jambinen senaari? ⁶⁷²	VIII 1,1 (basilika), sisällä pohjoisseinällä, graffito
1884 + s. 465, 704	qui ° verpam ° vissit ° quid ° cenasse ° illum ° putes °	jambinen senaari ⁶⁷³	VIII 1,1 (basilika), sisällä pohjoisseinällä, graffito
1939 + s. 213, 465, 704 ⁶⁷⁴	[[- -]] fu{e}ere quondam `Virei` opulentissumi non ideo tenuerunt in manu sceptrum pro mutunio itidem quod tu factitas cottidie in manu penem tenes	Virei = Vibe? opulentissumi = opulentissimi mutunio = mutonio tenes = tenens trokeisia septenaareja ⁶⁷⁵	VIII 1,1 (basilika), sisällä pohjoisseinällä, graffito
1948 + s. 213 ⁶⁷⁶	Lucilia ex corpore lucrum faciebat		VIII 1,1 (basilika), sisällä, graffito
1949 + s. 465	Oppi ° emboliari ° fur ° furuncule		VIII 1,1 (basilika), sisällä, graffito
1969 + s. 213	Lahis felat a(ssibus) II	Lahis = Lais felat = fellat	VII 9,1 (Eumachian rakennus), pohjoispuoleinen pylväskäytävä, graffito
1971 + s. 213 ⁶⁷⁷	Noete va(le) Cu[ri?]o pusille usq(ue) va(le)		VII 9,1 (Eumachian rakennus), pohjoispuoleinen pylväskäytävä, graffito

⁶⁷² Vrt. Spal 2016, 141–143.

⁶⁷³ Vrt. Spal 2016, 147.

⁶⁷⁴ Teksti Solinin (*CIL IV suppl.* 4,2) mukaan. Zangemeister (*CIL IV* 1939): *Vibe / [Romai] fueere ° quondam ° opulentissumi(!) / non ° ideo ° tenuerunt ° in manu ° sceptrum pro mutunio / itidem quod ° tu ° factitas ° cottidie ° in manu penem tene(n)s. Vibii* on kirjoitettu 1. rivin yläpuolelle sanojen *quondam* ja *opulentissumi* väliin. Varone (2002, 93) ehdottaa poistetun sanan täydennykseksi [[Pum[pei]s]].

⁶⁷⁵ Vrt. Milnor 2014, 124; Spal 2016, 33.

⁶⁷⁶ Varone (2002, 153) huomauttaa ilmeisestä painovirheestä *CIL*:n sivulla 213 ja korjaa nimen *Luciliaksi*.

⁶⁷⁷ Solin (*CIL IV suppl.* 4,2) epäilee Zangemeisterin (*CIL IV* 1971) ehdottamaa nimen täydennystä Cu[ri?]o.

<i>CIL IV + add.</i>	Teksti	Huomioita	Sijainti, kirjoitustapa
2004 ⁶⁷⁸	Rustius fel	fel = fellat? fellator?	VII 12,23, ulkoseinällä ovesta vasemmalle, graffito
2013 + s. 214	Niycherate ° v ana succula que amas Felicione(m) et at porta(m) deduces illuc ° tantu(m) in mente abeto	Niycherate = Nicerate; succula = sucula; que = quae; at = ad; deduces = deducis; illuc = illud / illunc / illum? ⁶⁷⁹ ; abeto = habeto	VII 11,11, <i>fauces</i> , graffito
2028 + s. 704 ⁶⁸⁰	Libanis felat a(ssibus) II	felat = fellat kirjoitettu poikittain	VII 13,14, ulkona korttelin koilliskulmassa, graffito
2075	Felixs ° cacas	Felixs = Felix / felix (adj.)	VII 1,3, tabernan sisällä, graffito
2080	Gemine bubale		VII 1,8 (Stabiaen kylpylä), pylväskäytävän eteläseinällä, graffito
2081	Colepius ° pater cunnu(m) ° linget	linget = lingit	VII 1,8 (Stabiaen kylpylä), <i>membrum b</i> , graffito
2125 + s. 215 ⁶⁸¹	Rome cum Fructo Rom[e cacat?]ris	[cacat?]ris = [cacat?]rix	VII 1,8 (Stabiaen kylpylä), käytävä f (ovi nro 51), graffito

⁶⁷⁸ Zangemeister (*CIL IV* 2004): "sucedunt lineae, litteris FIII similes, ab hac autem opinor alienae". Jälkimmäinen sana erottuu hyvin heikosti kuvasta (Varone 2012, 343).

⁶⁷⁹ Väänäsen (1966, 86) mukaan kyseessä on pronomini *ille* + partikkeli *-ce*; Solin (*CIL IV* suppl. 4,2) puolestaan tulkitsee muodoksi *illunc* ja ilmauksen *illuc tantu(m)* tarkoittavan *solum illum*.

⁶⁸⁰ Zangemeister (*CIL IV* 2028) tulkitsee numeromerkin alun perin gammaksi, mutta Mau (*addenda* s. 704) korjasi sen merkinnäksi *II*. Solin (*CIL IV* suppl. 4,2) vahvistaa Maun tulkinnan. Kirjoitettu poikittain. Varonen (2002, 147 alaviite 255) mukaan viimeinen kirjain on gamma, ei *II*, ja tulisi tulkita numeromeriksi kolme.

⁶⁸¹ Zangemeister (*CIL IV* 2125) toteaa ettei viimeinen sana voi olla *fellatris* ja lisää (*addenda* s. 215), että se voisi olla *cacatris*. Viivapiirroksen perusteella *cacatris* näyttää mahdolliselta.

<i>CIL IV + add.</i>	Teksti	Huomioita	Sijainti, kirjoitustapa
2169 + s. 215	Ismenus fellator		VII 12,15, ulkoseinällä korttelin koilliskulmassa, graffito
2170 + s. 215	Ismenus felator	felator = fellator	VII 12,15, ulkoseinällä korttelin koilliskulmassa, graffito
2177	Ikarus Θ	Θ = theta nigrum?	VII 12,18.19 (Lupanar), <i>cella f</i> , graffito
2200 + s. 215 ⁶⁸²	Felicia(m) ego hic futui	Felicia(m) = Feliculam	VII 12,18.19 (Lupanar), <i>cella f</i> , graffito
2203 + s. 215 ⁶⁸³	futui mula(m) ° hic quid	mula(m) vai Mula(m)? ⁶⁸⁴	VII 12,18.19 (Lupanar), <i>cella f</i> , graffito
2204	μολα ° φουτουτρις	μολα = mula / Mula? ⁶⁸⁵ φουτουτρις = fututrix	VII 12,18.19 (Lupanar), <i>cella f</i> , graffito
2254 + s. 216	((<i>phalli figura</i>)) ratio mi cum ponis Batacare te pidicaro ana	mi = mihi pidicaro = pedicavero	VII 12,18.19 (Lupanar), <i>cella e</i> , graffito
2257 ⁶⁸⁶	Froto Planc(i) lingit cun num	Froto = Fronto	VII 12,18.19 (Lupanar), <i>vestibulum</i> , graffito
2259 ⁶⁸⁷	Fortunata fellat(?)		VII 12,18.19 (Lupanar), <i>cella d</i> , graffito

⁶⁸² *Felícula* mainitaan myös graffitossa 2199.

⁶⁸³ Levin-Richardson (2011, 77 viite 17) epäilee, että toisen rivin *quid* ei ole kirjoitettu samalla käsialalla.

⁶⁸⁴ Solinin (2008, 66) mukaan kyseessä ei ole erisnimi Mula, vaan prostituoidusta käytetty pilkkanimi *mula* (= muuli). Erisnimeksi sen tulkitsevat mm. Väänänen (1966, 30) ja Adams (1982, 122). Mula mainitaan ehkä myös graffitossa 8185, mutta Solin (2014, 96) tulkitsee sen nimeksi *[Ro]mula*. Kyseisessä tapauksessa näyttää selvältä, että sanan *mula* edeltä on hävinnyt kirjaimia, mitä graffiton 2203 kohdalla ei ole tapahtunut.

⁶⁸⁵ Nimestä kts. alaviite 684.

⁶⁸⁶ Teksti Solinin (*CIL IV* suppl. 4,2) mukaan. Muista lukutavoista ja tulkinnoista kts. alaviite 130.

⁶⁸⁷ Varone (2012) ja Solin (*CIL IV* suppl. 4,2) eivät ole löytäneet sanaa *fellat* Lupanarin seinältä, jossa graffiton pitäisi yhä olla näkyvissä. He lukevat *FVTVIIS* tai *FVTVII[- -]* siinä kohdassa, jossa Zangemeisterin mukaan pitäisi luki *FIILLAT* ja arvelevat Zangemeisterin tehneen virheen editionsa tekstissä ja viivapiirroksessa.

<i>CIL IV + add.</i>	Teksti	Huomioita	Sijainti, kirjoitustapa
2266 ⁶⁸⁸	ver[- - -] felas(?) Fortuna sic	Fortuna = Fortunata?	VII 12,18.19 (Lupanar), <i>cella d</i> , graffito
2268 ⁶⁸⁹	Myrtale Cassacos fellas		VII 12,18.19 (Lupanar), <i>cella d</i> , graffito
2273 + s. 216	Murtis ° bene felas	Murtis = Myrtis felas = fellas	VII 12,18.19 (Lupanar), <i>cella d</i> , graffito
2275	Fortunata fellat		VII 12,18.19 (Lupanar), <i>cella d</i> , graffito
2278 ⁶⁹⁰	[- - -]nice fellat		VII 12,18.19 (Lupanar), <i>cella d</i> , graffito
2288 ⁶⁹¹	Synethus Faustillam futuit obiqe rite	obiqe = ubique?	VII 12,18.19 (Lupanar), <i>cella c</i> , graffito
2292	Murtis ° felatris	Murtis = Myrtis felatris = fellatrix	VII 12,18.19 (Lupanar), vestibulum, graffito
2312	Corneli Caesi cinaede		VII 2,20, <i>fauces</i> , graffito
2319b + s. 216	Vesbinus cinedus Utialio pedicavit	cinedus = cinaedus Utialio = Vitalio	VII 2,16–17, ulkoseinällä ovien välissä, graffito
2319e + s. 217	Turia perk Vitalioni	Turia = Tyria perk = percisa	VII 2,17, ulkoseinällä ovesta oikealle, graffito
2319l + s. 218 ⁶⁹²	Tyria lasfe Τυρια λασφη ° Tyria percisa Τυρια περκισα Aephaproditus	lasfe, λασφη = felas? ⁶⁹³ Aephaproditus = Epaphroditus	VII 2,16, oven oikeanpuoleisessa karmissa, graffito

⁶⁸⁸ Solin (*CIL IV* suppl. 4,2) lukee *felas* sijasta *felixs*. Muista tulkinnoista kts. alaviite 130.

⁶⁸⁹ Krenkel (2006, 227) tulkitsee *Myrtale vassatos fellas*, mitä tulkintaa viivapiirros ei Solinin (*CIL IV* suppl. 4,2) mukaan tue. Solin ei toisaalta kannata myöskään lukutapaa *Cassacos* ja toteaa: "Mihi tota lectio valde dubia".

⁶⁹⁰ Varone (2003, 198 alaviite 28) ehdottaa nimeksi *[Bero]nice*, mutta Zangemeister (*CIL IV* 2278) ja Solin (*CIL IV* suppl. 4,2) näkevät alussa kirjaimen A.

⁶⁹¹ Varone 2012, 325: "fuit fortasse OBIQVE RITII, litteris QVE nexu coniunctis".

⁶⁹² Ensimmäisen rivin ΤΥΡΙΑ ΛΑΦΗ ° on Zangemeisterin (*CIL IV* 2319l) mukaan kirjoitettu erilleen alun sanoista *Tyria lasfe*.

⁶⁹³ Solin (*CIL IV* suppl. 4,2) arvelee kirjoittajan vaihtaneen sanan *felas* tavujen järjestystä, mistä syntyivät sanat *lasfe* ja λασφη.

<i>CIL IV + add.</i>	Teksti	Huomioita	Sijainti, kirjoitustapa
2319p + s. 218	Turia percisa	Turia = Tyria	VII 2,16, ulkoseinällä ovesta vasemmalle, graffito
2332 ⁶⁹⁴	Lata[- - -]TR Lattario(?) cina[e]do Lata[-]us cinaedus quem ego peto pygandi lassus [- - -]SS[- - -]		IX 3,5, <i>viridarium</i> , graffito
2334	Ianuaris cinedus	cinedus = cinaedus	IX 3,5, <i>viridarium</i> , graffito
2338 + s. 218	utus Restitutus ° cinedus	utus = (Restit)utus cinedus = cinaedus	IX 3,5, <i>membrum</i> , graffito
2360 + s. 219, 465, 704	amat ° qui scribet ° pedicatur ° qui ° leget qui opscultat prurit ° paticus est ° qui praeterit ursi me comedant ° et ° ego ° verpa(m?) ° qui lego	scribet = scribit leget = legit opscultat = auscultat paticus = pathicus kolme jambista senaaria ⁶⁹⁵	IX 2,16, oven oikeanpuoleisessa karmissa, graffito
2375 + s. 220	((<i>hominis caput cum naso ingenti male delineatum</i>)) Ampliate Icarus te pedicat Salvius scripsit °		I 4,5, <i>sella familiarica (latrina)</i> , graffito
2391 + s. 221 ⁶⁹⁶	Ion[is? - - -] fellat		IX 1,21, ulkoseinällä ovesta vasemmalle, graffito

⁶⁹⁴ Teksti Varonen (2012, 426) ehdottamin korjauksin. Zangemeister (*CIL IV 2332*): LATA/////E | LATTARIO CiNAeDE | LATA . . VS CINAEDVS | QVIIM IIG CA//A//LASSVS SS . . . Garucci (*CIL IV 2332*) lukee viimeisen rivin QVIIM IIGO PIITO PCCANDO (*pygando*) LASSVS LACSSA.

⁶⁹⁵ Vrt. Spal 2016, 167.

⁶⁹⁶ Nimestä kts. alaviite 698.

<i>CIL IV + add.</i>	Teksti	Huomioita	Sijainti, kirjoitustapa
2400 + s. 221, 465 ⁶⁹⁷	Satur ° noli ° cunnum ° lingere extra ° porta(m) ° set intra ° porta(m) ° rogat te Arpogra ° ut sibi lingas mentula(m) ° at fellator quid	Arpogra = Harpocras (kr. Ἄρποκράης)	IX 1,22.29, <i>atrium</i> , graffito
2402 + s. 222 ⁶⁹⁸	Ionis cun Fileto hic fellat	cun = cum Fileto = Phileto	IX 1,22–23, ulkoseinällä ovien välissä, graffito
2403 ⁶⁹⁹	Ionis fellat		IX 1,23, tabernan sisällä, graffito
2409 + s. 222	Genia lis cin ede	cinede = cinaede	IX 1,24, tabernan sisällä, graffito
2409a + s. 222	Stronius Stronnus nil scit		IX 1,26, <i>atrium</i> , graffito
2415 + s. 223 ⁷⁰⁰	Tertian(i) hic abitarnt Cresces verpa va(le)	ic = hic abitarnt = habitarunt Cresces = Crescens	VIII 7,20 (teatterin käytävä), käytävän pohjoisseinällä, graffito
2416 + s. 223 ⁷⁰¹	Miccio ciocio [t]u [t]uo patri cacanti ° confregisti peram ° Miccionis statum cosiderate ((<i>facies h. duae</i>))	ciocio = cocio? cosiderate = considerate alkuosa trokaainen dimetri ⁷⁰²	VIII 7,20 (teatterin käytävä), käytävän pohjoisseinällä, graffito

⁶⁹⁷ Zangemeister (*CIL IV* 2402): "v. ultimo fortasse non AT sed AC legendum est". Panciera (2001, 99 alaviite 76) väittää *CIL*:n ediittorien tulkitsevan viimeisen rivin eri käsialalla kirjoitetuksi, mutta Zangemeister (*CIL IV* 2403) toteaa: "*infra eadem manu*". Sen sijaan Zangemeister mainitsee kolmannen ja neljännen rivin välissä lukevan *ME*, joka on kirjoitettu *alia manu* eikä ilmeisesti kuulu yhteen graffiton 2400 kanssa.

⁶⁹⁸ Panciera (2001, 76 alaviite 7) tulkitsee nimen miehen nimeksi *Ionas* tässä sekä graffitoissa 2391 ja 2403, vaikka antaa nimen liitteissä muodossa *Ionis*. Krenkel (2006, 227) tulkitsee nimen samoin miehen nimeksi *Ionas* graffitoissa 2402 ja 2403. Zangemeisterin (*CIL IV* 2402) mukaan nimi tulee kuitenkin lukea muodossa *Ionis* graffitoissa 2391, 2402, 2403 ja 2406 (huom. 2391 *addenda* s. 221, 2402 *addenda* s. 222). Solin (1982) ei tunne nimeä *Ionas*, mutta naisen nimi *Ionis* on yleinen (Solin 1982, 576).

⁶⁹⁹ Nimestä kts. alaviite 698.

⁷⁰⁰ Teksti Solin (*CIL IV* suppl. 4,2) mukaan. Varone (2012, 420) lukee lopussa *ITICES VERPA VA*. Vrt. 2421.

⁷⁰¹ Jälkimmäinen osa on samalla rivillä mutta kirjoitettu nähtävästi eri käsialalla.

⁷⁰² Vrt. Solin *CIL IV* suppl. 4,2.

<i>CIL IV + add.</i>	Teksti	Huomioita	Sijainti, kirjoitustapa
2419	M(arcus) ◦ Aquis ◦ Faustus ((<i>hominis facies</i>))	Aquis = Aquisius ⁷⁰³ Kuva on sama kuin graffiton 2423 yhteydessä mainittu. ⁷⁰⁴	VIII 7,20 (teatterin käytävä), käytävän pohjoisseinällä, graffito
2420 ⁷⁰⁵	Astus hic pedicatur		VIII 7,20 (teatterin käytävä), käytävän pohjoisseinällä, graffito
2421 ⁷⁰⁶	Tertiani hic [ha]bita[r]unt Rufa ita vale quare bene felas ((<i>navis figura</i>))	felas = fellas	VIII 7,20 (teatterin käytävä), käytävän pohjoisseinällä, graffito
2423	Aurelius ((<i>hominis facies</i>))	Kuva on sama kuin graffiton 2419 yhteydessä mainittu. ⁷⁰⁷	VIII 7,20 (teatterin käytävä), käytävän pohjoisseinällä, graffito
2442b ⁷⁰⁸	pedico Verillu(m)	Verillu(m) = Beryllum	VIII 7,20 (teatterin käytävä), käytävän eteläseinällä, graffito
3079	P[i]localus [cin]edus	P[i]localus = Philocalus [cin]edus = cinaedus	VIII 1,2 (basilika), ulkoseinällä sisäänkäynnin nro 2 ja forumin välillä, graffito
3089	trab Capr fur	Capr = Caprasius?	VII 9,1 (Eumachian rakennus), idän puoleinen pylväskäytävä, graffito
3102	Volasena ((<i>mulieris caput</i>))	Volasena = Volasenna	VII 3,30, <i>fauces</i> , graffito

⁷⁰³ Vrt. Solin *CIL IV* suppl. 4,2.

⁷⁰⁴ Langnerin (2001, 43 alaviite 247) mukaan graffiton 2423 yhteydessä mainittu piirros ei liity nimeen *Aurelius*, mutta saattaa liittyä graffitoon 2419. Piirros näkyy valokuvassa (Varone 2012, 416) aivan graffiton 2419 alapuolella.

⁷⁰⁵ Teksti Solinin (*CIL IV* suppl. 4,2) mukaan. Zangemeister (*CIL IV* 2420): *OFIIG [- - -]P I I ICATVR*.

⁷⁰⁶ Varonen (2012 417) mukaan kolmas rivi ei kuulu yhteen edellisten kanssa.

⁷⁰⁷ Langnerin (2001, 43 alaviite 247) mukaan kuva ei liity nimeen *Aurelius*, mutta saattaa liittyä yläpuolella olevaan graffitoon 2419.

⁷⁰⁸ Teksti Solinin (*CIL IV* suppl. 4,2) mukaan.

<i>CIL IV + add.</i>	Teksti	Huomioita	Sijainti, kirjoitustapa
3103	Verecundus [- - -] mentla(m) ling(it)	mentla(m) = mentulam	VII 3,27–28, ulkoseinällä ovien välissä, graffito
3114	Vesbinus cinedus	cinedus = cinaedus	VII 2,16–17, ulkoseinällä ovien välissä, graffito
3117	Serena Isidoru(m) fastidit		VII 2,17–18, ulkoseinällä ovien välissä, graffito
3144 ⁷⁰⁹	[- - -]Pri{si}miginus fellat	Pri{si}miginus = Primigenius	VII 2,3.6, <i>peristylum</i> , graffito
3146	Secundus hicacat hi[- - -]at hic cacat	hicacat = hic cacat	VII 2,3.6, <i>latrina</i> , graffito
3150	fures		IX 2,16, ulkoseinällä oven ja korttelin kaakkoisnurkan välillä, graffito
3200	Felix felat	felat = fellat	IX 7,18–19, ulkoseinällä ovien välissä, graffito
3204	Nasso Fadius ((<i>hominis facies</i>))		VIII 7,20 (teatterin käytävä), käytävän eteläseinällä, graffito
3421 + s. 1355	Appuleium II ° vir(um) ° rog o(ro) v(os) f(aciatis) Fauste ° [e]rniöse	rog = rogo? [e]rniöse = herniose	V 1,23–24, ulkoseinällä ovien välissä, dipinto
3494g,h + s. 1363–1364	G: noxsi ° a me tria ° eco fui ((<i>vir stans sublati manibus dextrorsum</i>)) H: orte ° fellator eco fui ° ((<i>vir stans sinistrorsum</i>))	orte = or(o) te / Orte (vok.) ⁷¹⁰ eco = ego	VI 14,36, <i>tabernan</i> sisällä, dipinto

⁷⁰⁹ Teksti Solinin (*CIL IV* suppl. 4,2) mukaan.

⁷¹⁰ Ensimmäisen sanan tulkinnasta on erimielisyyttä. Erisnimeksi *Ortus* sen tulkitsevat mm. Mau (*CIL IV* s. 752) ja Williams (2014, 500), ilmaukseksi *or(o) te* puolestaan esim. Clarke (2005, 277), Weber *et al.* (*CIL IV* s. 1364) ja Clackson (2016, 80).

<i>CIL IV + add.</i>	Teksti	Huomioita	Sijainti, kirjoitustapa
3925	Saturnine cunnum linge re noli		I 2,19, ulkoseinällä ovesta oikealle, graffito
3936	Ampliatu ((<i>caput hominis coronatum</i>))		I 2,20, <i>viridarium</i> , kirjoitettu hiilellä
3948	talia te fallant utinam medacia copo tu vedes acuam et bibes ipse merum	medacia = mendacia; copo = caupo; vedes = vendes; acuam = aquam; bibes = bibis; eleginen distikon	I 2,24, <i>peristylum</i> , graffito,
3968 ⁷¹¹	te felatori IC[-]TMEI Secundo	felatori = fellatori	I 3,3, <i>peristylum</i> , graffito
3990 ⁷¹²	L(ucius) Statius O I(ibertus) Philadelpus fur est Aestatius O I(libertus)	O = mulieris Philadelpus = Philadelphus	I 3,3, <i>peristylum</i> , graffito
3995	[- -]cius felator hies C(aius) Iulius	felator = fellator hies = hic es?	I 3,14, <i>cella</i> , graffito
3999	Glyco ° cunnum ° lingit ° a(ssibus) ° II °		I 3,27, <i>cella</i> , graffito
4001	Glyco halicaria	halicaria = alicaria	I 3,27, <i>cella</i> , graffito
4008 ⁷¹³	[amat qui scrib]et pedicat[u]r qui leg[et] [q]u[i] ascult[a]t prurit [pathicus est qui pr]aete[ri]t scribit [p]edicato[r] Septumius	ascultat = auscultat jambisia senaareja ⁷¹⁴	I 4,6, tabernan sisällä, graffito,

⁷¹¹ Mau (*CIL IV* 3968) ei mainitse puuttuuko alusta jotain. Toinen sana voi olla myös *felatore*.

⁷¹² *Aestatius O L(ibertus)* kirjoitettu samalle korkeudelle kuin 2. rivin *Philadelpus*. Tekstit ovat pylvään kanneluurin molemmin puolin. Solin (*CIL IV* suppl. 4,2) huomauttaa, että jälkimmäinen osa ehkä toistaa 1. rivin nimen *Statius O L(ibertus)*. Hän toteaa kuitenkin, että kirjainten *AE* merkitys jää tällöin epäselväksi.

⁷¹³ Teksti Solinin (*CIL IV* suppl. 4,2) mukaan. Mau (*CIL IV* 4008): *OBSCVLTaT*. Vrt. 2360, 8229.

<i>CIL IV + add.</i>	Teksti	Huomioita	Sijainti, kirjoitustapa
4082	((<i>infra picturam obscenam</i>)) Natali Nana Natalis Natalis cinedus est Nata[l]i X s	cinedus = cinaedus	V 1,26, <i>peristylum</i> , graffito
4156 ⁷¹⁵	Lucio Albucio felato[ri?]	felato[ri?] = fellato[ri?]	V 2,i, <i>atrium</i> , graffito
4158	Pyris felas	felas = fellas	V 2,i, <i>andron</i> , graffito
4160	((<i>phallus</i>)) pasti[-]i	pasti[-]i = Pasti? Fasti? fasti[d]i(t?) ⁷¹⁶	V 2,i, <i>peristylum</i> , graffito
4185	Sabina felas no(n) belle faces	felas = fellas faces = facis	V 2,i, <i>peristylum</i> , graffito
4192	Ecidia fellatrix	Ecidia = Decidia? ⁷¹⁷	V 2,i, <i>peristylum</i> , graffito
4195 ⁷¹⁸	Meroe fu	fu = fututrix?	V 2,i, <i>peristylum</i> , graffito
4196 ⁷¹⁹	Meroe fututrix		V 2,i, <i>peristylum</i> , graffito
4201 + s. 704 ⁷²⁰	Iulius cinaedus		V 2,i, <i>exedra</i> , graffito
4206 ⁷²¹	Helene cina(edus) vetusc(ulus)		V 2,i, <i>exedra</i> , graffito

⁷¹⁴ Vrt. Spal 2016, 167 alaviite 811.

⁷¹⁵ *Felato[ri?]* on kirjoitettu eri käsialalla; vrt. Varone 2012, 219.

⁷¹⁶ Williams (2010, 299) ehdottaa *Pastill[i]?*, Lohmann (2017, 394) lukee *Fasti* ja liittää kaksi fallosta tähän graffitoon. Solin (*CIL IV* suppl. 4,2) ehdottaa *fasti[d]i(t?)*.

⁷¹⁷ Solin (*CIL IV* suppl. 4,2).

⁷¹⁸ Teksti Solinin (*CIL IV* suppl. 4,2) mukaan, samoin lukee Varone (2012, 224). Mau (*CIL IV* 4195): *ANIROIIFV*, "nihil periit".

⁷¹⁹ Teksti Solinin (*CIL IV* suppl. 4,2) mukaan, samoin lukee Varone (2012, 224). Mau (*CIL IV* 4196): *Miduse*. *Meroe* myös graffitossa 1812 muodossa *Meroe* (vrt. Solin 2012b, 30).

⁷²⁰ Teksti Solinin (*CIL IV* suppl. 4,2) mukaan. Varone 2012, 227: *CINAVIIDUS*.

⁷²¹ Teksti Solinin (*CIL IV* suppl. 4,2) mukaan. Mau (*CIL IV* 4206): *HIILINE CINAVETVS*.

<i>CIL IV + add.</i>	Teksti	Huomioita	Sijainti, kirjoitustapa
4209	fellator		V 2,i, <i>exedra</i> , graffito
4264	Iucundus cunum lingit Rusticae	cunum = cunnum	V 2,a–b, ulkoseinällä ovien välissä, graffito
4304	Servilius ° amat nec illi sit copia ° Servili cunnulinge	cunnulinge = cunnilinge (vok.) / cunnu(m) linge (imp.)	V 5,3, <i>peristylum</i> , graffito
4434	Methe ° fela	fela = fella / fella(t) ⁷²²	VI 11,8, <i>fauces</i> , graffito
4533	G(aius) Hadius Ventrío eques natus Romanus inter beta(m) et brassica(m)	Hadius = Adius jambinen senaari? ⁷²³	VI 14,37, <i>atrium</i> , graffito
4548	felator	felator = fellator	VI 14,38–39, ulkoseinällä ovien välissä, graffito
4566	Felicio tomintare ((ityfallinen mieshahmo))	tomintare = ? ⁷²⁴	VI 14,40, <i>viridarium</i> , graffito
4580	Amilate felator	Amilate = Ampliate? felator = fellator	VI 15, eteläisellä ulkoseinällä lähellä korttelin lounaiskulmaa, graffito
4602	Eros cinedae	cinedae = cinaede	VI 15,1, <i>atriolum</i> , graffito
4641 ⁷²⁵	Erastus cun(num lingit?)		VI 15,6–7, ulkoseinällä ovien välissä, graffito
4652	felat Luci[us?]	felat = fellat	VI 15,7–8, ulkoseinällä ovien välissä, graffito

⁷²² Solinin (*CIL IV* suppl. 4,2) mukaan kyse on imperatiivista *fela*.

⁷²³ Milnorin (2014, 120) mukaan osa *natus–brassica* on senaari.

⁷²⁴ Mau (*CIL IV* 4566) epäilee *tomintare* kirjoitetun *tormentare* sijasta. Funari (1995, 11) tulkitsee kuvan perusteella sanan *tomintare* liittyvän käsitteisiin *tumeo* tai *torqueo*.

⁷²⁵ Mau (*CIL IV* 4641): "ERASTVS CVN(num lingit)". Solin (*CIL IV* suppl. 4,2) yhtyy Maun tulkintaan, samoin Varone (2002, 83 alaviite 129).

<i>CIL IV + add.</i>	Teksti	Huomioita	Sijainti, kirjoitustapa
4699	Isidorus verna Putiolanus cunnuliggeter geter	Putiolanus = Puteolanus cunnuliggeter = cunnulingiter (adv.)/ cunnuliγγητηρ (tekijännimi) ⁷²⁶	talon VI 15,1 läntisellä ulkoseinällä (= oven VI 15,26 ja korttelin lounaisnurkan välillä), graffito
4703	Felicio cinedus	cinedus = cinaedus	VII 2,51, <i>cella</i> , graffito
4725	Romulus calos		VII 7,5, <i>peristylum</i> , graffito
4756 ⁷²⁷	((<i>phallus</i>)) Q(uinti?) habiat Clymene	habiat = habeat	VII 7,5, <i>peristylum</i> , graffito
4764 ⁷²⁸	P(ubli) Erari fur es	Erari = Aerari	VII 7,5, <i>peristylum</i> , graffito
4765	Aephebe ardalio es	Aephebe = Ephebe	VII 7,5, <i>peristylum</i> , graffito
4776 ⁷²⁹	Labacula fur est		VII 7,5, <i>peristylum</i> , graffito
4831	qui scripsit Syrus nequa(m)		VII 15,8, <i>atrium</i> , graffito
4833 ⁷³⁰	Nype Crispiniani necuisma	Nype = Nympe necuisma = nequissima	VII 15,8, <i>atrium</i> , graffito
4862 ⁷³¹	Berutius felator et mames it prethri	Berutius = Berytius felator = fellator mames, prethri = ? it = et	VII 16,12, <i>cubiculum</i> , graffito

⁷²⁶ Vrt. Solin *CIL IV* suppl. 4,2.

⁷²⁷ Zangemeister (*CIL IV* 4756) tulkitsee "*Q(uitus) hab(e)at Clymene(n)*". Mau (*CIL IV* 4756) tulkitsee "*habeat Clymene* scil. *phallum*". Solin (*CIL IV* suppl. 4,2) pitää mahdollisena tulkintaa ((*phallum*)) *Q(uiti) habiat Clymene*.

⁷²⁸ Teksti Solinin (*CIL IV* suppl. 4,2) mukaan. Mau (*CIL IV* 4764): *Perari fur es*. Solinin (2014, 102) mukaan nimeä *Perarius* ei esiinny muissa lähteissä.

⁷²⁹ Teksti Solinin (*CIL IV* suppl. 4,2) mukaan. Mau (*CIL IV* 4776) lukee *Ladicula fur est*.

⁷³⁰ Teksti Solinin (*CIL IV* suppl. 4,2) mukaan. Kruschwitz (2014b, 255 alaviite 30) tulkitsee samoin. Viereisissä graffitoissa 4834 ja 4835 tosin mainitaan *Crispinus*, ei *Crispinianus*. Mau (*CIL IV* 4833): *Ny(m)p(h)e Crispini anc(il)la ne(q)uis(si)ma*.

<i>CIL IV + add.</i>	Teksti	Huomioita	Sijainti, kirjoitustapa
4876	Regulo feliciter ° quia ° verpa est ((<i>phallus</i>)) Reg Regu		VIII 2,20, <i>andron</i> , graffito
4917	Albanus cinaedus est		VIII 2,36, <i>andron</i> (alemmassa kerroksessa), graffito
4954 ⁷³²	Fortuna te linge culu[m]		VIII 6, pohjoisella ulkoseinällä ⁷³³ , graffito
4993 ⁷³⁴	Ampliatu Pedania fur(?) est(?)	Pedania = Pedaniae?	IX 2,18, <i>andron</i> , graffito
4995	Sulemnis cunulinge	Sulemnis = Sollemnis cunulinge = cunnum linge (imp.)/cunnilinge (vok.) ⁷³⁵	IX 2,23–24, ulkoseinällä ovien välissä, graffito
4997 ⁷³⁶	Coresus fela	fela = fella/fellat/fellator?	IX 2,25–26, ulkoseinällä ovien välissä, graffito
5001 (= 3336)	Crescens publicus cinaedus		IX 2,26, <i>fauces</i> , graffito
5048 (= 3330) ⁷³⁷	Euplia F ° A ° V ° N Euplia fela(?) Euplia	F A V N = f(ellat) a(ssibus) V n(ummis)? fela(?) = fella/fellat?	IX 2,26, <i>porticus</i> , graffito

⁷³¹ Solin (*CIL IV* suppl. 4,2) toteaa, että nimi on todennäköisemmin Berytius kuin Verutius. Graffiton lukutavasta ja tulkinnoista kts. alaviite 142.

⁷³² Teksti Solin 1984, 285 mukaan. Mau (*CIL IV* 4954): *Fortuna / te linge / cului*.

⁷³³ Mau (*CIL IV* 4953–4954): "inter n. 5 et portam obstructam". Maun kartan (*CIL IV* suppl. 2, karttaliite) ovi nro 5 on sama kuin Eschebachin ja Müller-Trolliuksen (1993, karttaliite) ovi nro 6. Tukittua oviaukkoa ei ole merkitty karttoihin.

⁷³⁴ Graffiton lukutapa on hyvin epävarma. Vain ensimmäinen sana Ampliatu on Solinin (*CIL IV* suppl. 4,2) mukaan selvä. Tämän jälkeen hän ehdottaa *Pedaniae* V[- - -]. *Pedaniae* voidaan tulkita joko tervehdykseksi tai genetiiviksi, joka kertoo *Ampliatuksen* olleen *Pedanian* orjan. Solin ei kommentoi Maun (*CIL IV* 4993) ehdottamaa tulkintaa *fur est*.

⁷³⁵ Solinin (*CIL IV* suppl. 4,2) mukaan toisen rivin sanat on kirjoitettu yhteen, joten luultavasti kyseessä vokatiivi *cunnilinge*.

⁷³⁶ Solin (*CIL IV* suppl. 4,2) pitää nimeä Coresus epätavallisena ja pohtii, onko nimen taustalla ehkä nimi Chrestus tai Chrestes.

⁷³⁷ Solin (*CIL IV* suppl. 4,2) huomauttaa, että 1. rivin loppuosa on Maun viivapiirroksen perusteella mahdollista lukea myös *Fauni*. Varone (2002, 147) tulkitsee *f(ellat) a(ssibus) V n(ummum)*. Toisen rivin toinen sana on epäselvä; Mau (*CIL IV* 5048): *Euplia FIIIA*. Solin (*CIL IV* suppl. 4,2) toteaa: "est scriptum FJJJA; an *fela* intellegi possit, aliquantum incertum manet, fieri autem potest".

<i>CIL IV + add.</i>	Teksti	Huomioita	Sijainti, kirjoitustapa
5064 ⁷³⁸	solus Mus cineidus est	cineidus = cinaedus	IX 3,16–17, ulkoseinällä ovien välissä, graffito
5095 ⁷³⁹	Sope ° amat Asum(?) cuno abt ° fela(t) ° nonuli ° videre si vider[- - -]ilius ° mel[i]u(s) faceret cinede belle ° facere [- - -]	Sope = Sophe; cuno = cunnum; abt = habet; nonuli = nonnulli; ilius = illius?	IX 5,11, <i>peristylum</i> , graffito
5110	Eracla fur	Eracla = Heracla	IX 5,18, <i>peristylum</i> , graffito
5120	Glycera mordaxs	mordaxs = mordax	IX 5,19, ulkoiseinällä ovesta oikealle, graffito
5136	calos Prob[e]		IX 5,19, ulkoseinällä oven 19 ja korttelin lounaiskulman välillä, graffito
5138	calos Probe		IX 5,19, ulkoseinällä oven 19 ja korttelin lounaiskulman välillä, graffito
5148 ⁷⁴⁰	Romulus cal ^v os		IX 5,19, ulkoseinällä oven 19 ja korttelin lounaiskulman välillä, graffito
5156	Celer cinaedus		IX 5,19, ulkoseinällä oven 19 ja korttelin lounaiskulman välillä, graffito
5178	Corus cunnum lingit [- - -]		IX 6,7, ulkoseinällä oven 7 ja korttelin koilliiskulman välillä, kirjoitettu hiilellä

⁷³⁸ Solinin (*CIL IV* suppl. 4,2) mukaan Mus on miehen nimi.

⁷³⁹ Teksti on oma tulkintani *CIL*:n tietojen ja viivapiirroksen pohjalta. Solin (*CIL IV* suppl. 4,2) kritisoi Soglianon tulkintaa, jota Mau (*CIL IV* 5095) lainaa. Solinin mukaan viivapiirroksesta voidaan lukea varmasti vain 1 *Sope amat* ja 2 *fela*. Rivit 3–4 Solin lukee: [- - -]ilius mel[i]u(s) / faceret; cinede, belle facere [- - -].

⁷⁴⁰ Mau (*CIL IV* 5148): "Addita v parva calos in calvos correctum".

<i>CIL IV + add.</i>	Teksti	Huomioita	Sijainti, kirjoitustapa
5187	Messius hic nihil ° futuit		IX 6,8, <i>atrium</i> , graffito
5193 ⁷⁴¹	quod cunnum lingis O		IX 6,g, <i>peristylum</i> , graffito
5244 ⁷⁴²	Marthae hoc trichilinium est ° nam in ° trichilino cacat	trichilinium = triclinium trichilinio = triclino	IX 8,6, <i>latrina</i> , graffito
5263	Lenas cunnulingus	Lenas = Leonas ⁷⁴³ cunnulingus = cunnilingus	IX 9,12.13, <i>viridarium</i> , graffito
5267 ⁷⁴⁴	Λούκιον λι cunnu(m)	λι = λι(γγιτ)	IX 9,12.13, <i>viridarium</i> , graffito
5268 ⁷⁴⁵	Eliu ° cined(e) NVA Eliunaleas	Eliu = Helius ⁷⁴⁶ cined(e) = cinaed(e) Eliunaleas = Eliu valeas	IX 9,12.13, <i>viridarium</i> , graffito
5278	ling[- - -] mentula(m) Ptolomaeus (<i>phallus</i>)	ling[- - -] = linge/lingis? Ptolomaeus = Ptolemaeus	IX 9,12.13, <i>viridarium</i> , graffito
5279	tu ° mortus ° es ° tu ° nugas ° es	mortus = mortuus	IX 9,12.13, <i>viridarium</i> , graffito
5282	tu mortus es tu nu[g]as es	mortus = mortuus	IX 9,12.13, <i>viridarium</i> , graffito
5365	L(ucius?) cunnilin(gus) I(?)		IX 7,20, pylväässä <i>atriumin</i> ja peristyylin välissä, graffito

⁷⁴¹ Viimeinen kirjain on epäselvä ja voi Maun (*CIL IV* 5193) mukaan olla myös A tai Q.

⁷⁴² Solin (*CIL IV* suppl. 4,2) ja Varone (2016, 127) lukevat toisen rivin viimeisen sanan *trichilino*. Mau (*CIL IV* 5244): *trichilinio*. Varonen mukaan Maun i-kirjaimeksi tulkitsema viiva ei liity tekstiin.

⁷⁴³ Vrt. Solin *CIL IV* suppl. 4,2.

⁷⁴⁴ Teksti ja tekstin täydennys Solinin (*CIL IV* suppl. 4,2) mukaan. KI oli kirjoitettu rivin yläpuolelle. Väänänen 1966, 74: "li(nge) tai li(ngit) cunnu(m)".

⁷⁴⁵ Mau (*CIL IV* 5268) tulkitsee toisen rivin merkit *NVA* korjaukseksi kolmanteen riviin, minkä Solin (*CIL IV* suppl. 4,2) vahvistaa.

⁷⁴⁶ Kajanto (1965a, 446–447) toteaa nimestä, että se voi olla vierasperäinen tai korruptoitunut roomalainen tai kreikkalainen nimi. Solin arvelee nimen Eliu tarkoittavan Heliusta. Nimi *Eliu* myös graffitossa 5266.

<i>CIL IV + add.</i>	Teksti	Huomioita	Sijainti, kirjoitustapa
5396	C(ai) Cossuti fela ima va(le)	fela = fella	<i>Sepulcra Viae Nuceriae</i> , ulkona monumentin nro 4 etuseinässä, graffito
5408	Felix felat ° as(se) ° I	felat = fellat	<i>Sepulcra Viae Nuceriae</i> , monumentin nro 4 sisällä käytävässä, graffito
6862	testis ° ego ° sum [- - -] felatur	felatur = fellatur	VII 4,8, <i>andron</i> , graffito
6864	optume maxime Iupiter domus omni potes Acratus servo nequa(m)	domus = dominus omni potes = omnipotens servo = servus	IX 5,11.13, <i>culina</i> , graffito
7057 ⁷⁴⁷	Fyllis(?) felat	Fyllis = Phyllis felat = fellat	V 1,12, ulkoseinällä ovesta oikealle, graffito
7065	aedilem ° Proculam [[CR]] cunctorum ° turba probavit ° hoc pudor ingenuus ° postulat ° et ° pietas	eleginen distikon	V 6,c, ulkoseinällä ovesta oikealle, graffito
7089	imanis ° metula es	imanis = immanis metula = mentula	V 7,7, ulkoseinällä ovesta vasemmalle (oven 7 sijainti epäselvä) ⁷⁴⁸ , graffito
7243 + s. 1434	L(ucio) ° Aelo ° Magno feliciter ° Astylus Iarine fellas	Aelo = Aelio Iarine = Earine ⁷⁴⁹	I 7,16, <i>atriolum</i> , dipinto
7248a,b + s. 1435	A: Papilio v(ir) b(onus) B: Astylus ((<i>facies ad sin. conversa, a cuius naso mentula pendet</i>))		I 7,16, <i>cubiculum</i> , dipinto

⁷⁴⁷ Kuuluu ehkä yhteen alapuolella olevan graffiton 7058 *Silvestrum* kanssa; vrt. Väänänen 1966, 85.

⁷⁴⁸ Maun (*CIL IV* suppl. 2) karttaan ei regiota V 7 ole merkitty lainkaan. Eschebachin ja Müller-Trolliuksen (1993) kartasta ovi nro 7 puuttuu.

⁷⁴⁹ Solinin (2017, 251) mukaan nimen tavallisempi muoto on *Earinus*; vrt. Solin 1982, 1033–1034.

<i>CIL IV + add.</i>	Teksti	Huomioita	Sijainti, kirjoitustapa
7355 + s. 1449	Sporus om o mortus	omo = homo mortus = mortuus	I 10,4, maalattu marmorinpalaselle, joka löytyi muiden palasten joukosta peristyylin pylväiköstä, dipinto
7464 + s. 1461	Ceium Secundum Ilvir(um) o(ro) v(os) f(aciatis) Sutoria Primigenia cum suis rog(at) Astyle dormis ((<i>Astyli dormientis ridiculum caput</i>))		I 13,2, ulkoseinällä ovesta vasemmalle, dipinto
7497 + s. 1465	Omullus ° ama[t?] Spuncles [- - -] fel(lat?) ° scribit ° Asciola cum Gemino cui pu[- - -] IIII	Omullus = Homulus	II 1,1, ulkoseinällä ovesta vasemmalle, dipinto
8124 ⁷⁵⁰	lena(?) Cosconia felo Utied(ium) Allatum	felo = fello Utied(ium) = Uttiedium	I 7,1, <i>peristylum</i> , graffito
8146	cinedus	cinedus = cinaedus	I 7,7, ulkoseinällä ovesta oikealle, graffito
8171 ⁷⁵¹	Nicopolis fu[tu]i te ego et Proculus et Fructus Holconi		I 7,18, <i>membrum</i> , graffito
8185 ⁷⁵²	[Ro?]mu[la] fella(t) a(ssibus) II IITORI Fortunata a(eris) a(ssibus) II ((<i>herma muliebris prospiciens</i>))		I 8,1, tabernan sisällä, graffito

⁷⁵⁰ Teksti Solinin (1968, 108–111) mukaan. Della Corte (*CIL IV* 8124): *ebn[u]s (?) lanias alaudam (?) / ablatum i e r (?)*. Ehkä ensimmäinen sana on nimi *Leonas* kuten graffitossa 5263, jossa häntä kutsutaan *cunnilingukseksi*; vrt. Solin *CIL IV* suppl. 4,2.

⁷⁵¹ Varone (2002, 86 alaviite 136) huomauttaa Solinin muistiinpanoihin perustuen, että *Holconi* voi määrittää molempia nimiä *Proculus* ja *Fructus*, joten Della Corten (*CIL IV* 8171) täydennys (*servus?*) tulisi poistaa.

⁷⁵² Teksti on oma tulkintani julkaistujen viivapiirrosten ja ehdotettujen lukutapojen pohjalta. *CIL*:n viivapiirros eroaa hieman Della Corten *Notizie degli scavi di antichità*:ssa julkaisemasta; vrt. Della Corte 1912, 405. Della Corte (*CIL IV* 8185): *Mula fella{a}t. [A]ntoni(?) / Fortunata a(eris) a(ssibus) (duobus)*. Diehl (1930, 74) tulkitsee: *Mu[.]. Ja fella a. II iitori / Fortunata a(eris) a. II*. Solin (2014, 96) tulkitsee nimeksi *[Ro]mula*. Benefiel ja Sypniewski (2016, 41–42) eivät ole varmoja, esittääkö oheinen kuva naista tai liittyykö se lainkaan graffitoon 8185.

<i>CIL IV + add.</i>	Teksti	Huomioita	Sijainti, kirjoitustapa
8230 ⁷⁵³	quisqus ° in catecra sederit dabit vini ɔ II qui leco fello sugat qui legit	catecra = cathedra ɔ = sestarios leco = lego sugat = sugit	I 10,1, <i>membrum</i> , graffito
8258 ⁷⁵⁴	dixi scripsi amas Hiredem qua [t]e non curat S[u]a Successo ut su[p]r[a] [- - -] S[- - -] Severus	Hiredem = Iridem qua = quae	I 10,3, ulkoseinällä ovesta vasemmalle, graffito
8259 ⁷⁵⁵	Successus textor amat Coponiaes ancilla(m) nomine Hiredem quae quidem illum non curat sed illa comiseretur scribit rivalis vale invidiose quia rumperes se[ct]are noli formonsiorem et qui est homo pravessimus et bellus	coponiaes = Coponiae ⁷⁵⁶ Hiredem = Iridem comiseretur = commiseretur rumperes = rumperis formonsiorem = formosiore pravessimus = pravissimus	I 10,3, ulkoseinällä ovesta oikealle, graffito
8307 ⁷⁵⁷	Nais(?) fellas(?)		I 10,4, ulkoseinällä ovesta oikealle, graffito
8322k	Somene nequ(am)		I 10,4, <i>peristylum</i> , graffito
8329 ⁷⁵⁸	Ssevera ϕelassss	Ssevera = Severa ϕelassss = fellas	I 10,4, <i>peristylum</i> , graffito

⁷⁵³ Ensimmäinen rivi Solinin (2014, 96) mukaan. Della Corte (*CIL IV* 8230): *Quisquis in cat(h)edra sederit, dabit vini (sestarios duos)*. Toisella rivillä Varone (2012, 62) ja Solin (2012b, 31 alaviite 104) lukevat *FELLO*. Della Corte: *FIILO* = *fel(l)o*.

⁷⁵⁴ Teksti Varonen (2002, 114) mukaan.

⁷⁵⁵ Teksti Varonen (2002, 113–114) mukaan. Varone tosin toteaa, että hänen ehdottamansa korjaus *se[ct]are* on hyvin epävarma. Della Corte (*CIL IV* 8259): *”sedare clare scriptum, ubi insectari aut secare expectares”*.

⁷⁵⁶ Solinin (2014, 96) mukaan *Coponia* on erisnimi. Nimi esiintyy useissa piirtokirjoituksissa (vrt. *EDCS* haulla ‘coponia’). *Coponiaes* on kuitenkin mahdollista tulkita myös adjektiiviksi *coponia*.

⁷⁵⁷ Varonen (2012, 67) mukaan lukutapa on hyvin epävarma. Valokuvasta (*ibid.*) hädin tuskin erottaa kirjaimia eikä *CIL*:n viivapiirros ole sen selvempi. Della Corte (*CIL IV* 8307) kuitenkin lukee *”Nais, vel Nai, fellas(?)”*.

<i>CIL IV + add.</i>	Teksti	Huomioita	Sijainti, kirjoitustapa
8346	Ιουκουνδω ((<i>phallus ad sin. delineatus</i>))		I 10,4, <i>peristylum</i> , graffito
8361 ⁷⁵⁹	A: Ave B: Ianuaria filas Iano X IIIIIII	filas = fellas	I 10,5, ulkoseinällä ovesta vasemmalle, graffito
8380 ⁷⁶⁰	Onesime ((<i>phallus</i>)) xurikilla dos ((<i>phallus</i>)) labe ° Onesimus Onesimi qunnulici e[- - -?]	dos = δος (imp.) labe = λαβε (imp.) qunnulici = cunnilingi (gen.)	I 10,8, <i>cubiculum</i> , graffito
8400	move te fellator		I 10,11, <i>peristylum</i> , graffito
8413	Valentine felas [- - -]	felas = fellas	I 10,17–18, ulkoseinällä ovien välissä, kirjoitettu keltaisella kipsillä
8419b ⁷⁶¹	cunum ling[e / is] Stab(ilio)	cunum = cunnum	I 19,2, tabernan sisällä, graffito
8442	futui coponam	coponam = cauponam	I 12,3, ulkoseinällä ovesta oikealle, graffito
8449	Camudia fellas	Camudia = Camidia? ⁷⁶²	I 12,5, ulkoseinällä ovesta oikealle, graffito
8461	Regulus fel	fel = fellat? fellas?	I 12,5, <i>oecus</i> , graffito

⁷⁵⁸ Kirjoitettu hyvin epäselvästi, ehkä ihmishamon muotoon, vrt. Funari 1993, 144–145 ja Clarke 2007, 48–49.

⁷⁵⁹ Teksti Varonen (2012, 76) mukaan. Della Corte (*CIL IV* 8361): *Ave, / Ianuaria filas (pro fellas) / ia(m) nox (est?)*. Varonen mukaan *ave* on kirjoitettu eri käsialalla eikä kuulu yhteen muun tekstin kanssa. Lisäksi hän tulkitsee lopussa olevat *X IIIIIII* numeromerkeiksi, joilla ehkä on pidetty lukua Ianuarian ja Ianuksen tapaamisista.

⁷⁶⁰ Teksti Varonen (2012, 77) mukaan. Kirjainten koko vaihtelee suuresti riviltä toiselle. Varone arvelee, että neljäs rivi on saman henkilön myöhemmin kirjoittama. Neljännen rivin *Onesimi qunnulici* Varone tulkitsee genetiiviattribuutiksi kadonneelle sanalle *e[- - -]*.

⁷⁶¹ Krenkel (2006, 229) tulkitsee nimeksi *Stabilius*, mutta Della Corten (*CIL IV* 8419) ja Kajannon (1965a, 454) mukaan nimi on *Stabilio*. Sama nimi esiintyy myös graffitoissa 7807, 8419c ja 8423. Nimi *Stabilio* on huomattavasti yleisempi kuin *Stabilius* (vrt. *EDCS* haulla 'stabili').

⁷⁶² Nimi *Camudia* esiintyy vain tässä graffitossa. Krenkel (2006, 228) tulkitsee nimeksi *Camidia*. Haku *EDCS*:stä antaa vain yhden tuloksen molemmista vaihtoehdoista.

<i>CIL IV + add.</i>	Teksti	Huomioita	Sijainti, kirjoitustapa
8465b	Ianuaris fe M	fe = fellat? fellas? M ehkä numeromerkki	I 13,2, ulkoseinällä ovesta oikealle, graffito
8501b	Paridi ((<i>phallus</i>))		II 4,6, ulkoseinällä ovesta oikealle, kirjoitettu hiilellä
8512	Ianuarius ligis [m]entula(m)	ligis = lingis	II 4,7a, ulkoseinällä korttelin koilliskulmassa olevasta alttarista oikealle, kirjoitettu hiilellä
8531	M(arcus) ° Titinius cinaedxs LV	cinaedxs = cinaedus LV = numeromerkki?	II 7,1–10 (Palaestra), pylväässä nro 6, graffito
8617 ⁷⁶³	P(ubli) ° Pro pesi cuntus. Verpa que is tuc leges. Non es fiden ter, script o(r) ((<i>phallus</i>))	P(ubli) Propesi = vok. cuntus = contus que = quae leges = legis	II 7,1–10 (Palaestra), pylväässä nro 35, graffito
8620 ⁷⁶⁴	Eumacia fu[tu]er[is] va(le)	Eumacia = Eumachia	II 7,1–10 (Palaestra), pylväässä nro 61, graffito
8698	Vettius cu[n]num liget Opt atus	liget = lingit	II 7,1–10 (Palaestra), pylväässä nro 85, graffito
8711a	Felicula fellas		II 7,1–10 (Palaestra), pylväässä nro 88, graffito
8715b	Iucudus male ° cala(t)	Iucudus = Iucundus	II 7,1–10 (Palaestra), pylväässä nro 89, graffito

⁷⁶³ Teksti Varonen (2012, 142) mukaan. Varone arvelee, että rivit 8–12 on kirjoitettu eri käsialalla. Della Corte (*CIL IV* 8617): *P. Pro | pesi | cunius* (nomen fictum? inest fortasse *Sicyonius* vel *cunnus*) | (*scribit*): *verp(a) es* / *qui is | Tuc | leges* (pro *legis*). / *Non es* (= *ne sis*) / *fiden | ter* (pro *fidens*) / *script | o*.

⁷⁶⁴ Teksti Solinin (1968, 114–115) mukaan. Della Corte (*CIL IV* 8620) lukee *Eucapa puer va(le)*, mitä Varone (2012, 143) pitää oikeana tulkintana.

<i>CIL IV + add.</i>	Teksti	Huomioita	Sijainti, kirjoitustapa
8760	Anthus Cosini destl ator	Cosini = Cossini (servus?) destlator = destillator	II 7,1–10 (Palaestra), pylväässä nro 105, graffito
8785	[N]arci sus Narcisus sitien ° hac Narcisus sitiens ° hac	Narcisus = Narcissus sitien = sitiens	II 7,1–10 (Palaestra), pylväässä nro 108, graffito
8805	VII idus sep[tem]bres Q(uintus) Postumius rogavit A(ulum) Attium pedicarim	pedicarim = (ut?)edicarem	II 7,1–10 (Palaestra), pylväässä nro 117, graffito
8841	Martialis fellas Proculum		III 3,6, ulkoseinällä ovesta oikealle ⁷⁶⁵ , graffito
8843	Priscus extalio cunn	extalio = Extalius / um (cogn.)? ⁷⁶⁶ cunn = cunnum (linge / is / it?)	III 3,6, ulkoseinällä ovesta oikealle, graffito
8877	Se S Secundus cunnu(m) licet Secun(dus) cunnu(m) lin(git)	licet = lingit	III 5,2, ulkoseinällä ovesta vasemmalle, graffito
8897 ⁷⁶⁷	Nyphe fututa Amomus fututa Perennis fututu(s)	Nyphe = Nymphē	III 5,3, ulkoseinällä ovesta vasemmalle, graffito
8898 ⁷⁶⁸	Tiopilus canis cunnu(m) lingere no li puellis in muro	Tiopilus = Theophilus	III 5,3, ulkoseinällä ovesta vasemmalle, graffito

⁷⁶⁵ Varone näyttää sijoittavan graffiton eri seinälle kuin Della Corte. Varonen (2002, 138 alaviite 234) mukaan graffito on vaalimainoksen 7666 alapuolella tai alla ("under an electoral poster (CIL IV 7666)"). 7666 oli maalattu rakennuksen itäiselle ulkoseinälle. Della Corten (CIL IV 8841) mukaan 8841 kuitenkin löytyi julkisivun puoleiselta seinältä oven oikealta puolelta.

⁷⁶⁶ Kajanto (1965a, 455) ehdottaa varauksella nimeksi Extalium. Krenkel (2006, 229) tulkitsee Extalius.

⁷⁶⁷ Nimen Amomus lukutapa on epävarma. Epäilyksiä herättää feminiinissä oleva partisiippi *fututa* miehen nimeen liitettynä, ellei kyseessä ole juuri tähän ristiriitaan perustuva herja. Tästä huomauttaa mm. Varone (2002, 66 alaviite 85).

<i>CIL IV + add.</i>	Teksti	Huomioita	Sijainti, kirjoitustapa
8918	destilato ° me ° tenet	destilato = destillatio	III 6,1–2, ulkoseinällä ovesta oikealle, graffito
8931	mentules done ris IIIIIIIII IIIIIIIIIII	mentules = mentula es	III 7,1, ulkoseinällä ovesta vasemmalle, kirjoitettu hiilellä
8939 ⁷⁶⁹	Maritimus cunnu(m) linget ° a(ssibus) ° II ° II virgines ammittet percanus alqua POIG	linget = lingit; ammittet = admittit; percanus = pergamus (vai Pergamus?); alqua = aliqua; POIG = po[rta]?, po[rticu]?	III 7,1, ulkoseinällä ovesta vasemmalle, graffito
8940 ⁷⁷⁰	Maritimus cunnu(m) liget a(ssibus) II II virgines am mittit	liget = lingit ammittit = admittit	III 7,1, ulkoseinällä ovesta vasemmalle, graffito
8959 ⁷⁷¹	[- - -]Pyralis felat ((homo(?) in lectulo recumbens, quem alter ab alto ad perpendiculum fere pendens fellat))	felat = fellat	IX 14,2.4, <i>caldarium</i> , graffito
9003	Fort(unatus) ((hominis aegri caput ad sin. conversum))		VII 6,7, <i>peristylum</i> , graffito
9008b	sum Max(imus) ((viri caput ad sin. conversum))		VII 6,7, <i>peristylum</i> , graffito
9027	Secundus felator rarus AIOAI IRA(?)	felator = fellator	VII 6,28, <i>peristylum</i> , graffito

⁷⁶⁸ Teksti Solinin (1968, 115–118) mukaan. Della Corte (CIL IV 8898): *Popilus, (ut) canis / cunnu(m) linge(s) (pro lingis) Reno (pro Rheno? an Renio?), / munlis (fortasse pro mingis?) in muro.*

⁷⁶⁹ Varone 2012, 208: *ammittet*. Della Corte (CIL IV 8939): *ammittit*. Krenkel (1997, 553) huomauttaa, että *ammittit* voi johtua myös muodosta *absmittit*.

⁷⁷⁰ 8940 on kopio graffitosta 8939 mutta viivapiirrosten perusteella paljon epäselvemmin kirjoitettu. Krenkel (1997, 553) huomauttaa, että *ammittit* voi johtua myös muodosta *absmittit*.

⁷⁷¹ Levin-Richardson (2013, 329) tulkitsee nimeksi Epyralis. Kajanto (1965b) ja Solin (1982) eivät tunne tällaista nimeä. Sen sijaan Solin (1982, 1067) tuntee naisen nimen Pyralis. Myös muotoa Pyralis esiintyy muutamissa piirtokirjoituksissa (vrt. EDCS haulla 'pyralis').

<i>CIL IV + add.</i>	Teksti	Huomioita	Sijainti, kirjoitustapa
9148	[- - -]ρις οὗτος κηλήτα μέγας		<i>Extra Portam Marinam</i> (ei tietoa tarkemmasta sijainnista) ⁷⁷² , graffito
9154	((<i>viri facies ad d. conversa</i>)) P(ubli) ° Lucci ° Corinti Restus P(ubli) l(ibertus) Com[- - -]	Corinti = Corinthi Restus = Restitutus? Com = Communis?	<i>Turris X</i> , tornin sisällä? ⁷⁷³ , graffito
9226	Rufus est ((<i>caput viri vetuli et calvi ad sin. conversum, laureatum quasi imperatoris</i>))		Villa dei Misteri, atrium, graffito
9228	Secundilla felatrix ((<i>sub phallo</i>))	felatrix = fellatrix	Villa dei Misteri, atrium, graffito
9945	Erotaria vetula ° selotia	Erotaria = Erotarin? ⁷⁷⁴ selotia = zelotypa?	<i>Extra portam Nucerinam</i> , haudan nro 6 (= 4EN) ulkoseinässä, dipinto
10004	Eupla laxa landicosa	Eupla = Euplia ⁷⁷⁵	I 9,5, <i>porticus</i> , graffito
10005	Fortunata ((<i>phallus & mulieris caput</i>))		I 9,5, <i>porticus</i> , graffito
10006 ⁷⁷⁶	cinedus	cinedus = cinaedus	I 9,5, <i>porticus</i> , graffito
10008 ⁷⁷⁷	Amaranthco sal(utem) sal(utem) ((<i>viri caput</i>))	Amaranthco = Amarantho	I 9,5, <i>porticus</i> , graffito

⁷⁷² Della Corte (*CIL IV* 9148): "In terra ab antiquis aggesta extra portam "della Marina" die 25 Iun. 1935 repertum est tectorii rubri fragmentum, in quo legitur".

⁷⁷³ Della Corte (*CIL IV* 9154): "in ballistario contignationis quartae turris X moenium urbis".

⁷⁷⁴ Vrt. Solin 1973b, 268.

⁷⁷⁵ *Euplia* myös graffitoissa 2310b ja 5048.

⁷⁷⁶ Della Corte (*CIL IV* 10006) lukee sanan *cinedus* jälkeen i-kirjaimen mutta kuvasta (Varone 2012, 56) tätä on vaikea erottaa. Sanan lopussa näyttää olevan samaan tapaan isolla kirjoitettu S kuin sanan alussa oleva C. Muut viivat eivät luultavasti kuulu yhteen sanan *cinedus* kanssa.

⁷⁷⁷ Teksti viivapiirroksen (*CIL IV* 10008) perusteella; vrt. DiBiasie 2015, 191, joka lukee samoin. Della Corte (*CIL IV* 10008): *Amarantho sal(utem) / sal(utem)*.

<i>CIL IV + add.</i>	Teksti	Huomioita	Sijainti, kirjoitustapa
10013	Sope nequam	Sope = Sophe	I 9,9, ulkoseinällä ovesta vasemmalle, graffito
10033a	Valeria ° felas ((<i>gallus stans phallo ornatus</i>))	felas = fellas	I 17,3, ulkoseinällä ovesta vasemmalle, graffito
10035	Faustioni felic(iter) ((<i>virī figura brachia agitantis</i>))		I 17,3, oven oikeanpuoleisessa karmissa, graffito
10037d ⁷⁷⁸	L(ucius?) Anius Fidus ((<i>virī caput</i>))	Anius = Annius?	I 11,5, <i>vestibulum</i> , graffito
10041d	Piramo cotttdie linguo	Piramo = Pyramo cotttdie = cottidie linguo = lingo	I 11,14, <i>peristylum</i> , graffito
10043 ⁷⁷⁹	Ama[n]dio cinedaus(?)	cinedaus = cinaedus / cinaedans?	I 11,15, <i>porticus</i> , graffito
10070 ⁷⁸⁰	Lesbiane cacas scribit qui valuit		I 13,9, ulkoseinällä ovesta vasemmalle ⁷⁸¹ , graffito
10071b	CaCanpanius	CaCanpanius = CaCampanius	I 13,9, ulkoseinällä ovesta vasemmalle ⁷⁸² , graffito
10073c	pafroditus fella[t]or	pafroditus = Epaphroditus	I 13,9, ulkoseinällä ovesta oikealle ⁷⁸³ , graffito

⁷⁷⁸ Solin (1973b, 276) pitää lukutapaa epävarmana, mutta ei tarjoa muuta tulkintaa. Viivapiirroksen perusteella alun *L Anius* on epäselvä. *Fidus* on kirjoitettu pienemmillä kirjaimilla ja kuvan yläpuolelle, kun taas muu teksti on kuvan vasemmalla puolella.

⁷⁷⁹ Solin (1973b, 276) pitää lukutapaa epävarmana, mutta ei tarjoa muuta tulkintaa.

⁷⁸⁰ Teksti Varonen (2012, 88) mukaan. Della Corte (*CIL IV 10070*): *Lesbiane cacas scribisque [sa]lute(m)*.

⁷⁸¹ Della Corten (*CIL IV 10070*) mukaan oven I 13,10 – joka ennen oli II 3,10 – vasemmalla puolella, mutta täytyy olla kyse ovesta I 13,9, jonka vieressä oli Venuksen laivaa esittävä maalaus. Vrt. Varone 2012, 88, jonka mukaan oven I 13,9 länsipuolella.

⁷⁸² Samassa paikassa kuin 10070; kts. alaviite 781.

⁷⁸³ Saman oven vieressä kuin 10070 ja 10071b; kts. alaviite 781.

<i>CIL IV + add.</i>	Teksti	Huomioita	Sijainti, kirjoitustapa
10078a ⁷⁸⁴	supreme ci[- -] a(ssibus) IIII salve conu	ci[- -] = cinaede? conu = cunnus?	II 1,3, <i>cubiculum</i> , graffito
10086b	Fusce cinede	cinede = cinaede	II 1,10, ulkoseinällä ovesta oikealle, graffito
10090	Πετρωνι Πυραμω πηδिकास		II 1,10, <i>membrum</i> , graffito
10093c ⁷⁸⁵	Brutus canis est		II 1,10, <i>fauces</i> , graffito
10098c ⁷⁸⁶	Pacuianus cinedus C(aius) Caecina A[d]metu(s)	Pacuianus = Pacuvianus cinedus = cinaedus	II 1,11, ulkoseinällä ovesta oikealle, graffito
10119	Lite es ° dypundi Lite aeris a(assis)	dypundi = dupondi	II 4,6, <i>aula rubra</i> , graffito
10129	lige ((<i>mentula ad sin. versa</i>)) Aspasia	lige = linge	II 4,6, <i>latrina</i> , graffito
10132	Iuli ((<i>mentula ad sin. versa</i>)) lingis Pacatus		II 4,6, <i>latrina</i> , graffito
10143	Phoebus cineΔu	cineΔu = cinaedus	II 4,7, <i>aula alba</i> , graffito
10150 ⁷⁸⁷	[cum] de[c]oxisti octies tibi superat ° ut (h)abeas ° sedecies coponium fecisti cretaria fecisti salsamentaria ° fecisti pistorium fecisti ° agricola fuisti ° aere minutaria fecisti propola ° fuisti laguncularia nunc ° facis si cunnu(m) ° linxse{e}ris consummaris omnia	Koko graffito kirjoitettu yhdelle riville.	II 4,10, ulkoseinällä ovesta vasemmalle, graffito

⁷⁸⁴ Solin (1973b, 276) pitää lukutapaa epävarmana, mutta ei tarjoa muuta tulkintaa.

⁷⁸⁵ Teksti Solinin (1973b, 275–276) mukaan. Della Corte (*CIL IV* 10093c): *Drusus pernis (= pernix) est*.

⁷⁸⁶ Teksti Varonen (2012, 101) mukaan. Varonen mukaan alku- ja loppuosa on kirjoitettu eri käsialoilla eivätkä ne kuulu yhteen. Della Corte (*CIL IV* 10098c): *S . . acuiminti cin(a)edus C. Caecina A[d]metu(s) salutem*.

<i>CIL IV + add.</i>	Teksti	Huomioita	Sijainti, kirjoitustapa
10205 (= 2056)	D(ecius) Mus ((<i>caput viri</i>))		VII 9,68, <i>cella ostiaria</i> , graffito
10222 ⁷⁸⁸	Promus felator ((<i>virī protome ad sin. versus</i>))	felator = fellator	<i>Extra portam Nucerinam</i> , haudan nro 10 (= 6EN) holvikaaren oikeassa etukulmassa, graffito
10232a	L(ucius) ◦ Habonius sauciat irrumat Caesum Felicm	Habonius = Abonius ⁷⁸⁹ Caesum = Caesonium Felicm = Felicem	<i>Extra portam Nucerinam</i> , haudan nro 13 (= 12EN) sisällä, kirjoitettu hiilellä
10233	[H]ygino s(alutem) Edone Piladi fellat	Edone = Hedone Piladi = Pyladi	<i>Extra portam Nucerinam</i> , haudan nro 13 (= 12EN) sisällä, kirjoitettu hiilellä
Giordano & Casale 1991, nro 109	C(aius) Hlius cunnum [- - -]s	Hlius = Helvius [- - -]s = [lingi?]s	III 4,d, ulkoseinällä ovesta vasemmalle, graffito
Varone 2000a, nro 28	Nicia cinede	cinede = cinaede	IX 12,a–b, ulkoseinällä ovien välissä, graffito
Varone 2000a, nro 29	Passerinus fellator		IX 12,a–b, ulkoseinällä ovien välissä, graffito
Benefiel 2010a, nro 18 ⁷⁹⁰	Romula viros mile trec[en]tos	mile = mille	VII 16,17, <i>peristylum</i> , graffito

⁷⁸⁷ Väänänen (1966, 64) ja Solin (2014, 97) tulkitsevat *de[c]loxisti*, viitaten mm. samalta seinältä löytyneeseen graffitoon 10152 *Popidi expectate octies decoxstis*. Della Corte (*CIL IV* 10150): *de[d]uxisti*. Yhteenveto eri tulkinnoista, kts. Panciera 2001, 97 alaviite 73.

⁷⁸⁸ Teksti on kirjoitettu kuvan sisälle. Solin (1973b, 276) ei ole varma onko *Promus* nimi vai ei.

⁷⁸⁹ Varone (2002, 138) tulkitsee nimien tarkoittavan *Aboniusta* ja *Caesoniusta*.

⁷⁹⁰ = Giordano 1966, nro 19; Solin 1975, nro 43.

<i>CIL IV + add.</i>	Teksti	Huomioita	Sijainti, kirjoitustapa
Benefiel 2010a, nro 25–26 ⁷⁹¹	Primo(genes?) ((male head with phallus for nose))		VII 16,17, <i>peristylum</i> , graffito
Benefiel 2010a, nro 31 ⁷⁹²	[Romula] cum suo hic fellat et ubique		VII 16,17, <i>peristylum</i> , graffito

⁷⁹¹ = Giordano 1966, nro 29; Solin 1975, nro 33. Kuvan vasemmalla puolella oli myös nimi Rufus (Benefiel 2010, nro 27).

⁷⁹² = Giordano 1966, nro 34; Solin 1975, nro 38. Giordanon (1966, nro 34) julkaistessa oman tutkimuksensa nimi *Romula* oli vielä näkyvissä, mutta Solinin (1975, nro 38) ja Benefielin tutkiessa seinää nimi oli ilmeisesti jo hävinnyt. Solin lukee *et uubique* ja arvelee, että tämän voisi tulkita myös *e(t) tu ubique (vale)*.

Liite 2: Invektiivien kohteina mainitut henkilöt

Taulukossa on lueteltu tämän tutkielman aineistossa (liite 1) invektiivien kohteina esiintyvät nimet ja muut henkilöt sekä kuinka monessa invektiivissä kyseinen nimi tai henkilö mainitaan invektiivin kohteena.⁷⁹³ Epävarmat tapaukset ovat sulkeissa.

Miehiä	Kpl	Naisia	Kpl
accensus	1	Amaryllis	1
Acratus	1	Aspasia	1
Albanus	1	Aucta	1
Alexander	1	Camidia	1
Amandio	1	caupona	1
Amandus	1	Clymene	1
Amaranthus	1	Ecidia/Decidia(?)	1
Amomus	1	Epictesis	1
Ampliatius	4	Erotarin	1
Anthus	1	Eumachia	1
Anthus Cosini	1	Euplia	2
Antiochus	1	Faustilla	1
Asbestus	1	Felicula	2
Astus	2	Fortunata	3 (+ 2)
Astylus	2	Glycera	1
Aulus Attius	1	Hedia	1
Aurelius	1	Hedone	1
Batacarus	1	Ianuarina	2
Beryllus	1	Ionis	2 (+ 1)
Berytius	1	Itonusia/Dionysia(?)	1
Brutus	1	Labicula	1
Caesonius Felix	1	Lahis	1
Campanius	1	Libanis	1
Celer	1	Lucilia	1
Chius	2	Martha	1
Colepius	1	Meroe	2
copo	1	Methe	1
Coresus	1	mula/Mula(?)	2 (+ 1)
Cornelius	1	Myrtale	1
Cornelius Caesius	1	Myrtis	2
Corus	1	Nais(?)	1
Cosmus	1	Nicerate	1
Crescens	2	Nicopolis	1
Curio	1	Nymphe	3
Decius Mus	1	Phyllis	1
Eburiolus	1	puella	2
Epaphra	1	Pyralis	1
Epaphroditus	1	Rome	1
Ephebus	1	Romula	2 (+ 1)
Erastus	1	Rufa	1
Eros	1	Rufilla	1
(Extalius(?))	(8843)		
Faustio	1	Sabina	1

⁷⁹³ Tiedot nimistä ensisijaisesti seuraavien lähteiden mukaan: Kajanto 1965a; 1965b; Solin 1982; Solin & Salomies 1994; Solin *CIL* IV suppl. 4,2.

Faustus	1	Salvia	1
Felicio	2	Secunda	1
filius / Filius(?)	1	Secundilla	1
Fortunatus	1 (+ 1)	Severa	1
Fronto	1	Sophe	2
Fuscus	1	Thymele	3
Gaius Cossutius	1	Tyria	3
Gaius Adius Ventrio	1	Valeria	1
Gaius Helvius	1	Veneria	1
Geminus	1		
Genialis	2	Naisia tai miehiä	Kpl
Gentius	1	Callistus / Calliste	1
Glyco	2	Capr(asius / a)(?)	1
Helenus	1	Felix	4
Helius	1	Litus / Lite	1
Heracla	1	Pyris	1
Hyginus	1	Probus / Proba	2
Ianuarius	2	Procula (= Proculus?)	1
Iarinus	1	Restit[utus / a]	1
Icarus	1	Secund[us / a]	1
Isidorus	3	Somene	1
Ismenus	2	Ver(?)	1
Isochrysus	1	[- - -]nice(?)	1
Iucundus	3		
Iulius	2		
Lattario(?)/Latagus(?)	1		
Lemnius	1		
Leonas	1		
Lesbianus	1		
Lucius	1 (+ 3)		
Lucius Albucius	1		
Lucius Annius Fidus	1		
Lucius Stadius Philadelphus	1		
[Lu]crio(?)	1		
Marcus Cerrinius Vatia	5		
Marcus Aquisius Faustus	1		
Marcus Titinius	1		
Maritimus	2		
Martialis	2		
Maximus	1		
Messius	1		
Miccio	1		
Mus	1		
Narcissus	2		
Nasso Fadius	1		
Natalis	2		
Nicia(s)	1		
Olus Natalis	1		
Onesimus	1		
Oppius	1		
Pacuvianus	1		
Papilio	1		
Paris	1		
Passerinus	1		
Pastus / Fastus(?)	1		

Peregrinus	1
Perennis	1
Phileros	1 (+ 1)
Philetus	1
Philocalus	3
Phoebus	2
Phronimus	1
(Popidius)	(10150?)
Primigenius	1
Primo(genes?)	1
Priscus	1
Promus	1
Ptolemaeus	1
Publius Aerarius	1
Publius Luccius Corinthus	1
Publius Propesius	1
Pyramus	1
Regulus	2
Restitutus	1
Romulus	2
Rufus	1
Rustius	1
Sabinus	1
Satur	2
Saturninus	1
Secundus	5
Servilius	1
Sollemnis	1
Sporus	1
Spuncles	1
Stabilio	1
Stronnius	1
Successus	2
Syneros	1
Syrus	1
Tertius	1
Theophilus	1
Valentinus	1
[V]ellus(?)	1
Verecundus	1
Vesbinus	1 (+ 1)
Vettius	1
Vibius/Virius(?)	1
Victor	2
(Vitalius)	(2319p?)
Volasenna	1

Liite 3: Invektiivien sijainti (taulukko)

Invektiiveiksi tulkitut seinäkirjoitukset lajiteltuina sijainnin mukaan. Tarkemmat tiedot seinäkirjoituksista ja niiden sijainnista liittessä 1. Taulukossa mainitaan julkisten rakennusten sekä niiden talojen nimet, joita käsitellään talon nimellä tutkielman tekstissä.

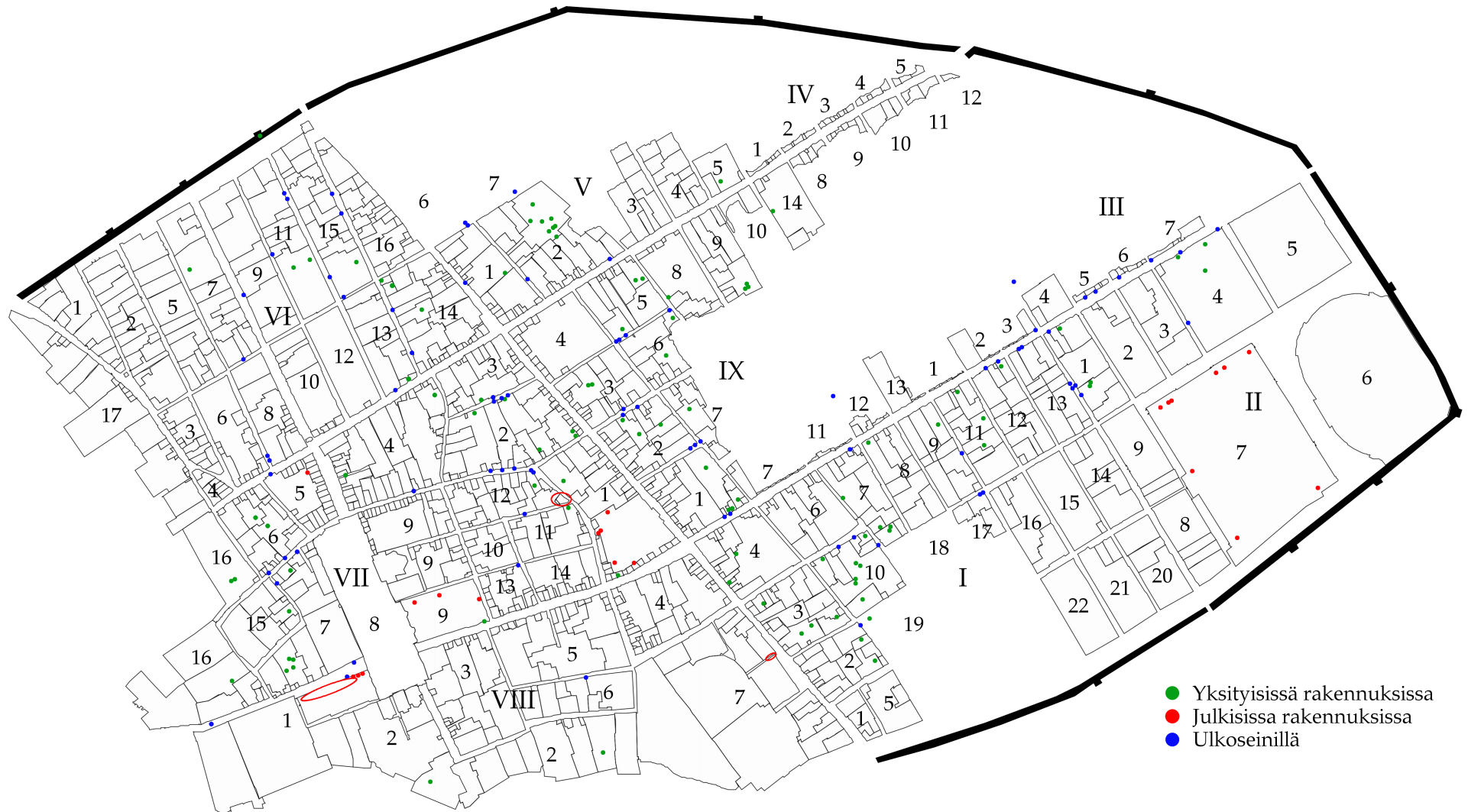
Regio, insula, ovi	Sisällä/ ulkona	Invektiivit
I 2,19	ulkona	3925
I 2,20	sisällä	3936
I 2,24	sisällä	3948
I 3,3	sisällä	3968, 3990
I 3,14	sisällä	3995
I 3,27	sisällä	3999, 4001
I 4,5	sisällä	2375
I 4,6	sisällä	4008
I 7,1 Casa di Paquius Proculus	sisällä	8124
I 7,7	ulkona	8146
I 7,16	sisällä	7243, 7248b
I 7,18	sisällä	8171
I 8,1	sisällä	8185
I 9,5	sisällä	10004, 10005, 10006, 10008
I 9,9	ulkona	10013
I 10,1	sisällä	8230
I 10,3	ulkona	8258, 8259
I 10,4 Casa del Menandro	sisällä	7355, 8322k, 8329, 8346
I 10,4–5	ulkona	8307, 8361
I 10,8	sisällä	8380
I 10,11	sisällä	8400
I 10,17–18	ulkona	8413
I 11,5	sisällä	10037d
I 11,14	sisällä	10041d
I 11,15	sisällä	10043
I 12,3	ulkona	8442
I 12,5	ulkona	8449, 8461
I 13,2	ulkona	7464, 8465b
I 13,9	ulkona	10070, 10071b, 10073c
I 17,3	ulkona	10033a, 10035
I 19,2	sisällä	8419b
II 1,1	ulkona	7497
II 1,3	sisällä	10078a
II 1,10	ulkona	10086b
II 1,10	sisällä	10090, 10093
II 1,11	ulkona	10098c
II 4,6 Praedia Iuliae Felicis	ulkona	8501b
II 4,6 Praedia Iuliae Felicis	sisällä	10119, 10129, 10132
II 4,7	sisällä	10143
II 4,7a	ulkona	8512
II 4,10	ulkona	10150

II 7,1–10 Palaestra	sisällä	8531, 8617, 8620, 8698, 8711a, 8715b, 8760, 8785, 8805
III 3,6	ulkona	8841, 8843
III 4,d–e	ulkona	Giordano & Casale 1991, nro 109
III 5,2	ulkona	8877
III 5,3	ulkona	8897, 8898
III 6,1	ulkona	8918
III 7,1	ulkona	8931, 8939, 8940
V 1,12	ulkona	7057
V 1,23–24	ulkona	3421
V 1,26	sisällä	4082
V 5,a–b	ulkona	4264
V 2,i Casa delle Nozze d'Argento	sisällä	4156, 4158, 4160, 4185, 4192, 4195, 4196, 4201, 4206, 4209
V 2,15–16	sisällä	1593 (sijainti epävarma)
V 5,3 Casa dei Gladiatori	sisällä	4304
V 6,c	ulkona	7065
V 7,7	ulkona	7089 (oven 7 tarkka sijainti epävarma)
VI 7,6–7	ulkona	234
VI 7,20	sisällä	1283, 1284, 1286
VI 8,3	ulkona	1253, 1255, 1256
VI 9,5–6	ulkona	1331
VI 9 (?)	ulkona	1363
VI 11,8	sisällä	4434
VI 11,9	sisällä	1425, 1427, 1441
VI 11,15–16	ulkona	1375, 1381, 1383, 1388, 1388a, 1389
VI 11,16	ulkona	1390, 1391
VI 13,2–3	ulkona	1484, 1485a
VI 13,9	sisällä	1510
VI 14,36	sisällä	3494gh
VI 14,37	sisällä	4533
VI 14,38–39	ulkona	4548
VI 14,40	sisällä	4566
VI 14,43	ulkona	1516, 1517
VI 15,1	sisällä	4602
VI 15,6–7	ulkona	4641
VI 15,7–8	ulkona	4652
VI 15,26	ulkona	4699
VI 15,27	ulkona	4580
VII 1,3	sisällä	2075
VII 1,8.51 Stabiaen kylpylä	sisällä	760, 763, 2080, 2081, 2125
VII 1,40	sisällä	1715
VII 2,3.6	sisällä	3144, 3146
VII 2,16	ulkona	2319p
VII 2,16	sisällä	2319l
VII 2,16–17	ulkona	2319b, 3114
VII 2,17	ulkona	2319e
VII 2,17–18	ulkona	3117
VII 2,20	sisällä	2312
VII 2,40–41	ulkona	575
VII 2,41–42	ulkona	576
VII 2,43–44	ulkona	581
VII 2,51	sisällä	4703

VII 3,27–28	ulkona	3103
VII 3,30	sisällä	3102
VII 4,8	sisällä	6862
VII 4,27–28	ulkona	1666
VII 4,48	sisällä	1578
VII 5,2 forumin kylpylä	sisällä	1467
VII 5,7–8 forumin kylpylä	ulkona	246
VII 6,3	sisällä	8999
VII 6,7	sisällä	9003, 9008b
VII 6,28	sisällä	9027
VII 6,28–29	ulkona	1623
VII 6,33–34	ulkona	1631
VII 7,5 Casa del Trittolemo	sisällä	4725, 4756, 4764, 4765, 4776
VII 7,17	ulkona	549a
VII 7,19	sisällä	1655
VII 7,22	ulkona	1651, 1652a
VII 7,32 Apollon temppeli	ulkona	1772
VII 9,1 Eumachian rakennus	sisällä	1969, 1971, 3089
VII 9,68	sisällä	10205
VII 11,11	sisällä	2013
VII 12,14	sisällä	1700
VII 12,14	ulkona	1707, 1708
VII 12,15	ulkona	2169, 2170
VII 12,18.19 Lupanar	sisällä	2177, 2200, 2203, 2204, 2254, 2257, 2259, 2266, 2268, 2273, 2275, 2278, 2288, 2292
VII 12,23	ulkona	2004
VII 13,14	ulkona	2028
VII 15,8	sisällä	4831, 4833
VII 16,12	sisällä	4862
VII 16 (Porta Marina)	ulkona	652
VII 16,17	sisällä	Benefiel 2010, nrot 18, 25, 26 ja 31
VIII 1,1 basilika	sisällä	1784, 1798, 1802, 1810, 1816, 1820, 1825, 1825a, 1826, 1827, 1840, 1850, 1851, 1852, 1852a, 1854, 1864, 1869, 1881, 1882, 1884, 1939, 1948, 1949
VIII 1,2 basilika	ulkona	1775, 1776, 3079
VIII 2,20	sisällä	4876
VIII 2,36	sisällä	4917
VIII 6,5–6	ulkona	4954
VIII 7,20 suuri teatteri	sisällä	2415, 2416, 2419, 2420, 2421, 2423, 2442b, 3204
IX 1,21	ulkona	2391
IX 1,22	sisällä	2400
IX 1,22–23	ulkona	2402
IX 1,23	sisällä	2403
IX 1,24	sisällä	2409
IX 1,26	sisällä	2409a
IX 2,16	ulkona	2360, 3150
IX 2,18	sisällä	4993
IX 2,23–24	ulkona	4995
IX 2,25–26	ulkona	4997
IX 2,26	sisällä	5001, 5048
IX 3,5	sisällä	2332, 2334, 2338
IX 3,16–17	ulkona	5064

IX 5,11	sisällä	5095, 6864
IX 5,18	sisällä	5110
IX 5,19	ulkona	5120, 5136, 5138, 5148, 5156
IX 6,7	ulkona	5178
IX 6,8	sisällä	5187
IX 6,g	sisällä	5193
IX 7,18–19	ulkona	3200
IX 7,20	sisällä	5365
IX 8,6	sisällä	5244
IX 9,12.13	sisällä	5263, 5267, 5268, 5278, 5279, 5282
IX 12,a–b	ulkona	Varone 2000, nrot 28 ja 29
IX 14,2.4	sisällä	8959
Kaupungin ulkopuolella:		
Villa dei Misteri	sisällä	9226, 9228
Extra portam Marinam	ulkona(?)	9148 (alkuperäinen sijainti ei tiedossa)
Extra portam Vesuvianam, Turris X	sisällä(?)	9154 (tornin 4. kerroksessa?)
Haudat:		
Extra portam Nucerinam	ulkona sisällä	hauta 4EN: 9945; hauta 6EN: 10222 hauta 12EN: 10232a, 10233
Sepulcra Viae Nucarinae	ulkona	hauta FP4: 5396, 5408
Tarkka sijainti ei tiedossa:	ulkona(?)	1363 (korttelin VI 9 tai VI 10 ulkoseinällä?)

Liite 4: Invektiivien sijainti Pompejin kartalla

Kartta 1: Invektiivit Pompejin kartalla. Yksi merkki voi vastata useampaa samaan paikkaan kirjoitettua seinäkirjoitusta (vrt. liite 3). Kartasta puuttuvat kaupungin muurien ulkopuolelle kirjoitetut sekä graffito 1363, jonka tarkkaa sijaintia ei tiedetä. Karttapohjan lähde: Pompeii Bibliography and Mapping Project <<https://digitalhumanities.umass.edu/pbmp/>> (tekijänoikeuksien omistajan luvalla).